D. MACREA

STUDII DE ISTORIE A LIMBII ȘI LINGVISTICII ROMÂNE

TARGUL CARTII

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI, 1965

MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

D. MACREA

STUDII DE ISTORIE A LIMBII ȘI A LINGVISTICII ROMÂNE

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Studiile din acest volum continuă preocupările de istorie a limbii și a lingvisticii române din lucrările mele anterioare „Lingviști și filologi români" (1959) și „Probleme de lingvistică română" (1961).

Volumul cuprinde cîteva studii asupra problemelor consolidării limbii noastre literare. În afară de expunerea de ansamblu a discuțiilor din secolul al XIX-lea legate de aceste probleme, am făcut o prezentare mai amplă a contribuției lui Titu Maiorescu, datorită importanței ei, precum și faptului că pînă în prezent ea nu a format obiectul unei cercetări mai amănunțite.

O altă categorie de studii privește istoria dezvoltării lingvisticii române. Două dintre acestea tratează probleme generale, și anume, primul despre rolul publicațiilor periodice în dezvoltarea lingvisticii noastre, iar al doilea cuprinde o privire de ansamblu asupra uneia din perioadele ei de intensă creație din trecut, cea dintre anii 1920 și 1945.

Cîteva studii speciale sînt dedicate analizei operei unor lingviști și filologi din trecut care au adus contribuții de seamă la cercetarea științifică a limbii române. Am inclus aici și activitatea romanistului german Gustav Weigand, care și-a dedicat întreaga muncă științifică studiului limbii noastre, deschizînd drumuri noi de cercetare și care, la Institutul de limba română de la Universitatea din Leipzig, întemeiat și condus de el, a format numeroși lingviști români, majoritatea acestora aparținînd Școlii clujene din perioada 1920—1945.

Atît expunerile privind consolidarea limbii române literare, cît și cele de istorie a lingvisticii au fost făcute ținînd seama de problemele concrete ale cultivării limbii noastre din epoca respectivă.

1 ianuarie 1965 D. Macrea

Scanned with OKEN Scanner

DISCUȚIILE DIN SECOLUL AL XIX-LEA REFERITOARE LA DEZVOLTAREA LIMBII ROMÂNE LITERARE

În cursul secolului al XIX-lea s-au produs adînci prefaceri în structura economică, socială, politică și culturală a țărilor române. În acest secol s-a accentuat procesul de descompunere a relațiilor feudale și s-au dezvoltat intens relațiile de producție capitaliste. În condițiile acestor prefaceri, și determinate de ele, au avut loc: unirea Moldovei cu Țara Românească, formarea statului național român, înlăturarea stăpînirii otomane, proclamarea independenței naționale, formarea culturii noastre moderne.

Dezvoltarea limbii române literare a fost puternic influențată de aceste prefaceri structurale.

Trăsăturile generale ale dezvoltării ei în secolul al XIX-lea sînt:

1. pătrunderea în vocabular a unui mare număr de neologisme latine și romanice, mai ales franceze, necesare exprimării noțiunilor vieții și culturii moderne, și eliminarea a numeroase elemente slavone, turcești și neogrecești, legate de vechea orînduire feudală;

2. consolidarea în limba literară a normelor limbii vii a poporului, a tradiției create de limba literaturii religioase și a cronicarilor și, paralel cu aceasta, modernizarea exprimării literare prin contactul strîns cu literaturile străine, mai ales cu cea franceză;

3. preocuparea susținută pentru fixarea regulilor ortografice și pentru elaborarea *gramaticii* și a *dicționarului* limbii române;

Scanned with OKEN Scanner

4. creşterea exigenţei pentru unitatea limbii literare, pentru ridicarea continuă a nivelului ei artistic şi pentru îmbogăţirea stilurilor ei [1].

Consolidarea acestor trăsături a fost însoţită de aprige lupte de opinii, care au început la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, prin Şcoala ardeleană, şi au continuat în tot cursul secolului al XIX-lea.

Discuţiile în jurul căilor de dezvoltare a limbii române literare au antrenat, în afară de scriitori şi lingvişti, pe toţi oamenii de cultură ai epocii, încît chiar numai materialul bibliografic privitor la această problemă ar putea să umple mai multe volume.

Un rol important în aceste discuţii l-au avut revistele noastre de cultură [2].

În aceste discuţii s-au găsit în luptă două tendinţe opuse.

Prima este cea latinistă a Şcolii ardelene şi a curentelor înrudite cu ea : italienismul lui I. Heliade Rădulescu în Muntenia, urmat în Moldova de Gheorghe Asachi, şi purismul românesc al lui Aron Pumnul, în Bucovina.

A doua tendinţă este cea a curentului istoric-popular, iniţiat de scriitorii grupaţi, la început, în jurul periodicelor „Dacia literară“ (1840), „Propăşirea“ (1844) şi „România literară“ (1855), continuată apoi, sub diferite forme, în toate publicaţiile noastre periodice mai importante de cultură din secolul al XIX-lea.

* * *

Animaţi de dorinţa de libertate şi unitate naţională, de progres social şi cultural, reprezentanţii Şcolii ardelene au văzut în latinitatea limbii române o armă importantă pentru atingerea acestor obiective. De aceea, ei au considerat că dezvoltarea limbii noastre trebuie să se realizeze prin revenirea la izvorul ei originar latin : în ortografie, vocabular şi gramatică [3].

Calea preconizată de latinişti pentru dezvoltarea limbii române era în contradicţie cu viaţa istorică a limbii, cu evoluţia ei firească. Între limba latină şi cea română era o distanţă în

---

[1] Vezi Tudor Vianu, *Din problemele limbii române literare a secolului al XIX-lea*, în culegerea „Probleme de stil şi artă literară“, Ed. pentru literatură şi artă, 1955, p. 178-198; vezi şi I. Coteanu, *Stilurile moderne ale limbii române literare*, în „Limba română“ IX (1960), nr. 2, p. 58-70.

[2] Vezi p. 79-114 din acest volum.

[3] Vezi D. Macrea, *Lingvişti şi filologi români*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1959, p. 17-78.

timp de aproape 1500 de ani, în care latina populară s-a transformat într-o altă limbă, cea română. Aceasta, deși și-a păstrat structura latină, avea numeroase elemente noi care-i dădeau o individualitate proprie. Revenirea românei la modelul originar latin era o imposibilitate logică și istorică.

Limba preconizată de latiniști era livrescă și artificială, străină de popor; ea ar fi devenit un obstacol în înțelegerea dintre români și în dezvoltarea culturii noastre moderne. Pentru însușirea ortografiei și a vocabularului propus de ei trebuia să cunoști neapărat limba latină, ceea ce, practic, era imposibil pentru întregul popor și chiar absurd.

Pe de altă parte, formarea unei terminologii moderne exclusiv din latina clasică nu mai era cu putință în secolul al XIX-lea, deoarece latina nu mai era atunci decît purtătoarea unei culturi a trecutului.

Din aceste cauze, calea de dezvoltare a limbii române literare propusă de latiniști n-a fost urmată nici de scriitori, și cu atît mai puțin de vorbirea curentă.

Înrudite cu latinismul au fost, precum am menționat, italienismul lui I. Heliade Rădulescu și Gheorghe Asachi și purismul lui Aron Pumnul.

După o activitate fecundă, căreia i se datorește introducerea, în 1828, a metodei descriptive în fixarea regulilor gramaticale ale limbii române și a principiului fonetic în scrierea ei, I. Heliade Rădulescu a susținut, după 1840, că pentru a putea exprima noțiunile culturii moderne, limba română trebuie să se adreseze limbii romanice celei mai apropiate de ea, și anume celei italiene. El a propus și a folosit, după această dată, un vocabular italienizant, nu numai pentru noțiunile noi, ci și pentru cele care aveau în limba română termeni uzuali consacrați. I. Heliade Rădulescu scria, spre exemplu, *omnipotente* pentru „atotputernic", *atentiv* pentru „atent", *a ama* pentru „a iubi", *fiertate* pentru „mîndrie", *specol* pentru „oglindă" ș. a.

Încercarea făcută de I. Heliade Rădulescu a avut ca rezultat o limbă italiană în ortografie și vocabular și română în gramatică, o alcătuire hibridă, pe care n-o recunoșteau nici italienii, nici românii, ca fiind a lor.

Spre deosebire de latiniști și de I. Heliade Rădulescu, Aron Pumnul a fost un adept constant al ortografiei fonetice, dar în ce privește dezvoltarea limbii române el i-a preconizat un drum tot atît de nefiresc și de antiistoric ca și latiniștii și I. Heliade Rădulescu. Aron Pumnul a încercat să creeze terminologia necesară

culturii moderne aproape exclusiv din resursele latine ale limbii române. El propunea, spre exemplu, să spunem *limbămînt* pentru „lingvistică", *cugetămînt* pentru „logică", *scriemînt* pentru „ortografie" ş.a., formaţii după analogia cuvintelor moştenite din latină, ca *jurămînt*, *cuvînt*, *pămînt*, în care sufixul *-entum* s-a transformat în *-înt*.

În cazurile rare, cînd, după Aron Pumnul, trebuia să primim şi neologisme, acestea urmau să fie adaptate sistemului de derivaţie românesc. El propunea să rostim şi să scriem *evenimînt*, *regulămînt*, *fundămînt*, după aceeaşi analogie de mai sus. Tot astfel, fiindcă sufixul latin *-tionem* s-a transformat în română în *-ciune*, el propunea forme neologice ca *năciune* pentru „naţiune", *formăciune*, *observăciune*, după analogia cuvintelor moştenite din latină, ca *rugăciune*, *închinăciune* ş.a.

Procedeul analogiei a fost aplicat de Aron Pumnul pentru neologisme şi în fonetică. El propunea forme neologice ca *leptură* pentru „lectură", după analogia transformării în română a grupului latin *ct* în *pt* (*noctem*, „noapte", *lucta*, „luptă"), sau forme ca *Arune* pentru „Aron", după analogia transformării lui *o* accentuat latin în poziţie nazală în *u* (*montem*, „munte", *frontem*, „frunte").

Aron Pumnul a comis eroarea de a aplica în dezvoltarea limbii române moderne legi fonetice şi de formare a cuvintelor care au funcţionat într-o epocă de mult depăşită în istoria ei. Legile fonetice şi cele de formare a cuvintelor nu au un caracter permanent în istoria aceleiaşi limbi. Transformări ca cele ale sufixelor *-entum* şi *-tionem* în *-înt* şi *-ciune*, a grupului consonantic *ct* în *pt*, a lui *o* accentuat în poziţie nazală în *u* s-au produs în epoca de formare a limbii române şi sînt procese de mult încheiate. Reforma propusă de Aron Pumnul avea deci un caracter retrograd, care dădea limbii noastre un aspect vetust şi greoi, într-o epocă în care ea era chemată să exprime cu precizie şi simplitate noţiunile civilizaţiei moderne. El nu şi-a dat seama de marele rol al termenilor din ştiinţele moderne, care, prin caracterul lor internaţional, întăresc comunitatea culturală a popoarelor. Purismul lui Aron Pumnul s-a bucurat de un oarecare prestigiu local, mai ales în Bucovina; el a devenit însă repede obiect de ironie generală.

Căile de dezvoltare a limbii române literare propuse de latinişti, de I. Heliade Rădulescu şi de Aron Pumnul au urmărit realizarea pe cale raţionalistă a unităţii acesteia în toate provinciile româneşti, aflate atunci sub diferite stăpîniri străine. Ei s-au încadrat în curentul lingvistic raţionalist, după care limbile pot fi

Scanned with OKEN Scanner

perfecționate prin intervenția conștientă a unei autorități diriguitoare. Acest curent s-a manifestat, între altele, în Franța, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, apoi în Grecia și Ungaria, la începutul secolului al XIX-lea[1].

Opoziția față de curentele lingvistice raționaliste și antiistorice a fost la noi foarte puternică din partea oamenilor de cultură progresiști și a tuturor scriitorilor, care, ignorînd reformele propuse, au folosit în creația lor limba vie a poporului și tradiția literară din secolele anterioare.

* * *

Lupta teoretică organizată împotriva reformelor lingvistice artificiale a fost începută și susținută cu vigoare de scriitorii care au format curentul istoric-popular al „Daciei literare", „Propășirii" și „României literare", curent care și-a menținut influența pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Din acest curent au făcut parte M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, V. Alecsandri, C. Negruzzi, Alecu Russo, Gr. Alexandrescu, Ion Ghica. Ei au privit limba ca o creație istorică a poporului și au susținut că limba literară trebuie să se dezvolte pe baza limbii populare și a tradiției literare existente. Principalul obiectiv al grupării a fost *„ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți"*, cum se preciza în prefața „Daciei literare".

Această luptă pentru unitatea limbii și a literaturii era expresia pe plan lingvistic și literar a scopului politic al forțelor progresiste care luptau pentru libertate națională, unirea politică a țărilor române și pentru progres social prin desființarea iobăgiei și împroprietărirea țăranilor. Aceste obiective au format crezul de luptă al generației revoluționare de la 1848, avînd un puternic răsunet, deoarece corespundeau aspirațiilor maselor populare. Ele și-au găsit o expresie mai matură și un caracter mai combativ în „România literară" din 1855. Deși durata apariției acesteia, din cauza reacțiunii interne sprijinite de dominația străină, a fost numai de un an, ca și a „Daciei literare" și a „Propășirii", ea a avut un mare rol în lămurirea procesului de dezvoltare a limbii noastre literare moderne.

Teoreticianul cel mai reprezentativ al „României literare" a fost Alecu Russo, care într-o serie de articole, intitulate

[1] Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, Ed. științifică, 1959, p. 45.

Cugetări, a combătut cu hotărîre ceea ce el numea „*pedantismul lingvistic*“ al reformatorilor raţionalişti în general, dar în special al latiniştilor. El a arătat în mod just că aceştia priveau lumea „*prin ochianul lumii vechi*“ şi că ei nu înţelegeau „*că lumea merge înainte şi nu se poate întoarce... Cea mai înţeleaptă limbă*, preciza Russo, *este limba care ajută pe om a-şi tălmăci gîndul într-un chip ca toţi ascultătorii să-l poată înţelege*“[1].

Într-un fragment postum, Al. Russo aduce alte importante precizări ale concepţiei sale asupra căilor de dezvoltare ale limbii literare, asupra rolului lingviştilor şi al scriitorilor în acest proces. „*După socotinţa mea*, scria el, *rolul adevăraţilor învăţaţi ce se vor îndeletnici cu filologia va fi să se mărginească la definiţia rînduielilor limbii, statornicia sintaxei şi a ortografiei; iar alcătuirea, întrebuinţarea, iscodirea sau depărtarea cuvintelor trebuie să rămîie proprietatea urechii, a bunei judecăţi a scriitorilor. Codul limbii nu poate fi mai aspru decît cele politiceşti. Cuvîntul, fie slav, fie turc, fie latin, ce se va români, are dreptul de împămîntenire şi numai obştească frămîntare şi nevoia poate să-i dea indigenatul, iar nu autoritatea fabricanţilor de sisteme. Oare elementul fundamental german al limbii engleze este necinstit, deşi limba englezească cuprinde multe cuvinte franceze, italiene, latine?*“[2].

Pentru stabilirea normelor limbii literare, Al. Russo arăta necesitatea întemeierii unei societăţi academice. „*Cînd românii vor întemeia o societate serioasă spre aşezarea şi dezbaterea chestiilor limbii; cînd vor pune pe izvod tot ce au; cînd societatea aceea va încheia jurnal de toate cuvintele primite, indigenate, lepădate, înnoite sau învechite din ţările unde se vorbeşte româneşte; cînd se va aşeza sintaxa şi ortografia, nu după placul fieştecăruia, dar după duhul istoriei şi al originelor neamului, atunci literatura îşi va lua zborul şi va fi expresia neamului*“[3]. El voia ca românii să aibă scriitori ca Pascal sau Racine, care să statornicească, prin scrisul lor, normele limbii literare. „*În acea zi, pedanţii se vor şterge ca umbrele, căci nimic nu omoară pedantismul ca o carte frumoasă, simplă, de gust şi de idei*“[4].

---

[1] Vezi Al. Russo, *Scrieri*, ed. P. V. Haneş, 1908, p. 40-41. Analiza critică a „Cugetărilor“ a fost amănunţit făcută în monografia lui Al. Dima, *Alecu Russo*, E. S. P. L. A., 1957, p. 142-174.

[2] Vezi Al. Russo, *Cugetări asupra limbei şi naţiei române*, în „Revista română“, III, 1863, p. 355.

[3] Ibidem, p. 356.

[4] Ibidem, p. 356.

Scanned with OKEN Scanner

Al. Russo a arătat, în mod just, că o literatură națională nu se poate dezvolta decît pe baza limbii vii a poporului. „*Nenorocirea literaturii*, scria el, *pedantă în condei, pedantă în forme, pedantă în idei, care înecă și omoară în țările române dezvoltarea spiritului și a închipuirii, vine din pricina neștiinței limbii și a tradițiunilor părintești; literatura aceasta nu are rădăcină, nici dă roadă*“[1].

Economistul agrar progresist Ion Ionescu de la Brad a criticat cu asprime în coloanele „României literare“ confuziile create de A.T. Laurian prin latinizarea, în *Manualul de geografie* pentru clasa a III-a primară, a numelor de rîuri și de localități. Laurian propunea să se spună *Vasul* în loc de Vaslui, *Bahul* în loc de Bahlui, *Rapida* pentru Bistrița, *Sucida* pentru Suceava. Ion Ionescu de la Brad cerea acestor „*dascăli de isnoviri lingvistice*“[2] să țină seama de numirile și de tradițiile poporului.

O poziție asemănătoare celei a lui Alecu Russo a avut-o, în cadrul curentului istoric-popular, Vasile Alecsandri. Pentru el, creațiile populare sînt „*comori nesfîrșite de frumuseți originale care dovedesc geniul poporului*“[3]. V. Alecsandri vorbește de „*dascălul său poporul*“. El a adunat cele mai frumoase poezii populare ale românilor pe care le-a publicat, în 1852, cu un răsunător succes. Acestea au fost traduse, după scurt timp, în limbile franceză, germană și italiană.

V. Alecsandri a combătut cu hotărîre, ca și Alecu Russo, pe etimologiștii latinizanți și pe puriști. „*Limba*, scrie el, *este tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc. A te atinge fără respect de acest altar este o profanare; a cerca să-i schimbi forma sa originală spre a-i da o aparență străină este un act de pedantism și chiar de nebunie*“[4].

În 1868, V. Alecsandri a publicat în „Convorbiri literare“ un așa-numit *Dicționar grotesc*, care cuprinde comentarii pe marginea a 36 de cuvinte și în care ironizează sufixul *-țiune* din cuvinte ca *situațiune*, *senzațiune*, de care se făcea abuz în publicistică și în parlamentul vremii. „*Bietul* -ciune *de pocită amintire*

---

[1] Vezi Al. Russo, *Scrieri*, ed. P. V. Haneș, 1908, p. 35.

[2] „România literară“, 1855, p. 303.

[3] Vezi V. Alecsandri, *Opere complete*, 1875, p. 164. Vezi și I. Diaconescu, *Vasile Alecsandri și problemele limbii literare din vremea lui*, în „Analele Universității din București“, IX (1960). Filologie, nr. 18, p. 351-362.

[4] „Convorbiri literare“, 1876, p. 187.

a răposat; astfel va răposa și țiuitorul -țiune, *căci simțul estetic al românului nu-i dă dreptul la împământenire*"[1]. *Dicționarul grotesc* respinge, cu aceeași ironie, neologismele ridicole care nu se încadrau în sistemul limbii, dar care erau folosite de unii pentru a da vorbirii lor un ton prețios și savant: *amoare* pentru „iubire", *beleță* pentru „frumusețe", *morb* pentru „boală" ș.a.

La rîndul său, și Alecsandri greșea, recomandînd pe *onor* pentru „onoare", *seanță* pentru „ședință" ș.a.

Împotriva stricătorilor de limbă, V. Alecsandri a luptat mai ales prin creația lui artistică. Prin personajul Gălușcă din vodevilul *Rusaliile* ironizează pe latiniști și pe puriști, prin Iorgu de la Sadagura pe tînărul cosmopolit înstrăinat de popor, care nu mai vorbește limba țării, iar prin Coana Chirița, pe femeia incultă dar snoabă, care folosește cuvinte și expresii pe care nu le înțelege, numai pentru a imita jargonul claselor suprapuse ale societății.

* * *

Lupta teoretică pentru dezvoltarea limbii literare dintre latiniști, italienizanți și puriști, pe de o parte, și reprezentanții curentului istoric-popular, pe de alta, a fost însoțită, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de o intensă muncă de fixare a regulilor ortografice, a regulilor gramaticale și de elaborare a dicționarului limbii române.

Problemele elaborării acestor lucrări de bază ale lingvisticii române fiind numeroase și complexe, s-a impus cu necesitate înființarea unei societăți de savanți care să se ocupe de realizarea lor. Această societate, cerută de toți intelectualii vremii, s-a înființat în 1866 sub numele de „Societatea Literară Română", care, în 1879, s-a transformat în Academia Română.

Chiar în actul de înființare a Societății Literare s-a prevăzut ca scop al ei elaborarea ortografiei, a gramaticii și a dicționarului limbii române.

Discuțiile în legătură cu elaborarea acestor lucrări au absorbit o mare parte a preocupărilor Societății Academice și ale Academiei Române. Ele au depășit însă cadrul acestor instituții, constituind obiectul unor îndelungate discuții între lingviști, scriitori și cele mai largi cercuri ale intelectualității noastre. Elaborarea ortografiei, a dicționarului și a gramaticii limbii române formează

[1] V. Alecsandri, *Opere complete*, 1875, p. 533.

unul din capitolele cele mai bogate și mai interesante ale istoriei culturii noastre, în care s-au întîlnit aceleași puncte de vedere opuse, ca și în celelalte probleme principale ale dezvoltării limbii române: etimologismul latinizant și curentul istoric-popular[1].

*

* *

În ultimul sfert al secolului trecut, latinismul, italienismul și purismul își pierduseră cu totul prestigiul în lingvistică prin victoria concepției comparativ-istorice reprezentate de B.P.Hasdeu, Al. Lambrior, Lazăr Șăineanu, M. Gaster, H. Tiktin și Al. Philippide, iar limba literară își urma calea de dezvoltare firească preconizată de curentul istoric-popular. Ortografia făcuse progrese importante în direcția fonetismului, se impusese concepția dicționarului explicativ și istoric și a gramaticii descriptiv-normative.

Discuțiile despre limba literară au acum un conținut nou, corespunzător nivelului de dezvoltare a limbii și culturii românești.

În dezvoltarea limbii române din secolul al XIX-lea apăruse masiv un element nou: neologismul latin și romanic. Prin contactul activ și multilateral cu Occidentul, mai ales cu Franța, prin comerț, industrie, învățămînt, presă și viața politică, au pătruns în limba română un mare număr de neologisme latine și romanice, strîns legate de asimilarea noțiunilor vieții și culturii moderne. Ele deveniseră atît de indispensabile, încît erau folosite chiar de către scriitorii care apărau caracterul istoric și popular al limbii. Astfel, Mihai Eminescu, în poeziile sale, folosește neologisme romanice și latine în proporție de numai 15,93% (12% franceze, 3,41% latine literare și 0,52% italiene), fiindcă acestea nu reclamau mai multe. Dar în proza sa politică ele se găsesc în mare abundență, deoarece exprimă noțiunile noi ale culturii, economiei și politicii.

Numărul mare al neologismelor romanice și latine literare intrate în uzul literar curent în cursul secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului al XX-lea se oglindește în statistica pe care am întocmit-o pe baza dicționarului lui I.A. Candrea apărut în 1931. În acest dicționar, neologismele de origine franceză reprezintă, împreună cu calcurile, variantele și derivatele lor pe teren românesc, 29,69%, cele latine literare 2,62%, deci un total de

[1] Pentru istoria amănunțită a elaborării acestor lucrări, vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, Ed. științifică, 1961, p. 73-136.

32,31% neologisme romanice şi latine. Ritmul de creştere al acestora a continuat de atunci încoace, astfel că în *Dicţionarul limbii române moderne*, apărut în 1958, neologismele franceze reprezintă, împreună cu calcurile, variantele şi derivatele lor pe teren românesc, 38,42%, cele latine literare 2,39%, iar cele italiene 1,72%, deci un total de 42,53% neologisme romanice şi latine. Ele formează, după ambele dicţionare, cel mai mare grup de cuvinte din structura vocabularului limbii române moderne[1].

Dar graba cu care au fost însuşite, în secolul al XIX-lea, noţiunile culturii moderne nu a fost totdeauna însoţită de grija corespunzătoare pentru forma cuvintelor noi şi nici pentru exprimarea corectă şi frumoasă. Lipsa de control gramatical şi stilistic, retorismul, bombasticismul şi fluctuaţiile în întrebuinţarea terminologiei noi au caracterizat o mare parte a publicisticii politice, ştiinţifice şi chiar literare a epocii.

Scriitorii şi oamenii de cultură au luat atitudine faţă de această situaţie, deoarece limba trebuia să-şi păstreze principalele ei trăsături naţionale şi de claritate, pentru a se putea comunica cu uşurinţă ideile şi noţiunile cele mai avansate din punct de vedere ştiinţific şi cultural.

Între nivelul înalt al limbii literaturii artistice a epocii şi cel al literaturii politice şi tehnico-ştiinţifice de diverse genuri se produsese un contrast creat de neologisme şi de stilul neîngrijit al literaturii tehnico-ştiinţifice.

Literatura artistică depăşise de mult faza în care I. Heliade Rădulescu îndemna tineretul: „*Scrieţi băieţi, scrieţi, numai să fie scris!*“ Ea avea acum o tradiţie care ridica exigenţe mari pentru forma exprimării, pentru calităţile artistice ale limbii.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea au trăit şi au scris marii clasici ai literaturii române. Pe lîngă Grigore Alexandrescu, Costache Negruzzi, V. Alecsandri, Ion Ghica, Al. Odobescu, care se impuseseră de mai înainte, în ultimele trei decenii ale secolului şi-au relevat marea lor forţă de creaţie artistică Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ioan Slavici, I.L.Caragiale, Barbu Delavrancea, George Coşbuc, A. Vlahuţă, Duiliu Zamfirescu, Al. Macedonski. Aceştia au ridicat limba literară la un înalt nivel artistic, care, pe plan naţional, poate fi asemănat cu cel la care ridicaseră limba franceză marii clasici din secolul al XVII-lea.

---

[1] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 30-45.

Ca şi predecesorii lor, ei au luat parte activă la clarificarea teoretică a problemelor limbii române literare din noua ei etapă de dezvoltare.

Începutul operei critice de cultivare a limbii noastre literare, în sensul apărării caracterului ei popular şi al grijii pentru forma estetică a exprimării, l-a făcut în această etapă Titu Maiorescu. El a adus o contribuţie pozitivă, uneori hotărîtoare, în discuţiile privitoare la aproape toate problemele importante legate de cultivarea limbii române: a ortografiei, a neologismelor, a păstrării caracterului ei popular şi istoric, a exprimării corecte şi frumoase[1].

În afară de problemele viu controversate, pe care le-am menţionat anterior, cea a neologismelor a preocupat îndeaproape şi îndelung pe scriitori şi pe lingvişti.

O poziţie hotărîtă împotriva neologismelor a luat-o lingvistul Al. Lambrior. El le admitea principial în diferitele domenii ale ştiinţei, dar le excludea cu totul din literatura artistică. Pentru el, limba română literară ajunsese în secolul al XVIII-lea deplin formată, ea putînd *„sluji ca pilduire acelora care vor să mai vorbească şi să scrie limba românească şi nu ţintesc la dărăpănarea ei desăvîrşită, fără nici un temei poreclită propăşire“*[2]. Absorbit în preocupări de istorie a limbii şi admirator al scrisului din textele vechi româneşti, care se descopereau atunci, Al. Lambrior reprezintă o atitudine retrogradă în problema neologismelor. Limba secolului al XVIII-lea, deşi scrisă de Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, Stolnicul Constantin Cantacuzino, Radu Popescu, fraţii Greceanu, era prea săracă pentru a putea exprima, chiar numai în literatura artistică, viaţa modernă.

Pătrunderea excesivă a neologismelor şi imitaţiile frazeologice după franceză, care dăduseră un aspect de jargon limbii de conversaţie a moşierimii şi burgheziei româneşti de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, au produs o reacţiune a cercurilor largi ale intelectualităţii noastre. O expresie demnă de menţionat a acesteia a avut loc cu prilejul unei conferinţe ţinute la 1891 de către cunoscutul istoric al Bucureştiului, Gh. Ionescu-Gion. El a arătat că neologismele din franceză şi expresiile franceze, traduse sau folosite direct, abundau în limbajul societăţii culte a timpului, în presă, parlament, justiţie, armată. Pornind de la această consta-

[1] Vezi p. 26—64, din prezentul volum.

[2] Vezi Al. Lambrior, *Limba română veche şi nouă*, în „Convorbiri literare“, VII (1873), nr. 9, 1 decembrie, p. 328.

196-217

Scanned with OKEN Scanner

tare, în mare parte justă, Ionescu-Gion a adoptat însă o poziție extremistă cu caracter naționalist afirmînd că „*pentru a vorbi ori a scrie orice pe românește, nu vom mai avea trebuință să mai alergăm nici la zburdalnica franceză, nici la limbile altor neamuri*“[1].

Această teză exclusivistă a provocat un proces de lămurire a problemei neologismelor, la care au luat parte lingviștii B.P. Hasdeu și Lazăr Șăineanu, scriitorul Al. Odobescu, istoricul A.D.Xenopol și publicistul transilvănean Al. Ciurcu.

Toți aceștia s-au pronunțat împotriva exagerărilor care se făceau cu franțuzismele, dar și împotriva exclusivismului lui Ionescu-Gion.

După B.P.Hasdeu, neologismele fac parte din procesul natural al dezvoltării limbii. Limba română, arată el, ca orice organism viu, are o structură stabilă, care o individualizează de alte limbi și molecule care se reînnoiesc mereu. Moleculele sînt cuvintele care apar și dispar neîncetat, pe cînd structura organismului persistă. „*Slavismele, turcismele, grecismele de altă dată, franțuzismele de astăzi, dacă pătrund*, scrie B.P.Hasdeu, *pe o cale organică, nu numai că nu pot aduce cît de mic rău limbii românești, dar încă dimpotrivă frămîntă în ea mișcarea vieții*“[2].

Lazăr Șăineanu este de acord cu fostul său profesor, B.P.Hasdeu, că împrumuturile de cuvinte străine sînt supuse unui proces de selecție firească, în care unele se elimină cu timpul, iar altele devin parte integrantă a vocabularului național. Cum se face această selecție? „*Iată ce nu poate nimeni prevede*, precizează Șăineanu, *și mai puțin încă decreta.*“[3] Dacă neologismele se generalizează și cîștigă un sens propriu, alături de sinonimele mai vechi, nu înseamnă că limba devine mai puțin românească, deoarece aspectul unei limbi, fizionomia ei particulară, n-o hotărăște vocabularul, ci structura ei gramaticală. Izolarea îndărătnică și refuzul de a mai primi neologisme, cum pretindea Ionescu-Gion, sînt respinse de Șăineanu, care arată că „*înavuțirea limbii unui popor merge paralel cu progresele civilizațiunii sale. Precum cultura noastră materială și intelectuală se folosește continuu de achizițiile făcute de alte neamuri, tot astfel limba își lărgește mereu și oarecum de la sine sfera vocabularului său*“[4].

---

[1] Gh. Ionescu-Gion, *Cum vorbim*, ed. Petre V. Haneș, 1935, p. 66.

[2] Idem, *ibidem* p. 72.

[3] Idem, *ibidem*, p. 84.

[4] Idem, *ibidem* p. 87.

Pentru Al. Odobescu, nu introducerea de cuvinte străine este un pericol pentru o limbă, ci construcțiile sintactice străine. Important este „*să cugetăm românește cînd scriem și cînd vorbim. Întocmirea frazelor să se facă în mintea noastră după logica limbii pămîntene, iar nu după sintaxe străine ca cea franceză, ori germană, ori latină, ori ungurească*“[1].

Istoricul A.D. Xenopol subliniază cu tărie că nu este împotriva limbii franceze ca organ de cultură, deoarece, arată el, „*prin ea a pătruns în mintea noastră principiile și ideile civilizatoare*“, dar pătrunderea prea adîncă a franțuzismelor în țesătura limbii române înseamnă alterarea individualității ei[2].

Publicistul Al. Ciurcu susține că neologismele erau inevitabile în etapa de dezvoltare de atunci a limbii române. „*Nu e român, fie el cît de iscusit în cunoștința limbii române*, scrie el, *care să poată vorbi sau scrie orice pe românește, fără a se ajuta și de cuvinte luate din limbile străine*“[3].

O acțiune practică de cultivare a limbii române și de folosire corectă a neologismelor a fost dusă, la sfîrșitul secclului al XIX-lea, de revista socialistă „Contemporanul“, apărută între anii 1881 și 1891. În rubrica *Monstruozități literare și științifice*, „Contemporanul“ a publicat aprcape în fiecare număr critici la adresa erorilor științifice și de limbă din publicațiile periodice ale vremii, din cărți și mai ales din manualele școlare, „*căci*, preciza revista, *dacă acestea vor fi rele nu putem aștepta nimic nici de la generația nouă*“[4].

• • •

În acțiunea de combatere a deformărilor limbii și de ridicare continuă a nivelului ei literar, cea mai importantă contribuție au adus-o, în a doua jumătate a secolului trecut, marii scriitori ai acestei epoci. Părerile lor despre limba literară au izvorît atît din teoretizarea propriului lor fel de a scrie, din generalizarea experienței lor artistice, cît și din preocupări lingvistice propriu-zise. Ei au fost observatori atenți ai limbii și totodată îndrumători ai dezvoltării ei spre o cît mai mare precizie, limpezime, bogăție de nuanțe și colorit, pe care resursele limbii le permiteau acum

[1] Gh. Ionescu-Gion, *Cum vorbim*, p. 76.
[2] Idem, *ibidem*, p. 76.
[3] Idem, *ibidem*, p. 91.
[4] „Contemporanul“, I (1881), nr. 1, p. 1.

Scanned with OKEN Scanner

pe deplin. Părerile lor sînt prețioase mărturii asupra rolului conștient pe care l-au avut în ridicarea nivelului artistic al limbii române literare. Ei n-au invocat teorii livrești, ci exemplul literaturii populare, tradiția literaturii noastre culte și modelul literaturilor clasice străine.

Dintre părerile pe care aproape toți scriitorii noștri de seamă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea le-au formulat asupra dezvoltării limbii române literare, vom menționa doar cîteva, în care se poate vedea larga înțelegere pe care au avut-o pentru căile pe care ea trebuie să se dezvolte.

Vom cita în primul rînd părerile lui Mihai Eminescu, a cărui operă poetică a însemnat o contribuție hotărîtoare la perfecționarea limbii noastre artistice.

Atent la toate manifestările sociale și culturale ale timpului său, Eminescu a urmărit felul cum era folosită limba în presă, teatru și literatură și a făcut observații de un mare interes științific, care se găsesc risipite în diferite articole de ziar și în numeroasele sale manuscrise. Ele se referă la toate aspectele limbii române: fonetică, ortografie, gramatică, vocabular.

Mihai Eminescu a subliniat încă din tinerețe marea importanță a limbii în creația culturală. „*Măsurariul civilizațiunii unui popor*, scrie el, *este astăzi o limbă sonoră și aptă a exprima prin sunete noțiuni, prin șir și accent logic cugete, prin accent etic sentimente*“[1].

Limba ziarelor din timpul său este numită de Eminescu „*limbă păsărească*“, fiindcă era cosmopolită și neîngrijită. Folosirea abuzivă și adesea greșită a neologismelor l-a preocupat pe Eminescu și în știință și tehnică. „*Dacă deschidem ziare de științe naturale, de medicină, de ce-o fi*, scrie el, *ne ia ochii lipsa de respect pentru limbă, primirea de termeni străini fără trebuință, ci numai din lenea de a căuta echivalentul românesc*“[2].

Poezia *Epigonii* invocă tradiția limbii literare creată de Dimitrie Cantemir, poeții Văcărești, B.P.Mumuleanu, D. Țichindeal, Grigore Alexandrescu, Costache Negruzzi, V. Alecsandri, care au făcut-o „*dulce ca un fagure de miere*“, în contrast cu felul neîngrijit de a scrie al unora dintre contemporanii poetului.

Iată cîteva formulări teoretice ale lui Eminescu despre caracterul limbii literare: „*Norma limbii scrise*, precizează el, *trebuie să fie cea care există obiectiv și în realitate în gura poporului de*

---

[1] „Federațiunea“ din 22 aprilie 1870.
„Timpul“ din 8 mai 1880.

jos și a societății mai fine, iar nu fanteziile mai mult sau mai puțin ingenioase ale filologilor noștri. Așadar, adevăr, iar nu arbitrarităte subiectivă. În acest proces de a stabili o normă pentru limba scrisă trebuie luate în considerare și acele influențe istorice care au rezistat tendinței de expulziune și s-au conservat în limba vie. Limba noastră, cum ea există obiectiv, toată lumea o va recunoaște de frumoasă și dulce"[1]. Iar în altă parte, el arată că limba noastră literară veche „*a cronicarilor și a legendelor e pe alocurea de o rară frumusețe. Multe texte și bisericești și laice au un ritm atît de sonor în înșirarea cuvintelor încît este peste putință ca frumusețea stilului lor să se atribuie întîmplării și nu talentului scriitorului și dezvoltării limbii*"[2].

Aprecierile lui Eminescu asupra limbii literare sînt rezultate ale cunoștințelor lui vaste în domeniul teoriei limbii, însușite în țară și la universitățile din Viena și Berlin, ale cunoașterii minuțioase a tuturor graiurilor ținuturilor românești pe care le-a străbătut ca tînăr, ale lecturilor pasionate din cronici și folclor, ale grijii cu care își redacta manuscrisele. Prietenul său Ioan Slavici scrie că Eminescu prețuia cuvîntul „*după valoarea ce i-o dă întrebuințarea. Era cuprins de o vie bucurie cînd putea să dezgroape o vorbă, adică să introducă în limba literară o vorbă răspîndită în popor de care alți scriitori nu se folosise, fie chiar și un provincialism, și era neobosit scrutător al limbii vorbite*"[3].

I.L. Caragiale a adus de asemenea o importantă contribuție la prefacerea artistică a limbii literare și la apărarea ei de exagerări, retorism și pedantism, care, după el, sînt cele mai mari defecte ale artei literare. În galeria personajelor lui Caragiale se găsește ridiculizat, între alții, profesorul latinizant de modă veche, Marius Chicoș Rostogan, venit din Transilvania la București să educe „*generațiile june că-s fără instrucțiune și educațiune*"[4]. Limba și pronunțarea acestui personaj sînt atît de ridicole încît constituie, prin ele însele, o satiră la adresa celor care stricau conștient limba din rațiuni teoretice. Cei care vorbeau neglijent, fanfaronii, retorii demagogi ai vremii și ignoranții pretențioși ca Farfuridi, Cațavencu,

---

[1] Vezi Mihai Eminescu, *Scrieri*, p. 21, citat după. Gh. Bulgăr, *Scriitorii, români despre limbă și stil*, Societatea de științe istorice și filologice, București, 1957, p. 142. Vezi și Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii române literare*, București, Ed. științifică, 1963.

[2] „Timpul" din 21 noiembrie 1881.

[3] Vezi I. Slavici, *Amintiri*, 1924, apud Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 152.

[4] Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, ediția Șerban Cioculescu, vol. I, p. 98.

Scanned with OKEN Scanner

Conu Leonida, Rică Venturiano şi alţii sînt caracterizaţi prin limba pe care o foloseau. Caragiale a militat, prin arta lui literară, pentru o limbă adecvată cît mai perfect conţinutului exprimat. „*Dacă expresiunea formată*, scrie el, *nu poate îmbrăca potrivit intenţiunea, opera este un monstru neviabil; expresia se topeşte în vînt, ea nu însemnează nimic; fiindcă ea nu este scopul, ea este mijlocul, şi ca atare, în cazul acesta, ea nu poate servi la nimic. Aşadar: potrivirea organelor cu viaţa în natură, potrivirea expresiunii cu intenţia în artă.*“[1]

Poetul George Coşbuc scrie următoarele despre îmbogăţirea limbii literare: „*Să căutăm mijloacele de dezvoltare a limbii, să căutăm mijloacele în limbile surori, în dialectele noastre, în graiurile noastre, locale, în cărţi; să studiem toate manifestările psihologice ale poporului, să exploatăm poezia şi basmele poporului, să citim cu luare-aminte scrierile celor ce au încercat după puteri şi după vremuri să studieze toate aceste lucruri.*“[2]

Păreri asemănătoare a exprimat, la sfîrşitul secolului trecut, într-o formă polemică, Barbu Delavrancea. După el, cele mai grave dintre tendinţele greşite manifestate în dezvoltarea limbii noastre literare au fost cea a latiniştilor şi italienismul lui I. Heliade Rădulescu, care au căutat „*să abată limba din marea şi firească ei albie*“. Ei au avut o înrîurire nefastă nu numai prin încercarea directă de a da o orientare artificială dezvoltării limbii române, ci şi prin faptul că, sub influenţa lor, unii tineri, voind să impresioneze cititorii prin cuvinte cu aparenţă savantă, au introdus în publicistică barbarisme ca: *audace, demisecol, alboare, gladiu, purpurină, adiamantină* şi alte construcţii străine[3]. „*O limbă artificială*, precizează Delavrancea, *întunecă mintea, taie avîntul unui artist, împuţinează gîndirea, tulbură priceperea dreaptă şi adîncă, împrăştie spoiala de cultură drept adevărata cultură, împiedică progresul limbii, împiedică originalitatea şi, în sfîrşit, aţîţă, creează şi întreţine casta. Alăturea de limba artificială, reprezentată de Heliade şi de Academie, se născu şi se dezvoltă o altă limbă, care deşi nu s-ar putea susţine că are toate însuşirile unei limbi artificiale, totuşi, din cauza construcţiilor de gîndiri, din cauza*

---

[1] Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, ediţia Şerban Cioculescu, vol. III, 1938, p. 107.

[2] Academia R.P.R., Manuscrise, mapa VII, după Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă şi stil*, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, Bucureşti, 1957, p. 78.

[3] Vezi *Delavrancea despre literatură şi artă*. Texte publicate de Elena Savu. Prefaţă de Eufrosina Molcuţ, Editura pentru literatură, 1963, p. 6.

Scanned with OKEN Scanner

greşelilor elementare de formare a cuvintelor şi de acordul dintre ele, precum şi din cauza unui abuz de aceleaşi şi aceleaşi cuvinte străine, nu se poate primi drept limbă a poporului românesc decît cu oarecare îngăduire din partea românilor. Această limbă ocupă mijlocul între limba artificială şi cea cu adevărat românească“[1].

Un alt pericol pentru limbă îl reprezenta presa timpului, în care „*chiar cei mai buni publicişti scriu într-o limbă cu desăvîrşire străină la cuvinte şi la înnodarea cuvintelor între ele*“[2].

Tot atît de alarmantă era, după Delavrancea, limba în care erau scrise manualele şcolare, citînd ca exemplu negativ gramatica lui I. Manliu.

În opoziţie cu aceste tendinţe dăunătoare dezvoltării limbii române, Delavrancea arată că „*Văcăreştii, Conachi, Bălcescu, C. Negruzzi, Bolliac, Alecsandri vorbesc şi scriu adevărata limbă românească.*“[3]

Scriitor cu convingeri democratice, Barbu Delavrancea a relevat în numeroase rînduri valoarea estetică, socială şi naţională a poeziei noastre populare. El era convins că „*renaşterea literară porneşte de la popor, de la naţiune, care povesteşte şi cîntă de atîtea veacuri, fără a-i slei izvorul nesecat de frumuseţe eternă*“[4]. „*Limba*, după Delavrancea, *este opera maselor, a sărăcimii, a poporului, nu a cutărei clase bogate şi a cutărui grup de învăţaţi*“[5]. El consideră că pentru o realizare artistică desăvîrşită este necesară valorificarea resurselor vorbirii populare: „*unde dar va trebui să caute poetul sau scriitorul izvorul inspiraţiunii sale? Ţăranul trebuie să fie adevăratul nostru dascăl şi în şcoala sa s-ar cădea să meargă să înveţe toţi aceia care ar dori să scrie potrivit în geniul limbii noastre. Aşa au făcut eminenţii noştri scriitori, un Bălcescu, un Odobescu, un Hasdeu; de acolo s-a inspirat un Eminescu*“[6].

* * *

Din expunerea de mai sus rezultă că părerile despre limba literară şi despre căile ei de dezvoltare sînt, în esenţă, aceleaşi

---

[1] Vezi *Delavrancea despre literatură şi artă*, p. 10-13.
[2] Ibidem, p. 20.
[3] Ibidem, p. 8.
[4] „Voinţa naţională“, 1895, nr. 3072; vezi şi Al. Niculescu, *Părerile lui B. Şt. Delavrancea despre limbă şi stil*, în „Studii şi cercetări lingvistice“, VI (1955), p. 83-108.
[5] Barbu Ştefănescu Delavrancea, *Lumină tuturor*, 1895, p. 46.
[6] „Lupta literară“, I, nr. 1, p. 11.

Scanned with OKEN Scanner

la toţi scriitorii clasici români din secolul al XIX-lea. Temeiul limbii literare este pentru ei limba vie a poporului şi tradiţia literară a secolelor anterioare, la care se adaugă, mărturisit sau nu, modelul literaturii şi limbii franceze, prezent nu numai în vocabular, ci şi în precizia, claritatea şi frumuseţea exprimării din creaţia lor.

Discutarea problemelor limbii literare de către scriitori se impunea de la sine, prelucrarea ei artistică ridicînd pentru scriitori numeroase probleme teoretice şi practice. Părerile scriitorilor citaţi mai sus sînt valabile şi astăzi, iar limba în care au scris ei este cea pe care o folosesc scriitorii români contemporani, cu desăvîrşirea pe care i-au dat-o în acest secol mari artişti ai cuvîntului, ca Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, George Călinescu, pentru a nu aminti decît cele mai reprezentative nume ale literaturii noastre de astăzi.

* * *

După ce am expus problemele limbii române literare din secolul al XIX-lea şi principalele discuţii legate de ele, se impune să răspundem unei întrebări firesti : care a fost rolul lingviştilor din această epocă în îndrumarea limbii literare? Trebuie să recunoaştem că lingviştii au rămas mult în urma scriitorilor în această discuţie. Ei au fost preocupaţi să dovedească latinitatea limbii române, să-i reconstituie istoria, să descopere şi să descifreze texte vechi, să îmbunătăţească regulile ortografice, să facă dicţionare şi gramatici, să studieze dialectele şi graiurile limbii noastre. În această muncă ei şi-au cîştigat merite unanim recunoscute. Dar grija pentru cultivarea limbii literare şi pentru discutarea problemelor ei teoretice a constituit, pentru lingviştii români, ca şi pentru lingviştii din alte ţări, o preocupare tîrzie. Pînă la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial, lingviştii, ca şi istoricii literari români, s-au ocupat cu totul sporadic de problemele limbii literare. Dintre aceştia menţionăm pe Ovid Densusianu, care a ţinut, ani în şir, la Facultatea de filologie din Bucureşti, un curs intitulat *Evoluţia estetică a limbii române*, pe P. V. Haneş, cu lucrarea *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al* XIX-*lea* (ediţia a II-a, 1927) şi pe Tudor Vianu, care a scris *Arta prozatorilor români* (1941).

Preocupări sistematice în lingvistica română asupra limbii literare au început să aibă loc abia în ultimul deceniu. În această

perioadă s-au elaborat, pe temeiuri ştiinţifice, lucrările de bază privind cultivarea limbii române literare : îmbunătăţirea normelor ortografice, elaborarea gramaticii şi a dicţionarelor limbii literare contemporane şi moderne.

Preocupările teoretice şi istorice asupra limbii literare şi asupra limbii şi stilului a numeroşi scriitori din trecut şi de astăzi sînt publicate îndeosebi în culegerea *Contribuţii la studiul limbii române literare din secolul al XIX-lea*, editată de Institutul de lingvistică din Bucureşti, începînd din 1957, din care au apărut pînă acum trei volume, şi în revistele „Limba română", „Studii şi cercetări lingvistice" din Bucureşti, „Cercetări de lingvistică" din Cluj, „Analele Universităţii din Bucureşti", „Analele Universităţii din Iaşi", „Studii şi cercetări ştiinţifice" ale Filialei din Iaşi a Academiei R.P.R. ş.a. Toate aceste studii constituie paşi premergători pentru un viitor tratat de istorie a limbii române literare de la începuturile ei, în secolul al XVI-lea, pînă astăzi. Institutul de lingvistică din Bucureşti elaborează, începînd din 1956, *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, prima lucrare de acest fel din lingvistica română.

Spre deosebire de trecut, cînd discuţiile despre limba literară s-au mărginit în general la limba literaturii artistice, lingviştii români de astăzi se ocupă sistematic şi de limba operelor tehnico-ştiinţifice, juridice, filozofice, a publicaţiilor periodice.

Lărgirea perspectivelor teoretice în discutarea problemelor limbii literare şi ale cultivării limbii române constituie o preocupare activă a lingvisticii noastre de astăzi.

Scanned with OKEN Scanner

TITU MAIORESCU ȘI PROBLEMELE LIMBII ROMÂNE

Revista „Viața românească" a deschis, în 1963, o largă discuție de reconsiderare critică a operei lui Titu Maiorescu[1], căutînd să răspundă întrebării: *„a însemnat contribuția lui un moment al progresului în diferitele domenii în care s-a produs?"*[2].

Despre activitatea lui Titu Maiorescu ca teoretician al culturii românești, critic literar, estetician, filozof, profesor, om politic s-a scris mult și înainte de această discuție, atît de pe poziții critice, cît mai ales de pe poziții apologetice. Nici unul dintre comentatorii lui de pînă acum nu i-a analizat însă, decît întîmplător și fragmentar, activitatea bogată din domeniul cultivării limbii române.

În *Istoria filologiei române* a lui Lazăr Șăineanu, apărută în 1892 (ed. a II-a, 1895), deci într-o epocă în care prezența lui Titu Maiorescu în cultura noastră era puternic afirmată și cînd activitatea lui privind limba română era deplin conturată, numele lui nu este pomenit decît în cîteva note. Volumul *Lui Titu Maiorescu omagiu*, apărut în 1900, cînd criticul împlinea vîrsta de 60 de ani, ca și cele două volume omagiale apărute în 1910, cu prilejul vîrstei de 70 de ani[3], cuprind doar vagi referințe privitoare la preocupările de limbă ale acestuia. În discursul de recepție ținut de Gheorghe Bogdan-Duică la Academia Română în 1921, consacrat lui Titu

---

[1] Vezi „Viața românească" nr. 5/1963, p. 64-88, 8/1963, p. 52-85, 9/1963, p. 103-120, 12/1963, p. 101-173.

[2] Vezi *ibidem*, nr. 8/1963, p. 52.

[3] „Convorbiri literare", 1910; *„Romînia jună" lui Titu Maiorescu*, Suceava, 1910.

Scanned with OKEN Scanner

Maiorescu, aceste preocupări sînt abia menţionate. Date mai bogate în această privinţă cuprinde monografia, în două volume, a lui Eugen Lovinescu, apărută în 1940, expuse cronologic, potrivit planului lucrării, fără o analiză generală de specialitate [1].

Atenţia redusă acordată pînă acum preocupărilor de limbă ale lui Titu Maiorescu constituie o mare lipsă, ele făcînd parte integrantă şi esenţială din activitatea lui critică. Astăzi însă, cînd opera lui Titu Maiorescu a început să fie reconsiderată în întregime, contribuţia lui teoretică şi practică la cultivarea şi studiul limbii române se impune să fie analizată. Deoarece ea nu a fost analizată nici în studiile apărute în „Viaţa românească", cu excepţia unor indicaţii sumare, din studiul lui Paul Georgescu, *Titu Maiorescu — critic literar* (nr. 12/1963), în cele ce urmează ne-am propus această analiză.

* * *

Întors de la studii din Germania şi Franţa, unde îşi însuşise o temeinică pregătire filozofică, juridică şi filologică, îndeosebi în domeniul limbilor clasice şi romanice, Titu Maiorescu s-a dedicat cu pasiune învăţămîntului. În 1862, la vîrsta de 22 de ani, este numit director al Gimnaziului din Iaşi, iar în anul următor, director al Şcolii normale de la Trei Ierarhi şi profesor la Universitatea din Iaşi.

Ca director al Gimnaziului din Iaşi, el publică, în *Anuarul* acestui gimnaziu[2], primul anuar şcolar apărut în Moldova, o disertaţie de lingvistică şi pedagogie, intitulată *De ce limba latină este chiar în privinţa educaţiunii morale studiul fundamental în gimnaziu?*, care este cea dintîi lucrare în limba română a lui Titu Maiorescu.

Nefiind cuprinsă în nici una din ediţiile *Criticelor* sale, disertaţia este aproape necunoscută.

Aprecierea pozitivă a rolului educativ, moral şi intelectual al limbii latine era curentă în acea vreme, îndeosebi în mediul umanistic german, pe care Titu Maiorescu l-a cunoscut îndeaproape în timpul studiilor, dar el formulează această teză cu o limpezime lapidară şi cu o logică remarcabilă, calităţi care anunţă şi care vor consacra pe criticul de mai tîrziu.

[1] Vezi Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu*, vol. I-II. Bucureşti, 1940.

[2] Vezi *Anuarul Gimnaziului şi internatului de Iassi pe anul scolastic 1862-1863, publicat de directorul Titu Maiorescu*, Iassi, 1863, 54 p.

Scanned with OKEN Scanner

În prima parte a disertaţiei, Titu Maiorescu răspunde adversarilor limbii latine în învăţămîntul de cultură generală, care susţineau că traducerile pot înlocui textele originale şi că autorii moderni sînt superiori celor antici. El răspunde de asemenea „amicilor neadevăraţi" ai limbii latine, după care traducerile din autorii latini şi greci sînt inferioare originalelor, iar autorii moderni ar fi inferiori celor din antichitate. Titu Maiorescu arată că nici unii, nici alţii nu au dreptate, traducerile fiind destul de bune pentru cunoaşterea literaturii latine şi greceşti, iar autorii moderni nu sînt cu nimic mai prejos decît cei antici, ci adesea chiar dimpotrivă. Motivul real pentru care limba latină poate fi studiul fundamental în învăţămîntul de cultură generală îl constituie, după Titu Maiorescu, rolul ei în educaţia intelectuală şi morală a elevilor. Studiul limbii latine ar fi superior din acest punct de vedere tuturor celorlalte obiecte de învăţămînt, care ar influenţa numai parţial inteligenţa şi sensibilitatea elevilor. Comparînd limba latină cu cea greacă, el arată că „*ceea ce este propriu limbii latine şi o înalţă peste cea elină, din punctul de vedere al instrucţiunii gimnaziale, este simplitatea şi regularitatea gramaticii. Gramatica latină parcă ar fi granit turnat, este unică între gramatici şi va rămînea, prin urmare, de-a pururea, cel mai bun fundament şi cea mai bună disciplină pentru orice parte a gîndirii noastre*"[1]. Titu Maiorescu îşi rezumă astfel argumentarea: „*Limba latină, avînd gramatica cea mai riguroasă, avînd o întindere de sferă care poate îmbrăţişa toate părţile inteligenţei, avînd în fine obiectivitatea antică, este studiul fundamental în gimnaziu, nu numai ca studiu teoretic, ci chiar în privinţa morală, şi este totodată modelul care ne arată cum instrucţiunea şi educaţiunea se întăresc una prin alta*"[2]. El adaugă la acestea argumentul de autoritate că în toate ţările civilizate învăţămîntului limbii latine i se acordă o importanţă primordială.

Desigur, calităţile limbii latine, relevate de Titu Maiorescu, sînt reale, dar a susţine că puţinul cît se învaţă din ea în şcoala de cultură generală este în stare să determine, în mod hotărîtor, educaţia intelectuală şi morală a elevilor este exagerat. Pedagogia modernă combate, în mod just, ideea că educaţia ar putea fi rezultatul unei culturi unilaterale, arătînd că formarea persona-

---

[1] Vezi *Anuarul Gimnaziului şi internatului de Iassi pe anul scolastic 1862-1863, publicat de directorul Titu Maiorescu*, Iassi, 1863, p. 22.

[2] Ibidem, p. 23.

Scanned with OKEN Scanner

iltăţii elevilor este rezultatul tuturor obiectelor de învăţămînt, precum şi al familiei, al organizaţiilor obşteşti, al mediului social şi politic.

Disertaţia lui Titu Maiorescu în favoarea limbii latine constituie un document revelator pentru orientarea lui intelectuală din tinereţe. El nu s-a menţinut ulterior la acest punct de vedere. Dovada o constituie faptul că disertaţia n-a fost inclusă în nici una din ediţiile *Criticelor* sale.

Dar disertaţia lui Titu Maiorescu prezintă un alt interes decît cel arătat mai sus.

Considerînd ca argument major, pentru susţinerea primatului limbii latine în învăţămîntul de cultură generală, rolul ei în educaţia intelectuală şi morală, Titu Maiorescu a făcut o notă aparte în atmosfera latinizantă de la noi din acea epocă, în care principalul argument în favoarea limbii latine era acela al originii romane a limbii noastre. Titu Maiorescu discută pe larg acest argument, arătînd că cunoştinţele de latină care se pot cîştiga în şcoala de cultură generală sînt, pe de o parte, prea reduse pentru a se putea stabili legătura dintre latină şi română, iar pe de altă parte, în şcoală se învaţă latina clasică şi nu cea populară, pe care o continuă limba română. El precizează că pentru a cunoaşte procesul de formare şi de dezvoltare a limbii române trebuie făcut, pornindu-se de la latina populară, istoricul amănunţit al fiecărui cuvînt şi al fiecărui sunet. Rezultatul acestei cercetări „*va fi*, scria Titu Maiorescu, *că atunci, însă numai atunci, vom putea scoate din toate aceste cazuri legea dezvoltării limbii noastre; vom putea afla:*

1. *care este secolul în care limba noastră începe a se separa de cea latină într-un mod aşa de esenţial încît să constituie o limbă sui-generis, limba română. Şi dacă oare a fost o influenţă exterioară marcată în limbă, care a produs aceasta?*

2. *cînd s-au introdus sunetele* ă *şi* î (â) *în limba română? Dacă există din vechime în ea, încă din pronunţarea vulgară latină, sau sînt importate? Dacă acest import este făcut după secolul al X-lea şi prin urmare de atribuit influenţei slave?*

3. *dacă vreo sumă considerabilă de cuvinte ale noastre arată rădăcini latine neîntrebuinţate în limba populară italică, ci aflate numai în vreo altă provincie a marelui imperiu roman? Această constatare ar lumina mai de aproape originea noastră;*

4. *care şi cîte sînt cuvintele a căror rădăcină nu se află de loc în limba latină? În ce secol se văd ele introduse în limba noastră şi prin urmare cărei influenţe sînt de atribuit?*

5. *sînt din aceste cuvinte cîteva care nu se pot deriva din nici o limbă mai de aproape cunoscută astăzi? Ar fi probabil a le socoti pe acestea de origine dacică?*

6. *care cuvinte române, de origine bună latină, au fost întrebuinţate în limba noastră, însă s-au pierdut astăzi?*

7. *după care lege fonetică (nu după visuri de analogie cu limba clasică latină, precum le trece prin cap filologomanilor) s-a făcut şi se face schimbarea vocalelor şi consonantelor în limba română? pentru a afla astfel, pe cale istorică, singura admisibilă în acest caz, geniul eufonic al poporului român şi numai astfel a trage consecinţe pentru viitor şi a pune fundamentul regulilor limbii noastre de astăzi.*

Iată ce este un studiu sănătos al limbii române, încheie Titu Maiorescu. *Numai după ce vom fi făcut cu severitate această cercetare vom avea o gramatică, o ortografie, un lexicon, în fine o limbă română rațională, care cuvînt rațional nu vrea să zică ceea ce corespunde raţiunii oricărui individ care visează despre limbă, ci vrea să zică ceea ce corespunde raţiunii poporului, precum s-a dezvoltat ea în toţi secolii de la naşterea sa şi pînă în epoca noastră*"[1].

Aceste păreri ale lui Titu Maiorescu asupra problemelor şi metodei de a se studia formarea şi dezvoltarea istorică a limbii române, formulate la vîrsta de 23 de ani, sînt valabile şi astăzi, dovedind orientarea lui înaintată în lingvistica contemporană. Într-o epocă în care, în lingvistica noastră, stăpîneau încă cu tărie ideile antiistorice ale latiniştilor, Titu Maiorescu propagă principiile ştiinţifice ale şcolii istorice şi comparatiste. Aceleaşi idei stau la baza lucrărilor de mai tîrziu asupra istoriei limbii române ale lui B. P. Hasdeu, Al. Philippide, Ovid Densusianu, Sextil Puşcariu ş. a., ele fiind aceleaşi şi pentru cercetările actuale.

În 1864, ca director al Şcolii normale de la Trei Ierarhi, Titu Maiorescu editează întîiul *Anuar* şi al acestei şcoli[2], în care publică *Regulile limbii române pentru începători*. Aceste *Reguli* constau din 28 de paragrafe în care se explică, cu exemplificări, elementele de bază ale gramaticii elementare: alfabetul, litera şi sunetul, silaba şi părţile de vorbire. Scrise pentru nivelul de înţelegere al unor şcolari începători şi ca rezultat al practicii pedagogice făcute de autor ca profesor de limba română la clasa a II-a elementară, *Regulile* nu conţin nimic original, în afară

[1] Vezi *Anuarul Gimnaziului şi internatului de Iassi pe anul scolastic 1862-1863, publicat de directorul Titu Maiorescu*, Iassi, 1863, p. 14.

[2] Vezi *Anuarul institutului «Vasile Lupu» (Şcoala normală de la Trei Ierarhi) din Iaşi pe anul şcolar 1863-1864, publicat de directorul Titu Maiorescu*, Iaşi, 1864.

Scanned with OKEN Scanner

de claritatea şi metoda pedagogică a expunerii, calităţi importante care lipseau tuturor gramaticilor şcolare româneşti ale timpului[1]. Tînărul filozof Titu Maiorescu şi-a dat seama mai bine decît toţi autorii contemporani de calităţile pedagogice pe care trebuie să le aibă un manual elementar de gramatică a limbii române. Dovada justei aprecieri a acestor calităţi o constituie faptul că, în 1879, *Regulile* lui Titu Maiorescu au fost retipărite şi însoţite de îndrumări pentru folosire de fostul său elev de la Trei Ierarhi, marele prozator Ion Creangă.

Cele 28 de paragrafe ale *Regulilor* lui Titu Maiorescu dovedesc un mare simţ pedagogic, metoda lui fiind inductivă şi aperceptivă. El porneşte de la lucruri cunoscute şi concrete spre noţiuni noi şi abstracte. Nici o noţiune nouă nu este introdusă înainte de a se fi pregătit în mintea elevilor toate elementele pentru ca ei s-o înţeleagă îndată. „*Astfel, în această gramatică*, scrie Titu Maiorescu, *toate sînt înşirate cu logica cea mai strictă şi aceasta ne-a costat mult mai multă osteneală decît ar părea la prima vedere a unei broşuri aşa de puţin voluminoase*“[2].

Îndemnul din care au izvorît *Regulile limbii române pentru începători*, precum şi caracterizarea acestora, sînt expuse de însuşi Titu Maiorescu într-o explicaţie publicată, în acelaşi *Anuar*, sub titlul *Observaţii asupra regulilor precedente*.

În aceste *Observaţii*, Titu Maiorescu arată rolul important al gramaticii în învăţarea limbii române. „*Ideea fundamentală în predarea limbii române la şcolarii începători este*, scrie el, *ca toţi şcolarii să cunoască toate regulile fără excepţiune.*“ Dacă unele obiecte se pot însuşi incomplet în şcoala primară, „*gramatica română este din contra un obiect principal a cărui cunoştinţă trebuie să se ceară şi să se dobîndească în întregime de la toţi şcolarii. Altfel, şcoala primară şi-a greşit scopul. Căci scopul ei cel mai nemijlocit este de a produce oameni care vorbesc şi scriu bine româneşte, şi unde nu se cîştigă acest rezultat, învăţătura a fost rea*“[3]. Titu Maiorescu constată că şcoala primară de atunci era departe de a asigura însuşirea corectă a limbii române, deoarece, după terminarea celor patru clase, „*majoritatea şcolarilor nu ştiu să scrie bine româneşte, nu ştiu să vorbească fără dialect şi nu ştiu să deosebească cu siguranţa*

[1] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 100-121.

[2] Vezi *Anuarul Institutului «Vasile Lupu» (Şcoala normală de la Trei Ierarhi) din Iaşi pe anul şcolar 1863-1864, publicat de directorul Titu Maiorescu*, Iaşi, 1864, p. 19.

[3] Idem, *ibidem*.

cerută toate părţile vorbirii“[1]. Apoi, cu accente de patetism ciparian, el adaugă: „*Acea limbă naţională ce o avem ca cea mai scumpă moştenire de la strămoşii noştri, acest simbol de recunoştinţă care leagă popoarele de aceeaşi sămînţă peste sute de secole şi despre care s-a făcut atîta vorbă la începutul regenerării noastre intelectuale, această limbă este ameninţată de decadenţă în mijlocul nostru, nimeni nu-şi mai bate capul cu regulile ei. Limbă şi naţionalitate sînt, în specie pentru români, cuvinte aproape identice. Cultivă limba poporului, lăţeşte-i-o prin toate satele, învaţă-l să şi-o cunoască cu toate dependenţele ei, cu poezii şi cu cîntece, cu tradiţiuni istorice şi cu povestiri populare şi atunci ai regenerat un popor pe terenul intelectual cu acelaşi rezultat cu care îl regenerezi pe tărîmul economic printr-o lege rurală. Dă-i poporului 60 de gramatici bune şi ele vor avea acelaşi succes ca 60 de tunuri, iar un dicţionar etimologic, lăţit în societate, plăteşte chiar pentru dezvoltarea politică mai mult decît o fabrică de arme din Bucureşti. Primul pas de politică solidă este deşteptarea limbii şi a conştiinţei istorice a unui popor*“[2]. Este de datoria oricărui profesor „*să arate tineretului calea cea dreaptă*“, care, „*în ştiinţă, conduce întîi la studiul cel mai sever şi îndelungat al istoriei şi al limbii române şi numai apoi spre ramurile practice ale sferei intelectuale, în funcţiuni de stat şi în politică... De la învăţarea limbii române în şcolile primare trebuie să înceapă regenerarea noastră intelectuală*“[3]. Din această convingere a acceptat el postul de învăţător la Şcoala de la Trei Ierarhi, fiind în acelaşi timp profesor de filozofie la Universitatea din Iaşi şi chiar rectorul acestei universităţi. „*Aici, mi-o spune conştiinţa şi eu o spun altora după dînsa, aici este un cîmp de activitate modestă, patientă, în aparenţă inferioară, în realitate de importanţă suverană pentru poporul nostru şi, ca o expresiune politică, pentru statul nostru. Aici este ţinta spre care o parte din junimea noastră trebuie să-şi concentreze silinţele sale. Aici este locul unde se implîntă stindardul cel mare care va chema pe toţi românii din toate ţările la vatra comună*“[4]. În continuare el adaugă: „*Regenerarea poporului român începe de la cultivarea limbii române; cultivarea limbii române presupune studiul ei în toate şcolile şi începe de la cele elementare, se înţelege, după un sistem raţional. Astfel, sistemul raţional de gramatică elementară, totdeauna un mijloc*

[1] Vezi *Anuarul Institutului «Vasile Lupu» (Şcoala normală de la Trei Ierarhi) din Iaşi, pe anul şcolar 1863-1864, publicat de directorul Titu Maiorescu*, Iaşi, 1864, p. 20-23.
[2] Ibidem, p. 23-24.
[3] Ibidem, p. 24.
[4] Ibidem, p. 24.

Scanned with OKEN Scanner

puternic pentru deşteptarea inteligenţei şcolarilor, este, în împrejurările noastre, o necesitate pe cît de logică, pe atît de patriotică, şi institutorii primari şi învăţătorii din sate să se pătrundă de adevărul că în obiectul limbii române au una din cheile cele mari care deschid poarta viitorului nostru naţional. Dar gramatica cîştigă numai atunci această importanţă cînd este tratată în mod raţional şi cînd îmbrăţişează pe cît se poate viaţa literară a poporului român. Pentru aceasta se cer:

1. *noţiuni elementare, dar solide, de gramatică pentru începători;*
2. *o carte de lectură naţională care să prezinte obiecte din economia casnică, poveşti şi cîntece populare, nu traduceri de jargon pe care nu le înţelege nimeni;*
3. *o gramatică ştiinţifică care să se ilustreze numai prin exemple luate din încercările literare române*"[1].

Din cele de mai sus rezultă că Titu Maiorescu era, din tinereţe, deplin conştient nu numai de necesitatea unei orientări ştiinţifice moderne în cercetările privind istoria limbii române, ci şi de necesităţile practice legate de elaborarea instrumentelor cultivării ei în general şi în şcoală în special: gramatică ştiinţifică şi lectură literară.

*
* *

După preocupările didactice din prima perioadă de activitate, în aparenţă minore, dar semnificative şi deosebit de necesare la noi în acea epocă, Titu Maiorescu începe dezbaterea problemelor majore ale culturii româneşti, printre care problemele limbii continuă să ocupe un loc de frunte.

Noile lui preocupări se încadrează în ceea ce el a numit „*direcţia nouă*", prin care a înţeles combaterea neadevărului din toate domeniile de activitate publică, a lipsei spiritului ştiinţific şi a patriotismului fals, pretenţios şi gol, pe de o parte, a imitaţiei servile a ceea ce era străin şi socotit prin aceasta superior, pe de altă parte. „*Pentru noi*, scria Titu Maiorescu, în 1869, *patriotismul nu putea fi identic cu imperfecţiunea şi o lucrare slabă nu merita laudă prin aceea că era românească*"[2].

Subliniind hotărîrea de a servi adevărul, indiferent de prejudecăţile pe care le contraria, el adaugă: „*Demnitatea noastră de oameni nu ne permite ca din produceri ce la alte popoare culte*

[1] *Anuarul Institutului «Vasile Lupu»*.
[2] Vezi T i t u M a i o r e s c u, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. I, p. 129.

ar fi obiecte de rîs sau de compătimire să facem o colecție venerabilă și să o depunem pe altarul patriei cu tămîierea linguşirii. Ce este rău pentru alte popoare este rău și pentru noi și frumoase si adevărate nu pot să fie decît acele scrieri române, care ar fi frumoase și adevărate pentru orice popor cult"[1].

Neadevărul în ştiinţa limbii era pentru Titu Maiorescu, în primul rînd, exagerarea latinistă. El a fost unul dintre cei mai hotărîţi adversari ai latinismului în ultima fază de manifestare a acestui curent şi cel care a contribuit cu cea mai mare autoritate la înlăturarea lui. Denaturările lui Simion Bărnuțiu, care susținea revenirea la dreptul roman şi la instituțiile romane depăşite de peste 18 secole, gramatica absurd latinizantă din *Tentamen criticum* a lui A. T. Laurian, celebrul dicționar academic al lui A. T. Laurian şi I. C. Massim sînt combătute de el cu necruțătoare ironie.

Dar problema concretă cea mai controversată în lingvistica şi cultura noastră, între 1860, cînd s-a introdus oficial alfabetul latin în scrierea limbii române, şi începutul secolului nostru, a fost cea a ortografiei.

Controversa a avut, în esență, ca obiect, două probleme:

1. stabilirea semnelor grafice latine care să înlocuiască pe cele chirilice;

2. principiul de bază al scrierii, în jurul căruia s-a purtat o aprigă luptă între etimologiştii latinizanți şi fonetişti.

Latiniştii, care au meritul de a fi fost cei dintîi militanți pentru introducerea alfabetului latin în scrierea noastră, susțineau adoptarea alfabetului latin ca atare, fără înmulțirea semnelor grafice şi fără nici un semn diacritic. Pentru ei, sunetele cele mai specifice ale limbii române: *ă*, *î* (*â*), *ş*, *ţ*, *che*, *chi*, *ghe*, *ghi*, fiind numai sunete „*derivate*", nu trebuiau individualizate prin semne grafice aparte. Ortografia latiniştilor urmărea ca prin forma scrisă a cuvintelor să se arate şi originea lor latină. Ei scriau, de exemplu, *tiene* pentru „ține", *mană* pentru „mînă", *siese* pentru „şase" etc. Scrierea etimologistă avea astfel o formă anormală, deoarece sunete dintre cele mai proprii ale limbii române nu erau reprezentate grafic. Această scriere nu putea fi nici pricepută, nici folosită decît de cei care cunoşteau limba latină, iar numărul acestora era infim față de marea mulțime care trebuia să scrie şi să citească.

---

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 130.

Scrierea fonetică era susţinută şi folosită de marii scriitori ai epocii: V. Alecsandri, Ion Ghica, Al. Odobescu, precum şi de majoritatea presei, cu excepţia celei din Transilvania. Dar scrierea fonetică folosită atunci avea numeroase fluctuaţii şi imprecizii. De aceea se impunea o fixare pe baze ştiinţifice a scrierii cu litere latine.

Această lucrare importantă a fost făcută, cu mare discernămînt critic, de Titu Maiorescu în *Despre scrierea limbii române*, din care primele două părţi au apărut în 1866, a treia în 1867, iar a patra în 1873. Preocupările lui ortografice au început în cadrul „Junimii", întemeiate şi conduse de el, unde s-a discutat, începînd din 1864, necesitatea fixării unui sistem fonetic de scriere, care să pună capăt atît rătăcirilor latiniste, cît şi numeroaselor fluctuaţii din scrierea fonetică. Discuţia s-a purtat în vederea tipăririi „Convorbirilor literare", organul „Junimii", a cărui apariţie era apropiată. După cîteva şedinţe de discuţii, fără rezultat, Titu Maiorescu a fost însărcinat, în 1866, cu elaborarea noilor principii de scriere, care, citite în faţa membrilor „Junimii", au primit aprobarea acestora. În *Însemnări zilnice*, Titu Maiorescu notează că e „*cea dintîi a mea lucrare originală şi concepută cu iuţeala fulgerului*"[1].

În prima parte a lucrării, el arată că literele alfabetului latin nu pot fi primite toate ca atare, deoarece ele sînt, pe de o parte, prea numeroase pentru sunetele limbii române, iar pe de alta, insuficiente pentru redarea sunetelor ei celor mai specifice, situaţie explicabilă prin faptul că limba română, avînd timp de aproape cincisprezece secole o evoluţie proprie, şi-a creat sunete noi pe care alfabetul latin nu le putea reda. El stabileşte că din cele 27 de litere necesare redării sunetelor limbii române, 14 se pot adopta ca atare din alfabetul latin, ele fiind pronunţate de români ca în latină. Aceste sunete sînt: *a*, *o*, *u*, *b*, *d*, *g*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *v*, *z*. Pentru restul de 13 sunete, care nu-şi găsesc corespondent grafic neîndoielnic în alfabetul latin, Titu Maiorescu, bazîndu-se pe cunoaşterea aprofundată a limbii latine, pe atestările gramaticilor latini şi pe studiile romaniştilor moderni, dintre care sînt citaţi Diez, Schuchardt, W. Corssen, stabileşte, pentru fiecare sunet în parte, pronunţarea lui latină şi care literă trebuie adoptată în scrierea românească. Astfel, de exemplu, *e*, în latină se scria: *e*, *ae* şi *oe*; *f* se scria: *f* şi *ph*; *i* se scria: *i*, *j* şi *y*; *c* se scria: *c*, *q*, *k* etc. Dintre acestea, literele admise de Titu

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, p. 124.

Maiorescu sînt următoarele: *e*, *i*, *j*, *f*, *c* („şi *ch* înainte de *e* şi *i*"), *h* („şi *ch* unde *h* se exprimă cu tărie consonantică"), *g* („şi *gh* înainte de *e* şi *i*"). Literele pentru sunetele inexistente în latină: *ă*, *ş*, *ţ*, „*care cuprind în sine toată greutatea proprie a grafiei şi ortografiei româneşti*"[1] şi care circulau cu mare neregularitate în scrierea fonetică a vremii, sînt adoptate de Titu Maiorescu cu semnele diacritice actuale. El n-a admis, iniţial, în scriere, pe *î*(*â*), pentru motivul că acesta n-ar îndeplini nici o funcţie gramaticală. Titu Maiorescu va renunţa mai tîrziu la această părere, dîndu-şi seama că *î*(*â*) este în „uzul general" şi că el este unul din sunetele caracteristice ale pronunţării româneşti. În ceea ce priveşte diftongii *ea* şi *oa*, care se scriau atunci *é* şi *ó*, el arată că această scriere este o „*invenţie nesănătoasă*", accentul „*nefiind chemat în nici un alfabet din lume să exprime pe a*"[2].

Semnele grafice adoptate de Titu Maiorescu, pe baza unei erudite justificări, sînt cele de astăzi ale scrierii noastre, inclusiv *î*(*â*), pe care, în mod eronat, nu-l acceptase iniţial. Această verificare a timpului se cuvine să fie subliniată, ţinînd seama de momentul istoric în care şi-a elaborat Titu Maiorescu lucrarea.

Despre scrierea limbii române nu cuprinde reguli propriu-zise de ortografie. Ea este, în schimb, cea dintîi expunere amplă şi clară a principiilor scrierii noastre fonetice.

În ceea ce priveşte fonetismul absolut, adică de a se scrie cum se pronunţă, susţinut atunci de şcoala lui Aron Pumnul, Titu Maiorescu arată că acesta este un principiu imposibil de aplicat practic, din cauza varietăţii de pronunţare de la o regiune la alta şi chiar de la un vorbitor la altul. Aplicat în mod absolut, fonetismul ar duce la dezbinare în limbă. „*Dar ortografia*, precizează el în mod just, *are între altele şi menirea de a întări unitatea naţională sau etnografică a unui popor şi nu de a o frînge şi a o nimici*"[3]. El arată că nici un alfabet din lume nu exprimă toate sunetele unei limbi şi că nici nu este necesar ca ortografia să le înregistreze pe toate. „*Căci nuanţele tuturor sonurilor unei limbi sînt aşa de numeroase, încît folosul ce s-ar naşte din completa lor scriere ar dispare în comparare cu greutatea de a citi aceste semne*"[4]. În scrierea fonetică a tuturor limbilor, „*a existat întotdeauna o restrîngere înţeleaptă a numărului literelor unui alfabet, restrîn-*

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 67.
[2] Idem, *ibidem*, p. 59.
[3] Idem, *ibidem*, p. 59.
[4] Idem, *ibidem*, p. 61.

gere provenită din dreapta cumpănire între scrierea tuturor sonurilor importante şi între înlesnirea de a le citi apoi. Valoarea unui alfabet nu constă dar, precum s-ar părea, după fonetismul absolut, în numărul mare al literelor, ci în stricta lor subsumare sub unitatea gîndirii şi uşurinţa percepţiunii"[1]. Scopul final al scrierii, observă Titu Maiorescu, nu este, „*ca la notele muzicale*", sunetul, „*ci înţelesul*, şi *acestui înţeles trebuie să i se supună numărul şi forma literelor*"[2]. Criteriul ştiinţific al alfabetului este, pentru el, următorul: „*litere numai pentru atîtea sonuri cîte sînt absolut necesare pentru deosebirea înţelesului cuvintelor şi a formelor flexionare*", deoarece literele sînt „*semne esenţial logice şi nu simplu fonetice*"[3].

În lumina acestui principiu „lògic", Titu Maiorescu a primit în alfabetul românesc, în afară de literele latine care nu prezentau dificultăţi pentru redarea sunetelor limbii române, numai pe acelea „*care au rolul de a deosebi înţelesul cuvintelor şi formele flexionare*", adică ceea ce numim astăzi „*foneme*". Sunetul *ă*, de exemplu, este justificat de el ca avînd, în alfabetul românesc, rolul de a marca deosebirea persoanei a treia a prezentului indicativ de persoana a treia a imperfectului (*cîntă — cînta*), deosebirea dintre forma nearticulată şi cea articulată a femininelor de declinarea I (*casă — casa*) sau deosebirea dintre singular şi plural la unele feminine de declinarea a III-a (*carte — cărţi*). Literele *ş* şi *ţ*, de asemenea, marchează numărul (*pas — paşi*, *frate — fraţi*) şi persoana (*las — laşi*, *pot — poţi*).

Respingînd din alfabet notarea lui *î*(*â*), care este totuşi un sunet atît de caracteristic al limbii române, Titu Maiorescu îşi rezerva posibilitatea unei reveniri ulterioare, arătînd că „*în ziua în care* î(â) *sau unul din sonurile respinse acum din marcarea grafică va cîştiga importanţă logică în limba noastră, adică va arăta deosebirea înţelesului mai multor radicale sau deosebirea flexionară a timpurilor, persoanelor, a genului, a numerelor sau a cazurilor, în acea zi sonul cel nou a cîştigat rangul unui son logic şi trebuie să aibă o literă aparte*"[4]. „*Fonetismul*, adaugă el, *nu este un principiu fundamental al scrierii, ci este o regulă secundară, supusă adevăratului principiu, care este intelectual. Fără îndoială, scrierea va fi în cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a exprima sonul în sine, ci numai întrucît şi sonul exprimă ideea şi este cea*

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 61.
[2] Idem, *ibidem*, p. 72.
[3] Idem, *ibidem*, p. 73.
[4] Idem, *ibidem*, p. 77-78.

Scanned with OKEN Scanner

dintîi încorporare a ei. Aceasta este dependența rațională a regulei fonetice de principiul logic în scrierea limbii"[1].

Subordonînd principiul fonetic celui „logic" sau „intelectual", Titu Maiorescu a preconizat, de fapt, o scriere fonetică pe baze *fonologice*, rolul atribuit de el semnelor grafice fiind, în realitate, cel al „*fonemelor*" din lingvistica actuală. Titu Maiorescu a văzut clar că ortografia fonetică nu înseamnă înregistrarea tuturor nuanțelor sunetelor vorbirii, care sînt numeroase și variate, ci a sunetelor-tip, care au și rolul de a diferenția sensul cuvintelor și funcțiunile lor gramaticale, deci „*fonemele*". El nu și-a dat totuși îndeajuns de bine seama de rolul sunetelor în diferențierea sensului cuvintelor. Sunetul *î*(*â*) nu are, în adevăr, rolul de a distinge funcțiuni gramaticale, dar el deosebește, în numeroase cazuri, înțelesul cuvintelor. Astfel, în cuvinte ca *rîu*, *pîră*, *pînă*, față de *rău*, *pară*, *pană*, *î* are același rol deosebitor în primele trei cuvinte , pe care îl au *ă* și *a* în ultimele trei. Dovada că Titu Maiorescu s-a gîndit mai ales la funcțiunile gramaticale o constituie faptul că, dîndu-și seama de realitatea fonetică a lui *î*(*â*), el a încercat să-i atribuie și o funcție gramaticală, spre a-i justifica notarea în scriere, voind anume să-l folosească pentru a se putea deosebi, și prin scris, persoana a treia singular a perfectului simplu : *află*, de cea a prezentului indicativ cu aceeași formă. El a propus ca forma pentru perfectul simplu să fie scrisă *aflâ*. În realitate, distincția dintre cele două forme o constituie accentul, al cărui rol funcțional Titu Maiorescu nu l-a sesizat. Această eroare, care n-a avut nici o consecință practică, este însă departe de a micșora valoarea incontestabilă a lucrării *Despre scrierea limbii române* în ansamblul ei, prin care Titu Maiorescu a fundamentat teoretic scrierea fonetică a limbii române.

Ultimul capitol al lucrării este consacrat criticii etimologismului latinist. El prezintă un deosebit interes nu numai direct pentru scrierea limbii române, ci și din punct de vedere general lingvistic, Titu Maiorescu făcînd această critică de pe pozițiile școlii istorice și comparatiste. El arată că limba este în continuă schimbare. Ceea ce rămîne constant în ea sînt „*cîteva forme caracteristice și fundamentale, oarecum o canava pentru țesătura viitoare, o parte a scheletului sintactic și flexionar, pe cînd toate celelalte forme, terminările, cuvintele izolate și pronunțarea lor se află într-o perpetuă mișcare*"[2].

---

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 78-79.
[2] Idem, *ibidem*, p. 107.

După această precizare esenţială, el denunţă pericolul pe care-l prezenta etimologismul latinist, care nu recunoştea „*metamorfoza fonetică de sute de ani prin care a trecut limba română; voieşte să ne aducă gramatica la forma cea mai etimologic pură, să ne arunce limba cu secole înapoi*“[1]. Aşa- zisa „*corupţie*“ a limbii „*este marca distinctivă a limbilor indoeuropene şi în specie a limbii române şi totodată legea fatală, după care se metamorfozează limbile noastre pînă unde le putem urmări în istoria omenirii. Aici un individ, cu schematismele sale gramaticale, nu poate să folosească şi nu poate să strice nimic. Dezvoltarea limbii, şi anume şi corupţia fonetică, este un product instinctiv al naturii omeneşti, un fapt de istorie naturală, şi niciodată nu se va pleca după raţiunea calculatoare a individului. Încercările gramatiştilor şi ale puriştilor de a frînge geniul ascuns al unui popor prin micile lor paradigme şi teorii au rămas totdeauna, şi cu drept cuvînt, fantasmagorii impotente. Ortografia limbii, în orice epocă dată, afară de aceea în care a fost stabilită, este de la sine destul de deosebită de vorbirea aceleeaşi epoci. Cauza este că limba se tot modifică pe nesimţite şi lasă astfel ortografia învechită îndărătul său. Cînd divergenţa a devenit prea mare, se nasc revoluţii ortografice, care tind să dea scrierii un impuls înainte spre a ajunge propăşirea fonetică a limbii. Atunci, vorbirea şi scrierea iarăşi se mai identifică pînă la un grad oarecare pentru a reîncepe, după cîtva timp, acelaşi proces de separare. Este dar sigur că ortografia ce o vom stabili noi pentru limba română de astăzi nu va mai corespunde limbii strănepoţilor noştri, ci le va impune sarcina de a o echilibra din nou după metamorfoza întîmplată de acum şi pînă atunci*“[2]. De aceea, „*purismul etimologic, încercînd introducerea în scriere a unei stări fonetice pe care limba a învins-o şi din care a ieşit, este un fapt imposibil, o piedică pentru dezvoltarea intelectuală*“[3]. Această piedică este demonstrată de Titu Maiorescu, făcînd analiza raportului dintre noţiune şi cuvînt. „*Orice cuvînt*, scrie el, *este încorporarea sensibilă a unei noţiuni, a unui concept*“[4]. Noţiunile modificîndu-se după progresul cunoştinţelor şi al gradului de abstractizare a minţii omeneşti, se schimbă şi cuvintele care le exprimă. Latinescul *mensa*, arată Titu Maiorescu, însemna „loc mai ridicat unde se vindeau sclavii“. Scriind *mesa* (pentru *masă*), ca forma românească să fie mai apro-

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 115.
[2] Idem, *ibidem*, p. 117.
[3] Idem, *ibidem*, p. 117.
[4] Idem, *ibidem*, p. 123.

Scanned with OKEN Scanner

piată de cea latină, etimologiștii căutau să silească poporul român *„să revie astăzi la sonurile primitive ce corespundeau unui grad de dezvoltare a noțiunilor lui peste care a trecut de mult“*[1]. *„Corupția fonetică“*, încheie el, *este propria viață a limbii și a inteligenței unui popor, și nimeni nu are dreptul să li se opună din plăcerea de a vedea derivările lui etimologice exprimate prin litere“*[2].

Prin lucrarea *Despre scrierea limbii române*, Titu Maiorescu a zdruncinat pînă la nimicire etimologismul latinist, atît teoretic cît și practic, într-un moment cînd acesta era în plin apogeu în cadrul Societății Literare Române, recent înființate (1866), în universități și într-o parte a opiniei publice, mai ales din Transilvania. Cu drept cuvînt, E. Lovinescu apreciază astfel acest aspect al luptei lui Titu Maiorescu: *„Combaterea etimologismului ardelean era definitivă și magistrală, cu simț de orientare, de documentare, de ton categoric, încît poate fi considerată ca un model de polemică științifică creatoare“*[3].

*
* *

După stabilirea, în *Despre scrierea limbii române*, a principiilor ortografiei fonetice, Titu Maiorescu a fost preocupat de fixarea concretă a regulilor ortografice, care au fost aplicate în „Convorbiri literare“, primind, prin intermediul revistei, o largă difuzare.

Stabilirea unei ortografii unitare a fost primul obiectiv de seamă al Societății Academice Române. Dezbaterile asupra elaborării ei au durat, în cadrul Societății, timp de doi ani (1867—1869). Dată fiind majoritatea latinizantă a membrilor acesteia, care au reușit să impună ortografia etimologistă a lui Timotei Cipariu, A. T. Laurian și I. C. Massim, Titu Maiorescu demisionează din Societate în 1869. Abia după transformarea Societății Academice în Academia Română, în 1879, va fi invitat să-și reia locul în Academie.

Deoarece ortografia etimologistă stabilită de Societatea Academică n-a fost acceptată decît în publicațiile acestei societăți, care s-a izolat astfel de mișcarea literară, Academia Română a simțit nevoia stabilirii unei noi ortografii, care să fie de acord cu uzul general al scrierii folosit de marii scriitori ai vremii.

---

[1] Vezi *Titu Maiorescu*, *Critice*, ed. 1908—1915, vol II, p. 123.
[2] Idem, *ibidem*, p. 123.
[3] Vezi Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu*, București, 1940, vol. II, p. 200.

Scanned with OKEN Scanner

La 2 iunie 1879, se alege o comisie a Academiei, formată din V. Alecsandri, A. T. Laurian, G. Barițiu, Al. Odobescu, I. Caragiani, B. P. Hasdeu, N. Quintescu şi Titu Maiorescu, pentru fixarea noii ortografii. Raportor al comisiei a fost ales Titu Maiorescu, fapt semnificativ pentru prestigiul pe care şi-l cîştigase în problema ortografiei.

Raportul prezentat de el în 1880 reflectă, în bună parte, principiile din *Despre scrierea limbii române* şi regulile folosite de „Convorbiri literare". Titu Maiorescu arată însă în raport că, în ortografia propusă, nu s-a putut aplica nici un fonetism pur, nici un etimologism pur, ci un compromis între ele: *„un fonetism temperat de necesităţi etimologice"*[1].

Un element de bază în scriere, pe care Titu Maiorescu îl subliniază cu tărie, este autoritatea uzului. *„Dacă în chestiuni de pură ştiinţă abstractă*, scrie el, *singura normă a noastră trebuie să fie cercetarea necondiţionată a adevărului, indiferent dacă acest adevăr este împărtăşit de mulţi sau de puţini oameni, în chestiuni de o importanţă organică generală şi oarecum instinctivă, precum este limba şi împreună cu dînsa şi scrierea, elementul uzului adoptat de mulţimea celor ce vorbesc şi scriu este totdeauna un element de cea mai mare însemnătate pe care nu ne este iertat să-l ignorăm"*[2].

Dintre concesiile făcute, în raportul său, etimologismului, menţionăm: scrierea cu *s* dublu (ss) a cuvintelor de origine străină, ca *massă*, *cassă*, *rassă*; scrierea cu *z* şi *dz*, după originea cuvintelor (*zare*, dar *rîdzi*); scrierea grupului *şti* prin *sci* (*Bucuresci*, *Ploesci*). Dar asemenea concesii erau, în schimb, compensate de pasul hotărîtor pe care noua ortografie îl făcea în direcţia fonetismului[3].

În concluzia raportului, Titu Maiorescu face următoarea precizare importantă privind legătura strînsă dintre ortografie, gramatică şi vocabular: *„Fără îndoială, lucrarea noastră, aşa cum vi se prezintă, nu dezleagă şi nici nu atinge toate întrebările ce ni le pune ortografia română"*. S-au trasat numai cîteva liniamente generale, *„lăsînd anilor viitori sarcina de a fixa toate amănuntele ortografice, unele, în parte, atîrnînd de o lucrare definitivă asupra gramaticii şi asupra vocabularului limbii române"*[4].

---

[1] Vezi T i t u M a i o r e s c u, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 141.
[2] Idem, *ibidem*, p. 139.
[3] Vezi D. M a c r e a, *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1962, p. 90-92.
[4] Vezi T i t u M a i o r e s c u, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 151.

Scanned with OKEN Scanner

Prin ortografia cu pronunțat caracter fonetic din 1879—1880 față de cea din 1869—1870, Titu Maiorescu urmărea, între altele, să scoată Academia Română din izolare față de mișcarea literară la care o duseseră latiniștii și să o pună *„înlăuntrul sau în fruntea acestei mișcări*[1]". Dar din dezbaterile secției literare a Academiei, care s-au încheiat prin votarea cu o *„majoritate întîmplătoare"*; cum o numește el mai tîrziu, a fiecărei reguli, a rezultat o ortografie cu mai multe resturi de etimologism decît cele acceptate în raportul său[2]. Astfel, cu o majoritate de un singur vot, secția a menținut pe *u* final (*ŭ*) și pe *i* final (*ĭ*). Abia în sesiunea din 1895 a reușit Titu Maiorescu să obțină votul majorității pentru suprimarea lor[3].

Această situație a obligat Academia Română ca, în 1904, la stăruințele profesorilor din învățămîntul mediu, să întreprindă o nouă reformă a ortografiei, prin care fonetismul s-a impus definitiv în scrierea limbii române.

Comisia academică a fost formată atunci din B. P. Hasdeu, care n-a participat la lucrări, din N. Quintescu, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, Ovid Densusianu și Ioan Bianu. Faptul că Titu Maiorescu a fost ales și de data aceasta raportorul comisiei ortografice dovedește că autoritatea lui științifică în problemele limbii române și ale scrierii ei era unanim recunoscută.

Consecvent principiului exprimat de el în repetate rînduri, că *„uzul"* este hotărîtor în materie de limbă, Titu Maiorescu acceptă, în raportul din 1904, toate modificările devenite necesare prin practica scrisului literar și a școlii. Astfel, în 1904, se suprimă *dz*, menținîndu-se numai *z*, se elimină scrierea prin *é* și *ó* a diftongilor *ea* și *oa*, se adoptă scrierea grupului *ști* ca atare, eliminîndu-se *sci* ș.a.[4]. În ceea ce privește pe *î(â)*, atît de discutat de Titu Maiorescu, pe care-l admisese în scriere încă din 1895, el propunea ca acest sunet să se scrie : *î*, *„cu excepția cazurilor cînd este precedat de c* și *g*, *a cuvîntului român și a derivatelor lui"*, motivînd aceste din urmă forme prin *„uzul"* consacrat.„ *Cu acest mod de scriere*, subliniază el, *s-a identificat România de la renașterea ei modernă"*[5]. Problema celor două semne : *î* și *â* este reluată

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 151.
[2] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, Ed. științifică, 1961, p. 90-92.
[3] Vezi *Analele Academiei Române*, partea a II-a, tom. XVII, 1894-1895, p. 129-181.
[4] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, Ed. științifică, 1961, p. 90-92.
[5] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 151.

Scanned with OKEN Scanner

de Titu Maiorescu şi în prefaţa ediţiei a IV-a din 1908—1915 a *Criticelor*. Combătînd scrierea numai cu *î*, despre care se îndoieşte „*că va putea rezista uzului general*“, el arată că *â* este asociat indisolubil în mintea românilor cu numele de *Roma* şi *roman* şi că scrierea *romîn* cu *î* nu-i firească în dezvoltarea culturii noastre. Un alt argument împotriva generalizării scrierii cu *î* îl constituie, după el, faptul că acesta se confundă uşor cu *i*. „*Pentru începutul cuvintelor, acesta nu are inconvenient, dar în mijlocul lor le dă un aer străin.* Când, cântare, mână *fac impresia firească unui român cult, dar* cînd, cîntare, mînă *apar multora ca prea heterogene*“. El nu acordă însă acestei păreri o valoare absolută. Ceea ce îl preocupa era în special unificarea ortografiei, pe care o prefera „*unei dezbinări oricît de întemeiate*“. Dacă în viitor se va adopta scrierea cu *î* şi în corpul cuvintelor, deosebirea, „*redusă numai la atîta*, încheie Titu Maiorescu, *este prea mică pentru a stînjeni unificarea definitivă a ortografiei române*“.

Părerea lui Titu Maiorescu în ceea ce priveşte generalizarea scrierii cu *î* a fost confirmată de evoluţia ulterioară a ortografiei române. Adoptarea, în 1953, pentru raţiuni de unificare, a scrierii numai cu *î* a trezit însă nedumeriri şi contrarietăţi care mai persistă, îndeosebi în legătură cu grafia lui *romîn* şi *Romînia*. Această scriere face greu de înţeles numele nostru şi al ţării noastre de către străini. Dorinţa majorităţii opiniei publice de a se reveni la scrierea tradiţională cu *â* a acestor forme şi a derivatelor lor o socotim deplin justificată[1].

* * *

Paralel cu acţiunea continuă pentru stabilirea unei ortografii fonetice unitare, Titu Maiorescu a adus numeroase alte contribuţii importante, pentru ca limba română să-şi păstreze caracterul ei naţional şi popular şi să servească în mod adecvat nevoilor de comunicare şi de creaţie culturală. Pericolul denaturării caracterului popular al limbii noastre literare nu venea însă numai din partea latiniştilor, ci şi din alte tendinţe manifestate în scrisul românesc al epocii.

După denaturarea latinistă, prima dintre aceste tendinţe analizate de Titu Maiorescu a fost aceea a felului cum era stri-

[1] Vezi D. Macrea, *Ortografia actuală a limbii române*. Cîteva precizări, în „Cercetări de lingvistică“, VIII (1963), nr. 2, p. 318-319.

cată limba în scrisul presei românești din Imperiul habsburgic[1]. El aducea astfel în discuție o problemă a românilor din afara granițelor statului român de atunci, manifestîndu-și deschis interesul pentru unitatea națiunii și a culturii românești prin elementul ei cel mai de seamă, care este limba. Apreciind pozitiv lupta pe care românii din Imperiul habsburgic o duceau pentru apărarea naționalității sub dominație străină, Titu Maiorescu nu putea totuși trece cu vederea, tocmai în numele acestei cauze, falsificarea spiritului limbii române prin felul cum era scrisă presa românească din Austro-Ungaria. Chestiunea ridicată de el a avut caracterul unei alarme naționale făcute cu scopul înlăturării unui pericol care amenința limba și cultura noastră.

Tonul polemic hotărît al intervenției lui Titu Maiorescu este evidențiat chiar de la începutul articolului. „*Stilul jurnaliștilor din Transilvania, Bucovina și Banat*, scria el, *a ajuns într-o stare ce nu mai îngăduie tăcerea cu care a fost primit pînă acum. Prin formarea noilor expresii și prin construcțiunea lor sintactică, compatrioții noștri de peste Carpați introduc pe toate zilele în limba română o denaturare a spiritului propriu național, care, în întinderea ei de astăzi, a devenit primejdioasă cu atît mai mult cu cît cei ce au cauzat-o și cei ce o continuă nu par a avea conștiința răului, ci răspîndesc încrederea de a fi cei mai buni stiliști ai literaturii române*“.[2]

Titu Maiorescu analizează stilul și expresiile folosite în primele trei luni ale anului 1868 de către periodicele românești din Austro-Ungaria: „Albina“, „Telegraful român“, „Federațiunea“, „Transilvania“, „Concordia“ și „Familia“.

Principalele deficiențe ale limbii și stilului acestor publicații, exemplificate prin abundente citate ilustrative, erau:

1. germanizarea limbii prin traduceri literale;
2. stilul lor greoi;
3. falsa originalitate în formarea și întrebuințarea cuvintelor.

Ziariștii români din Imperiul habsburgic traduceau adesea în românește fraza germană cuvînt de cuvînt, folosind pentru traducere fie neologisme latine neînțelese de popor, fie alcătuind cuvinte compuse care reproduceau pe cele germane. Expresii ca: „atac de răpire“, „străpus“, „amăsurat“, „legători de atențiune“, „încortelat“ reproduceau mecanic expresii germane ca „Raub-

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Limba română în jurnalele din Austria*, în *Critice*, ed. 1908-1915, vol. I, p. 73-103.

[2] Idem, *ibidem*, p. 73.

anfal", „versetzt", „gemäss" ş.a., neînţelese de cei care nu cunoşteau limba germană.

Titu Maiorescu arăta contemporanilor că asemenea exemple de germanisme „*sînt de natură a deştepta în toţi cititorii o dreaptă nelinişte asupra soartei finale a unei limbi astfel maltratate*" şi că „*germanizarea limbii noastre din partea compatrioţilor de peste Carpaţi nu este excepţie, ci este regulă*"[1].

Transpunerea mecanică a unor expresii dintr-o limbă în alta este considerată de Titu Maiorescu ca o sursă de erori dintre cele mai grave pentru limba în care se traduce. El arată că expresiile şi cuvintele unei limbi sînt rezultatul unei anumite dezvoltări culturale a poporului respectiv, al gradului de abstractizare la care a ajuns acesta şi că ele au un sens propriu prin asociaţiile în care au fost folosite în cursul timpului. Traducerile literale de expresii de felul celor menţionate sînt la fel de ridicole ca încercarea de a se traduce în vreo altă limbă, spre exemplu, expresia noastră „fuge mîncînd pămîntul", care, avînd un sens specific în româneşte, nu poate trezi nici un înţeles în mintea vorbitorilor de altă limbă. „*Toate erorile lingvistice în traducere*, precizează el, *provin dar din nepotrivirea cantităţii de sensibilitate ce la auzirea aceluiaşi cuvînt se deşteaptă în conştiinţa a două popoare diferite sau, cu o expresie tehnică, din incongruenţa sferelor cuvîntului original şi ale celui tradus. Există cuvinte compuse a căror abstracţiune este cu neputinţă de reprodus în alte limbi. Orice încercare de a confunda aceste margini de abstracţiune produce o falsificare a geniului propriu al naţiunii şi rămîne neînţeleasă pentru marea majoritate a poporului; prin urmare este osîndită de fapt*[2]." Ziariştii români din Imperiul habsburgic„ *au îndoita datorie*, scria Titu Maiorescu, *de a păstra cu scumpătate spiritul deosebit al limbii materne şi nu de a-l falsifica prin elemente străine. Căci o cauză naţională apărată cu o limbă stricată este, pe cîmpul literar, o cauză pierdută, şi, desigur, cu «atac de răpire», cu «legători de atenţiune», nu vom putea întări împotrivirea patriotică în contra germanizării şi maghiarizării din Austria*"[3].

O altă serie de greşeli semnalate în limba presei româneşti din Imperiul habsburgic sînt cele de stil, rezultate din disproporţia dintre gîndire şi exprimare. Pe baza raportului dintre acestea, el

---

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. I, p. 86-87.
[2] Idem, *ibidem* p. 94.
[3] Idem, *ibidem*, p. 95-96.

Scanned with OKEN Scanner

stabileşte caracterul a trei stiluri defectuoase: *„stilul exagerat"*, în care cuvintele sînt prea abundente pentru exprimarea ideii, *„stilul greoi"*, în care exprimarea este confuză, şi *„stilul restrîns"*, în care nu se folosesc cuvintele necesare pentru înţelegerea ideii, dînd pentru fiecare dintre cele trei *„stiluri"* exemple concrete. *„Nişte scrieri pline de germanisme, de exagerări şi de confuzii stilistice, ca cele arătate, nu pot avea*, scrie Titu Maiorescu, *nici cel mai mic rezultat pozitiv asupra naţiunii române"* [1].

Consideraţii de o deosebită valoare lingvistică formulează Titu Maiorescu în legătură cu falsa originalitate în întrebuinţarea cuvintelor. Prin aceasta el a înţeles *„atît introducerea de prisos a cuvintelor noi acolo unde avem alte cuvinte vechi cu acelaşi înţeles, cît şi întrebuinţarea nemotivată de cuvinte vechi pentru alt înţeles decît cel obişnuit. Nu orice introducere de cuvinte noi şi orice aplicare de cuvinte vechi la înţelesuri noi constituie o originalitate falsă, ci eroarea se comite numai acolo unde introducerea este de prisos şi aplicarea falsă"* [2].

Pornind de la acest caz special, Titu Maiorescu subliniază cu tărie, şi cu acest prilej, caracterul obiectiv şi obligatoriu al structurii limbii. *„Aceeaşi originalitate falsă a autorilor şi aceeaşi tendinţă de a schimba toate o întîlnim în presa românească din Austria*, arată el, *şi în sfera gramaticală şi pe tărîmul discuţiunilor ortografice."* Greşeala fundamentală în toate acestea provine din necunoaşterea valorii proprii ce o are limba unui popor. Limba, în toate manifestările ei, este *„un produs instinctiv al naţiunii"*. Desigur, *„limba nu există decît în raţiunile indivizilor şi toată viaţa îi este atîrnată de cugetarea şi reproducerea în minţile generaţiunii prezente şi a celor viitoare. Însă această viaţă, în esenţă, nu este reflexivă, ci instinctivă şi se produce în majoritate cu forţa fatală a legilor naturale şi nu după arbitrariul reflecţiunii individului"* [3]. Nimeni nu are dreptul să aducă modificări în structura obiectivă a limbii, ci atît poeţii cît şi prozatorii sau lingviştii au datoria *„de a i se supune fără împotrivire, de a o recunoaşte ca autoritate legală a naturii proprii a poporului lor"* [4].

Stăruind asupra rolului hotărîtor al uzului popular faţă de creaţiile artificiale ale ziariştilor români din Austro-Ungaria şi ale lingviştilor latinişti, Titu Maiorescu face această precizare hotă-

---

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. I, p. 102.
[2] Idem, *ibidem*, p. 103.
[3] Idem, *ibidem*, p. 103.
[4] Idem, *ibidem*, p. 104.

Scanned with OKEN Scanner

rîtoare : „*Între forma lingvistică ce unui individ îi pare mai raţională şi între forma obişnuită în dialectul cel cult al poporului nu este iertată nici măcar şovăirea. Forma individuală trebuie înlăturată şi uzul trebuie primit ca lege superioară. Căci în opoziţia dintre formele gramaticale sau expresiile lingvistice «originale» primite de un număr mărginit de autori şi dintre formele şi expresiile obişnuite în dialectul cult al poporului, limba poporului rămîne totdeauna deasupra şi nu este exemplu în istorie ca vreodată să se fi întîmplat altfel. Rezultatul necesar este dar că literatura scrisă în asemenea mod rămîne înapoi şi se pierde pentru popor şi că acesta îşi continuă calea sa fără a se putea lumina de învăţătura, altminterea poate folositoare, a literaţilor lui*“ [1].

Titu Maiorescu încheie această patetică lecţie de cultivare a limbii, arătînd că „*cerinţa unei limbi curate este o cerinţă absolută de la a cărei împlinire nu se poate dispensa nici un jurnal care îşi respectă publicul sau cel puţin se respectă pe sine însuşi în misiunea ce şi-a ales-o de a fi conducătorul poporului pe calea progresului naţional*“ [2].

Prin caracterul lor lapidar şi de evident adevăr, formulările lui Titu Maiorescu au avut un mare răsunet în opinia contemporană.

Răspunsurile celor vizaţi n-au fost de loc la înălţimea principiilor şi argumentelor acestuia. Dimpotrivă, ele au ocolit fondul problemei, deplasînd unghiul de vedere într-o discuţie atît de importantă. Astfel, G. Bariţiu a explicat limba precară a presei româneşti din Austro-Ungaria prin faptul că ziariştii de acolo, fiind absorbiţi de lupta naţională, nu puteau acorda atenţia necesară limbii pe care o foloseau. El acuza, în schimb, presa din Iaşi că era la fel de rău scrisă, fără a avea scuza celei din Austro-Ungaria. La rîndul lui, Iosif Vulcan a minimalizat, în „Familia“, observaţiile lui Titu Maiorescu, calificînd ca „bagatele“ faptele relevate de acesta.

Astăzi, aceste pagini de polemică mai prezintă doar un redus interes de istorie culturală. Dar ideile lui Titu Maiorescu, formulate din grija pentru cultivarea limbii noastre, îşi păstrează încă întreaga lor valoare teoretică şi de îndrumare sănătoasă. Ele aparţin paginilor clasice ale moştenirii noastre culturale legate de acţiunea pentru apărarea caracterului naţional, estetic şi popular al limbii române.

---

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. I, p. 105.
[2] Idem, *ibidem*, p. 113.

Scanned with OKEN Scanner

Din aceleaşi preocupări de cultivare a limbii române şi de îndrumare a scrisului nostru literar, Titu Maiorescu întreprinde, în 1873, la cinci ani după *Limba română în jurnalele din Austria*, analiza limbii folosite de o publicaţie bucureşteană a vremii: „Revista contemporană", condusă de un grup de scriitori al căror nume a rămas în istoria noastră culturală, în bună parte, datorită acestei analize: Pantazi Ghica, G. Sion, V. Alexandrescu-Urechia, Petre Grădişteanu, D. A. Laurian ş.a. El nu face o analiză amănunţită a limbii folosite în această revistă, ci alege numai un aspect caracteristic de natură stilistică, numit de el *„beţia de cuvinte"*.

Studiul „de patologie literară", cum se precizează în subtitlu, anunţă de la început caracterul polemic al analizei întreprinse.

Beţia de cuvinte, arată cu ironie Titu Maiorescu, este privilegiul exclusiv al omului, avînd forme şi grade de intensitate variate. Caracteristicile ei de bază sînt: cantitatea exagerată de cuvinte pentru exprimarea ideilor, pierderea şirului logic în expunere, contradicţia în exprimare, provenită din ignoranţă, şi violenţa nemotivată a limbajului.

Fără multe consideraţii teoretice, dar folosind în schimb metoda mai convingătoare a exemplificării directe prin citate, el arată cum strica limba literară „Revista contemporană", prin abuzul de pleonasme, repetiţii fără rost, îngrămădiri de cuvinte şi nume proprii menite să producă efecte ieftine în lipsa ştiinţei şi a talentului.

Răspunsurile precare ale redactorilor „Revistei contemporane" îl determină pe Titu Maiorescu să scrie un al doilea studiu, în acelaşi ton polemic şi cu aceeaşi bogăţie de ilustrări compromiţătoare pentru stilul celor în cauză. El a fost necruţător faţă de cele mai mici licenţe în scrisul acestora, încît face impresia că polemica ar fi avut un substrat subiectiv. În realitate, Titu Maiorescu întreprinde o operă de ecarisaj literar foarte necesar într-o epocă în care bombasticismul, superficialitatea şi falsa erudiţie deveniseră ameninţătoare în scrisul unor publicaţii periodice cu pretenţii culturale.

Neputînd analiza limba tuturor periodicelor vremii, el a ales „Revista contemporană", care era una dintre cele mai pretenţioase, dînd prin aceasta un exemplu convingător că acest fel de a scrie nu mai trebuia urmat, ci condamnat cu hotărîre ori unde ar fi fost folosit.

Critica făcută de Titu Maiorescu scrisului acestei reviste a constituit o luare de poziţie deosebit de fecundă prin repercu-

Scanned with OKEN Scanner

siunile pe care le-a avut în opinia publică. Expresia *„beţie de cuvinte“* a rămas pînă astăzi o etichetă usturătoare aplicată stilului haotic, în care cuvintele goale şi sonore înlocuiesc precizia nuanţelor şi claritatea în exprimarea ideilor în filozofie şi ştiinţă sau a sentimentelor în literatura artistică.

*

* *

La un interval de aproape 30 de ani după zdrobitoarea analiză a *„beţiei de cuvinte“* din „Revista contemporană“, Titu Maiorescu întreprinde, în studiul *Oratori, retori şi limbuţi*, publicat în 1902, analiza aceluiaşi fenomen din oratoria română a epocii. În condiţiile „democraţiei“ burghezo-moşiereşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-a dezvoltat în România genul oratoriei parlamentare şi al întrunirilor publice, care a ridicat la suprafaţă numeroşi aşa-zişi „tribuni“ ai cuvîntului. Erau oameni care impresionau auditoriul prin facilitatea improvizaţiei şi prin tenacitatea de a debita ore întregi, la voia întîmplării, o retorică bombastică şi goală. I. L. Caragiale a satirizat în comediile sale unele din aceste personaje ridicole, dar în acest domeniu se cerea o atitudine critică mai severă decît rîsul spectatorilor de teatru. Acest rol şi l-a asumat Titu Maiorescu din aceeaşi grijă pentru cultivarea limbii române în general şi pentru apărarea genului oratoric de infiltraţia mediocrităţilor care îl compromiteau. Titu Maiorescu, el însuşi orator de rară calitate, arată că discursul, pe lîngă rolul lui propagandistic de răspîndire a ideilor politice, *„poate deveni totodată literariceşte un element de dezvoltare a limbii, contribuind la îmbogăţirea şi clarificarea înţelesului cuvintelor. Îndeosebi trebuie notat efectul ce un cuvînt potrivit, rostit la momentul potrivit, îl produce în opinia publică, înlesnindu-i priceperea situaţiilor politice mai complicate, uneori chiar în contra intenţiei autorului“* [1].

Spre a arăta felul cum se exprimau oratorii vremii, el analizează cuvîntările unor reputaţi „tribuni“ parlamentari şi ai întrunirilor publice din perioada 1860—1900 : Giorgio Brătianu, Nicolae Blaremberg, Nicolae Ionescu, I. Brătescu, V. T. Cancicov şi Aurel Eliescu. Numele acestor celebrităţi de epocă ar fi căzut în totală uitare pentru generaţiile următoare dacă atenţia ironică a lui Titu Maiorescu nu i-ar fi imortalizat în studiul său de mare răsunet, chiar prin titlul pe care-l poartă. Metoda folosită este aceeaşi ca în *Limba română în jurnalele din Austria* şi în *Beţia*

[1] Vezi T i t u M a i o r e s c u, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 186.

de cuvinte: citate bogate din discursurile oratorilor respectivi, care ilustrează, prin ele însele, erorile ridicole de gîndire şi de exprimare. Distincţia făcută de Titu Maiorescu între oratori, retori şi limbuţi a rămas de asemenea consacrată pînă astăzi. „*Atît oratorul cît şi retorul*, scrie el, *au darul vorbirii. Dar pe cînd oratorul vorbeşte pentru a spune ceva, retorul pentru a se auzi vorbind, limbutul vorbeşte pentru a vorbi. Motivul oratorului este precizarea unei situaţii publice, afirmarea sau combaterea unei idei, convingerea unui auditoriu; motivul retorului este dorinţa de a trece de orator, îngîmfarea erudiţiei sau încîntarea de sonoritatea propriilor sale cuvinte; pornirea limbutului este de a se amesteca şi el în vorbă, oricînd şi oriunde. Pe orator îl stăpîneşte scopul, pe retor deşertăciunea, pe guraliv mîncărimea de limbă. De aceea, oratorul poate avea o valoare permanentă, retorul numai una trecătoare, limbutul nici una.*“ [1]

Arta portretistică a lui Titu Maiorescu constă în prezentarea, în cîteva trăsături esenţiale, a chipului moral al oratorului, retorului şi limbutului din trecut, astfel încît îi poţi uşor reconstitui înaintea ochilor. Portretele morale şi psihologice ale lui Giorgio Brătianu, Nicolae Blaremberg sau Nicolae Ionescu sînt pagini de antologie a genului.

Vorbind de Nicolae Blaremberg, Titu Maiorescu stigmatizează un alt curent nesănătos în dezvoltarea limbii române : abuzul de neologisme şi de idiotisme luate din limba franceză, adăugînd cu sarcasm : „*ca şi cînd limba curat românească n-ar fi fost destoinică să exprime concepţiile autorului*“ [2].

Prin autoritatea criticii sale, Titu Maiorescu a reuşit, cu acest studiu, să sporească exigenţele faţă de cuvîntul vorbit şi să contribuie astfel la ridicarea nivelului general al limbii noastre literare. El constată cu satisfacţie că, la sfîrşitul perioadei analizate, valoarea literară a discursurilor a crescut şi îşi încheie studiul cu o apreciere valabilă şi astăzi în ceea ce priveşte cuvîntul rostit. „*Discursul*“, scrie el, *nu mai are trecere decît în măsura competenţei şi autorităţii celui care îl pronunţă; îmbelşugatele înfloriri literare, afirmările nemotivate, precum şi frazele înşirate fără rost nu mai pot întîmpina vechea favoare, poate nici vechea indulgenţă*“. De aceea, „*ascultăm pe orator, surîdem la retor şi rîdem de limbut.*“ [3]

---

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. III, p. 203-204.

[2] Idem, *ibidem*, p. 205.

[3] Idem, *ibidem*, p. 228.

Scanned with OKEN Scanner

O problemă de mare importanţă în dezvoltarea limbii române din secolul trecut a fost aceea a neologismelor, intrate ca urmare a intensificării relaţiilor de producţie capitaliste şi a năzuinţei României de a se integra în cultura occidentală.

Toţi cărturarii români de seamă au luat atitudine în problema neologismelor, plasîndu-se pe două poziţii principiale:

1. cei care au acceptat pătrunderea lor, socotindu-le ca un proces firesc în dezvoltarea limbii române;

2. cei care s-au opus teoretic pătrunderii lor, susţinînd că acolo unde limba română are termeni apropiaţi sau echivalenţi celor străini este indicat ca aceştia să fie preferaţi împrumuturilor din alte limbi.

În cercul „Junimii", problema neologismelor a constituit o preocupare atentă, atitudinea membrilor ei caracterizîndu-se prin rezervă faţă de pătrunderea lor. Este caracteristică în această privinţă seria de *Scrisori*, publicată de Iacob Negruzzi, în anii 1877—1878, în „Convorbiri literare", unde el ia o poziţie ostilă neologismelor. Lui Iacob Negruzzi i se părea nepotrivită adoptarea unor neologisme ca *pantă*, *incintă*, *finit*, *ravaj*, *a depăşi*, *cursă de cai*, *la ce bun*, *sare în ochi* („saute aux yeux") ş.a., pe care evoluţia ulterioară a limbii române le-a încetăţenit pe toate. Adoptînd din franceză astfel de cuvinte şi expresii „*dărîmăm* afirma cu naivitate Iacob Negruzzi, *cel mai trainic element, cea mai puternică temelie a naţionalităţii române*" [1].

Conservatismul junimist s-a dovedit greşit în acest domeniu, dezvoltarea limbii române din secolul trecut pînă astăzi dezminţind temerile acestui reprezentant al ei.

Titu Maiorescu este şi el un adversar al neologismelor, dar mult mai moderat şi mai critic decît Iacob Negruzzi. El ridică problema neologismelor, pentru întîia oară, în 1872, în studiul-program *Direcţia nouă*, în care afirma alarmat că neologismele *„au ajuns a fi o adevărată îmbolnăvire literară"* [2]. Studiul publicat de el în 1881, în „Convorbiri literare", se intitulează explicit *În contra neologismelor*. Reprodus în ediţiile de mai tîrziu ale *Criticelor*, studiul este intitulat însă numai *Neologismele*, indicînd prin aceasta o luare de poziţie mai elastică decît în 1872.

Titu Maiorescu a fost adversarul numai al acelor neologisme care nu erau necesare sau pe care le considera nepotrivite cu structura vocabularului limbii române. Pe această linie de con-

[1] Vezi „Convorbiri literare", 1877, p. 83.
[2] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 217.

vingere, el a combătut pe latinişti, pe germanizatori şi pe franţuziţi, care introduceau în limba noastră nu numai termeni străini pentru noţiuni care aveau cuvinte româneşti, ci adesea traduceri de expresii străine care nu aveau în româneşte nici un sens. Caracterizînd lupta împotriva acestor tendinţe, Titu Maiorescu scrie: „*Orice cap nepărtinitor va trebui să recunoască în tendinţa de a readuce limba română la viaţa ei populară, o tendinţă mai întîi de toate naţională*“ [1].

Abordînd direct problema neologismelor, el stabileşte patru reguli pentru primirea lor în limba română. Aceste reguli reprezintă părerile şi preferinţele lui în legătură cu neologismele, iar nu un studiu istoric asupra pătrunderii de fapt a lor în limba noastră.

Regulile stabilite de Titu Maiorescu sînt următoarele:

1. unde, pe lîngă cuvîntul slavon, există în limba populară un cuvînt curat românesc, cuvîntul slavon trebuie să fie îndepărtat şi cuvîntul românesc păstrat. „*Vom zice dar* **binecuvîntare** *şi nu* **blagoslovenie, preacurată** *şi nu* **precistă, bunăvestire** *şi nu* **blagoveştenie**“ [2];

2. unde avem în limba noastră un cuvînt de origine latină, nu trebuie să introducem un neologism. „*Vom zice dar* **împrejurare** *şi nu* **circumstanţă, binecuvîntare** *şi nu* **benedicţiune**“ [3]. El dezvoltă această regulă arătînd că scriitorii trebuie treziţi „*din felul de letargie intelectuală în care se află pentru limba lor şi a le aduce aminte că şi limba română are geniul ei propriu şi cuvintele ei proprii şi că acestea trebuie cunoscute şi trebuie deprinse*“ [4]. Titu Maiorescu susţine că pentru a scrie bine româneşte „*trebuie neapărat să ne dăm osteneala de a cunoaşte şi Biblia română în frumoasa limbă din secolul al XVII-lea şi cronicarii noştri şi poveştile şi proverbele populare. Fără această cunoştinţă nu poţi fi scriitor român*“ [5]. După ce arată la ce situaţii nefireşti ajunseseră latiniştii, I. Heliade Rădulescu cu italienizarea şi Aron Pumnul cu purismul său, Titu Maiorescu se ridică împotriva valului de franţuzisme „*de prisos*“, despre care spune că „*se strecoară prin scrierile noastre fără a bate prea mult la ochi şi ne înstrăinează limba din ce în ce mai mult de la înţelesul ei popular*“ [6]. Astfel, el respinge pe *suficient*, pentru „de ajuns“, pe *a parveni* pentru „a ajunge la ceva“, pe *aprofundat*

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. II, p. 161.
[2] Idem, *ibidem*, p. 164.
[3] Idem, *ibidem*, p. 165.
[4] Idem, *ibidem*, p. 165.
[5] Idem, *ibidem*, p. 166.
[6] Idem, *ibidem*, p. 168.

Scanned with OKEN Scanner

pentru „adîncit", pe *vanitate* pentru „deşertăciune", pe *restitui* pentru „a înapoia", pe *impetuos* pentru „aprig", pe *sever* pentru „aspru", pe *ameliorare* pentru „îmbunătăţire" ş.a.;

3. dacă ne lipseşte din limbă un cuvînt, iar ideea trebuie neapărat introdusă, vom primi cuvîntul întrebuinţat în celelalte limbi romanice, mai ales în franceză[1]. Deci primirea de noi termeni se poate face, după Titu Maiorescu, cu două condiţii restrictive: să fie absolut necesar şi să fie mai ales din franceză. El reia aici ideea expusă în *Limba română în jurnalele din Austria* cu privire la imposibilitatea traducerii ca atare a termenilor din limbi străine, unde ei şi-au cîştigat un anumit sens prin nivelul de abstractizare la care a ajuns limba respectivă şi prin asocierile în care au fost folosiţi în cursul timpului. „*Nivelurile de abstractizare*, arată el, *nu se pot egaliza între două popoare şi a introduce cu sila asemenea forme de gîndire străine într-o limbă înseamnă a-i slăbi caracterul ei specific naţional.*"[2] Astfel, expresia germană *zweckbewustes Leben*, tradusă în româneşte de către ziariştii români din Austro-Ungaria prin „viaţă conştiută şi scopoşită" este o aberaţie lingvistică;

4. depărtarea tuturor cuvintelor slavone din limba română şi înlocuirea lor cu neologisme ar fi o greşeală şi este cu neputinţă[3]. Titu Maiorescu a respins cu hotărîre încercarea latiniştilor de a îndepărta cuvintele slave din limba română. „*A le da deodată afară şi a decreta academiceşte alte cuvinte în loc este cu neputinţă; sînt prea multe şi prea legate de viaţa zilnică a ţăranului.*"[4] După aprecierea lui Titu Maiorescu, influenţat desigur de *Dicţionarul* lui A. de Cihac, vocabularul limbii române ar conţine o treime de cuvinte slave. „*S-au gîndit vreodată neologiştii*, scrie el, *ce înseamnă a dezvăţa pe cineva de a treia parte din limba lui zilnică şi a-l învăţa a treia parte dintr-o limbă străină? Aceasta înseamnă aproape a învăţa poporul o a doua limbă pe lîngă aceea ce o vorbeşte*"[5]. Cu ce să înlocuim, se întreabă el în mod just, *brazda*, *bujorul*, *castravetele*, *ciocanul*? „*Cuvintele (afară de termenii tehnici care sînt indiferenţi şi de aceea sînt cosmopoliţi) nu se nasc şi nu se distilează prin distilarea rece a reflecţiunii, ci din căldura sentimentului. Neologismul se lipeşte de organismul unei limbi sub fierberea emoţiunii. Exaltarea religioasă, aprinderea revoluţionară, mişcarea poetică a unui întreg popor sau*

[1] Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 168.
[2] Idem, *ibidem*, p. 169.
[3] Idem, *ibidem*, p. 170.
[4] Idem, *ibidem*, p. 173.
[5] Idem, *ibidem*, p. 174.

Scanned with OKEN Scanner

a unei părți însemnate din el, iată izvorul de viață al cuvintelor nouă ce și le însușește o limbă."[1] Neologismele au intrat în limba română mai ales „*prin trăirea revoluționară*" a epocii de la 1848, dar această „*trăire*" slăbind, după părerea lui, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, numărul lor era în descreștere spre sfîrșitul aceluiași secol. „*Dintr-o asemenea stare de lucruri*, scria el, *noi nu credem că astăzi s-ar putea introduce mai multe neologisme în limba poporului și nu vedem elementul esențial pentru o asemenea reformă, adică mișcarea generală a simțămintelor sociale în această direcție*"[2]. După Titu Maiorescu, era de dorit ca neologismele să fie latine, ca „*unele ce sînt manifestarea specială a spiritului național*"[3], dar această preferință o socotea irealizabilă, fiindcă nici o limbă din lume nu-i compusă ideal din punct de vedere etimologic. „*Ar fi bine*, scria el, *să avem cuvinte latine cît mai multe cu condiția ca și cantitatea înțelesului, adică suma de putere intelectuală manifestată prin cuvinte să crească în aceeași proporție*". Dar dacă ar crește numărul cuvintelor latine și ar slăbi înțelesul lor, adică „*dacă ar scădea intensitatea operațiunii intelectuale a celor ce le întrebuințează, atunci s-ar da o lovitură de moarte vieții naționale în principala ei manifestare, limba*"[4]. Unele cuvinte slave sînt preferabile, fiindcă sînt înrădăcinate. „*Cuvînt înrădăcinat*, scrie Titu Maiorescu, *este acela al cărui înțeles face parte din întreaga viață sufletească a poporului și semnul acestei înrădăcinări este întrebuințarea cuvîntului în toate manifestările geniului unui popor*"[5]. Slavismele sînt înrădăcinate și nu pot fi înlocuite în proverbele poporului, în poezii și povești. Un neologism în aceste genuri ar fi o formă goală. Dînd ca exemplu *Steluța* lui Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu arată, cu drept cuvînt, că ar fi un sacrilegiu în contra spiritului poetic și național dacă pe „neagră veșnicie" l-am înlocui prin „neagră eternitate", sau pe „stea iubită", prin „stea amată".

În încheiere, Titu Maiorescu subliniază încă o dată strînsa legătură dintre cuvînt și înțelesurile lui. „*Cuvîntul numai în dicționarele cărturarilor*, scrie el, *se înfățișează ca o unitate izolată. În realitatea vieții sufletești, cuvîntul este un complex de înțelesuri și de simțiri, care nu există niciodată singuratice, ci sînt totdeauna legate cu*

---

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908-1915, vol. II, p. 177.
[2] Idem, *ibidem*, p. 178.
[3] Idem, *ibidem*, p. 179.
[4] Idem, *ibidem*, p. 180.
[5] Idem, *ibidem*, p. 181.

Scanned with OKEN Scanner

înţelesurile şi simţirile din alte cuvinte şi alcătuiesc astfel între ele ţesătura cea trainică a personalităţii unui individ ca şi a unui popor“ [1].

Punctul de vedere al lui Titu Maiorescu în problema complexă a neologismelor este el însuşi complex, neputînd fi admis în întregime, dar nici respins în întregime. Unele păreri sînt juste, în acord cu principiile consacrate în lingvistică, altele sînt subiective şi eronate.

Atitudinea antineologistă a lui Titu Maiorescu trebuie înţeleasă însă în raport cu situaţia din vremea sa, cînd se afirma o manie a neologismelor şi a traducerilor artificiale de termeni străini, manie cauzată atît de necesitatea de a introduce în vocabularul nostru noţiunile moderne ale culturii, cît şi de tendinţa greşită şi nefirească a unor puriştilatinizanţi de a elimina cuvintele slave, înrădăcinate de secole. El a crezut necesar să se opună neologismelor pe care le considera „de prisos“, recunoscînd implicit că sînt şi neologisme necesare. Antineologismul lui a fost critic şi relativist, nu absolut şi dogmatic.

Părerile lui Titu Maiorescu asupra caracterului statornic al cuvintelor vechi slave din vocabularul românesc sînt adevăruri istorice şi lingvistice de necontestat. El a combătut în mod ştiinţific tendinţele reformatoare ale latiniştilor, franţuziţilor, italienizanţilor şi puriştilor, care introduceau în limbă cuvinte artificiale, dar la rîndul său, Titu Maiorescu, cedînd înclinaţiilor sale raţionaliste, stabileşte el însuşi cele patru reguli după care trebuie acceptate sau respinse neologismele. Înţelese în mod rigid, aceste reguli sînt tot atît de subiective ca şi acelea pe care el le combate la alţii, deoarece limba se dezvoltă după legile ei proprii, nu după indicaţii normative cu caracter raţionalist.

Căile de pătrundere a neologismelor într-o limbă nu sînt numai cele indicate de Titu Maiorescu, adică stările emoţionale cu caracter colectiv. Istoria limbilor ne arată că neologismele devin necesare atunci cînd se schimbă forţele şi relaţiile de producţie, cînd se modifică structura societăţii şi apar noi realităţi economice şi sociale, cînd se intensifică schimburile culturale cu lumea dinafară. Afirmaţia lui despre încetinirea pătrunderii neologismelor la sfîrşitul secolului trecut, faţă de perioada anului 1848, este de asemenea numai parţial adevărată. Dacă în perioada 1840—1870 neologismele au pătruns în mod masiv în limba română, fiindcă atunci au avut loc schimbări structurale în economia şi suprastructura societăţii noastre, ele au continuat să pătrundă şi după

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 207.

aceea, poate într-un ritm mai redus, dar niciodată acest proces n-a încetat cu totul. Pe măsura creşterii necesităţilor economice şi culturale, pătrunderea neologismelor a fost mai vie, contrar tezei conservatoare a lui Titu Maiorescu, după care, la sfîrşitul secolului trecut, setea de reforme şi schimbări sociale era mult mai redusă ca în epoca de la 1848.

Dovada că neologismele sînt inevitabile şi că nu li se poate pune stavilă prin reguli prealabile, ca cele fixate de Titu Maiorescu, o constituie chiar numărul mare de neologisme folosite de el însuşi: *accepţiune*, *aberaţiune*, *abundenţă*, *decenţă*, *disensiune*, *distanţă*, *simptom*, *abis*, *adversar*, *argument*, *cauză*, *contagios*, *imagine* ş.a. Dacă ar fi urmărit să fie consecvent cu propriile lui reguli ar fi putut folosi corespondentele obişnuite româneşti ale acestora, care sînt în majoritate de origine latină şi înţelese de toată lumea: „înţeles", „rătăcit", „avuţie", „cuviinţă", „neînţelegere", „depărtare", „semn", „prăpastie", „potrivnic", „dovadă", „pricină", „molipsitor", „icoană". Folosirea a numeroase neologisme chiar de către un teoretician atît de prudent în acceptarea lor dovedeşte că noţiunile noi, precum şi exprimarea mai precisă şi mai nuanţată a noţiunilor, în general, cer neîncetat termeni şi expresii noi.

* * *

Interesul lui Titu Maiorescu a fost permanent activ, timp de peste 40 de ani, în legătură cu toate manifestările menite să asigure cultivarea şi studiul limbii noastre. El a apreciat în termeni elogioşi acţiunea plină de autoritate a lui V. Alecsandri pentru apărarea limbii române împotriva latinizării, italienizării şi franţuzismelor artificiale. „*Vasile Alecsandri*, scria Titu Maiorescu în 1872, *prin scrieri şi sfaturi orale, ne-a întărit în tendinţa de a ne emancipa limba din pedantismul filologilor şi de a o primi aşa cum iese, ca un izvor limpede, din mintea poporului. El a dat susţinerii noastre teoretice sprijinul renumelui său literar şi dacă încercările de îndreptare lingvistică vor izbuti, o mare parte a meritului îi revine lui*"[1].

În schimb, Titu Maiorescu a combătut cu mult curaj instituţiile culturale care, prin concepţia lor, îndepărtau limba română de la drumul sănătos al dezvoltării ei pe bază populară.

Prima dintre instituţiile aspru criticate de el a fost Societatea Academică Română.

[1] Vezi T i t u M a i o r e s c u, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 135.

În studiul *Direcţia nouă*, apărut în 1872, el scria: „*Această Academie a ştiinţelor, pe lîngă alte misiuni, se crede mai întîi de toate menită a stabili şi promulga regulile pentru limba şi scrierea română şi a susţine unitatea naţională în această privinţă. După opinia noastră, acea încredere este iluzorie*“[1]. Ce fac membrii Societăţii Academice pentru aceasta? „*Întrebările lingvistice şi ortografice se hotărăsc în acel areopag al ştiinţei prin votare; se ridică mîna «pentru» sau «contra» unei propuneri şi majoritatea părerilor hotărăşte*“[2]. Dar majoritatea e competentă? Sînt membrii Societăţii în „*curentul*“ ideilor europene în această privinţă? Bopp, Diez, Max Müller sînt familiari unei minorităţi, dar „*marea majoritate votează fără a-şi da osteneala ca să-şi dobîndească ştiinţa trebuincioasă pentru votul ce-l dă şi pentru locul ce-l ocupă. Chemarea naturală a acestei Academii era de a aduna tezaurul limbii române, aşa cum a vorbit-o şi cum o vorbeşte poporul în toate provinciile locuite de români, lucrare foarte însemnată, pentru care numirea membrilor din deosebite ţări* [române] *era nimerită şi pe care membrii înşişi, cu bună plecare şi silinţă, ar fi putut-o îndeplini. În locul acestei simple lucrări de culegere credincioasă, academicii şi-au arogat autoritatea de a se pronunţa cum ar trebui să fie limba şi scrierea şi au început a tortura ortografia şi cuvîntarea, dînd sentinţe în privinţa fonetismului şi a etimologismului, în privinţa corupţiunii eufonice şi radicalismului în derivare. Dar dacă majoritatea membrilor Academiei era în stare să facă serviciul modest, însă foarte important, al unor culegători de cuvinte, le lipseşte orice competenţă de a se pronunţa în materii controversate ale ştiinţei filologice şi de a prescrie naţiunii lor cum să vorbească şi cum să scrie, în contra uzului comun, şi dacă totuşi în asemenea chestii îşi ridică mîinile pentru «da» sau «nu» dovedesc lipsă de conştiinţă*“[3].

La fel de greşit ca Societatea Academică a procedat, arată Titu Maiorescu, şi Ministerul Instrucţiunii, atunci cînd, în 1871, a hotărît introducerea unui sistem ortografic propriu în şcoli. Titu Maiorescu ironizează, fără apel, această încercare a ministerului de reformă a ortografiei. Arătînd componenţa comisiei însărcinate cu reforma, el scrie: „*D-l Cristache Tell e general, d-l Orescu arhitect, d-l Aaron istoric, d-l Zalomit profesor de filozofie (pentru a nu zice filozof), d-l Marin fizic şi d-l Petrescu matematic. Nici unul din dumnealor nu este lingvist. Dar atunci de unde îşi*

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. I, p. 195.
[2] Idem, *ibidem*, p. 196.
[3] Idem, *ibidem*, p. 199.

arogă dreptul de a impune opiniile dumnealor nemistuite asupra scrisului şi limbii ca reguli obligatorii şcolilor române?“ [1].

Paralel cu critica necruţătoare împotriva acestor instituţii care frînau dezvoltarea limbii şi a lingvisticii româneşti, Titu Maiorescu a sprijinit toate iniţiativele pozitive privind studiul limbii române. Astfel, el a acordat o mare atenţie elaborării *Dicţionarului Academiei Române*. În şedinţa Academiei din 2 aprilie 1884, în numele comisiei alese pentru elaborarea dicţionarului, trecînd peste animozităţile avute cu B. P. Hasdeu în domeniul literar şi politic, propune să i se încredinţeze acestuia lucrarea, ca fiind „*acela care ar putea duce cu mai multă energie şi succes această sarcină*“ [2]. După cîţiva ani, cînd apăruseră primele patru fascicole din *Etymologicum Magnum Romaniae*, Titu Maiorescu îşi exprima astfel bucuria : „*Este fără îndoială o dorinţă a întregii românimi culte de astăzi ca o soartă priincioasă să-i dea domnului Hasdeu sănătatea şi tăria de suflet (căci fără cea mai mare tărie de suflet şi abnegaţiune nu se poate conduce o asemenea lucrare) pentru a-şi asigura realizarea vastei sale concepţiuni*“ [3].

După ce B. P. Hasdeu a renunţat la elaborarea dicţionarului, fiindcă n-a acceptat restrîngerea planului său vast de lucru, comisia Academiei îi încredinţează, în 1897, lui Titu Maiorescu stabilirea noilor norme de întocmire a lucrării. Redacţia dicţionarului este încredinţată atunci lui Al. Philippide. Aceeaşi sarcină o îndeplineşte Titu Maiorescu şi în 1906, cînd, după eşecul lui Al. Philippide, lucrarea a fost încredinţată lui Sextil Puşcariu.

În ceea ce priveşte elaborarea gramaticii limbii române, Titu Maiorescu a manifestat o anumită rezervă, considerînd că înainte de terminarea *Dicţionarului Academiei* nu existau condiţiile ştiinţifice necesare pentru înfăptuirea ei. Aceasta rezultă dintr-un raport adresat Academiei Române în 1895 despre gramatica istorică a lui I. Manliu, care fusese prezentată pentru premiere. „*D-l Manliu*, scria Titu Maiorescu, *se încearcă să introducă numeroasele distincţiuni ale gramaticii şi stilisticii germane în limba română. Dar chestiunea nu stă aici. După însemnatul început făcut cu Gramatica lui Cipariu, studiile filologice relative la limba română sînt încă prea puţin înaintate pentru ca să se poată înfăptui astăzi stabilirea regulilor gramaticii noastre. Originea etimologică, articolul, sufixele, dialectele,*

[1] Vezi *Analele Academiei Române*, Seria a II-a — a IV-a, Sesiunea 1884-1885, p. 100.

[2] Vezi „Convorbiri literare“, 1887, p. 467-468.

[3] *Ibidem*, p. 468.

toponimia, adaptările din limbi străine, pentru toate aceste chestiuni şi pentru mai toate amănuntele înlăuntrul lor «adhuc sub iudice lis est»"[1]. Rezerva lui Titu Maiorescu în această privinţă a fost înlăturată însă, chiar cu un an în urmă, în 1896, cînd a apărut ediţia a II-a a *Gramaticii române* a lui H. Tiktin, care n-a putut să fie depăşită decît în 1954, prin apariţia *Gramaticii Academiei R.P.R.* şi prin apariţia, în 1956, a tratatului de gramatică, într-un volum, intitulat *Limba română*.

Titu Maiorescu a urmărit îndeaproape, în mod critic, activitatea lingviştilor români, exprimînd asupra lor aprecieri judicioase, pe care istoria lingvisticii nu le-a dezminţit pînă astăzi. Astfel, la moartea lui Timotei Cipariu, ale cărui păreri latinizante le-a combătut cu asprime, el a scris un scurt necrolog în care spune : „*Lui Cipariu îi va rămîne meritul celei mai conştiincioase şi consecvente sistematizări a etimologismului în limba română şi mişcarea literară şi ştiinţifică deşteptată prin scrierile sale principale («Elemente de limbă română după dialecte şi monumente vechi»*, 1854, *«Crestomaţie sau Analecte literare»*, 1858 *)a fost din cele mai roditoare pentru întreaga noastră dezvoltare intelectuală*"[2].

O privire critică de ansamblu asupra dezvoltării lingvisticii române a fost făcută de Titu Maiorescu în studiul *Literatura română şi străinătatea*, publicat în 1882 şi completat în ediţia din 1908—1915 a *Criticelor*. El arată că după respingerea de către ştiinţă a lucrărilor lingvistice ale latiniştilor, care ne înfundaseră „*într-o potecă fără ieşire, ne întoarcem astăzi pe calea cea adevărată şi poate că aici ştiinţa română va fi în stare să aducă cel dintîi folos adevărat ştiinţei generale*". Studiile lui Lambrior, Burlă, Gaster „*ne deschid o perspectivă mai sigură în viitorul acestei ramuri a ştiinţei în România*". *«Crestomaţia sau Analectele literare» de Cipariu asemenea este de amintit aici. Dar mai înainte şi mai presus de aceste lucrări, încă prea fragmentare, sîntem datori să punem studiile d-lui Hasdeu asupra limbii române vorbite în secolul al XVI-lea, apărute în 1878 şi 1880, sub titlul «Cuvente den bătrîni»*. Dacă lucrările anterioare ale acestuia au stîrnit neîncredere, „*cu atît mai mult trebuie să ne bucurăm cînd vedem pe d-l Hasdeu, ajuns astăzi într-o vîrstă mai matură, că s-a arătat în stare de a îndeplini cerinţele unei adevărate ştiinţe şi că via d-sale inteligenţă, ajutată de o memorie însemnată şi de o mare putere de lucru, însuşiri care nu i s-au tăgăduit*

---

[1] „*Cauza nu este încă judecată*", Vezi *Analele Academiei Române*, Seria a II-a, vol. XVII, 1895, p. 468.

[2] Vezi T i t u M a i o r e s c u, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. III, p. 32.

niciodată, au putut să se concentreze pînă la o așa pătrundere a materiei și să cîștige acea stăruință conștiincioasă în urmărirea unei probleme, fără de care nu se poate aștepta nici un rezultat de la munca științifică". Din „Cuvente den bătrîni", Titu Maiorescu apreciază, pe drept cuvînt, mai ales primele două volume. „*Lucrate cu o deosebită silință, consolidate prin îmbrățișarea celui mai întins cîmp de cercetări, luminate prin argumentări ingenioase și înfrumusețate printr-un stil foarte viu, observările d-lui Hasdeu cuprinse în notele tomului I, glosarul d-sale de cuvinte române intercalate în documente slavice, dar mai ales «Ochire asupra cărților poporane» și monografiile asupra baladei «Cucul și turturica» și asupra «Povestei numerelor» din tomul II, fac din această operă a d-lui Hasdeu o carte de mare folos pentru știință în genere și o adevărată podoabă a încercărilor științifice la români*"[1]. În altă parte, el apreciază *Cuvente den bătrîni* ca fiind prin ea însăși lovitura de moarte a dicționarului lui Laurian și Massim și „*a rătăcirilor filologice de la Tîrnave*"[2]. El își exprima speranța că B. P. Hasdeu va da „*din comoara cunoștințelor sale opera cea adevărat însemnată și adevărat națională, ce dintre toți românii de astăzi numai d-sa ne-o poate da: istoria limbii române*"[3].

Titu Maiorescu a prețuit la justa lui valoare pe A. de Cihac, împotriva opiniilor detractoare ale contemporanilor. El arată că lucrarea, în două volume, a acestuia, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, este „*apreciată în deosebite moduri de critica științifică străină, dar consultată de toți cei ce se ocupă de obiectul ei, ca o lucrare fundamentală. Nu putem numi pe d-l Cihac fără a-i mulțumi pentru marele serviciu adus literaturii române prin aceste două dicționare etimologice ale d-sale. A-i aduce mulțumirea în public ne pare o datorie de conștiință. Că unele din derivările d-lui Cihac vor trebui să fie îndreptate, nu mai încape îndoială, că părerile d-sale din prefață asupra cantității relative a latinismelor și slavonismelor se pot combate cu temei, și aceasta ne pare sigur*". El aștepta ca lingviștii români să pună în locul lucrării lui Cihac „*o altă lucrare tot așa de amănunțită, însă lipsită de greșeli. Dar pînă atunci să recunoaștem că d-l Cihac a făcut ceea ce n-au putut face ceilalți lingviști ai noștri, și chiar după statornicirea unei etimologii mai sigure pentru*

---

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. III, p. 62.
[2] Idem, *ibidem*, p. 34.
[3] Idem, *ibidem*, p. 35-36.

Scanned with OKEN Scanner

toate cuvintele române, va rămânea d-lui Cihac meritul de a fi pus temelia unui dicţionar complet de etimologie dacoromână“ [1].

La moartea lui A. de Cihac, în 1887, Titu Maiorescu publică un scurt necrolog în care reeditează părerile exprimate în 1882. „*Dicţionarul lui Cihac*, scrie el, *a întîmpinat din partea majorităţii lingviştilor noştri cele mai vii critici. I s-a imputat mai ales o tendenţioasă slavizare în derivarea cuvintelor române. Nouă însă, lucrarea lui Cihac nu ne-a făcut impresia unei tendinţe preconcepute, ci a unei curate convingeri ştiinţifice. Că vor fi multe de îndreptat în această primă încercare completă a unei etimologii dacoromâne, edificate pe bazele ştiinţei moderne, nu este de tăgăduit. Însă vorba cea veche: a critica a fost uşor, dar a face mai bine se vede că este foarte greu, fiindcă pînă acum nu s-a făcut*“ [2].

În nota adăugată în ediţia din 1908—1915 a *Criticelor* la studiul *Literatura română şi străinătatea*, el urmăreşte evoluţia elaborării *Dicţionarului Academiei*, părăsit de B. P. Hasdeu, apoi de Al. Philippide, şi elaborat parţial, după 1906, de Sextil Puşcariu. Despre lucrarea acestuia din urmă el scrie că „*se înfăţişează în cele mai bune condiţii posibile*“. Referindu-se la controversele iscate, în primul deceniu al secolului nostru, între Sextil Puşcariu, Al. Philippide şi Ovid Densusianu în problema elaborării *Dicţionarului Academiei*, Titu Maiorescu scrie: „*Orice părere am avea în jurul acestor controverse, un lucru rămîne sigur: atît în d-l Sextil Puşcariu, cît şi în d-nii Al. Philippide şi Ovid Densusianu, filologia română are reprezentanţi de o competenţă evidentă, iar literatura noastră ştiinţifică a făcut şi în această privinţă pasul hotărîtor*“ [3].

•

• •

Ne-am străduit să însoţim studiul nostru de cît mai numeroase citate, care să ilustreze, în mod direct, comentariile făcute şi să scoată în evidenţă rolul important, adesea decisiv, relevat numai fragmentar pînă acum, al lui Titu Maiorescu în netezirea drumului de dezvoltare a limbii române literare şi a lingvisticii noastre.

În afară de studiul asupra principiilor ortografiei fonetice a limbii române, nedepăşit pînă acum, şi de cel despre neologisme, Titu

[1] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. III, p. 36.
[2] Vezi „Convorbiri literare“, 1887, p., 647—648.
[3] Vezi Titu Maiorescu, *Critice*, ed. 1908—1915, vol. III, p. 40.

Maiorescu n-a făcut lucrări de cercetare lingvistică propriu-zisă. El a îndeplinit însă, în dezvoltarea limbii noastre literare şi a lingvisticii noastre, un rol de critic şi îndrumător, în sensul promovării şi susţinerii direcţiei ştiinţifice, naţionale şi populare. Timp de peste patru decenii, toate studiile şi articolele lui Titu Maiorescu au cuprins consideraţii normative privind cultivarea limbii române. Într-o epocă în care, în dezvoltarea limbii noastre, s-au manifestat numeroase tendinţe nesănătoase : latinism, italienism, purism, infiltraţie de germanisme şi de franţuzisme, beţie de cuvinte, caţavencism în oratorie, se impunea cu necesitate acţiunea unui spirit critic lucid şi necruţător şi o îndrumare ştiinţifică împotriva acestor manifestări.

Desigur, Titu Maiorescu n-a fost primul în timp, şi nici singurul în epoca lui, care a îndeplinit o asemenea operă de îndrumare. El a continuat, pe un plan istoric nou, lupta generaţiei precedente, a lui M. Kogălniceanu, Alecu Russo, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Al. Odobescu, pentru cultivarea limbii române, ca ea să se dezvolte în sensul caracterului ei naţional, popular şi estetic. Dar dacă aceşti înaintaşi şi revistele pe care le-au condus, „Dacia literară", „Propăşirea", „România literară", „Revista română", au dus, în periodice de scurtă durată, o acţiune sporadică, constînd în formulări de principii, Titu Maiorescu a avut faţă de ei avantajul că a stat neîntrerupt în arenă, timp de peste patru decenii, şi că a dispus de o publicaţie, „Convorbiri literare", care a apărut zeci de ani în mod regulat, grupînd în jurul ei pe cei mai reprezentativi scriitori ai epocii, care au sprijinit, în această direcţie, lupta lui. Spre deosebire de înaintaşi, Titu Maiorescu n-a dus numai o luptă de principii teoretice, ci a analizat, în mod permanent, fapte, oameni şi opere, în legătură cu munca de cultivare şi de studiu al limbii române, formulînd asupra lor judecăţi de valoare cu un simţ al adevărului care le-a asigurat trăinicia pînă astăzi. Rolul lui Titu Maiorescu pentru generaţia lui, în opera de cultivare a limbii române, a fost caracterizat astfel de Mihai Eminescu : „*În lupta pentru limbă şi adevăr şi contra jargoanelor franţuzite şi nemţite şi a beţiei de cuvinte, d-sa a rămas învingător; autorii loviţi de pana sa energică nu mai cutează a se întoarce la obiceiul lor de a înşira cuvinte nouă în loc de idei adevărate; limba, şi împreună cu ea mintea, se curăţă şi se lămureşte, căci numai o limbă în care cuvintele sînt împreunate cu un înţeles hotărît de veacuri este clară şi numai o cugetare care se serveşte de o asemenea limbă este limpede şi cu temei*" [1].

[1] Vezi „Timpul", 8 februarie 1878.

Scanned with OKEN Scanner

Titu Maiorescu este primul la noi care a arătat în mod ştiinţific strînsa legătură dintre limbă şi cultură şi care a urmărit îndeaproape felul cum trebuie folosită limba în creaţia culturală. Dacă în scrisul şi vorbirea noastră literară s-a impus ridiculizarea neglijenţelor de exprimare şi mai ales exigenţa pentru stilul îngrijit, o cauză îndepărtată, dar eficientă, a acestei atitudini trebuie căutată, desigur, şi în acţiunea critică a lui Titu Maiorescu.

Dar Titu Maiorescu n-a fost numai un observator şi un îndrumător critic al scrisului şi al vorbirii noastre literare. El a avut şi pe plan teoretic contribuţii importante în promovarea la noi a principiilor fecunde ale lingvisticii moderne. Adept al şcolii istorice şi comparatiste, într-o epocă în care studiile de teorie a limbii erau aproape inexistente la noi, el a introdus în circulaţia intelectuală a vremii idei ale lingvisticii celei mai avansate. Dintre acestea, remarcabile sînt cele privitoare la principiile ortografiei noastre fonetice, la caracterul obiectiv şi popular al limbii, la strînsa legătură dintre limbă şi naţionalitate, dintre limbă şi cultură, dintre cuvînt şi noţiune, la stabilitatea structurii gramaticale şi mobilitatea vocabularului, la teoria complexă a neologismelor. Aceste idei au avut, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un rol de seamă în susţinerea direcţiei sănătoase în care se dezvolta limba noastră literară prin scriitorii reprezentativi ai epocii.

Un alt merit de iniţiator şi îndrumător al lui Titu Maiorescu în lingvistica românească este relevarea, pentru întîia oară la noi, a importanţei limbii în realizarea literaturii artistice. În studiul despre *Poezia română*, apărut în 1867, în aprecierile făcute în 1868 asupra culegerii de poezii populare a lui Vasile Alecsandri, precum şi în analizele de mai tîrziu ale creaţiei literare a lui Mihai Eminescu, I. L. Caragiale, Ioan Popovici-Bănăţeanu, Victor Vlad Delamarina, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, el a relevat cu stăruinţă caracterul popular al limbii ca un semn al calităţii ei. Deşi în general sumare, observaţiile lui Titu Maiorescu asupra stilului şi limbii operelor literare au constituit un început pentru studierea literaturii noastre şi sub acest aspect, continuat mai tîrziu, într-o formă mai completă, de Ovid Densusianu şi îndeosebi de Tudor Vianu. Stilul şi limba operelor literare constituie astăzi o preocupare continuă pentru cercetătorii din institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R. şi pentru cadrele didactice din învăţămîntul superior.

Scanned with OKEN Scanner

Expunerea contribuţiei lui Titu Maiorescu la cultivarea şi studiul limbii române este menită să rectifice şi să întregească unele aprecieri făcute pînă acum asupra rolului pe care el l-a avut în cultura noastră. Activitatea lui Titu Maiorescu legată de problemele limbii române este realistă, ea constituind o importantă parte pozitivă a moştenirii noastre culturale.

Scanned with OKEN Scanner

FORMAREA TRADIȚIEI LIMBII ROMÂNE LITERARE ȘI FENOMENUL FONETIC AL PALATALIZĂRII LABIALELOR

Palatalizarea labialelor, fiind considerată un fenomen lingvistic rar și foarte caracteristic pentru limba română, deși nu există decît dialectal, a constituit o preocupare nu numai pentru aproape toți lingviștii români, ci și pentru mari lingviști străini [1].

Fenomenul constă în transformarea consoanelor labiale *p*, *b*, *m*, *f* și *v*, urmate de iot (al diftongului *ie* sau provenit din vocala *i*), în consoane palatale: *p* > *k'* (*piept* > *k'ept*); *b* > *g'* (*bine* > *ģine*); *m* > *ń* (*miercuri* > *ńercuri*); *f* > *h'* > *š* (*fier* > *h'er* > *šer*); *v* > *y* > *g'* > *ž*, *i* (*vierme* > *yerme* > *g'erme* > *žerme*, *ierme*).

Labialele sînt palatalizate și în dialectele italiene de sud, în graiurile neogrecești din Chios și, sporadic, în albaneză.

Pentru labialele *b* și *p*, urmate de iot, o veche palatalizare a existat și în franceză. Forme ca *rage* (din lat. rabiem), *changer* (din lat. cambiare), (que je) *sache* (din lat. sapiam) sînt rezultate ale acestui proces. În vechea provensală sînt chiar atestate forme intermediare ca *sapcha* (din lat. sapiam) și, de asemenea, în retoromană: *saptya* (< sapiam), *rabdya* (< rabiem) ș.a. Pentru labiala *m*, înainte de iot, sînt cunoscute forme palatalizate în limbile slave: *mńa* în ucraineană pentru *mja*, *końisa* în poloneză pentru *komisia*, *zemńa* în bulgară pentru *zemja*, *mńesto* în cehă

[1] Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în „Dacoromania", IX (1936—1938), p. 92—160.

pentru *miesto* [1], iar A. Meillet a citat şi pentru franceza modernă forma *mńien* pentru *mien*, auzită de el în graiul din Berry [2].

În nici una din limbile amintite fenomenul nu are o întindere geografică atît de mare ca în limba română. El cuprinde mai bine de trei sferturi din teritoriul dialectului dacoromân şi este general în cel aromân. În dialectul meglenoromân este general în comuna Ţîrnareca, în restul comunelor labialele *p*, *m* şi *v* sînt nepalatalizate în cîteva cazuri înainte de vocala *i*, iar labiala *b* nu este palatalizată deloc nici înainte de diftongul *ie*. În dialectul istroromân există numai două cazuri de palatalizare a lui *p*: *klept* („piept") şi *čăptir* („pieptene").

Procesul fonetic al transformării labialelor în palatale, întinderea geografică a fenomenului, raporturile lui interdialectale şi vechimea lui în limba română au format, vreme îndelungată, obiectul unor vii controverse între lingvişti.

Apariţia celor două atlase lingvistice ale limbii române, cel al lui Gustav Weigand (1909) şi cel al Institutului de lingvistică din Cluj (1938—1961), a constituit un important ajutor pentru lămurirea deplină a primelor două probleme menţionate, ambele lucrări arătînd, în mod exact, întinderea geografică a fenomenului, precum şi toate stadiile lui de evoluţie.

Mai formează încă obiect de discuţie problema vechimii fenomenului şi a raporturilor lui interdialectale.

Pentru cei mai mulţi dintre cercetătorii palatalizării labialelor, ea este veche în limba română. B. P. Hasdeu a considerat-o de origine dacică, Petru Maior şi Fr. Miklosich de origine latină populară, iar Ovid Densusianu, Sextil Puşcariu, Theodor Capidan, Al. Procopovici ş.a. au datat-o din epoca românei primitive comune, ca fiind anterioară secolelor X-XII, cînd aromânii, meglenoromânii şi istroromânii nu se despărţiseră de dacoromâni. La această concluzie am ajuns şi noi în lucrarea *Palatalizarea labialelor în limba română*, analizînd îndeaproape atît atestările fenomenului în textele noastre vechi, cît mai ales hărţile celor două atlase lingvistice româneşti [3].

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Al. Lambrior a formulat ipoteza că fenomenul ar fi recent în limba română, că el

---

[1] Vezi Fr. Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte. Consonantismus*, II, 1882, p. 14. ş. u.

[2] Apud Al. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Bucureşti, 1947, p. 211.

[3] Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în „Dacoromania", IX (1936—1938), p. 92—160.

s-ar fi produs independent și la epoci diferite în fiecare dialect și pentru fiecare labială. Dintre lingviștii români de astăzi, această ipoteză o susține, repetînd-o invariabil, Al. Rosetti [1]. Reluînd de curînd problema, el afirmă că *„inovația e recentă, cu puțin anterioară secolului al XVI-lea în dacoromână, și sensibil mai veche în aromână și meglenoromână, dar posterioară secolului al X-lea“* [2].

Argumentul principal al lui Al. Rosetti, ca și al lui Al. Lambrior, în susținerea acestui punct de vedere, îl constituie faptul că în textele noastre vechi, cu excepția labiodentalei *f*, palatalizarea este sporadic atestată.

Situația atestărilor în textele vechi este următoarea: pentru labiala *p* sînt atestate în Vrancea, la sfîrșitul secolului al XVI-lea (1592), cinci forme palatalizate în stadiul final de evoluție: *chicioarele*, *cheziș*, *chescu*, *chiscu* și *grochi*. În secolul al XVII-lea, sînt atestate în Moldova, pe lîngă formele de palatalizare a lui *f*, o formă pentru *p*: *chiciorul* (1644) și trei forme pentru *v*: *ine* („vine“, 1637), *să nu in* („să nu vin“, 1640) și *ii* („viei“, 1691). În secolul al XVIII-lea, sînt citate cu ironie de Dimitrie Cantemir, în „Descriptio Moldaviae“, formele *ghine*, *ghie* („vie“), *chizmă*, *chiatră*, *ngie* (ńie = „mie“), considerate de el ca rostiri inculte și ca aparținînd numai graiului femeilor din Moldova. În același secol mai sînt atestate, tot în Moldova, formele *cherdut* (1700), *chiuă* (de două ori, 1742, 1768), *chiper* (1742), *pcheatră* (de două ori în 1784), *Pchinăt* (1787) și o formă *mneu* (de două ori, 1767, 1784) în sudul Maramureșului. În toată perioada veche lipsesc forme palatalizate în textele din Țara Românească.

Fiind vorba de un fenomen dialectal, ne putem oare întemeia în datarea lui exclusiv pe textele scrise? Corespunde oare realității din graiul viu atestarea atît de sporadică a palatalizării în scrisul nostru vechi?

Pentru a răspunde la aceste întrebări este necesar să examinăm, în primul rînd, situația pe hărțile lingvistice, pe care Al. Rosetti nu le folosește decît ca ornament bibliografic.

---

[1] Vezi Al. Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle*, Paris, 1926, p. 87-91, 107-134; idem, *Asupra trecerii lui p+y la k'*, în „Grai și suflet“, III (1928), fasc. 2, p. 415-417; idem, *Asupra palatalizării labialelor*, ibidem IV (1929), fasc. 1, p. 161-165; idem, *Despre palatalizarea labialelor*, ibidem, V (1932), fasc. 2, p. 351-355; idem, în „Bulletin linguistique“, VII (1933), p. 192 ș. u.

[2] Vezi idem, *Despre palatalizarea labialelor în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice“, XI (1960), nr. 2, p. 191; idem, în „Fonetică și dialectologie“, V (1963), p. 8-10.

Hărţile ambelor atlase ne arată că, în cuvintele în care labialele sînt urmate de diftongul *ie*, aria palatalizantă cuprinde Moldova, Dobrogea, estul Munteniei, întreaga Transilvanie, Marămureşul, Ţara Oaşului, Crişana şi sudul Olteniei [1]. Labialele s-au păstrat nepalatalizate, cînd erau urmate de diftongul *ie*, numai în Banat, în Oltenia, cu excepţia unei mici arii de sud, şi în jumătatea de vest a Munteniei [2].

Cînd labialele sînt urmate de vocala *i*, aria nepalatalizantă este mult mai mare. Ea cuprinde jumătatea de vest a Munteniei, întreagă Oltenia, Banatul şi Crişana, pînă în apropiere de Satu-Mare. Înainte de vocala *i*, fenomenul se află la capăt de evoluţie (*k'*, *g'*, *ń*) numai în Moldova, în sud-estul Transilvaniei pînă în apropiere de Orăştie, în jumătatea de est a Munteniei şi în Dobrogea [3]. Nord-estul Transilvaniei, Maramureşul, Ţara Oaşului prezintă, înainte de vocala *i*, stadii înaintate de palatalizare pentru labialele *f* şi *v* (*š*, *s*, *ž*, *z*, aceleaşi ca şi înainte de diftongul *ie*), dar pentru labialele *p*, *b* şi *m* numai stadii intermediare (*pk'*, *pt'*, *pč*, *bg'*, *bd'*, *bğ*, *mń*) [4].

În dialectul aromân, fenomenul e la capăt de evoluţie (*k'*, *g'*, *ń*) în ambele cazuri şi el este de asemenea, în ambele cazuri, la capăt de evoluţie în dialectul meglenoromân, cu excepţia cîtorva cazuri izolate de nepalatalizare a labialelor *p*, *m* şi *v*, înainte de vocala *i*, şi a labialei *b* care, în afară de comuna Ţîrnareca, se păstrează intactă în acest dialect.

După cum rezultă din întinderea geografică mult mai mare în dialectul dacoromân a ariei palatalizante la capăt de evoluţie, înainte de diftongul *ie* [5], faţă de cea în care s-a ajuns la acest stadiu

---

[1] În sudul Olteniei, palatalizarea labialelor este recentă. Ea a fost adusă de vorbitori din sudul Transilvaniei, aşezaţi aici în cursul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea. Vezi D. M a c r e a, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în „Dacoromania", IX (1936—1938), p. 152—154.

[2] Vezi hărţile PIEPT şi PIELE.

[3] Vezi harta PICIOR.

[4] Vezi harta PICIOR şi PIELE. În stadiul *pč*, *bğ*, nu avem a face cu o transformare fonetică în *č*, *ğ*, a lui *k*, *ģ* proveniţi din palatalizare, ci cu adaptarea acestora la transformarea, în regiunea respectivă, a palatalelor propriu-zise în africate: *čamă* pentru *cheamă*, *ğaţă* pentru *gheaţă* etc. Această adaptare nu depăşeşte ca vechime secolul al XVIII-lea (vezi D. M a c r e a, *Palatalizarea labialelor în limba română*, „Dacoromania", IX, p 152). Deci într-o rostire ca *çept*, atestată numai de două ori în hărţile A.L.R., nu este vorba de un capăt de evoluţie al palatalizării labialei *p*, cum susţine Al. Rosetti (vezi „Fonetică şi dialectologie", V, p.8), ci de o adaptare fonetică recentă.

[5] Vezi hărţile PIEPT şi PIELE.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

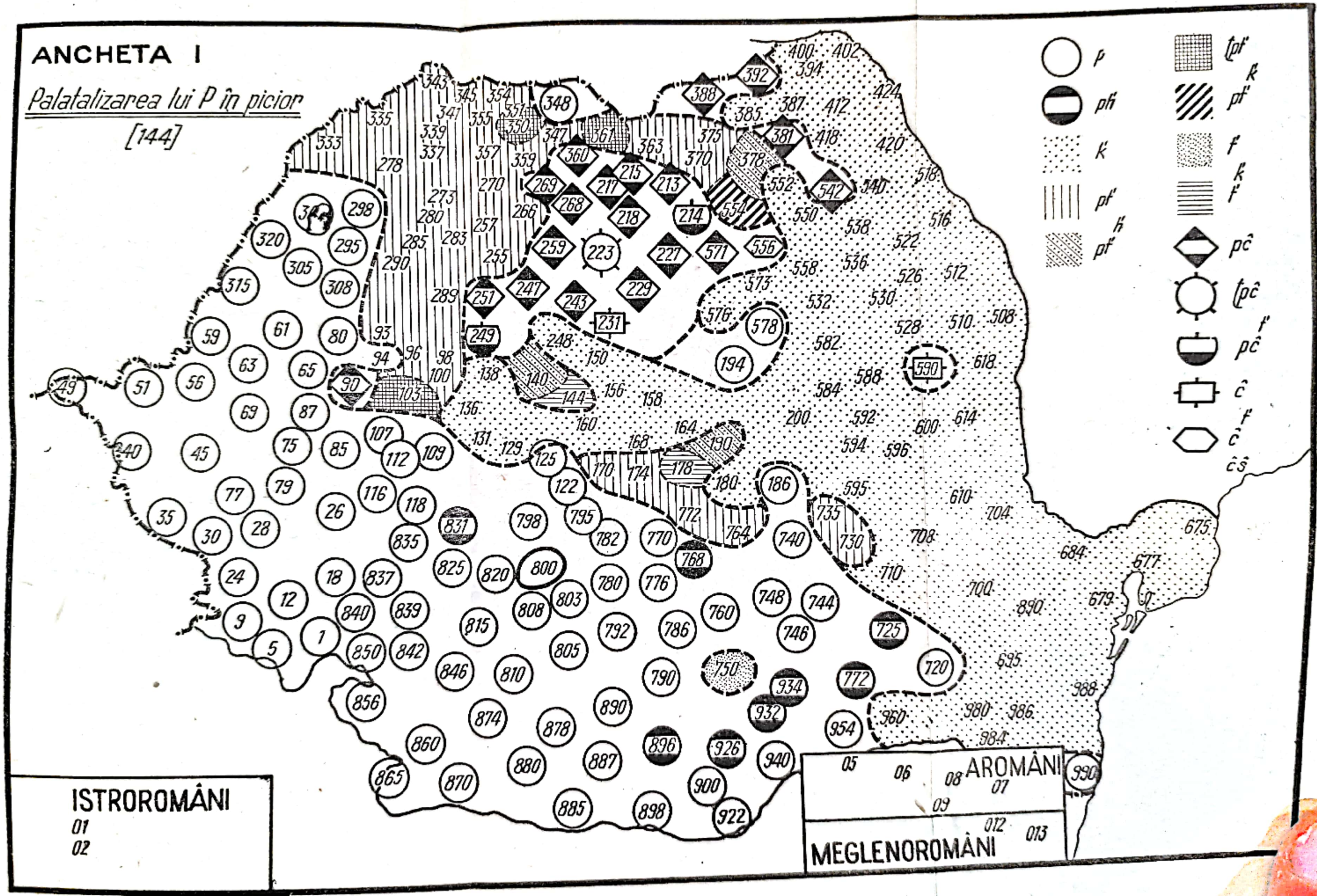
ANCHETA I
Palatalizarea lui P în picior
[144]
p
pḱ
ḱ
pť
pť ḱ
ťpť
pť ḱ
ť
ḱ ť
pĉ
ťpĉ
pĉ ť
ĉ
ĉ ť
ĉŝ
ISTROROMÂNI
01
02
AROMÂNI
05
06
07
08
09
012
013
MEGLENOROMÂNI

înaintea vocalei *i* [1], fenomenul a început în cazurile în care labialele erau urmate de diftongul *ie*, și numai după aceea s-a produs și cînd erau urmate de vocala *i*.

Hărțile lingvistice ne arată că palatalizarea s-a extins dinspre sud-estul teritoriului dacoromân, unde o avem și înainte de vocala *i* la capăt de evoluție (*k'*, *g'*, *ń*), înspre nord și vest, unde găsim stadiile intermediare : *pk'*, *pt'*, *pč*, *bg'*, *bd'*, *bğ*, *mń*, *h'*, *y*, stadiile incipiente : *ph'*, *by*, $m^{n'}$, $f^{h'}$, *vy* și aria nepalatalizantă.

Hărțile ne arată de asemenea că, în evoluția diftongului *ie* după labiale, s-au manifestat, în limba română, două tendințe opuse :

1. în sud-est, tendința de înăsprire a elementului iot pînă la transformarea lui într-o oclusivă sau fricativă palatală, fonică sau afonică, după natura labialei care îl preceda și care a eliminat apoi cu totul labiala : piept > *ph'ept* > *ph'(k')ept* > *pk'ept* *(p)k'ept* > *k'ept*; biet > *byet* > *by(g')et* > *bg'et* > *(b)g'et* > *g'et*; miercuri > $m^{n'}$ *ercuri* > *mńercuri* > *(m)ńercuri* > *ńercuri*; fier > *fh'er* > *(f)h'er* > *h'er* > *šer*; vierme > *vyerme* > *(v)yerme* > *yerme* > *y(g')erme* *g'erme* > *žerme*;

2. în sud-vest, tendința de dispariție a elementului iot, de monoftongare a lui *ie* în *e* (piele > *pele*; obială > *obeală*; miercuri > *mercuri*; fier > *fer*; vierme > *verme*).

Aceste două tendințe s-au extins treptat în aria de mijloc a lui *ie*, astfel încît din teritoriul acesteia n-a mai rămas astăzi decît jumătatea de vest a Munteniei, în care înaintează tendința de înăsprire (forme ca *ph'ept*, *byet*, *fh'er* sînt frecvent notate pentru această regiune în hărțile ambelor atlase lingvistice).

Monoftongarea s-a extins din Banat înspre Hunedoara și din vestul Olteniei înspre estul acestei din urmă regiuni. În punctele unde avem astăzi în Banat diftongul *ie* (mai frecvent notat *ie*), acesta este un fenomen recent, o diftongare nouă a lui *e* provenit din vechiul diftong *ie* [2].

Prima dintre aceste două tendințe este veche. Ea se încadrează în influența exercitată de iot, în cuvintele moștenite de limba română din latină, asupra tuturor consoanelor precedente. Această influență își are începutul în latina populară [3]. Cea de-a doua tendință este mai nouă și se datorește influenței sîrbe asupra graiului din Banat și din vestul Olteniei, deoarece în dialectele de

---

[1] Vezi harta PICIOR.
[2] Vezi hărțile PIEPT și PIELE.
[3] Vezi A l. R o s e t t i, *Istoria limbii române*, vol. I, ed. a III-a, 1960, p. 91-92.

răsărit ştocaviene ale limbii sîrbocroate, diftongul *ie* (< slav comun ě s-a monoftongat în *e*, încă înainte de secolul al XII-lea[1].

Aria cea mai veche de palatalizare în dialectul dacoromân nu poate fi decît aceea în care şi labialele urmate de vocala *i* au ajuns la capăt de evoluţie (*k'*, *g'*, *n'*), ca în dialectele aromân şi meglenoromân, şi anume: Moldova, sud-estul Transilvaniei, estul Munteniei şi Dobrogea[2].

În restul ariei palatalizante, unde avem, înainte de vocala *i*, stadiile intermediare *pk'*, *pt'*, *pč*, *bǵ*, *bd'*, *bǧ*, *mn'* , *h'*, *v*, fenomenul este mai nou, iar unde avem stadiile incipiente *ph'*, *by*, $m^{n'}$, *fh'*, *vy*, chiar recent. În Maramureş au fost atestate forme nepalatalizate pentru labiala *p* în răspunsurile la *Chestionarul* lui B. P. Hasdeu (1884) , iar *Atlasul lingvistic român* a înregistrat acolo asemenea forme şi în zilele noastre. De asemenea, Gustav Weigand şi I. A. Candrea au înregistrat, în primul deceniu al secolului al XX-lea, numeroase forme nepalatalizate în Ţara Oaşului[3].

Această situaţie ne dovedeşte că Maramureşul, Ţara Oaşului, sud-vestul şi jumătatea de nord a Transilvaniei, care aparţin astăzi ariei palatalizante cu stadii intermediare (*pk'*, *pt'*, *pč*, *bg'*, *bd'*, *bǧ*, *mn'*) au făcut parte, pînă de curînd, din aria nepalatalizantă învecinată, împreună cu Crişana, Banatul, Oltenia şi jumătatea de vest a Munteniei[4].

Faptul că fenomenul este mai nou în aceste părţi este uşor de explicat: inovaţia a pornit, pentru ambele situaţii (atît înainte de vocala *i*, cît şi înainte de diftongul *ie*), din aria sud-estică unde avem stadiul final de evoluţie (*k'*, *g'*, *n'*) şi înainte de vocala *i*[5], extinzîndu-se spre nord şi spre vest, unde, în mod firesc, este mai recentă cu cît este mai vestică, ceea ce ne arată clar stadiile incipiente (*ph'*, *by*, $m^{n'}$, *fh'*, *vy*) de la extremitatea de vest şi de sud a ariei palatalizante.

Caracteristica dialectală a părţii de nord-vest a teritoriului dacoromân a fost, în perioada veche a limbii române, rotacismul (*n* intervocalic > *r*: *bire*, „bine", *mîră*, „mînă"), care a cuprins nordul Moldovei, Maramureşul, Ţara Oaşului şi jumătatea de

---

[1] Vezi Or. A. Belić, *Osnovi istorije srpskohrvatskog. I. Fonetika*, Belgrad, 1960, p. 94.

[2] Vezi harta PICIOR.

[3] Vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română*, în „Dacoromania" IX (1936—1938), p. 157.

[4] Vezi harta PICIOR.

[5] Vezi harta PICIOR.

nord a Transilvaniei, cu Munții Apuseni, pînă la Mureș. În prelungirea spre sud-vest a acestei arii, peste partea de sud a Munților Apuseni și peste Banat, a trebuit să se afle, înainte de secolele X — XII, și locul de origine al istroromânilor la care rotacismul este general. În dialectul dacoromân acest fenomen se mai menține astăzi numai în cîteva cătune ale comunei Scărișoara din Munții Apuseni[1]. Palatalizarea labialelor a înaintat încet spre nord și vest, deoarece din aceste părți înainta spre est și spre sud, pe lîngă tendința de monoftongare a lui *ie*, o altă palatalizare, mai veche în aceste regiuni[2], datorită influenței maghiare și sîrbe, cea a dentalelor *t*, *d*, *n* și *l* urmate de vocalele *e* și *i* (tineri > *t'ineri*, în Banat chiar *čin'eri*; unde > *und'e*, în Banat *unğe*; neam > *n'am*; lemn > *l'emn*)[3].

Diferitele stadii de evoluție ale unui fenomen de limbă (incipiente, intermediare, la capăt de evoluție), înregistrate pe hărțile lingvistice, ne arată cum apare un fenomen, evoluția lui, direcțiile lui de răspîndire. Hărțile lingvistice, prin ele însele, ne dau însă posibilități de cronologizare numai relativă a fenomenului respectiv.

Pentru o cronologizare mai precisă a unui fenomen lingvistic și a timpului scurs de la o fază de evoluție la alta, atestările în documentele istorice sînt de mare importanță. De aceea, cele două criterii, geografic-lingvistic și al atestării în documente, trebuie folosite împreună, fiindcă, interpretate după specificul fiecăruia, ele se completează reciproc.

Ce interpretare se poate da, spre exemplu, faptului că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea este atestat, în sudul Maramureșului, stadiul intermediar *mneu* (1767, 1784), pe care *Atlasul lingvistic român* l-a notat *mn'eu*, în aceleași locuri, după aproape două sute de ani?

Această situație impune concluzia că palatalizarea labialelor este un fenomen care a evoluat lent de la un stadiu la altul.

Iar dacă același stadiu intermediar, atestat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se continuă în aceleași locuri și astăzi, atunci cît de veche poate fi palatalizarea labialelor în aria sud-estică a dialectului dacoromân, pe care hărțile lingvis-

---

[1] Vezi Em. Petrovici, *Contribuții la rotacism. La moții din Scărișoara*, în „Dacoromania", VIII (1934—1935), p. 149—163.

[2] Vezi O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 30.

[3] Vezi I. Pătruț, *Velarele, labialele și dentalele palatalizate*, în „Dacoromania", X (1941), partea a II-a, p. 298—308.

tice ne-o arată ca cea mai veche, cînd sînt atestate, la 1592, în Vrancea — care se găseşte tocmai în centrul acestei arii — cinci forme de palatalizare a lui *p* în faza finală de evoluţie, dintre care patru înainte de vocala *i*?

Al. Rosetti ia în considerare pentru stabilirea vechimii palatalizării labialelor în dialectul dacoromân exclusiv criteriul atestării ei în textele noastre vechi, afirmînd categoric: „*Faptul că textele din secolul al XV-lea nu atestă fenomenul în Moldova este foarte important. Această constatare constituie o bază indiscutabilă pentru datarea inovaţiei*“[1]. Pentru dialectele aromân şi meglenoromân, el admite însă că palatalizarea este „*sensibil mai veche*“ decît în dialectul dacoromân, „*dar posterioară secolului al X-lea*“, deşi pentru dialectul aromân există atestări sigure numai de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, iar pentru dialectul meglenoromân abia de la sfîrşitul secolului al XIX-lea.

Înaintea stadiului final *k'*, atestat în Vrancea în secolul al XVI-lea, există, precum ne arată hărţile lingvistice, patru stadii intermediare de palatalizare a lui *p*: *ph'*, *ph'*(*k'*), *pk'*, (*p*)*k'*. Ţinînd seama că o formă intermediară ca *mneu* din sudul Maramureşului se menţine în acelaşi stadiu (*mn'eu*) de aproape două sute de ani, sîntem obligaţi şi geografic-lingvistic şi istoric să admitem, în aria sud-estică unde fenomenul e atestat în stadiul final de evoluţie încă în secolul al XVI-lea, cel puţin timpul de la atestarea formei *mn'eu* pînă la ancheta *Atlasului lingvistic român*, pentru fiecare din stadiile intermediare amintite ale palatalizării, ceea ce, în mod evident, depăşeşte secolul al X-lea şi deci ne duce în epoca românei primitive comune, înainte de despărţirea aromânilor, meglenoromânilor şi istroromânilor de dacoromâni.

Poate fi mai nouă palatalizarea labialelor în sud-estul dacoromân decît în dialectele aromân şi meglenoromân, numai „*cu puţin anterioară secolului al XVI-lea*“, cînd ea este atestată aici, în secolul al XVI-lea, în stadiul final de evoluţie, care a fost precedat, precum am arătat, de patru stadii intermediare şi poate fi o întîmplare că fenomenul se află identic în trei din cele patru dialecte ale limbii române? [2]

---

[1] Vezi Al. Rosetti, *Despre palatalizarea labialelor în limba română* în „Studii şi cercetări lingvistice“, XI (1960), nr. 2, p. 191.

[2] Cele două forme palatalizate din dialectul istroromîn (*klept* şi *căptir*) sînt probabil vechi împrumuturi din dialectul dacoromân. Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, Paris, 1902, p. 302.

Scanned with OKEN Scanner

Legile interne de dezvoltare a aceleiași limbi, al căror rol a fost scos în evidență de lingvistica marxistă, ne îndreptățesc pe deplin să admitem o legătură istorică în procesul de apariție și de dezvoltare a acestui fenomen, atît de răspîndit, de caracteristic și de unitar în dialectele dacoromân, aromân și meglenoromân.

Palatalizarea labialelor nu poate fi despărțită ca proces și nici cu mult ca vechime de înmuierea, înainte de iot, a lui *l* și *n* în elementele moștenite din latină (lat. *leporem* > român primitiv comun, aromân, meglenoromân și istroromân *l'epure*, dacoromân *iepure*; lat. *cuneus* > român primitiv comun, aromân, meglenoromân, istroromân și în graiul din Banat *cun'*, dacoromân *cui*). De asemenea, ea nu poate fi despărțită de palatalizarea grupelor consonantice *cl* și *gl* (lat. *clamo* > român primitiv comun, aromân, meglenoromân și istroromân *cl'em*, dacoromân *chem*; lat. *glacies* > român primitiv comun, aromân, meglenoromân și istroromân *gl'eață*, dacoromân *gheață*) și nici de africatizarea lui *d*, *t* și *s* urmați, în elementele moștenite din latină, de iot (lat. *dico* > român primitiv comun, aromân și în graiurile din Banat și Moldova *dzic*; lat. *tibi* > *ție*, în toate dialectele limbii române; lat. *sic* > *și*, iarăși în toate dialectele limbii române). Aceste transformări, produse în aceleași condiții ca palatalizarea labialelor, nu le-a despărțit nimeni ca vechime în dialectul dacoromân de cele din cel aromân, meglenoromân și istroromân. Cărui fenomen s-ar datora faptul că palatalizarea labialelor, cu exact aceleași rezultate în dialectele dacoromân, aromân și meglenoromân, să se fi produs în mod independent și la epoci diferite?

Dacă alături de forma *cui*, s-a păstrat dialectal, în Banat, din româna primitivă comună, forma *cun'*, ca în dialectele românești sud-dunărene, sau, în Banat și Moldova, forma *dzic*, de asemenea ca în dialectele sud-dunărene, de ce să nu admitem ca datînd din perioada românei primitive comune palatalizarea labialelor? Deosebirea este numai că formele *cun'* sau *dzic* au fost generale în româna primitivă comună, pe cînd palatalizarea labialelor (*ph'atră*, *ph'(ḱ)atră*, *pk'atră*, *(p)k'atră*, *k'atră*) a fost numai regională, în aria sud-estică a românei primitive comune, unde se aflau dacoromânii palatalizanți în contact, peste Dunăre, cu strămoșii aromânilor și ai meglenoromânilor de pe malul drept al fluviului, din nord-estul Bulgariei de astăzi, așa precum, tot numai regional, a fost și rotacismul, într-o arie nord-vestică a acesteia, unde se aflau dacoromânii rotacizanți în contact cu strămoșii istroromânilor. Este un fapt recunoscut astăzi în lin-

gvistica noastră că limba română primitivă comună, vorbită pe un teritoriu întins în nordul Dunării, dar şi pe malul sudic al fluviului, a avut unele diferenţieri dialectale. Dintre acestea, palatalizarea labialelor şi rotacismul au rămas dialectale pînă astăzi. Atît la dacoromâni cît şi la istroromâni, rotacismul a cuprins numai elementele latine. La aromâni şi meglenoromâni, unde palatalizarea labialelor este un fenomen încheiat, ea se reduce, în esenţă, la elementele latine, adică la fondul cel mai vechi al limbii române. Dacă în dialectul dacoromân sînt palatalizate labialele şi în elemente mai noi, aceasta se datoreşte faptului că aici procesul este încă în acţiune, spre deosebire de rotacism care se află de multă vreme în regres.

Cum se explică totuşi faptul că, deşi datînd, în sud-estul dacoromân, din româna primitivă comună, ca în dialectele aromân şi meglenoromân, palatalizarea labialelor apare atît de sporadic în textele vechi dacoromâne?

Pentru a răspunde la această întrebare trebuie să ţinem seama de diferenţa, specifică fiecărei epoci, dintre limba scrisă şi cea vorbită.

Limba vorbită de un popor este mult mai bogată şi mai variată decît o prezintă, în general, scrisul. Chiar cele mai ample dicţionare nu pot cuprinde nici întregul tezaur literar al unei limbi, şi cu atît mai puţin pe cel dialectal. Faptul că anumite cuvinte, expresii sau forme fonetice nu se găsesc în textele sau dicţionarele unei epoci nu înseamnă că ele n-au existat în limba vie a epocii respective. A nega această realitate a vieţii limbii înseamnă a interpreta mecanicist, în lumina exclusivă a textelor scrise, faptele din istoria unei limbi.

Apariţia rară a formelor cu labialele palatalizate în scrisul nostru vechi are mai multe cauze. Mai întîi, aria palatalizantă cu procesul la capăt de evoluţie pentru ambele situaţii (înainte de vocala *i* şi înainte de diftongul *ie*), şi deci vechi, nu cuprinde, precum ne arată hărţile lingvistice, decît Moldova, sud-estul Transilvaniei, estul Munteniei şi Dobrogea[1]. În al doilea rînd, scrierile noastre din perioada veche nu sînt nici prea numeroase şi nici prea variate în ceea ce priveşte conţinutul, pentru a le pretinde să înfăţişeze limba vie a epocii în toată amploarea ei. Dar primele texte româneşti au fost scrise în Maramureş, al cărui grai avea în secolul al XVI-lea, cînd au apărut ele, rotacismul, pe care îl înregistrează cu fidelitate; palatalizarea nu exista însă

[1] Vezi harta PICIOR.

acolo, în secolul al XVI-lea, decît pentru labiodentala *f* în stadiul *h*, pe care textele de asemenea o notează (*hie*, „fie", *Hilip*, „Filip") și care a ajuns de atunci încoace, în Maramureș, la stadiul *s* (*sie*, „fie", *sirisău*, „ferăstrău")[1]. Traducerile maramureșene au constituit începutul tradiției scrisului nostru cu labialele nepalatalizate. Momentul decisiv în impunerea acestei tradiții în scrisul literar românesc l-a format însă, la mijlocul secolului al XVI-lea, numeroasele tipărituri de la Brașov ale diaconului Coresi, care era originar din Tîrgoviște, deci dintr-o regiune care nu palatalizează labialele nici astăzi.

Afirmația lui Dimitrie Cantemir că pe vremea lui palatalizarea labialelor era specifică, în Moldova, numai graiului femeilor și că bărbații care o foloseau erau porecliți „feciori de babă"[2] este o dovadă clară că fenomenul era considerat atunci, cum e considerat și astăzi, ca aparținînd vorbitorilor fără cultură și graiului neîngrijit și dialectal, față de graiul cult pe care îl impusese tradiția literară, cu vechime de aproape două sute de ani în acea epocă, și pe care marele învățat și scriitor îl apăra. „*Cea mai curată limbă*, scrie Dimitrie Cantemir, *se găsește în mijlocul Moldovei, în jurul Iașilor, fiindcă necontenita prezență a Curții Domnului a făcut ca locuitorii acelui ținut să fie mai culți decît cei din alte părți"*[3].

Dacă în textele slave scrise în Moldova în secolele al XIV-lea și al XV-lea puținele cuvinte românești pe care le cuprind păstrează labialele nepalatalizate, explicația o constituie faptul că documentele respective au fost scrise la curtea domnitorilor sau la curțile marilor boieri, unde a existat, în epoca veche, tradiția graiului cu labialele nepalatalizate din Maramureș, de unde erau originari primii domnitori și o parte dintre primii mari boieri. În epoca veche, maramureșenii și graiul maramureșean s-au bucurat pînă tîrziu, în Moldova, de un mare prestigiu. Miron Costin, vorbind despre românii din Banat, Transilvania și Maramureș, ținuturi pe care el le cunoștea din călătoriile sale de soldat, diplomat și istoric, spune: „*Și pînă azi ei sînt mult mai numeroși ca ungurii, începînd din Bacica sîrbilor temi-*

[1] Dacă palatalizarea lui *f* este obișnuită în textele moldovene, aceasta se explică prin faptul că ea aparținea și textelor și graiului maramureșean. Deci scriitori ca Varlaam și Dosoftei sau cronicarii moldoveni nu aveau motive s-o evite ca neliterară, cum era cazul celorlalte labiale.

[2] Vezi Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ediția Gheorghe Adamescu, p. 191.

[3] Idem, *ibidem*.

şoreni, peste tot Mureşul, în Herţeg, în jurul Bălgradului, unde locuiesc principii, în Ţara Oltului şi în tot Maramureşul; aşa de tare s-a înmulţit poporul, ca şi cum n-ar fi descălecat nici unul din Maramureş şi de la Olt. Şi au o limbă mult mai frumoasă şi mai apropiată de cea italiană, mai ales maramureşenii: ei nu sînt supuşi nimănui, liberi, nu slujesc pînă azi nici unui stăpîn. Numai cînd merge şi principele în persoană, încalecă şi ei la război şi ţin pe cheltuiala lor garnizoana cetăţii Hust. Au privilegii deosebite şi sînt pînă azi neîntrecuţi în trebile ostăşeşti"[1].

În impunerea normei literare cu labialele nepalatalizate, un rol important l-a avut, desigur, faptul că şi organizarea politică a celor două state feudale româneşti s-a făcut dinspre regiunile nepalatalizante înspre cele cu palatalizare: cel muntean dinspre vest, care este nepalatalizant şi astăzi, iar cel moldovean din Maramureş, care era nepalatalizant în acea epocă, înspre sud-estul palatalizant.

Scrisul este totdeauna dominat de grija unei norme prin care caută să se deosebească de vorbirea curentă.

Din cele de mai sus rezultă:

1. palatalizarea labialelor este un fenomen dialectal vechi, datînd — în sud-estul dacoromân, ca şi în dialectele aromân, şi meglenoromân, unde el este identic — din perioada românei primitive comune;

2. tradiţia scrisului nostru literar, mult mai nouă şi dominată de la începuturile ei îşi are originea în aria nepalatalizantă, şi anume în Maramureş, care era nepalatalizant în secolul al XVI-lea, cînd au apărut acolo primele noastre manuscrise, şi în nord-vestul Munteniei, nepalatalizant nici astăzi, de unde era diaconul Coresi, primul tipograf de cărţi în limba română. Această tradiţie a urmat acelaşi drum pe care se făcuse şi organizarea politică a celor două state feudale româneşti.

[1] Vezi Miron Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 229.

Scanned with OKEN Scanner

PROBLEME DE ISTORIE A LINGVISTICII ROMÂNE

Scanned with OKEN Scanner

CONTRIBUȚIA PUBLICAȚIILOR PERIODICE LA DEZVOLTAREA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Cunoașterea științifică a istoriei lingvisticii, ca și a literaturii, artei, filozofiei, economiei, dreptului, științelor naturii este strîns legată de cercetarea publicațiilor periodice, deoarece acestea oglindesc frămîntarea vie, faptele și controversele din cadrul fiecărui domeniu de cultură, în dezvoltarea lui.

O trăsătură caracteristică a periodicelor românești din secolul trecut este că ele nu s-au limitat la un singur domeniu de specialitate, ci, trebuind să răspundă nevoilor multilaterale ale formării culturii noastre moderne, au avut, în marea lor majoritate, un caracter enciclopedic. Publicațiile periodice de strictă specialitate sînt rare la noi în trecut, ele aparținînd mai ales științelor naturii.

Deși lingvistica are în cultura noastră o tradiție de aproape două sute de ani, fiind, după istorie, cea mai veche dintre științele sociale, ea n-a ajuns decît tîrziu să aibă periodice proprii.

O publicație periodică de strictă specialitate lingvistică era greu să se mențină în secolul trecut la noi, deoarece nu exista încă un public cititor numeros, în stare să susțină o astfel de publicație, dar și din cauză că puținii noștri lingviști din acea epocă nu s-au mărginit numai la preocupări de strictă specialitate, ci au fost și istorici, istorici literari, scriitori. Problemele privind limba română au ocupat însă un loc remarcabil în aproape toate publicațiile noastre periodice, chiar de la apariția lor, fiind dezbătute, pe lîngă lingviști, de cei mai diverși oameni de cultură și mai ales de scriitori.

Scanned with OKEN Scanner

Nu este în intenţia noastră să prezentăm materialul lingvistic care se găseşte în numeroasele publicaţii periodice româneşti. Din acest punct de vedere, fiecare dintre ele ar putea face obiectul unei monografii critice de specialitate[1].

În rîndurile de faţă ne vom mărgini să înfăţişăm, într-o privire de ansamblu, direcţiile şi preocupările lingvistice ale principalelor noastre periodice din trecut şi de astăzi, scoţînd în evidenţă rolul lor în dezvoltarea lingvisticii ca ştiinţă şi în promovarea interesului pentrù studiul şi cultivarea limbii române.

* * *

Primele noastre publicaţii periodice, apărute la începutul secolului al XIX-lea, prin chiar faptul că au fost scrise în româneşte şi s-au adresat unor cercuri largi de cititori, au avut un mare rol în afirmarea şi dezvoltarea limbii române. În articolul program al „Curierului românesc", primul nostru ziar, apărut la Bucureşti în 8 aprilie 1829, I. Heliade Rădulescu exprima în cuvinte patetice bucuria „*de a ne făli în mîinile noastre cu gazeta Patriei noastre şi scrisă chiar în limba noastră*".

Cu nouă ani mai tîrziu, în articolul program al „Gazetei Transilvaniei", apărută la Braşov în 12 martie 1838, Gheorghe Bariţiu arăta că „*renaşterea unei naţii pe o cale mai uşoară şi mai scurtă nu este cu putinţă decît prin însăşi lucrarea şi îmbogăţirea limbii şi literaturii sale*".

Acţiunea de cultivare a limbii române pentru a deveni aptă să exprime cu uşurinţă şi precizie noţiunile civilizaţiei moderne se reflectă în toate publicaţiile noastre periodice din prima jumătate a secolului al XIX-lea. „Curierul românesc" (1829—1848) şi „Curierul de ambe sexe" (1837 — 1847), „Muzeul naţional"

[1] Pînă acum au apărut în această direcţie cîteva studii: D e s p i n a U r s u, *Probleme de limbă în revista „România literară"*, în „Limba română", IV (1955), nr. 1, p. 40-50; L u c i a P o p, *Probleme de limbă în cercul lui Kogălniceanu*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Academia R.P.R., Filiala Iaşi, Seria III: Ştiinţele sociale, IV (1955), nr. 1-2, p. 63-75; idem, *Probleme lingvistice la „Convorbiri literare"*, ibidem, nr. 3-4, p. 263-299; idem, *Preocupări lingvistice la revistele lui Hasdeu în perioada ieşeană*, ibidem, V (1956), nr. 2, p. 51-64; G h. B u l g ă r, *Despre limba şi stilul primelor periodice româneşti*, în „Contribuţii la studiul istoriei limbii române literare în secolul al XIX-lea", II (1962), p. 75-113; L i v i a P o p e s c u, *„Contemporanul" şi problemele limbii române literare*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Seria IV, fasc. 2 (1960), p. 29-46; V. A r v i n t e, *Preocupări lingvistice la „Contemporanul"* (1881-1891), în „Studii şi cercetări ştiinţifice", Academia R.P.R., Filiala Iaşi, Filologie, nr. 1 (1961), p. 7-23.

(1836—1840), „Albina românească“ (1829—1858) și „Alăuta românească“ (1837—1838), „Gazeta Transilvaniei“ (1838—1947) și suplimentele ei „Foaia literară“ (1838) și „Foaia pentru minte, inimă și literatură“ (1838—1865) cuprind numeroase controverse cu caracter teoretic și practic ale scriitorilor și lingviștilor în legătură cu căile de dezvoltare a limbii noastre literare[1].

În această privință este caracteristic schimbul de scrisori dintre Costache Negruzzi și I. Heliade Rădulescu, publicate în revista „Muzeul național“ din 1836 sub titlul *Corespondența între doi români, unul din Țara Românească și altul din Moldova*“ și continuată în „Curierul de ambe sexe“ din 1839.

În prima sa scrisoare, Costache Negruzzi arată că în Moldova nivelul limbii scrise în acea epocă era inferior celui din Muntenia. El aduce elogii activității lui I. Heliade Rădulescu în această direcție, scriind : „*Ai învins, ai dezbinat biata limbă de împestrițuri, ai spălat-o de rugină, i-ai dat o haină potrivită cu a mumei și surorilor ei și ai făcut-o vrednică a figura și ea printre celelalte*“[2]. C. Negruzzi ridică o serie de probleme de ortoepie, ortografie, gramatică și lexic, în care existau deosebiri între limba scrisă în Moldova și între cea din Muntenia, preferînd, în general, formele muntene.

În scrisorile de răspuns, care cuprind o mare bogăție de idei, I. Heliade Rădulescu înfățișează cu perspicacitate problemele esențiale care se impuneau atunci pentru dezvoltarea limbii noastre literare : precizarea regulilor ei gramaticale, a regulilor ortoepice și ortografice, înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, îmbogățirea limbii cu terminologia tehnică necesară civilizației moderne, unificarea limbii literare pe baza limbii populare și a tradiției create de scrierile anterioare. Pentru I. Heliade Rădulescu, această tradiție era cea a scrierilor religioase, deoarece atunci scrierile cronicarilor moldoveni și munteni abia începeau să fie cunoscute. „*Cei ce au scris în limba noastră*, preciza el, *fiecare a scris după cum se obicinuia vorba în locul său. Cei bisericești însă s-au învoit între sine și scriitorii bisericești munteni, moldoveni și ungureni au avut tot o limbă sau dialect. Pentru ce oare și scriitorii profani să nu se învoiască între sine? Această învoire însă nu se poate*

[1] Vezi și p 7-25 din acest volum.
[2] C. Negruzzi, *Opere complete*, vol. I, *Proză*, București, 1906, p. 276.

face pînă cînd nu vom începe a cunoaşte ce este bun, ca să păstrăm, ce este rău să lepădăm şi să primim ceea ce au alţi fraţi ai noştri mai bun"[1].

I. Heliade Rădulescu avea o înţelegere ştiinţifică a noţiunii de limbă literară. „*Limba cea scrisă*, precizează el, *pretutindeni a fost un dialect deosebit al literaţilor, adică o alegere şi culegere de tot ce este mai frumos şi mai clasic în deosebitele dialecte ale unei naţii*"[2]. Heliade manifesta o mare încredere în posibilităţile de dezvoltare a limbii române. „*Pînă acum, ea a fost întrebuinţată*, scria el, *a exprima sau a înfăţişa numai ideile cele la toţi cunoscute. Vie filozofii, vie matematicii, vie naturaliştii, vie tot felul de învăţaţi, întrebuinţeze-o şi vază dacă nu e în stare a-i face înţeleşi*"[3].

O problemă de ordin practic care l-a preocupat intens pe I. Heliade Rădulescu, ca şi pe ceilalţi oameni de cultură ai epocii, a fost cea a alfabetului şi a ortografiei. Începînd din 1837, el a înlocuit treptat, în „Curierul de ambe sexe" şi în „Curierul românesc", slovele chirilice cu litere latine, iar în noiembrie 1844 publică primul număr din „Curierul de ambe sexe" în întregime cu litere latine.

După 1840, I. Heliade Rădulescu, din raţiuni subiective, greu de explicat, a părăsit însă ideile sănătoase despre limbă, activitatea lui luînd o direcţie greşită, italienizantă, tot atît de artificială ca cea a latiniştilor.

În „Albina românească" (1829—1858), Gheorghe Asachi a susţinut, ca şi I. Heliade Rădulescu, că baza limbii noastre literare trebuie să fie limba populară şi cea a scrierilor religioase. Dar nici Asachi n-a rămas consecvent în susţinerea acestei idei, ci a adoptat treptat poziţii contradictorii, puriste, italienizante şi chiar latiniste, ceea ce a făcut ca „Albina românească" şi „Alăuta românească" (1837—1838) să nu aibă o influenţă fecundă în lămurirea căilor de dezvoltare a limbii române. „Albina românească" cuprinde totuşi un material preţios pentru cunoaşterea controverselor lingvistice ale epocii. În 1838—1839 a avut loc, în coloanele ei, o vie polemică între Gheorghe Săulescu, susţinător al graiului moldovenesc ca bază a limbii literare, şi C. Negruzzi, care adoptase graiul muntean în scrisul său. „*Cuvîntul pentru care am urmat regulelor literaţilor munteni*, preciza C. Negruzzi, *este că ele mi s-au părut potrivite pe tipul limbii, mai înţelese şi mai româneşti decît*

[1] I. Heliade Rădulescu, *Opere*, vol. II, ediţia D. Popovici, p. 238.
[2] Idem, *ibidem*, p. 231.
[3] Idem, *ibidem*, p. 218.

ale acestui domn literat"[1]. Articolul lui C. Negruzzi este însoțit de o notă a redacției, în care se sublinia necesitatea unificării limbii literare. „*Scoposul literaților români de dincoace și de dincolo de munți*, se preciza în notă, *nu poate fi altul decît unul, adică de a nimeri formele și stilul cel adevărat al limbii*"[2].

Numeroasele probleme de ordin practic pe care le ridica dezvoltarea limbii noastre literare în primele decenii ale secolului al XIX-lea au determinat Eforia școlilor din București să formeze, în 1835, un comitet, compus din profesorii Petrache Poenaru, Simion Marcovici, Florian Aaron, G. Ioanid și I. Pop, cu scopul de „*a cerceta cu de-amănuntul duhul limbii și lipsele ce are și a îndeplini acele lipse prin introduceri sau construcții de ziceri și de fraze rezemate pe reguli gramaticești și potrivite cît se va putea mai mult cu însușirea limbii românești. Acest comitet se va îndeletnici și cu alcătuirea unui dicționar românesc și franțuzesc*"[3]. Comitetul a avut un rol pozitiv în îmbunătățirea, sub raportul limbii și al conținutului, a manualelor școlare.

„Gazeta Transilvaniei" (1838—1947), „Foaia literară" (1838) și „Foaia pentru minte, inimă și literatură" (1838—1865), întemeiate și conduse de G. Barițiu, au constituit, din punct de vedere lingvistic, tribune ale latinismului, dar coloanele lor au fost deschise, pentru schimbul de opinii, și adversarilor latinismului. Discuțiile despre limbă din acea epocă au fost numite sugestiv de G. Barițiu „*războiul limbilor*". Alături de latiniștii Timotei Cipariu, A.T. Laurian, Florian Aaron, P. Vasici, G. Barițiu însuși, au apărut aici sporadic și articole ale lui I. Heliade Rădulescu, C. Negruzzi, Gheorghe Asachi, M. Kogălniceanu ș.a., aceste periodice, ca și celelalte ale epocii, urmărind, în mod vădit, realizarea unificării limbii și a unității culturale a tuturor românilor.

Tendința de unitate culturală și de unificare a limbii literare, premergătoare unității politice, s-a manifestat cu mai mare hotărîre în revistele ieșene „Dacia literară" (1840) și „Propășirea" (1844), întemeiate și conduse de M. Kogălniceanu. Ele au promovat în cultura noastră curentul istoric-popular, stabilind pentru întîia oară cu limpezime calea de dezvoltare a limbii noastre literare pe baza limbii vii a poporului și a tradiției create de literatura religioasă și istorică[4].

---

[1] „*Albina românească*" nr. 59 din 1839. Aluzia este la Gheorghe Săulescu.
[2] Idem, *ibidem*.
[3] Vezi V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. I, p. 338-340.
[4] Vezi p. 11—13 din acest volum.

„Dacia literară" şi „Propăşirea", deşi cu o scurtă perioadă de apariţie, s-au impus în cultura noastră, atît prin ideile lor noi, care şi-au menţinut influenţa în întreg secolul al XIX-lea, cît şi prin colaborarea la ele a scriitorilor celor mai de seamă ai timpului: M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, V. Alecsandri, Alecu Russo, Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Grigore Alexandrescu.

În „Propăşirea" au publicat articole despre limbă C. Negruzzi şi A. T. Laurian.

În trei „scrisori", intitulate *Despre limba românească*, C. Negruzzi reia ideile din scrisorile către I. Heliade Rădulescu, susţinînd necesitatea înlocuirii alfabetului chirilic cu cel latin, combătînd provincialismele în favoarea unităţii limbii literare, criticînd deformări de limbă din timpul său şi relevînd rolul marilor scriitori în dezvoltarea limbii. „*Nu e dat tuturor*, scria el, *a crea ziceri şi a băga scalpelul în biata limbă pentru a o struji cum li se pare, că nu sînt toţi creatori, ci croitori, şi croitori răi*"[1].

În ceea ce priveşte calea de dezvoltare a limbii literare, C. Negruzzi scria: „*Dacă limba ar fi rămas precum se vede în cărţile vechi şi se aude în gura poporului şi vreun om înzestrat cu o ştiinţă sistematică a limbilor rude s-ar fi apucat a o aduna şi a o aşeza precum cer tipul şi originea ei, negreşit că am fi scăpat de toate aceste pleonasmuri, fiorituri şi cacofonii*"[2]. El recunoştea necesitatea neologismelor, dar recomanda folosirea lor cu măsură, preferînd, sub influenţa lui I. Heliade Rădulescu, pe cele italiene şi latine.

Pentru soluţionarea diferitelor probleme practice de ortografie, gramatică şi lexic, C. Negruzzi propunea elaborarea unei gramatici şi a unui dicţionar al limbii române.

A. T. Laurian a publicat, în patru numere ale „Propăşirii", studiul *Cercetări despre limbă*. El expune cîteva idei generale juste, arătînd rolul social al limbii ca mijloc de comunicare, de dezvoltare a gîndirii şi a culturii. Dar în tratarea problemelor limbii române, A. T. Laurian îşi contrazice principiile, susţinînd teze latiniste eronate, antiistorice, pe care le va concretiza în *Tentamen criticum* (1845) şi în celebrul dicţionar al Societăţii Academice (1871—1876).

O importantă tribună de luptă a curentului istoric-popular a fost revista „România literară", apărută la Iaşi în 1855 sub con-

---

[1] C. Negruzzi, *Opere complete*, vol. I, *Proză*, Bucureşti, 1906, p. 197.

[2] Idem, *ibidem*, p. 199.

ducerea lui Vasile Alecsandri. Seria de articole publicate aici de Alecu Russo, sub titlul *Cugetări*, sintetizează, la un nivel superior, ideile lingvistice ale acestui curent[1].

Revista a combătut cu hotărîre direcțiile greșite în dezvoltarea limbii române, îndeosebi latinismul și italienismul.

În afară de Alecu Russo, în „România literară" au mai publicat studii și articole despre limbă A. P. Calimach: *Limba românească*, D. Ralet: *Limba noastră* și I. Ionescu de la Brad, aducînd fiecare idei și formulări noi în combaterea latinismului și a italienismului și în susținerea tradiției literare bazate pe limba vorbită de popor și pe cea a scrierilor istorice și religioase.

*

* *

Întîiul periodic românesc destinat studiilor de lingvistică, îmbinate cu cele de istorie, a apărut în Transilvania: „Archivu de filologie și istorie" (1867—1872), editat la Blaj de Timotei Cipariu.

Scopul acestei reviste a fost propagarea și apărarea ideilor Școlii latiniste, atacată tot mai susținut de adversarii ei.

În articolul program, Timotei Cipariu subliniază necesitatea unificării ortografiei și a formelor gramaticale, mijlocul pentru aceasta fiind, după el, ca *„oamenii competenți să nu-și precurme cercetările serioase, severe, conștiincioase asupra limbii și formelor ei gramatice și ortografice; pentru ca așa, pe încetul, să se netezească calea ce duce mai curînd și mai sigur la consensul comun"*.

Relevînd strînsa legătură dintre limbă și istorie, Timotei Cipariu adaugă: *„cu existența sau căderea limbii oricărui popor stă sau cade și istoria aceluia; și unde a încetat limba, a încetat și viața lui, iar morții nu mai au istorie. Au nu și limba unui popor și fazele prin care a trecut sînt parte a istoriei lui? Și au nu chiar și acele faze sînt cauzate prin evenimentele istorice prin care au trecut și poporul și limba lui?"*

Articolul program anunță că revista va publica două serii de probleme și de fapte:

1) lingvistice: *„despre originea și natura limbii românești, ortografie, gramatică, sintactică, lexicologie, sau tot ce se ține de filologia limbii românești, ilustrarea, rectificarea și fixarea ei"*;

2) istorice: *„despre originea și întîmplările poporului român de la înaintea aparațiunii pe pămîntul Daciei pînă azi, cercetări arheologice, topografice, etnografice, sau tot ce poate ilustra, clari-*

[1] Vezi p. 11—13 din acest volum.

fica şi determina vreun punct din istoria românilor sau a altor popoare cu care istoria poporului român e împreunată".

Scris aproape în întregime de Timotei Cipariu, „Arhivul" cuprinde un bogat material privitor la ortografia etimologistă : memoriul său prezentat în cadrul Comisiei filologice de la Sibiu, instituită în 1860 de „Asociaţiunea transilvană pentru literatura şi cultura poporului român" (Astra) [1], memoriile pe care le-a prezentat în cadrul Societăţii Academice Române, fragmente dintr-o gramatică a lui Petru Maior, fragmente traduse şi comentate din gramatica lui Samuil Micu şi Gh. Şincai din 1780 şi din ediţia din 1805, comentarii la gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu din 1787, a lui Ioan Piuariu-Molnar din 1788, a lui Radu Tempea din 1797, a lui Ioan Budai-Deleanu, a lui Fr. Jos. Sulzer şi a lui Samuil Crişan, etimologii, note lingvistice. Revista cuprinde de asemenea un bogat material privind limba latină.

Materialul istoric al „Arhivului" are acelaşi caracter româno-latin ca şi cel de lingvistică : documente referitoare la istoria Transilvaniei, acte bisericeşti, table cerate romane, diplome militare romane, calendarul roman cu numeroase explicaţii şi altele.

„Arhivul" a avut o existenţă scurtă, din el apărînd în total 40 de numere, 38 dintre acestea fiind din primii doi ani (1867—1869). Între 1870 şi 1872 au apărut numai două numere. Timotei Cipariu a explicat împuţinarea numerelor revistei, urmată de dispariţia ei în 1872, prin boala lui şi prin lipsa de mijloace materiale şi de colaboratori.

Alături de „Arhivul", o puternică tribună a latinismului a fost, între anii 1869 şi 1881, „Analele Societăţii Academice Române", care cuprind toate discuţiile referitoare la elaborarea ortografiei, a gramaticii şi a dicţionarului limbii române din faza de dominaţie a latiniştilor în Societatea Academică Română.

•
• •

Publicaţiile periodice literare şi de cultură din a doua jumătate a secolului al XIX-lea conţin un material lingvistic mai bogat şi mai variat decît cele anterioare, cercetările asupra limbii luînd un caracter din ce în ce mai concret şi mai ştiinţific.

Cea dintîi publicaţie periodică din acest timp care se impune a fi menţionată este „Revista română" (1861—1863), condusă de Al. Odobescu, avînd un numeros grup de colaboratori :

[1] Vezi D. M a c r e a, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 81-83.

P.S. Aurelian, N. Filimon, P. Buescu, Radu Ionescu, Al. Gianni, G. Iatropol, Gr. Cantacuzino ș.a. „*Scopul ei*, se preciza în articolul program, *va fi numai de a populariza cît mai mult cultura literelor și gustul artelor și de a răspîndi în public noțiuni drepte și serioase despre toate ramurile științei*". Prin varietatea preocupărilor și prin nivelul științific al studiilor publicate, „Revista română" poate fi considerată prima noastră publicație periodică modernă.

Lingvistica a constituit o parte redusă în preocupările revistei. Al. Odobescu a publicat aici studiul *Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița*, care, pentru epoca în care a apărut, este o contribuție importantă la studiul textelor noastre vechi de limbă. Unele indicații privitoare la limbă conține studiul remarcabil de folclor al lui Odobescu *Cîntecele poporane ale Europei răsăritene, mai cu seamă în raport cu țara, istoria și datinele românilor*.

În problema ortografiei, care preocupa intens atunci toate cercurile noastre intelectuale, mai ales cele legate de învățămînt, revista a reprodus studiul profesorului Gavril Munteanu de la Brașov: *Purismul în limba română*, care prezenta un punct de vedere etimologist ciparian moderat. Acest studiu apăruse în „Programa gimnaziului unic român de religiune ortodoxă orientală pe anul scolastic 1861—1862" din Brașov. El a fost reprodus în numeroase alte periodice ale vremii, ceea ce arată interesul deosebit pe care îl trezeau atunci problemele de ortografie. Redacția revistei exprima însă, într-o notă, rezerve față de ortografia propusă de autor, lăsînd publicului „*a judeca dacă acea ortografie care nu se poate zice curat etimologică nu împiedică foarte mult scrierea și citirea limbii române*". Prin această precizare, revista arăta implicit că sprijinea ortografia fonetică pe care o aplica în coloanele ei, deși cu unele reminiscențe etimologice, explicabile în etapa de atunci a scrierii noastre cu litere latine. În „Revista română" din 1863 s-a publicat un fragment postum foarte prețios al lui Alecu Russo, intitulat *Cugetări asupra limbei și nației române*, care completează unele din *Cugetările* apărute în „România literară". [1]

O revistă care prin lunga ei perioadă de apariție și prin preocupările ei multilaterale a avut un rol de seamă în dezvoltarea studiilor noastre de lingvistică a fost „Convorbiri literare" (1867—1946).

---

[1] Vezi p. 11—13 din acest volum.

Principalul ei merit în această perioadă a fost sprijinul dat scrierii fonetice şi luptei împotriva etimologismului latinist.

Deşi fonetismul „Convorbirilor literare" n-a fost complet şi nici consecvent, revista făcînd unele concesii etimologismului, poziţia ei în acea epocă a însemnat un progres important în impunerea fonetismului în ortografia noastră şi în consolidarea normelor limbii noastre literare.

În „Convorbiri literare" s-a publicat un bogat material, mai ales în anii 1867—1873 şi 1880—1881, privind dezbaterile în problema ortografiei, scris îndeosebi de Titu Maiorescu, Al. Lambrior şi V. Burlă, care au militat pentru scrierea fonetică.

O altă contribuţie pozitivă a „Convorbirilor literare" pentru consolidarea limbii noastre literare a fost campania dusă de Titu Maiorescu împotriva stricării limbii în publicaţiile periodice din Transilvania şi Bucovina şi a *„beţiei de cuvinte"* din „Revista contemporană". Despre culegerea de poezii populare a lui Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu scria că este *„o comoară de adevărată poezie şi totodată de limbă sănătoasă"*, ceea ce exprima limpede atitudinea „Convorbirilor" în problema limbii literare[1].

Revista a continuat în această privinţă linia „Daciei literare" şi a „României literare", militînd pentru o limbă bazată pe specificul popular şi pe uzul general al vorbirii culte.

„Convorbirile literare" s-au bucurat în primele decenii ale apariţiei lor de colaborarea lui V. Alecsandri, M. Eminescu, Ion Creangă, I. Slavici, I.L. Caragiale, care, prin scrisul lor, au impus normele clasice ale limbii noastre literare.

O preocupare a numeroşilor profesori, colaboratori ai „Convorbirilor", îndeosebi a lui Miron Pompiliu, Al. Lambrior şi V. Burlă, a fost învăţămîntul limbii române în şcoli şi calitatea manualelor didactice.

În coloanele „Convorbirilor" au publicat studii de lingvistică Titu Maiorescu, Ioan Maiorescu, A. de Cihac, Al. Lambrior, V. Burlă, Miron Pompiliu, Urban Jarník, Gustav Weigand, Jacob Negruzzi, Lazăr Şăineanu, Ioan Bogdan, iar la începutul activităţii lor, Al. Philippide şi Sextil Puşcariu. Sporadic au mai colaborat M. Gaster, H. Tiktin, N. Quintescu, I.A. Candrea, G. Popa-Lisseanu, Radu I.G. Sbiera, G. Adamescu, Ilie Gherghel, A. Scriban, G. Pascu ş.a. Revista a publicat recenzii asupra aproape tuturor

[1] Vezi p. 26 — 64 din acest volum.

lucrărilor românești de lingvistică și asupra a numeroase lucrări străine care se refereau la limba română. În coloanele „Convorbirilor" au avut loc discuții asupra unor importante probleme lingvistice, printre care cea asupra neologismelor. „Convorbirile" au avut un mare ecou în Transilvania, contribuind la slăbirea și apoi la înlăturarea latinismului din limbă și ortografie.

După primul război mondial, „Convorbirile literare" au devenit un magazin cultural eclectic, fără o orientare precisă, fapt pentru care n-au mai avut nici o influență în dezvoltarea lingvisticii noastre.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, preocupările de lingvistică ocupă un loc de frunte în publicațiile periodice de cultură înființate și conduse de B.P. Hasdeu, dintre care cele mai importante sînt: „Din Moldova" (1862—1863), „Columna lui Traian" (1870—1876, 1882—1883) și „Revista nouă" (1887—1895), prima apărută la Iași, ultimele două la București.

Periodicele lui B.P. Hasdeu au propagat în masele largi de cititori, cu talentul și cultura vastă a marelui lingvist, istoric și scriitor, concepția științifică asupra dezvoltării istorice a limbii literare pe baza limbii vii a poporului și a tradiției literaturii istorice și religioase, fiind în același timp tribune antilatiniste.

În articolul program al primei dintre revistele menționate, B.P. Hasdeu arată că ea este deschisă pentru „*orice articol bine conceput și bine scris, din domeniul oricărei științe și arte, fără deosebire, pînă și o cercetare medicală*". Chiar în articolul program el face și cîteva precizări de natură ortografică, în legătură cu alfabetul latin, care se introducea oficial tocmai atunci în scrierea limbii române[1].

C. Negruzzi a publicat, în trei numere ale revistei, *Studie asupra limbii române*, în care, referindu-se la haosul existent în ortografia epocii, propunea suprimarea lui *u* scurt final, suprimarea sufixului pumnulist *-ciune* și susținea scrierea neologismelor *act*, *activ*, *respect* ca atare, respingînd formele pumnuliste *apt*, *aptiv*, *respept*, care începuseră să se răspîndească în scrisul și vorbirea timpului.

În numeroase articole și note, B.P. Hasdeu arată caracterul complex al dezvoltării limbii, combătînd pe latiniști și reformele lingvistice artificiale în general. El schițează aici, pentru întîia oară, principiul circulației cuvintelor pe care-l va dezvolta mai tîrziu. În ceea ce privește ortografia cu litere latine, B.P. Hasdeu

[1] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 73-99.

se pronunță pentru un sistem „*pe cît se poate de fonetic*". Tot aici el începe să publice, cu comentarii, texte vechi de limbă[1].

„Columna lui Traian", cea mai importantă dintre revistele lui B.P. Hasdeu, are același caracter enciclopedic: istoric, literar, lingvistic, politic. În 1876, ea devine „*revistă mensuală pentru istorie, lingvistică și psihologie poporană, trei ramuri*, preciza el, *atît de legate, încît e peste putință a nu se expune cineva la cele mai grave erori de îndată ce s-ar concentra într-una singură din ele; în starea actuală a științei, istoricul trebuie să fie lingvist și psiholog poporan, psihologul poporan trebuie să fie istoric și lingvist, lingvistul trebuie să fie psiholog poporan și istoric*".

În „Columna lui Traian", B.P. Hasdeu și-a publicat cele mai multe dintre articolele sale de lingvistică și filologie: cercetări asupra urmelor dacice în română, cercetări de limbă și literatură veche, numeroase etimologii, rezumatul cursului său de filologie comparată, polemicile cu A. de Cihac și cu Titu Maiorescu, chestionarul pentru adunarea de material de limbă populară, care a fost actul pregătitor al primei anchete dialectale de proporții mari inițiate în țara noastră ș.a.

Un merit deosebit al „Columnei lui Traian" a fost adunarea în jurul ei a tinerilor lingviști și filologi ai timpului: M. Gaster, Lazăr Șăineanu, I. Bianu, G.L. Frollo, Gr. Crețu.

Ultima publicație periodică condusă de B.P. Hasdeu, „Revista nouă", are un caracter predominant literar și istoric. Grupul redacțional al revistei l-au format, alături de B.P. Hasdeu, Barbu Delavrancea, Alexandru Vlahuță, V. Bilciurescu, D.D. Racoviță, Gh. Ionescu-Gion, I. Bianu și Theodor Speranția. „Revista nouă" n-a avut un program precis. Ea „*va îmbrățișa*, scria B.P. Hasdeu în articolul program, *tot ce merge la inima și mintea poporului, tot ce se poate spune astfel încît lumea să înțeleagă și să guste, tot ce învață plăcînd și place învățînd*".

Apărută în faza de tulburare sufletească a lui B.P. Hasdeu, „Revista nouă" cuprinde un redus material lingvistic scris de el: *Strat și substrat*, *Un element femeiesc în limba română* și cîteva etimologii. Mai activă a fost colaborarea lui Lazăr Șăineanu, care a publicat mai multe capitole din viitoarea sa lucrare *Istoria filologiei române*, și a lui I.A. Candrea, care a publicat aici primele lui studii de folclor.

[1] Despre această perioadă a activității lingvistice a lui B. P. Hasdeu vezi: Lucia Pop, *Preocupări lingvistice la revistele lui Hasdeu în perioada ieșeană*, în „Studii și cercetări științifice", Academia R.P.R., Filiala Iași, Filologie, nr. 2 (1956), p. 51-64.

Scanned with OKEN Scanner

Cu un conținut predominant istoric, bucurîndu-se de colaborarea unor personalități culturale proeminente ca M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, B.P. Hasdeu, G. Dem. Teodorescu, A.D. Xenopol, Al. Papadopol-Calimah, P. Ispirescu, episcopul Melchisedec, Ionescu-Gion, Th. Burada ș.a., „Revista pentru istorie, arheologie și filologie" (1882—1923), editată la București de Grigore Tocilescu, cuprinde cîteva studii prețioase de istoria limbii române și de filologie.

Înainte de 1900, în coloanele ei au publicat : M. Gaster, *Stratificarea elementului latin în limba română* și materiale de folclor, Al. Lambrior, *Ceva despre conjunctivul românesc*, V. Burlă, despre pronunțarea lui *s* în limba latină, Lazăr Șăineanu, *Elemente turcești în limba română*, *Încercare asupra semasiologiei limbii române* și studiul de folclor asupra Ielelor, I.A. Candrea, *Cîteva substrate latine vulgare*. Texte vechi au publicat M. Gaster și Grigore Crețu.

În 1900, revista a devenit organul Societății istorice române. De la această dată pînă în 1923, cînd ea și-a încetat apariția, n-au mai apărut aici alte lucrări importante privitoare la limbă decît studiul lui Ilie Bărbulescu *Alfabetul chirilic în textele românești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea* (1901) și textul *Psaltirii voronețene*, publicat fără comentarii de G. Giuglea (1910—1911).

Una dintre cele mai de seamă publicații periodice de cultură generală a fost, la sfîrșitul secolului trecut, revista socialistă „Contemporanul", apărută la Iași (1881—1891).

Rolul cultural al acestei reviste a fost relevat pe larg, în ultima vreme, de numeroși cercetători[1], subliniindu-se și contribuția ei în domeniul studiului limbii române.

„Contemporanul" și-a respectat în tot timpul apariției programul precizat în primul său număr. „*Scopul nostru*, se arăta în articolul program, *e a face cunoscut publicului românesc cum privește știința contemporană lumea*".

Materialul lingvistic din revistă a fost scris aproape în întregime de Ioan Nădejde. În istoria mișcării noastre muncitorești, Ioan Nădejde a fost un oportunist, dar în materie de limbă a avut, pentru vremea sa, idei înaintate. Admirator al lui

[1] Vezi Savin Bratu și Zoe Dumitrescu, *„Contemporanul" și vremea lui*, E.S.P.L.A., 1959; V. Arvinte, *Preocupări lingvistice la „Contemporanul"* (1881—1891), în „Studii și cercetări științifice", Academia R.P.R., Filiala Iași, nr. 1 (1961), p. 7—23; Livia Popescu, *„Contemporanul și problemele limbii române literare"* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", seria IV, fasc. 2 (1960), p. 29—46.

Al. Lambrior, el analizează în *Studiul ştiinţific al limbii române*, apărut în mai multe numere ale „Contemporanului", cercetările de fonetică publicate de acesta la Paris în revista „Romania". El s-a îngrijit de asemenea de publicarea în „Contemporanul" a cîtorva fragmente inedite rămase la moartea lui Al. Lambrior.

În 1884, Ioan Nădejde preciza astfel poziţia revistei în materie de limbă : „*Am luptat să facem cunoscut publicului inteligent cercetările adevărat ştiinţifice ale lui Al. Lambrior şi vom urma a face cunoscută chiar metoda după care trebuie să se facă cercetările. Ca semn deosebitor al şcolii lingvistice admisă de Al. Lambrior este ideea că prefacerile sunetelor se fac după legi nestrămutate; adevărate excepţii nu sînt şi toate trebuie explicate: ori prin forme dialectale primite în dialectul de care ne îndeletnicim, ori prin analogii care au făcut să se formeze forme noi, ori prin intrarea cuvîntului cu formă excepţională prea tîrziu în limbă... În privinţa ortografiei am întrebuinţat pe cea fonetică. Noi credem că înainte de toate este vorba de ales o limbă literară românească care, ce-i drept, este aproape formată prin literatura bisericească din veacurile trecute. O dată ce ştim a vorbi limba literară nu mai este nici o greutate a scrie fonetic*" [1].

Revista a criticat în mod stăruitor ortografia din 1880—1881, cu rămăşiţe etimologice, a Academiei Române, precizînd : „*credem că această încercare ciudată de a impune o ortografie cu apucături etimologice va fi cea de pe urmă şi ortografia fonetică va învinge în sfîrşit şi va încheia această discuţie prea îndelungată asupra ortografiei române*" [2].

În rubrica „Monstruozităţi literare şi ştiinţifice", înfiinţată chiar din primul număr al revistei, au apărut numeroase critici la adresa erorilor ştiinţifice şi de limbă care se găseau în publicaţiile periodice, în cărţi şi în manualele şcolare ale vremii.

Ioan Nădejde a mai publicat în „Contemporanul" studii de morfologie istorică, de fonetică, de limbă literară şi despre locul de formare al limbii şi poporului român.

În ceea ce priveşte limba literară, el arată în mod just că izvorul ei este graiul popular şi cel al cărţilor vechi religioase şi istorice, dar susţine ideea greşită că ea s-ar fi format înainte de secolul al XVI-lea.

De asemenea, în ceea ce priveşte locul de formare al limbii şi poporului român, Ioan Nădejde, combătîndu-l pe A.D. Xenopol, a susţinut punctul de vedere greşit că ele s-ar fi format în sudul

[1] „Contemporanul", III (1884), p. 43—44.
[2] Ibidem, I (1881), p. 344.

Scanned with OKEN Scanner

Dunării, de unde poporul român ar fi emigrat în nordul fluviului în trei etape, teorie dezvoltată mai tîrziu, cu lux de argumente arbitrare, de Al. Philippide, în *Originea românilor* (vol. I, 1925, Vol. II, 1928)[1].

Studiile de limbă veche s-au bucurat și ele de atenție în „Contemporanul". În 1883, revista a publicat conferința lui M. Gaster: „*Apocrifele în literatura română*", iar după stabilirea acestuia la Londra, *O scrisoare inedită a regelui Iacob I din 1610 privitoare la un domn al Moldovei*. Într-un studiu erudit, *Manuscrisul de la Voroneț*, Ioan Nădejde demonstrează pe larg că limba acestui codice este asemănătoare cu cea a textelor măhăcene și că deci codicele datează din secolul al XVI-lea și nu din secolele al XII-lea — al XIII-lea, cum susținuse I.G. Sbiera.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea, un rol important în promovarea cercetărilor de lingvistică l-a avut revista „Arhiva", organ al Societății științifice și literare din Iași, care și-a început apariția în 1889. „Arhiva" a avut, după modelul periodicelor vremii, preocupări multilaterale: literatură, economie, istorie, filozofie și lingvistică.

Printre întemeietorii revistei au figurat și lingviștii Al. Philippide și H. Tiktin, acesta din urmă fiind, la început, prim redactor al ei pentru partea literară.

„Arhiva" a folosit de la început ortografia fonetică și a militat stăruitor pentru ea. Chiar din primul număr al revistei, H. Tiktin începe publicarea valorosului său studiu *Călăuza ortografică*, în care expune bazele teoretice și practice ale scrierii fonetice. În 1914, la aniversarea a 25 de ani ai Societății științifice și literare, „Arhiva" arăta că ea „*și-a păstrat ortografia fonetică , cu toate adresele Academiei Române ca să și-o schimbe*"[2].

Apărarea principiului fonetic a obligat revista să-l combată chiar pe H. Tiktin, cînd acesta, în ediția a II-a a *Gramaticii române* din 1896, făcuse unele concesii etimologismului. „*Astăzi*, scria cu acest prilej N. Apostol, *cel mai nimerit lucru ce ar trebui să preocupe pe toți care se îndeletnicesc cu studiul limbii noastre ar fi întocmirea unui dicționar ortoepic și sistematizarea completă*

[1] Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, 1959, p. 161—173.
[2] „Arhiva", 1914, volum jubiliar, p. XXIX—XXX.

a unui sistem fonetic bazat pe ortoepie. Prin aceasta fonetismul s-ar impune de la sine şi în curînd ar deveni unicul sistem de scriere al naţiunii române"[1].

Printre materialele privind cultivarea limbii este de remarcat articolul lui A. D. Xenopol, apărut în 1906 şi intitulat *Limba românească*. Pornind de la constatarea justă că „*una din nevoile ce apasă mai mult asupra culturii noastre se raportă la limba în care scriem şi în care vorbim*"[2], A. D. Xenopol propunea o limitare excesivă în adoptarea neologismelor, cerînd ca limba română să-şi creeze din resursele ei proprii, din „geniul" ei, mijloacele noi de exprimare şi terminologia nouă de care are nevoie.

O poziţie asemănătoare a adoptat-o şi I. Slavici în articolul *Cum se scrie româneşte*, publicat în „Arhiva", în acelaşi an cu cel al lui A. D. Xenopol.

Intervenţiile lui A. D. Xenopol şi I. Slavici au avut un caracter sentimental, fiind lipsite de realism, deoarece pătrunderea neologismelor într-o limbă este un fenomen natural, cerut de nevoile dezvoltării culturii, iar îmbogăţirea lexicului limbii române din „geniul" ei era o indicaţie prea generală ca să poată servi ca normă practică.

Materialul lingvistic original publicat în „Arhiva", de la apariţia ei pînă la primul război mondial, adică într-o perioadă de 25 de ani, se datoreşte în general unor colaboratori ocazionali, care n-au stăruit în preocupări lingvistice: Gh. Ghibănescu, T. Hotnog, Gr. Mărculescu, C. V. Ficşinescu, A. C. Hogaş, M. Jacotă, T. Palade, N. Apostol ş.a. În „Arhiva" şi-a început activitatea de lingvist G. Pascu, publicînd etimologii şi studii de toponimie. Tot aici a publicat un număr însemnat de etimologii A. Scriban, care le-a cuprins mai tîrziu în *Dicţionarul* său tendenţios, apărut în 1939.

Contribuţia lingvistică cea mai valoroasă a „Arhivei" a constituit-o numărul mare de recenzii. Toate cărţile de lingvistică apărute în acea perioadă în limba română sau privind limba română sînt analizate în revistă. Spiritul critic al intelectualităţii ieşene a timpului, s-a manifestat larg în coloanele revistei. Prin materialul critic şi de cercetare, „Arhiva" rămîne o preţioasă cronică a vieţii noastre intelectuale de la sfîrşitul secolului trecut, pînă la primul război mondial.

---

[1] „Arhiva", 1896, p. 462.
[2] Ibidem, 1906, p. 289.

Scanned with OKEN Scanner

Tot la Iași a apărut, la sfîrșitul secolului trecut, „Revista critică-literară“ (1893—1897), sub conducerea lui Aron Densușianu.

Cărturar erudit, Aron Densușianu a publicat în revistă studii de critică și de istorie literară, folclor, literatură și note lexicale, contribuțiile lui în toate aceste domenii fiind stăpînite de imaginație romantică și de latinism.

Într-un spirit asemănător au fost scrise și studiile istorice ale lui Nicolae Densușianu, publicate în revistă.

Dar la „Revista critică-literară“ și-a început activitatea lingvistică Ovid Densusianu, care de la primele studii, note și recenzii și-a manifestat marile calități de om de știință: erudiție, spirit critic și obiectivitate în aprecierea faptelor, expunere sobră și limpede. Prin aceste însușiri, el marchează sfîrșitul perioadei romantice din lingvistica română, deschizînd calea cercetărilor de lingvistică științifică.

*

* *

În 1894, romanistul german Gustav Weigand începe publicarea, în limba germană, a „Anuarului Institutului român din Leipzig“[1], consacrat exclusiv lingvisticii române și care și-a menținut apariția pînă în 1921.

Institutul de limba română din Leipzig, înființat la 21 aprilie 1893 cu ajutorul statului român, a devenit, înainte de primul război mondial, cel mai important centru din străinătate pentru studiul științific al limbii române. În cadrul lui s-au format lingviști și istorici literari români ca: Pericle Papahagi, Sextil Pușcariu, Constantin Lacea, Theodor Capidan, Sterie Stinghe, I. Stoian, I. Borcea, Cristea Geagea, Alexandru Bogdan, I. Scurtu, Horia Petra-Petrescu, precum și numeroși lingviști străini: Kristian Sandfeld, Stoian Romanski, A. Byhan, G. Michov, Paul Dakselt, Kurt Schladebach, A. Storch, H. Moser, Kurt Löwe, J. Bachmeister, Max Auerbach ș a.

Lucrările acestora și ale lui Gustav Weigand, publicate în „Anuar“, au în general caracterul didactic al tezelor de doctorat germane ale timpului, cuprinzînd sistematizări de cunoștințe, dar și contribuții originale.

Un domeniu de cercetare care a constituit originalitatea necontestată a Institutului de la Leipzig și a „Anuarului“ său

[1] „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Romanisches Seminar)“.

a fost studiul dialectelor şi graiurilor limbii române. În această privinţă, Gustav Weigand are mari merite, cîştigîndu-şi un loc de frunte în istoria lingvisticii româneşti. El a studiat pentru întîia oară în mod sistematic, prin anchete la faţa locului, dialectele româneşti din sudul Dunării, precum şi graiurile dialectului dacoromân, publicînd în „Anuar", alături de elevii săi, studii amănunţite asupra fiecăruia dintre ele. Gustav Weigand a extins mai tîrziu cercetările şi asupra limbilor popoarelor balcanice, îndeosebi bulgară şi albaneză. El şi elevii săi au publicat numeroase materiale privind raporturile lingvistice româno-bulgare şi româno-albaneze, dînd o mare importanţă cercetărilor de toponimie. Aceste din urmă cercetări au fost publicate mai ales în periodicul „Balkan-Archiv", apărut între 1925 şi 1930, după încetarea „Anuarului"[1].

O publicaţie similară „Anuarului" de la Leipzig a fost editată, tot în limba germană, la Viena, în 1914, de Wilhelm Meyer-Lübke, sub titlul „Comunicări ale Institutului român de la Universitatea din Viena"[2]. Din cauza izbucnirii primului război mondial, această publicaţie şi-a încetat apariţia în acelaşi an. W. Meyer-Lübke reuşise să formeze un grup de colaboratori remarcabili : N. Jokl, Fr. Schürr, Leo Spitzer, B. Tenora, W. Wedkiewicz ş.a., care au publicat, alături de el, în „Comunicări", studii de istorie a limbii române, de fonetică, de gramatică, de vocabular şi de raporturi ale limbii române cu limbile balcanice, în special cu albaneza. Studiile acestora, ca şi majoritatea celor din „Anuarul" de la Leipzig, îşi păstrează valoarea ştiinţifică şi astăzi.

* * *

În Transilvania, după „Arhivul" lui Timotei Cipariu, n-a mai apărut, pînă după primul război mondial, nici o publicaţie cu caracter lingvistic sau cu preocupări predominante în acest domeniu. Revistele şi ziarele din Transilvania au publicat material lingvistic numai cu caracter informativ, legat de problemele timpului, orientarea lor de bază avînd un caracter politic, economic şi de cultură generală. Materialul lingvistic cuprins în „Gazeta Transilvaniei", „Telegraful român", „Familia", „Transilvania", „Tri-

[1] Vezi p. 236 — 238 din volumul de faţă.

[2] „Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien", 1914.

buna", „Luceafărul" ș.a. ar trebui totuși studiat, el prezentînd un firesc interes istoric. Munca de valorificare a moștenirii lingvistice din periodicele transilvănene a rămas pînă în prezent în urmă față de cea din periodicele moldovene asupra căreia au apărut cîteva studii valoroase[1]. Ar trebui valorificată îndeosebi activitatea lingvistică a lui G. Barițiu, G. Silași, Ath. Marienescu, Gavril Munteanu, Virgil Onițiu, Iosif Popovici, Axente Banciu ș.a., care este puțin cunoscută.

În perioada școlii latiniste, periodicele din Transilvania s-au făcut ecoul acesteia, mai ales în ceea ce privește ortografia. După declinul latinismului, ele au adoptat ortografia din 1880—1881 a Academiei Române, considerînd această instituție ca îndrumătoare a culturii românești de pretutindeni. De aceea, știrile despre activitatea ei au ocupat un loc permanent în coloanele periodicelor din Transilvania.

Dintre periodicele transilvănene amintite, o mențiune specială trebuie acordată revistei „Transilvania", atît pentru lunga ei perioadă de apariție (1868—1945), cît și pentru faptul că ea a fost organul celei mai importante instituții culturale a românilor transilvăneni: „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român" (Astra), înființată în 1861.

În perioada dintre 1868 și 1890, revista a fost condusă de G. Barițiu, care i-a imprimat caracterul personalității sale complexe. Ea a fost o publicație enciclopedică: istorică, literară, folclorică, lingvistică, fără o orientare rigidă. Lingvistica ocupă în coloanele ei un loc redus în această perioadă. Pe lîngă informațiile cu privire la activitatea lingvistică din cadrul Academiei Române, recenzii de cărți și de dicționare, activitatea lingvistică originală se reduce la studiile profesorului de limba română de la fosta Universitate maghiară din Cluj, G. Silași, asupra cîtorva cărți vechi românești: *Psaltirea calvino-română*, *Un abecedar românesc din veacul al XVII-lea* și la un studiu al aceluiași despre poezia noastră populară, care cuprind și considerații asupra limbii.

După retragerea, în 1890, a lui G. Barițiu, revistei i s-a imprimat o orientare mai precisă de către C. Diaconovici, redactorul *Enciclopediei române*, ea devenind o publicație activă de propagandă culturală. „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român" a considerat atunci că cea mai urgentă necesitate națională a românilor transilvăneni nu era o școală literară sau lingvistică, limba și literatura română fiind

[1] Vezi p. 91, nota.

Scanned with OKEN Scanner

cultivate la București pentru toți românii, ci răspîndirea în masele largi a cuceririlor științei și culturii moderne și apărarea intereselor economice și politice ale românilor din Transilvania. Această îndrumare sănătoasă, cu caracter democratic, dată revistei, n-a însemnat însă părăsirea totală a preocupărilor istorice și lingvistice. La sfîrșitul secolului trecut a publicat studii de lingvistică în revista „Transilvania" Athanasie Marienescu, despre vocabularul și fonetica limbii române, iar la începutul secolului al XX-lea a devenit colaborator activ al revistei Iosif Popovici, care a publicat studii de dialectologie, de raporturi slavo-române și recenzii, dintre care cea mai remarcabilă este cea făcută lucrării lui Lazăr Șăineanu *Influența orientală asupra limbii și culturii române* (1904) [1].

După 1900, preocuparea principală a revistei „Transilvania" în materie de limbă este unificarea ortografiei pe baze fonetice. Reforma ortografică din 1904 este primită cu însuflețire de intelectualii transilvăneni. Revista cuprinde un bogat material relativ la dezbaterile din comitetul „Asociațiunii", în care s-a susținut unanim adoptarea ortografiei fonetice de la București. În ceea ce privește studiile de lingvistică apărute în revistă, ele se datoresc profesorilor de limba română de la cele cîteva licee românești de atunci din Transilvania: Alexandru Bogdan, Constantin Lacea, Axente Banciu, Nicolae Drăganu, Valeriu Seni ș.a. Felul cum se vorbea, se scria și se traducea era urmărit în această perioadă cu atenție în revistă, spre a se ajunge la folosirea unei limbi literare corecte și frumoase, după modelul clasicilor literaturii române. Grija pentru cultivarea limbii a revistei „Transilvania" și a celorlalte periodice transilvănene a contribuit, în mare măsură, ca după unirea din 1918 să poată fi mai ușor eliminate fluctuațiile în procesul de unificare a limbii române literare între Transilvania și celelalte provincii românești.

O intensificare a preocupărilor lingvistice în revistă a avut loc spre sfîrșitul perioadei ei de apariție (1940—1945), prin contribuții ale lui E. Petrovici și D. Macrea.

* * *

Periodicele literare și de cultură generală de la începutul secolului al XX-lea continuă să aibă preocupări lingvistice, ca și cele din secolul trecut.

[1] Vezi p. 143 — 146 din acest volum.

„Noua revistă română", apărută la București, chiar la începutul secolului (1900—1902), sub conducerea filozofului și psihologului C. Rădulescu-Motru, a publicat material lingvistic mai ales cu caracter general. În coloanele ei au avut loc două polemici cu răsunet: între N. Iorga și Lazăr Șăineanu, în legătură cu lucrarea acestuia din urmă: *Influența orientală în limba și cultura română*, și între A. D. Xenopol și Ovid Densusianu, în legătură cu lucrarea lui Al. Philippide: *Principii de istoria limbii*[1]. Tot aici s-a publicat sinteza lui Ovid Densusianu despre *Școala ardeleană în limbă și literatură* și studiile lui I. A. Candrea: *Elementele române în limbile slave* și *Monumentele cele mai vechi de limbă română*. Studii cu caracter mai special a publicat slavistul Ilie Bărbulescu: *Alfabetul chirilic și ortografia slavă la români* și *Scrisu-s-a românește înainte de ivirea propagándei calvine*?

După o întrerupere de șase ani, cauzată de lipsuri materiale, revista reapare în 1908, dar materialul lingvistic, cu excepția unor note bibliografice, este inexistent.

În 1905 începe să apară, tot la București, revista „Viața nouă". Deși înființată și condusă de cel mai de seamă lingvist român al vremii, Ovid Densusianu, revista a fost mai mult o publicație de literatură, o tribună a poeziei simboliste. Problemele de lingvistică n-au constituit un specific al ei. Ovid Densusianu a publicat aici studii lingvistice numai cu caracter general: *Limba noastră ca icoană a vieții culturale* (1905), *Locul filologiei în viața noastră intelectuală* (1907) și o serie de articole polemice în legătură cu *Dicționarul Academiei*, a cărui elaborare fusese încredințată, în 1906, lui Sextil Pușcariu. Revista și-a menținut apariția până în 1923.

Pentru problemele de cercetare lingvistică, Ovid Densusianu a întemeiat, în 1905, Societatea filologică, prima grupare de acest fel din țara noastră, organizată după modelul societăților similare din Franța și Germania. Ea a avut ca organ de publicitate „Buletinul Societății filologice" (1905—1907).

Programul de lucru al Societății, publicat în primul număr al „Buletinului", înfățișează problemele care predominau în lingvistica română a epocii. „*Se va căuta și se va dezgropa cît mai mult din materialul din trecut, publicîndu-se texte vechi și studii amănunțite asupra lor; se vor explora iarăși dialectele actuale, toponimia,*

[1] Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, 1959, p. 159—160.

diferite categorii de cuvinte; se vor culege materiale de folclor și se vor publica monografii cît mai bogate în această direcție“ [1].

Ovid Densusianu a reușit să grupeze în cadrul acestei societăți peste cincizeci de profesori valoroși din învățămîntul universitar și mediu, atît din capitală cît și din alte orașe. Dintre aceștia au făcut parte: I. A. Candrea, Pericle Papahagi, Sextil Pușcariu, Iosif Popovici, H. Tiktin, Ilie Bărbulescu, Pompiliu Eliade, D. Burileanu, Iuliu Valaori, S. Mîndrescu, N. D. Chiriac, G. Coman, Gr. Crețu, Em. Grigorovitza, Al. Lupu-Antonescu, G. Moroianu, Th. Speranția, I. Stoian, Șt. Pop, G. Popa-Lisseanu și C. Damianovici.

Societatea a realizat puțin din programul propus. S-au ținut ședințe de comunicări cu teme din istoria limbii române, din lexicologie, fonetică, folclor, conținutul acestora și discuțiile fiind publicate, în rezumat, în „Buletin“. În 1907, Societatea și-a încetat activitatea, încetînd să mai apară și „Buletinul“.

O contribuție activă la acțiunea de cultivare a limbii române a fost adusă, la începutul acestui secol, de revista „Viața românească“, apărută la Iași în 1906. De la apariția ei, revista a militat pentru progres social și cultural, pentru o literatură realistă și pentru o limbă literară română capabilă să exprime complexitatea și avîntul vieții moderne. Ea a combătut rezervele formulate de A. D. Xenopol și de I. Slavici în „Arhiva“ față de neologisme, arătînd că ele sînt necesare și inevitabile în procesul dezvoltării culturii noastre. A criticat greșelile de limbă din publicațiile și traducerile timpului, a susținut ortografia fonetică și a participat activ la discuțiile polemice în legătură cu *Dicționarul Academiei*.

Dintre lingviști, cel mai de seamă colaborator al revistei, pînă la primul război mondial, a fost Al. Philippide. El a publicat aici două întinse studii critice: *Specialistul român*, cuprinzînd o analiză nedreaptă a *Dicționarului român-german*, istoric și etimologic, al lui H. Tiktin, și *Un specialist român la Lipsca*, în care a analizat cu o asprime exagerată opera lingvistică a Institutului de la Leipzig, condus de Gustav Weigand. Un recenzent erudit al lucrărilor de lingvistică din acea epocă a fost G. Pascu. Ca și în „Arhiva“, viața culturală a epocii, inclusiv lingvistica, a fost prezentată în „Viața românească“, prin recenzii critice și prin numeroase note cu conținut științific.

---

[1] „Buletinul Societății filologice“, 1905, p. 11.

Primele periodice românești cu preocupări predominant lingvistice apar abia după primul război mondial. Acest progres a fost rezultatul dezvoltării învățămîntului lingvistic din centrele noastre universitare.

Cea dintîi și cea mai importantă publicație periodică de lingvistică apărută în această perioadă a fost „Dacoromania", atît prin conținutul ei bogat cît și prin durata ei lungă de apariție (1920—1948). Ea a fost revista Muzeului limbii române de pe lîngă Facultatea de litere și filozofie a Universității din Cluj, creat în 1920 de Sextil Pușcariu, cu obiective științifice multiple [1].

Cele 13 mari volume ale „Dacoromaniei" cuprind numeroase studii de lingvistică, istorie literară modernă, veche, comparată, precum și o prețioasă bibliografie lingvistică și literară. Scrisă la început de fondatorii Muzeului, „Dacoromania" a fost susținută redacțional în ultimele ei numere aproape numai de cadrele ridicate în primul deceniu de existență a acestuia.

În „Dacoromania" se oglindesc preocupările variate ale lingviștilor clujeni, care au cuprins aproape toate ramurile lingvisticii: *lingvistica teoretică*, susținută îndeosebi de Sextil Pușcariu, *lexicologia*, susținută de Sextil Pușcariu, N. Drăganu, V. Bogrea, G. Giuglea, C. Lacea, Th. Capidan, C. Diculescu, Al. Procopovici, Emil Petrovici, D. Macrea, I. I. Russu, R. Todoran și alții, ocupînd în fiecare număr un loc important și reflectînd preocupările legate de elaborarea Dicționarului Academiei, *dialectologia*, susținută de Th. Capidan, Sever Pop, Emil Petrovici, Șt. Pașca, D. Macrea, I. Pătruț, M. Zdrenghea, *geografia lingvistică*, susținută de Sextil Pușcariu, Emil Petrovici, Sever Pop, D. Macrea, *toponimia* și *antroponimia*, susținute de N. Drăganu, V. Bogrea, Giandomenico Serra, Gustav Kisch, Ștefan Pașca, Emil Petrovici, *fonetica* și *fonologia*, susținute de Sextil Pușcariu, Emil Petrovici, D. Macrea, I. Pătruț, *istoria limbii*, susținută de Sextil Pușcariu, N. Drăganu, Th. Capidan, C. Diculescu, G. Giuglea, D. Macrea, *filologia*, susținută de N. Drăganu și C. Lacea, *raporturile lingvistice albano-române*, susținute de Th. Capidan, *raporturile lingvistice slavo-române*, susținute de Th. Capidan, Grigore Nandriș, Emil Petrovici, I. Pătruț, *raporturile lingvistice româno-maghiare*, susținute de N. Drăganu. *Gramatica* a ocupat un loc mai redus în preocupările revistei, fiind prezentă doar prin cîteva studii ale lui N. Drăganu. Alături de acestea, revista a avut preocupări de *istorie literară veche și modernă*, prin N. Drăganu,

[1] Vezi p. 120 — 127 din acest volum.

Scanned with OKEN Scanner

V. Grecu, D. Popovici, I. Breazu, de *literatură comparată*, prin Petre Grimm, G. Oprescu, I. Breazu, Kristof György.

„Dacoromania" s-a bucurat de colaborarea unor reputaţi lingvişti străini, ca : W. Meyer-Lübke, Leo Spitzer, C. Tagliavini.

O mare atenţie a fost acordată în „Dacoromania" mişcării lingvistice a timpului prin numeroasele recenzii şi îndeosebi prin rubrica *Pe marginea cărţilor*, aceasta din urmă susţinută numai de Sextil Puşcariu, care ocupa în fiecare număr o parte importantă din revistă. În această parte s-a simţit puternic pulsaţia actualităţii, ea constituind elementul cel mai viu al oricărei publicaţii periodice. O menţiune specială trebuie făcută în ceea ce priveşte *Bibliografia periodicelor*, începută în 1921 de N. Georgescu-Tistu şi continuată pînă în 1944 de I. Breazu şi Ilie Constantinescu, care a înregistrat întregul material apărut între aceste date în periodicele româneşti şi străine referitoare la limba, cultura şi literatura română.

Preocupările privind limba literară au fost reduse în „Dacoromania", ca şi în celelalte publicaţii lingvistice ale vremii. Problemele de teorie a limbii au ocupat de asemenea un loc redus, limitîndu-se la studiile lui Sextil Puşcariu : *Onomatopeele în limba română*, *Despre legile fonologice*, *Din perspectiva Dicţionarului*, *Morfonemul şi economia limbii*, *Consideraţiuni asupra sistemului fonetic şi fonologic al limbii române* ş.a. Deşi adept al şcolii neogramatice, Sextil Puşcariu a folosit în aceste studii principiile noi ale geografiei lingvistice, date ale foneticii experimentale şi idei ale şcolii fonologice de la Praga.

„Dacoromania" a publicat un bogat material metodologic şi de fapte în legătură cu *Dicţionarul Academiei* şi cu *Atlasul lingvistic român*, cele două lucrări de mare amploare care se elaborau în cadrul Muzeului limbii române[1].

În întreaga ei perioadă de apariţie, revista a menţinut un nivel ştiinţific ridicat în studiile publicate şi un spirit civilizat în recenzii şi în polemici.

* * *

În 1921, după o întrerupere de cinci ani provocată de război, a reapărut la Iaşi revista „Arhiva", ca organ al Societăţii istorico-filologice, avînd preocupări exclusiv de lingvistică şi de istorie.

[1] Vezi p. 122 — 124 din acest volum.

Noul ei director, Ilie Bărbulescu, a susținut în mai multe studii o teză contestată de toți ceilalți lingviști, și anume că influența slavă asupra limbii române ar fi posterioară secolului al zecelea. În ceea ce privește începutul scrisului în limba română, Ilie Bărbulescu a susținut teza, de asemenea contestată de toți lingviștii și istoricii literari, că primele noastre texte scrise s-ar datora influenței catolicismului.

Alături de Ilie Bărbulescu, au colaborat la revistă Iorgu Iordan, care a publicat studiile: *Teoriile lingvistice ale lui Karl Vossler* și *Dialectele italiene de sud și limba română*, A. Scriban, care a continuat seria sa de etimologii îndoielnice, G. Pascu, I. Șiadbei, Margareta Ștefănescu, Eufrosina Simionescu, Th. Holban, V. Chelaru, D. Crînjală, D. Strungaru ș.a.

„Arhiva" nu a reprezentat în această perioadă, nici teoretic, nici practic, vreo școală lingvistică a timpului și nu a promovat un curent de cercetări originale în lingvistica noastră. Dar lipsa de prestigiu a revistei s-a datorat îndeosebi nivelului scăzut al polemicilor purtate de Ilie Bărbulescu cu aproape toți lingviștii români, pe care i-a acuzat de ignoranță, deoarece aceștia nu voiau să accepte că toate contribuțiile de seamă în slavistica noastră au fost aduse de el. Pentru Ilie Bărbulescu erau ignoranți Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, Th. Capidan, N. Drăganu, I.A. Candrea, N. Iorga, iar Academia Română era numită „gașcă", fiindcă nu-l primea în sînul ei.

Acest stil polemic ofensator, neutilizat în relațiile dintre oamenii de știință, a contribuit, alături de sărăcia materialului publicat, ca în 1940, cînd revista își încetează apariția, să nu-i mai simtă nimeni lipsa.

Depășind cu mult „Arhiva" ca tribună a calomniei și vulgarității, la Iași a apărut, între 1927 și 1940, „Revista critică", condusă de G. Pascu. Ea a avut preocupări diverse: lingvistică, filologie, folclor, istorie, istorie literară, drept. În programul revistei se arăta că ea își propunea: *„să facă critica ideilor științifice, culturale și sociale la ordinea zilei. Critica va fi bazată pe adevăr, adică pe știință, și va avea ca scop imediat crearea unui curent de opinie"* [1]. În numele pretinsului „adevăr" și al „științei", cu care a pornit la drum, G. Pascu a dus o înverșunată campanie de denigrare la adresa oamenilor de știință ai timpului, în primul rînd a lingviștilor români și străini. Nu au fost cruțați de critică calomnioasă Ovid Densusianu, Sextil Pușcariu, I. Bianu, N. Dră-

[1] „Revista critică" I, 1927, p. 5.

ganu, Th. Capidan, G. Giuglea, Th. A. Naum, W. Meyer-Lübke, G. Weigand, Mario Roques, Carlo Tagliavini, N. Iorga şi alte personalităţi culturale din ţară şi din străinătate. G. Pascu a preconizat în revistă un regionalism moldovenesc desuet şi ridicol, prezentînd Bucureştiul ca fiind cauza directă a pretinsei rămîneri în urmă a Moldovei.

Cazul „Revistei critice" este aproape unic în istoria luptei de idei din ţara noastră. Criticarea poziţiei adoptate de G. Pascu în această revistă a fost făcută, în 1937, de reprezentanţii intelectualităţii ieşene în documentul intitulat *Un caz nefericit şi trist : cazul G. Pascu* [1]. În afară de acest aspect negativ, care este însă esenţial în caracterizarea ei, revista a publicat şi cîteva studii de istorie a limbii, de istorie a literaturii vechi, material de toponimie şi de vocabular. Alături de G. Pascu, au colaborat Iorgu Iordan, Gr. Scorpan, H. Mihăescu, C. Turcu, T. Roşculeţ, V. Arvintiev ş.a.

Şcoala lingvistică din Bucureşti, grupată în Institutul de filologie şi folclor de pe lîngă Facultatea de litere şi filozofie, a început, în 1923, publicarea revistei „Grai şi suflet", condusă de Ovid Densusianu. Titlul a fost însuşi programul revistei, care a constat în studiul limbii ca expresie a psihologiei şi istoriei poporului nostru, folclorul şi dialectologia constituind preocupări centrale. „Grai şi suflet" a publicat numeroase monografii de folclor şi dialectologie, privind diferite regiuni ale ţării, scrise de elevi ai lui O. Densusianu : Al. Vasiliu, T. Gîlcescu, Alexandrina Istrătescu-Tzurea, Elena Moroianu, M. Gregorian, D. Şandru, F. Brînzeu, Luca Preda, O. Alexici, I. I. Stoian ş.a. Una dintre cele mai de seamă monografii a fost cea a lui Tache Papahagi despre graiul moţilor. Dintre dialectele sud-dunărene ale limbii române, cel meglenoromân a fost studiat în revistă de către I.A. Candrea, cel aromân de către Pericle Papahagi, Tache Papahagi şi Al. Rosetti. Revista a acordat atenţie şi problemelor de limbă veche, publicînd studiile lui Al. Rosetti : *Lexicul Apostolului lui Coresi*, *Catehismul Marţian*, *O pravilă românească necunoscută* şi *Lettres roumaines tirées des archives de Bistritza*.

Ovid Densusianu a publicat în „Grai şi suflet" studii de lingvistică generală, în care şi-a fixat poziţia faţă de curentele lingvistice ale timpului, de romanistică, de lexicologie şi de folclor. În afară de acestea, el a impus şi a menţinut prestigiul ştiinţific

[1] Iaşi, 1937.

al revistei prin numeroasele recenzii și note, scrise cu sobrietatea, spiritul critic și erudiția care l-au caracterizat ca lingvist [1].

Revista s-a bucurat de colaborarea permanentă lui I. A. Candrea și Tache Papahagi.

O publicație periodică de scurtă apariție a fost „Revista filologică" (1927—1928), condusă de Al. Procopovici. *„În centrul preocupărilor noastre*, anunța programul, *se va găsi limba românească. Aceasta înseamnă firește că va trebui să dăm toată atenția cuvenită și studiilor de romanistică și lingvistică generală și îndeosebi tuturor limbilor neolatine care ar avea atingere cu limba românească"*.

Acest program vast n-a putut fi îndeplinit deoarece cercul de colaboratori al „Revistei filologice" dispunea de prea puține elemente proprii (numai Al. Procopovici, E. Herzog, Leca Moraru, V. Moraru și N. Grămadă), ea fiind scrisă aproape în întregime de lingviști dinafara acestui cerc. După doi ani, „Revista filologică" și-a încetat apariția, contribuția ei la mișcarea lingvistică a epocii fiind neînsemnată.

Revistele de lingvistică apărute la noi după primul război mondial, a căror tematică generală am analizat-o mai sus, au avut ca notă caracteristică preocuparea pentru istoria limbii, pentru limba veche, pentru dialectele și graiurile limbii române și pentru limba folclorului. Conținutul lor era asemănător publicațiilor lingvistice din Occident, în care obiectul cercetării îl constituia îndeosebi aspectele istorice ale limbii.

După 1930 apar două reviste de lingvistică ale căror preocupări sînt îndreptate cu precădere spre limba română contemporană: „Bulletin linguistique", la București, și „Buletinul Institutului de filologie română «Al. Philippide»", la Iași.

„Bulletin linguistique" a fost, la început, organul Laboratorului de fonetică experimentală de pe lîngă Facultatea de litere și filozofie a Universității din București, condus de Al. Rosetti. Atît acesta cît și colaboratorii săi cei mai apropiați (Al. Graur și J. Byck) făcuseră înainte parte din cercul revistei „Grai și suflet", de care s-au desprins pentru a-și publica cercetările în limba franceză. Preocuparea de bază a revistei a constat în prezentarea, prin studii și note, a aspectelor limbii române contemporane, acordîndu-se prioritate problemelor de fonetică, de fonologie, de gramatică și de vocabular. Revista a publicat numeroase înregistrări la fonograf făcute de D. Șandru în cadrul Laboratorului de fonetică experimentală. Problemele de lingvistică gene-

[1] Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, 1959, p. 174—197.

rală, de stilistică şi de istorie a limbii au ocupat un loc mai redus. Rubrica de recenzii, care în toate publicaţiile noastre lingvistice a constituit o parte de seamă a conţinutului lor, a fost aproape inexistentă în „Bulletin linguistique", aceasta constituind o deficienţă serioasă a revistei. O altă lipsă a ei a fost orientarea teoretică spre structuralismul şcolii lingvistice din Copenhaga. Această orientare a rămas însă izolată, nereuşind să influenţeze în acest sens dezvoltarea studiilor noastre de lingvistică.

După încetarea, în 1938, o dată cu moartea lui O. Densusianu, a funcţionării Institutului de filologie şi folclor, se înfiinţează la Bucureşti, în anul următor, Societatea română de lingvistică, „Bulletin linguistique" devenind organul acesteia. Scopul Societăţii a fost *„studiul lingvisticii generale şi îndeosebi studiul limbii române şi al dialectelor ei"*[1]. Formele ei de activitate au constat în şedinţe de comunicări, conferinţe publice şi invitaţii de lingvişti străini. În „Bulletin linguistique" s-au publicat dări de seamă amănunţite asupra activităţii Societăţii. Membrii ei mai activi, şi în acelaşi timp colaboratori ai revistei, au fost Al. Rosetti, Al. Graur, J. Byck, D. Şandru, C. Racoviţă dintre lingviştii bucureşteni, Iorgu Iordan şi I. Şiadbei dintre lingviştii ieşeni şi H. Jacquier de la Cluj. Dintre lingviştii străini au colaborat la „Bulletin linguistique" : Leo Spitzer, Alf Lombard, A .Vaillant, G. Straka, Eugen şi Ingeborg Seidel. Revista şi-a încetat apariţia în 1948.

În 1934, începe să apară la Iaşi, sub conducerea lui Iorgu Iordan, „Buletinul Institutului de filologie română «Al. Philippide»", grupînd elevi ai lui Al. Philippide, Ilie Bărbulescu, G. Pascu şi Iorgu Iordan, dintre care sînt de menţionat : Gr. Scorpan, G. Ivănescu, H. Mihăescu, G. Istrate, I. Turcuş, G. Agavriloaie, G. M. Dragoş, V. Chelaru, P. Caraman şi Florea Rarişte. Programul revistei, expus în primul număr, cuprindea probleme de limbă română contemporană, de limbă literară, de gramatică, stilistică, graiuri speciale şi de istorie a limbii române. Scrisă mai ales de începători, revista n-a putut să-şi realizeze programul decît parţial, dar în cele 11 volume ale „Buletinului", care şi-a încetat apariţia în 1945, se găsesc numeroase studii şi recenzii în domeniile menţionate : *Curiozităţi lingvistice* (1934), *Pluralul substantivelor în limba română actuală* (1938), *Stilistică morfologică* (1940—1941) de Iorgu Iordan, *Geneza legendei Meşterul Manole*

[1] „Bulletin linguistique", 1939, vol. VII (supl.), p. 1.

în Balcani (1934) de Petre Caraman, *Limba lui Creangă* (1935) și *Forme dialectale în poezia lui Eminescu* (1936) de Gr. Scorpan, *Problemele capitale ale vechii române literare* (1944—1945) de G. Ivănescu, *Din argoul școlarilor* (1937) de G. Agavriloaie, *Din limbajul mahalalelor* (1937) de Valentin Gr. Chelaru, *Graiul satului Nepos (Năsăud)* (1937) și *Noțiunea „femeie stricată" și terminologia animală* (1944—1945) de G. Istrate. Printre colaboratorii străini ai revistei au fost: M. L. Wagner, Leo Spitzer, Eugen și Ingeborg Seidel.

Între 1940 și 1946 a apărut, la București, revista „Langue et littérature", organ al Secției literare a Academiei Române, condusă de Th. Capidan și D. Caracostea. Ea a publicat studii de lingvistică, scrise de Sextil Pușcariu, G. Giuglea, Th. Capidan, Tache Papahagi, și studii de istorie literară și stilistică, scrise de D. Caracostea, D. Popovici, N. I. Barbu ș.a. Concepută ca o revistă pentru străinătate și scrisă de lingviști cu preocupări privind mai mult istoria limbii, după modelul periodicelor lingvistice tradiționale, „Langue et littérature" n-a adus elemente noi care să promoveze dezvoltarea lingvisticii noastre.

În perioada 1920—1945, interesul pentru problemele lingvistice și-a menținut prezența și în periodicele literare și de cultură generală, ca: „Viața românească", „Adevărul literar și artistic", „Societatea de mîine", „Revista fundațiilor" ș.a., precum și în principalele ziare ale epocii, în care au apărut contribuții importante privind îndeosebi cultivarea limbii și ortografia.

Înfățișarea discuțiilor lingvistice apărute în această perioadă în revistele literare și de cultură generală și în principalele ziare ar necesita un studiu special prin bogăția materialelor cuprinse în ele.

Din acestea menționăm aici, pe scurt, numai contribuția „Vieții românești", care a fost cea mai prețioasă.

Revista ieșeană s-a ocupat, în continuare, în perioada dintre cele două războaie mondiale, de probleme de lingvistică, publicînd numeroase articole, recenzii și note.

„Viața românească" a ținut deschisă, ani de zile, rubrica „Din antologia scrisului românesc", în care se reproduceau texte din cărți, reviste și ziare, conținînd neglijențe de stil și erori gramaticale. O critică minuțioasă a fost făcută unor manuale școlare din punctul de vedere al conținutului și al corectitudinii gramaticale și stilistice.

Revista a avut meritul de a demasca campania retrogradă dusă de T. Pisani în ziarul „Universul" împotriva neologismelor și pentru limba „neaoșă" românească.

Scanned with OKEN Scanner

Campania critică a „Vieții românești" pentru cultivarea limbii române a mers pe linia științifică și democratică a revistei, de culturalizare a maselor într-o limbă literară modernă și corectă.

* * *

Perioada de după 23 August 1944, în care s-a schimbat fundamental structura politică, economică, socială și culturală a țării, a adus o orientare nouă în cercetările științifice și, implicit, în lingvistică.

În primii ani după 23 August 1944, periodicele „Dacoromania", „Bulletin linguistique" și „Buletinul Institutului de filologie română «Al. Philippide»" au continuat să apară cu vechiul lor conținut și cu orientarea tradițională.

Dar schimbarea de orientare în cercetările științifice și sarcinile noi care reveneau lingviștilor în cadrul revoluției culturale au impus apariția altor periodice de specialitate decît cele de pînă atunci, care rămăseseră prea legate de istorism.

Primul periodic nou de lingvistică apărut după 23 August 1944 a fost „Cum vorbim" (1949—1952), condus de Al. Graur. Revista se adresa *„profesorilor, învățătorilor, studenților, elevilor, muncitorilor, funcționarilor, pe scurt, tuturor celor care muncesc în Republica noastră și care, prin însăși munca lor, contribuie la schimbarea și dezvoltarea limbii"* [1].

În iunie 1949, „Cum vorbim" a devenit organul Societății de științe istorice și filologice, înființată în acel an.

Prin articole scurte cu caracter informativ, revista a explicat aspecte ale vocabularului, a popularizat unele probleme ale lingvisticii și a luat parte activă la discutarea proiectelor de îmbunătățire a normelor ortografice ale limbii române.

Atît programul cît și materialul publicat au fost însă prea limitate pentru sarcinile numeroase și complexe puse lingvisticii de procesul uriaș al revoluției culturale, de necesitățile învățămîntului și ale cercetării științifice a problemelor limbii române. Pe de altă parte, faptul că revista a apărut în epoca în care școala lui N. I. Marr mai ocupa încă poziții puternice în lingvistica sovietică a contribuit ca ea să se facă ecoul acesteia la noi. Revista și-a încetat apariția în 1952.

[1] „Cum vorbim", I (1949).

Scanned with OKEN Scanner

Două evenimente au contribuit la apariția unor periodice noi de lingvistică.

Primul a fost reorganizarea, în 1948, a Academiei Române în Academia Republicii Populare Române, a cărei activitate științifică este strîns legată de teoria și practica construirii socialismului în țara noastră. Ca urmare a acestei reorganizări, activitatea lingvistică a fost încadrată și coordonată prin crearea, în 1949, a institutelor de lingvistică din București și Cluj și a secției de lingvistică din Iași.

Al doilea eveniment de seamă care a dat o orientare și un impuls nou cercetărilor lingvistice a fost introducerea, după 1950, a punctului de vedere marxist în cercetările lingvistice.

Avînd o orientare teoretică nouă și dispunînd de o bază materială pe care știința n-a avut-o niciodată la noi în trecut, lingvistica românească și-a creat periodice cu un conținut corespunzător sarcinilor ei în cadrul revoluției culturale.

Institutul de lingvistică din București a început, în 1950, publicarea revistei „Studii și cercetări lingvistice", în două numere pe an, apoi, din 1954, în patru numere, iar din 1964 în șase numere pe an. „*Revista noastră*", se arată în articolul program, *apare în noile condiții de viață culturală pe care le-a creat regimul de democrație populară prin transformarea revoluționară a întregului sistem social-economic din România de ieri*". În consecință, „*călăuza ei permanentă va fi doctrina marxist-leninistă, care stă la baza tuturor prefacerilor structurale din Republica Populară Română.*" [1]

Revista a publicat, de la apariția ei pînă în prezent, un bogat material de cercetare, la un nivel științific superior de specialitate, în diferite domenii ale lingvisticii, îndeosebi privitor la fonetica și fonologia limbii române, la gramatica și la vocabularul ei. Problemele tratate în primii ani de apariție au izvorît în mare parte din munca pentru îmbunătățirea normelor ortografice, de elaborare a *Gramaticii limbii române* și a *Dicționarului limbii române literare contemporane.* Colaboratorii revistei sînt : I. Iordan, Al. Rosetti, E. Petrovici, Al. Graur, T. Vianu, D. Macrea, B. Cazacu, I. Pătruț, I. Coteanu, J. Byck, I. Șiadbei, Gh. Mihăilă, I. Fischer, Gh. Bulgăr, Emanoil Vasiliu, Mioara Grigorescu, Sorin Stati, Marius Sala, Alexandru Niculescu, Florica Dimitrescu, Gr. Brîncuș, V. Scurtu, Al. Ionașcu ș.a. „Studii și cercetări lingvistice" au adus în discuție probleme care, în publicațiile din trecut, erau

[1] „Studii și cercetări lingvistice", I (1950).

tratate doar sporadic: limba literară, fondul principal de cuvinte, raporturile dintre limbă şi dialect, sistemul fonologic al limbii române. Ea acordă o atenţie crescîndă problemelor noi apărute în ştiinţa modernă, cum este cibernetica, cu aplicaţii şi în lingvistică, în domeniul statisticii lingvistice şi al traducerilor automate.

Pentru a lega munca lingvistică în mod sistematic de necesităţile revoluţiei culturale şi ale învăţămîntului şi pentru a face cercetările lingvistice accesibile unui cerc cît mai larg de cititori, Institutul de lingvistică din Bucureşti a început, în 1952, publicarea revistei „Limba română", condusă pînă în 1958 de D. Macrea, iar după aceea de Iorgu Iordan şi I. Coteanu.

Revista a susţinut în mod activ, ca şi „Studii şi cercetări lingvistice", munca pentru îmbunătăţirea normelor ortografice, pentru elaborarea *Gramaticii limbii române*, a tratatului de gramatică intitulat *Limba română*, a *Dicţionarului limbii române literare contemporane*, a *Dicţionarului limbii române moderne*, a dicţionarelor bilingve, publicînd un bogat material în legătură cu problemele ridicate de elaborarea acestor lucrări. În revistă s-au afirmat numeroşi lingvişti tineri: Em. Vasiliu, Luiza şi Mircea Seche, Gh. Bulgăr, C. Otobîcu, Marius Sala, Al. Niculescu, Florica Dimitrescu, Gr. Brîncuş, V. Breban, Laura Vasiliu, Fulvia Ciobanu, Mioara Grigorescu, Sorin Stati, N. Dănilă, Teofil Teaha, Valer a Guţu, Finuţa Asan, Gh. Mihăilă, Al. Ionaşcu, C. Maneca, Florenţa Sădeanu, Maria Iliescu, Th. Hristea, M. Mitran, Aurelia Stan, Romul Munteanu, I. Stan, N. A. Ursu, Elena Carabulea, Rodica Ocheşanu, Liliana Macarie ş.a.

„Limba română" a trezit un mare interes ştiinţific prin rubrici noi faţă de toate periodicele noastre lingvistice din trecut. Rubrica „Limbă şi literatură" a înfăţişat, prin numeroase contribuţii, probleme teoretice şi practice legate de studiul limbii literare. „Predarea limbilor în şcoli" a fost susţinută prin colaborarea a numeroşi profesori din învăţămîntul mediu. În rubrica „Valorificarea moştenirii lingvistice" a fost reconsiderată activitatea celor mai de seamă lingvişti români din trecut. O rubrică vie şi combativă, care corespunde uneia din sarcinile de bază ale revistei, este „Cultivarea limbii", în care se urmăreşte felul cum este folosită limba romînă în scrisul nostru literar şi ştiinţific. Revista reflectă actualitatea lingvistică prin cronici bogate, note şi recenzii. Prin preocupările multiple legate de actualitate şi prin marele ei număr de colaboratori, „Limba română" şi-a creat un larg cerc de cititori, pe care nu l-a avut la noi, în trecut, nici o altă publicaţie lingvistică.

Scanned with OKEN Scanner

Concentrarea activității lingvistice în jurul Institutului de lingvistică din București și a publicațiilor sale a făcut ca, după încetarea apariției „Buletinului Institutului de filologie română «Al. Philippide»", în 1945, și a „Dacoromaniei", în 1948, centrele lingvistice din Iași și Cluj să nu aibă, cîțiva ani, periodice proprii. Activitatea științifică a acestor centre s-a reflectat, în această perioadă, alături de materialul altor specialități, în publicațiile „Studii și cercetări științifice" apărute la Iași și la Cluj, ca organe ale filialelor Academiei R.P.R.

Datorită prezenței la Cluj a unui număr apreciabil de lingviști tineri, formați în jurul „Dacoromaniei" și în Institutul de lingvistică, s-a simțit nevoia unei publicații proprii de lingvistică. Aceasta a apărut, în 1956, cu titlul „Cercetări de lingvistică", condusă la început de Șt. Pașca, apoi de E. Petrovici și D. Macrea. Ea publică atît studii privind limba română în general : fonetică, fonologie, gramatică, vocabular, limbă literară, cît și cercetări privitoare la graiurile din Transilvania, valorificînd bogatul material al *Atlasului lingvistic român* și al noilor anchete dialectale. O atenție specială este acordată cercetărilor de toponimie și antroponimie. Colaboratorii cei mai activi ai revistei sînt : E. Petrovici, D. Macrea, I. Pătruț, R. Todoran, B. Kelemen, V. Breban, Mircea și Maria Zdrenghea, I. Stan, Gr. Rusu, E. Cîmpeanu, Viorica Pamfil, Aurelia Stan, M. Homorodean, P. Neiescu, Rita Marinovici-Chiricuță, I. I. Russu, Al. Cristureanu, Luiza și Mircea Seche, Gh. Bulgăr, D. D. Drașoveanu, G. Giuglea, H. Jacquier, E. Tănase, L. Ghergariu, V. Scurtu, Pia Gradea, Doina Grecu, Sabina Teiuș, Rodica Orza, Emilia Todoran, Ioana Anghel, Emeșe Kiss, Ștefan Hazy, C. Săteanu ș.a.

Fără să dispună de un periodic aparte, colectivul de lingviști din Iași a publicat anual, începînd din 1954, două fascicule din „Studii și cercetări științifice" ale filialei din Iași a Academiei R.P.R., cu un variat conținut lingvistic. O preocupare de seamă a lingviștilor ieșeni în această publicație este valorificarea critică a moștenirii culturale și lingvistice moldovene. Au fost reconsiderate, arătîndu-se contribuția lor în lingvistica noastră, periodicele „Dacia literară", „Propășirea", „România literară", „Convorbiri literare", „Contemporanul", prin studii scrise de Despina Ursu, Lucia Pop, I. Lăzărescu, C. Parfenie, V. Arvinte, D. Gafițeanu ș.a. Atenția acordată de lingviștii ieșeni tradițiilor culturale regionale este un merit al lor. Studiul diferitelor aspecte ale limbajului profesional este o altă contribuție științifică a lingviștilor ieșeni, prin lucrări ca aceea a lui V. Arvinte despre termi-

nologia exploatării lemnului şi a plutăritului, a lui Şt. Cuciureanu despre terminologia pescărească şi a picturii, a Despinei Ursu despre terminologia privitoare la teatru, a lui N. A. Ursu despre neologisme. Probleme ale vechii române literare şi ale limbii literare de astăzi sînt tratate de G. Istrate, I. Lăzărescu şi Dan Mănucă.

În afară de periodicele de lingvistică menţionate, s-au creat în anii din urmă publicaţii pentru unele ramuri speciale ale lingvisticii: „Romanoslavica", care apare din 1958, fiind editată de Asociaţia slaviştilor din R.P.R., „Studii clasice", care apare din 1959; iar pentru cunoaşterea peste hotare a activităţii lingvistice din ţara noastră, secţia de limbă şi literatură a Academiei R.P.R. publică, începînd din 1956, „Revue de linguistique", transformată în 1964 în „Revue de linguistique roumaine" (şase numere pe an), în care sînt traduse, în mai multe limbi străine, studii, recenzii şi informaţii, apărute în revistele româneşti de lingvistică. Prin aceasta cercurile ştiinţifice din străinătate au posibilitatea să cunoască în mod direct activitatea lingvistică din ţara noastră.

Numărul mare al cadrelor didactice de astăzi din universităţile noastre a impus crearea unor periodice speciale, care să reflecte activitatea ştiinţifică a acestora în toate domeniile. În „Analele Universităţii din Bucureşti", care apar din 1954, lingvistica ocupă un loc redus, deoarece lingviştii din capitală dispun de periodicele lingvistice menţionate mai sus. „Analele Universităţii «Al. I. Cuza»" din Iaşi, seria ştiinţelor sociale, care apar din 1955, şi „Studia Universitatis Babeş-Bolyai" din Cluj, seria Filologie, care apar din 1960, cuprind material lingvistic, scris îndeosebi de cadre tinere [1].

Pentru profesorii din învăţămîntul mediu s-a creat publicaţia „Limbă şi literatură", organ al Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice, care apare, din 1955, cu numeroase contribuţii lingvistice şi de istorie literară.

Chiar numai menţionarea sumară a periodicelor lingvistice de astăzi arată cît de multilaterală este cercetarea ce se desfăşoară în ţara noastră în domeniul lingvisticii şi cît de numeroase sînt publicaţiile care o reflectă.

Spre deosebire de periodicele de lingvistică din trecut, care erau preocupate într-o mare măsură de limba veche şi de istoria

[1] O critică principială asupra periodicelor de ştiinţe sociale ale Universităţilor noastre a fost făcută de I. Tiberian, în articolul *Cercetarea ştiinţifică oglindită în Analele Universităţii*, în „Lupta de clasă", nr. 2/1962, p. 78—83.

limbii, cele de astăzi au pe primul plan problemele limbii contemporane, mai ales ale celei literare.

Un merit important al periodicelor noastre de lingvistică de astăzi îl constituie faptul că ele cuprind tot mai frecvent material de lingvistică generală, în care se adînceşte cunoaşterea teoriei marxist-leniniste despre limbă şi aplicarea categoriilor materialist-dialectice în studiul ei. În acest domeniu s-au adus unele contribuţii pozitive, dar continuă încă să persiste dibuiri, explicabile prin noutatea acestor preocupări la noi şi în lingvistică în general [1].

Interesul pentru problemele dezvoltării limbii române îşi găseşte astăzi un larg ecou, pe lîngă publicaţiile de specialitate, în cele politice, literare şi de cultură generală. Periodice ca „Scînteia", „Lupta de clasă", „România liberă", „Informaţia Bucureştiului", „Viaţa românească", „Gazeta literară", „Contemporanul", „Luceafărul", „Gazeta învăţămîntului", „Veac nou", „Tribuna", „Steaua", „Iaşul literar", „Scrisul bănăţean" ş.a. publică adesea articole privind mai ales probleme ale cultivării limbii. Discuţiile vii care au avut loc în anii 1954 şi 1955 asupra limbii literare, a limbii traducerilor şi asupra *Dicţionarului limbii române literare contemporane* s-au desfăşurat în „Contemporanul", „Gazeta literară" şi „Veac nou", în mai mare măsură decît în periodicele de specialitate.

O importanţă deosebită o are atenţia acordată problemelor limbii române de către ziarul „Scînteia", prin marea lui autoritate politică şi ideologică şi prin larga lui răspîndire în mase. Problema lingvistică cea mai de seamă de care se ocupă periodic organul Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român este cultivarea limbii.

Într-un articol asupra acestei probleme se constată în mod just „*că astăzi se scrie şi se vorbeşte mult mai corect decît în anii premergători instaurării puterii populare*", dar se remarcă deficienţe încă existente în vorbirea curentă şi în scrisul unor periodice [2].

Articolul arată că lingviştii „*sînt chemaţi să ajute la înlăturarea a ceea ce e artificial, contrar limbii noastre şi la găsirea celor mai fericite soluţii*", căci „*noul nu-i snobismul lingvistic, copierea servilă a unor cuvinte şi expresii străine*" [3]. Vorbirea şi scrierea corectă,

[1] Vezi P e t r e B e r a r u, *Cercetarea lingvistică şi filozofia*, în „Lupta de clasă", nr. 4/1962, p. 112—116.

[2] Vezi C. P o e n a r u, *Cum scriem şi cum vorbim*, în „Scînteia", nr. 5 842, din 29 martie 1962.

[3] Idem, *ibidem*.

Scanned with OKEN Scanner

remarcă „Scînteia", este o datorie obştească a instituţiilor de cultură, mai ales a şcolilor, dar şi a fiecărui vorbitor. „*Stăpînirea limbii literare este pentru fiecare om o condiţie a însuşirii culturii generale, a dobîndirii unei mai înalte pregătiri profesionale. Tocmai de aceea nimeni nu are dreptul să trateze cu uşurinţă această problemă* "[1].

Interesul crescînd acordat astăzi problemelor cultivării limbii, atît de periodicele de specialitate cît şi de cele literare, politice şi de cultură generală, continuă, pe baze noi, marxist-leniniste, tradiţia acestor preocupări din trecutul culturii noastre. Ele sînt o dovadă a dragostei adînci pe care masele de cititori o manifestă pentru ca limba română să-şi sporească necontenit bogăţia, corectitudinea şi expresivitatea artistică.

[1] Vezi C. Poenaru, *Cum scriem şi cum vorbim*, în „Scînteia" nr. 5 842, din 29 martie 1962.

Scanned with OKEN Scanner

LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎN PERIOADA 1920—1945

— cu privire specială la Şcoala clujeană —

Privind din perspectiva distanţei realizările lingvisticii româneşti din perioada 1920—1945, putem afirma că ele sînt în mare parte pozitive, iar dacă nu s-au obţinut rezultate depline în toate domeniile, explicaţia constă în lipsa sprijinului material din partea statului burghez, precum şi în absenţa unui plan coordonat de cercetări.

Cu mijloace materiale modeste, lingviştii români din acea perioadă au făcut eforturi remarcabile, reuşind să ridice prestigiul ştiinţei româneşti prin lucrări valoroase şi prin pregătirea de cadre care le continuă munca.

O caracteristică a acestei perioade din istoria lingvisticii române este că Academia Română îşi pierduse rolul conducător pe care l-a avut în domeniul lingvisticii, mai ales în prima fază a existenţei ei.

Baza activităţii lingvistice au format-o centrele universitare de la Bucureşti, Iaşi şi Cluj, acesta din urmă creat în 1919.

Fiecare din aceste trei centre a avut o activitate proprie prin autoritatea ştiinţifică a unor lingvişti de seamă şi prin preocupări specifice, contribuind la dezvoltarea multilaterală a lingvisticii noastre.

* * *

Activitatea lingvistică din perioada 1920—1945 de la Universitatea din Bucureşti a continuat, la nivelul ştiinţific al vremii,

preocupările lui B. P. Hasdeu în domeniul istoriei limbii, lexicologiei, filologiei, dialectologiei şi teoriei limbii, pe care le-a împrospătat cu idei şi preocupări noi, a căror sursă a fost în cea mai mare parte lingvistica franceză. Aproape toţi lingviştii bucureşteni din acea vreme îşi datoresc formaţia ştiinţifică şcolii franceze, îndeosebi lui Gaston Paris, Paul Meyer, Antoine Thomas, Antoine Meillet, Julles Gilliéron, Abatele Rousselot, Mario Roques ş.a.

Personalitatea predominantă a centrului lingvistic bucureştean a fost Ovid Densusianu. Nu ne vom opri aici în mod amănunţit asupra activităţii multilaterale a acestuia, pe care am înfăţişat-o în altă lucrare [1], ci vom releva doar elementele noi şi originale ale muncii lingvistice desfăşurate în acest centru, atît prin îndrumarea lui Ovid Densusianu cît şi prin iniţiative independente.

Prin Ovid Densusianu, activitatea lingvistică din Bucureşti a avut un caracter naţional şi cultural, depăşind preocupările de strictă specialitate. Acest caracter a rezultat din concepţia lui asupra rolului lingvisticii în dezvoltarea vieţii noastre culturale, din cercetările lui ample asupra istoriei limbii române, din importanţa dată de el folclorului şi stilisticii lingvistice. Ovid Densusianu a stimulat, ca şi B. P. Hasdeu, dezvoltarea studiilor de lingvistică prin preocupări legate de actualitate, pe care le-a expus mai ales în revistele create şi conduse de el : „Viaţa nouă“ (1905—1923)[2] şi „Grai şi suflet“ (1923—1937)[3]. Prima dintre aceste reviste a fost predominant literară, destinată cercurilor largi ale intelectualităţii noastre, iar a doua a fost o publicaţie de idei şi de cercetări de specialitate lingvistică. În studiile de interes lingvistic general, publicate în „Viaţa nouă“, Ovid Densusianu a reliefat în permanenţă importanţa lingvisticii ca disciplină strîns legată de dezvoltarea culturii noastre naţionale. Aspectele multiple ale activităţii lui Ovid Densusianu au făcut ca el să devină, ca şi B. P. Hasdeu, o personalitate cu un relief deosebit în viaţa noastră culturală din acea vreme.

Învăţămîntul lingvistic a luat în această perioadă o dezvoltare apreciabilă în cadrul Facultăţii de litere din Bucureşti. Dacă pînă la primul război mondial existau numai două catedre de

---

[1] D. Macrea, *Lingvişti şi filologi români*, Ed. ştiinţifică, 1959, p. 174—197.

[2] Vezi p. 99 din acest volum.

[3] Vezi p. 104—105 din acest volum.

Scanned with OKEN Scanner

limbă, prima de filologie romanică şi a doua de istoria limbii şi literaturii române vechi, ocupate de Ovid Densusianu şi de I. Bianu, în 1922 se creează o conferinţă de dialectologie şi folclor romanic (devenită catedră în 1927), al cărei titular a fost I. A. Candrea; iar în 1928 se creează conferinţa de filologie română, ocupată de Tache Papahagi, şi cea de fonetică experimentală, ocupată de Al. Rosetti, ambele devenite, curînd după aceea, catedre. După moartea lui O. Densusianu (1938), Al. Rosetti a ocupat catedra de limba română şi dialectele ei. Din 1939, Th. Capidan, transferat de la Cluj, ocupă catedra de filologie comparată, al cărei prim titular, în secolul trecut, a fost B. P. Hasdeu.

Lingviştii din Bucureşti n-au avut o activitate coordonată printr-un plan comun de cercetări. Colaborarea strînsă bazată pe prietenie şi preţuire ştiinţifică reciprocă dintre O. Densusianu şi I. A. Candrea, al cărei rezultat a fost, înainte de primul război mondial, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, pînă la cuvîntul *a putea* (1914), şi *Dicţionarul general al limbii române*. Litera A (1909) n-a mai continuat după 1920. În 1931, I. A. Candrea a realizat singur acest dicţionar, sub titlul *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească“*, O. Densusianu exprimîndu-şi regretul pentru întreruperea acestei rodnice colaborări [1].

În cadrul activităţii lingvistice din Bucureşti s-au impus, în perioada 1920—1945, prin preocupări personale, unele de largă perspectivă, cîţiva elevi ai lui Ovid Densusianu şi I. A. Candrea: N. Cartojan în filologie, Al. Rosetti în domeniul istoriei limbii şi al foneticii experimentale, Tudor Vianu în domeniul stilisticii literare, Tache Papahagi, I. Diaconu şi D. Şandru în domeniul dialectologiei şi al folclorului.

Lipsa de coordonare a eforturilor a avut ca urmare faptul că în cadrul activităţii lingvistice din Bucureşti nu s-au realizat lucrări mari cu caracter colectiv, ci numai lucrări individuale, cele mai multe valoroase şi astăzi, dintre care menţionăm: *Histoire de la langue roumaine*, volumul al doilea (1936), *Viaţa păstorească în poezia noastră populară*, două volume (1922), *Orientări nouă în cercetările filologice* (1923), *Semantism anterior despărţirii dialectelor române* (1925—1926), *Cuvinte latine cu semantism păstoresc* (1928—1929), *Limba descîntecelor* (1930—1934) de Ovid Densusianu (acestea patru din urmă publicate în „Grai şi suflet“), *Dicţionarul*

[1] Vezi recenzia făcută acestui dicţionar în „Grai şi suflet“, VI (1934), p. 360—364.

enciclopedic ilustrat „Cartea Românească" (1931) de I. A. Candrea, *Graiul şi folclorul Maramureşului* (1925) şi *Manual de fonetică romanică* (1943) de Tache Papahagi, *Istoria limbii române* (vol. I—IV, VI, 1938—1946) de Al. Rosetti, *Arta prozatorilor români* (1941) de Tudor Vianu, *Ţinutul Vrancei, etnografie, folclor, dialectologie* (1930) de I. Diaconu.

O parte însemnată a activităţii lingviştilor din Bucureşti a fost consacrată învăţămîntului, dar, spre paguba ştiinţei noastre, cele mai multe din cursurile ţinute, care cuprind o mare bogăţie de material şi de idei, au rămas numai litografiate. Dintre acestea amintim : *Evoluţia estetică a limbii române*, patru volume, de Ovid Densusianu, *Introducere în studiul toponimiei cu privire specială asupra Olteniei şi Banatului, Limba albaneză în raporturile ei cu limba română* şi *Elementele latine dispărute din limba română* de I. A. Candrea, *Dispariţii şi suprapuneri lexicale* şi *Etnografie, lingvistică şi folclor român comparat* de Tache Papahagi.

Împărtăşind la început teoria neogramatică, unii dintre elevii lui Ovid Densusianu şi I. A. Candrea, mai ales Al. Rosetti, Al. Graur şi J. Byck, au adoptat, în ultima fază a perioadei de care ne ocupăm, unele puncte de vedere ale şcolilor lingvistice apusene ale vremii : structuralism, fonologism, pe care le-au făcut cunoscute la noi prin revista editată de ei în limba franceză „Bulletin linguistique" (1932—1939) [1].

* * *

Formaţia ştiinţifică a lingviştilor ieşeni din această perioadă se datoreşte atît tradiţiilor locale create de Al. Lambrior şi Al. Philippide, cît mai ales şcolii germane a vremii. Concepţia călăuzitoare a activităţii acestora a fost teoria neogramatică, impusă la Iaşi, încă de la sfîrşitul secolului trecut de Alexandru Philippide, personalitatea cea mai puternică a lingvisticii ieşene. El a aplicat această concepţie studiului limbii române, aducînd unele elemente teoretice originale, mai ales în ceea ce priveşte rolul bazei de articulaţie şi al psihicului în schimbările fonetice. Dar originalitatea lui Al. Philippide ca teoretician lingvist şi mai ales ca istoric al limbii este eclipsată de balastul enorm de material şi de expunerile fără formă literară, care fac lucrările lui greu accesibile chiar cititorului celui mai încercat. În marea sa lucrare *Originea românilor* (vol. I, 1923, vol. II, 1927), Al. Philippide

[1] Vezi p. 105—106 din acest volum.

a căutat să rezolve importanta problemă a istoriei şi lingvisticii noastre : locul de formare a limbii şi poporului român. Ipoteza neştiinţifică susţinută de el, şi anume formarea limbii şi a poporului român exclusiv în sudul Dunării, a determinat, alături de unele trăsături temperamentale, izolarea lui în mişcarea intelectuală a epocii[1].

Activitatea lingvistică de la Iaşi a fost multilaterală. În afară de catedra lui Al. Philippide de istoria limbii române şi filologie, creată în 1892, învăţământul lingvistic s-a extins prin înfiinţarea, în 1920, a catedrei de istoria literaturii române vechi şi dialectologie, ocupată de G. Pascu, iar în 1926, prin înfiinţarea catedrei de limbi şi literaturi romanice, al cărui titular a fost I. Iordan. Catedra de slavistică a fost ocupată de Ilie Bărbulescu.

Între lingviştii ieşeni, ca şi între cei bucureşteni, n-a existat o colaborare strînsă care să permită realizarea de lucrări colective.

O altă trăsătură comună a lingviştilor ieşeni a fost erudiţia însuşită de la Al. Philippide, pe care au dus-o la exces, ca şi maestrul lor, adeseori în detrimentul ideilor. Acesta este, spre exemplu, cazul lui George Pascu în *Istoria literaturii şi limbii române* (patru volume, 1921—1927) şi al lui Ilie Bărbulescu în *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi* (1929), lucrare eronată, prolixă şi emfatică.

Iorgu Iordan a adus în lingvistica ieşeană, care stagna pe poziţii învechite neogramatice şi de sterilă erudiţie, preocupări de romanistică, prin *Introducere în studiul limbilor romanice* (1932), de limbă română contemporană, prin *Gramatica limbii române* (1937), prin *Limba română actuală, o gramatică a „greşelilor"* (1943), şi de stilistică lingvistică, prin *Stilistica limbii române* (1944), lucrare cuprinzînd mult material şi interpretări în lumina curentelor lingvistice ale timpului, în special a şcolii lui Ch. Bally şi K. Vossler asupra influenţei afectului în vorbire [2].

În această perioadă s-au afirmat ca romanişti la Iaşi D. Găzdaru, mai ales prin lucrarea *Descendenţii demonstrativului „ille" în limba română* (1929) şi I. Şiadbei, prin *Le sort du prétérit roumain* (1930), *Albanais et roumain commun* (1938) şi altele.

În 1933 s-a înfiinţat, după eforturi îndelungate, Institutul de filologie română „Alexandru Philippide", dar fără să poată

[1] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, 1961, p. 7 — 19.
[2] Vezi şi V. Arvinte, *Studiul limbii române*, în *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi*, 1860—1960, vol. II, Bucureşti, 1960, p. 241—249.

dispune de o bază materială corespunzătoare. Institutul a fost condus de Iorgu Iordan, care a făcut să apară între 1934—1945 periodicul de specialitate „Buletinul Institutului de filologie română « Alexandru Philippide »"[1].

* * *

La Universitatea din Cluj, înființată în 1919, învățământul lingvistic a fost mai dezvoltat decît în celelalte centre universitare. Chiar de la început s-au creat toate catedrele și conferințele de lingvistică necesare, care la celelalte universități s-au înființat treptat și după stăruințe îndelungate: limba română și dialectele ei (S. Pușcariu); limba și literatura română veche și gramatica limbii române (N. Drăganu); filologie romanică (G. Giuglea); slavistică și fonetică (Iosif Popovici); dialectologie și lingvistică generală (Th. Capidan). Succesorul lui Iosif Popovici (mort în 1926) la catedra de slavistică este E. Petrovici, iar dialectologia a fost predată, după 1932, de către S. Pop.

Spre deosebire de celelalte centre universitare, la Cluj s-a creat din primul an de funcționare a Universității, pe lîngă catedra din limba română, un institut foarte activ de cercetări lingvistice, care a reușit să polarizeze și să coordoneze în cadrul activității lui pe lingviștii clujeni de la toate catedrele de limbi moderne și clasice. Singurul care s-a ținut deoparte, fostul profesor de slavistică Iosif Popovici, n-a izbutit, izolîndu-se, să lase în urma lui nimic de seamă, cu toată pregătirea și începuturile sale promițătoare de dialectolog, fonetician și slavist din tinerețe. Institute asemănătoare s-au înființat și la București și Iași, dar existența lor a fost mai mult formală, nereușind să concentreze în cadrul lor forțele lingvistice din centrele universitare respective.

Institutul de lingvistică din Cluj, creat de Sextil Pușcariu sub numele de *Muzeul limbii române*, a avut un scop științific multilateral, expus în statutul său de funcționare: „1. *strîngerea și prelucrarea științifică a materialului lexicografic al limbii române din toate timpurile și din toate regiunile locuite de români*; 2. *pregătirea de studii și lucrări speciale în vederea unificării limbii literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile românești*; 3. *deșteptarea interesului obștesc pentru studiul și cultivarea limbii române*; 4. *pregătirea de filologi români*; 5. *îndrumarea de studii dialectale și lexicografice prin adunarea de material la fața locului, prin chestionare trimise în toate ținuturile românești și prin îndemnarea*

[1] Vezi p. 106—107 din acest volum.

specialiştilor la conlucrare; 6. *publicarea de monografii, dicţionare speciale, glosare, hărţi lexicale, studii, bibliografii, scrieri de popularizare şi editarea unei publicaţii periodice care va fi buletinul Muzeului limbii române*; 7. *înfiinţarea unei biblioteci de specialitate cît se poate de completă*" [1].

Aceste obiective au fost în mare parte atinse, datorită prezenţei la Cluj a unui însemnat număr de lingvişti şi a spiritului de colaborare care a condus munca lor [2].

Programul Muzeului limbii române reflectă cerinţele permanente ale lingvisticii noastre, fiind la fel de actual şi astăzi după mai bine de patruzeci de ani de la formularea lui. Sextil Puşcariu a conceput Muzeul limbii române atît ca un centru ştiinţific de specialitate, cît şi ca o instituţie strîns legată de problemele concrete ale culturii româneşti din epoca de după războiul din 1914—1918. El condamna izolarea lingviştilor care se rupseseră de mase prin lucrări prea de amănunt, arătînd că ei trebuie să răspundă cerinţelor acestora, deoarece „*interesul ştiinţific pentru limba maternă există de fapt la aproape fiecare om*" [3]. Prin aceasta, Sextil Puşcariu, ca şi Ovid Densusianu, continua pe un plan modern tradiţia creată de Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior, Timotei Cipariu şi B. P. Hasdeu, subliniind rolul activ al lingvisticii în dezvoltarea culturii noastre, în cultivarea instrumentului ei de bază care este limba română. Numirea de Muzeu al limbii române a trezit unele nedumeriri, dar ea a fost justificată de faptul că se urmărea strîngerea sistematică şi prezentarea organizată, ca într-un muzeu, a întregului material din trecutul limbii române şi din înfăţişarea ei actuală.

Întemeietorul Muzeului a exprimat cu claritate sensul şi foloasele organizării muncii lingvistice. „*Ştiinţa*, scrie el, *s-a dezvoltat atît de mult în fiecare specialitate încît principiul economiei celei mai mari de timp a devenit un postulat pentru fiecare cercetător. Bibliotecile cu cataloage raţionale, bibliografiile care să te informeze repede şi exact asupra lucrărilor înaintaşilor şi mai ales muzeele care să-ţi cruţe vremea şi osteneala de a-ţi aduna însuţi materialul de studiu au devenit o necesitate pentru progresul ştiinţei în fiecare specialitate. Din recunoaşterea acestei necesităţi s-a născut gîndul de a întemeia şi pentru studiul limbii române un muzeu* "[4].

---

[1] Vezi „Dacoromania", I (1921), p. 3, 4.

[2] Vezi Sextil Puşcariu, *Lingvistica modernă şi evoluţia ei*, în „Ţara Bîrsei", I, 1931.

[3] Ibidem, p. 2.

[4] Ibidem, p. 4.

Scanned with OKEN Scanner

Prin personalitatea ştiinţifică a întemeietorului său, prin varietatea problemelor de care s-a ocupat şi prin spiritul colectiv care a stăpînit munca lui, Muzeul limbii române s-a impus ca un centru ştiinţific de mare prestigiu atît în ţară cît şi în străinătate. Activitatea lui aparţine astăzi, în bună parte, istoriei culturale a Transilvaniei dintre cele două războaie mondiale. El a unit de la început în cadrul lui, alături de lingvişti, pe istorici, filologi clasici, istorici literari, etnografi, naturalişti, medici, adică reprezentanţi a cît mai numeroase ramuri de creaţie ştiinţifică care contribuie la îmbogăţirea, explicarea şi cultivarea limbii. În acest fel, Muzeul limbii române a devenit nu numai un model pentru crearea şi organizarea altor institute ale Universităţii din Cluj, cum au fost *Institutul de istorie naţională*, *Institutul de studii clasice*, *Institutul de psihologie* şi altele, ci şi un centru al culturii româneşti din Transilvania. Cînd Muzeul a lansat, începînd din 1922, *Chestionarele* sale (*„Calul“*, *„Casa“*, *„Firul“*, *„Nume de loc şi nume de persoană“*, *„Stîna“*, *„Stupăritul“*, *„Instrumente muzicale“*, *„Mîncări şi băuturi“*) pentru adunarea de material dialectal, marele număr al răspunsurilor primite a constituit dovada preţuirii largi de care se bucura în ochii intelectualităţii din întreaga ţară. Muzeul limbii române a avut un mare număr de corespondenţi din toate părţile ţării, pe care s-a sprijinit permanent munca lui. În istoria instituţiilor noastre culturale a fost rar cazul ca un institut să devină centrul de polarizare al atîtor energii intelectuale şi să realizeze o atmosferă de colaborare într-un domeniu în care divergenţele de păreri şi susceptibilităţile personale au la noi, ca şi în alte părţi, o tradiţie bine cunoscută.

Muzeul limbii române a fost de asemenea un exemplu de organizare a muncii ştiinţifice şi de conservare a materialului lingvistic extras pe fişe, ceea ce a permis elaborarea a trei volume din *Dicţionarul Academiei* şi a *Atlasului lingvistic român*. Sextil Puşcariu a militat pentru organizarea ştiinţifică a muncii de cercetare, susţinînd introducerea şi răspîndirea fişei internaţionale, care să uşureze munca de cercetare şi transmiterea rezultatelor de la savant la savant şi de la generaţie la generaţie [1].

Buna organizare a Muzeului s-a evidenţiat şi prin alcătuirea unei mari biblioteci de specialitate, care, în 1944, se ridica la 20 000 de volume, fiind cea mai bogată bibliotecă de lingvistică din ţară.

---

[1] Vezi Sextil Puşcariu, *Pour l'organisation du travail scientifique. La fiche internationale. L'index général*, în „Dacoromania“, IV (1924—1926), partea I, p. 1—11.

Scanned with OKEN Scanner

Orientarea teoretică de bază a lingviştilor clujeni din cadrul Muzeului limbii române, ca şi a celor din celelalte centre universitare, a fost cea pozitivist-neogramatică: adunarea de material lingvistic şi generalizări riguros bazate pe fapte.

Realizările ştiinţifice ale Muzeului limbii române au fost impunătoare, atît în domeniul lucrărilor colective cît şi al celor individuale.

Sextil Puşcariu, care conducea din 1906 lucrările de elaborare a marelui *Dicţionar al Academiei Române*, a realizat această operă, începînd din 1919, în cadrul Muzeului, publicînd două din cele trei mari volume apărute (literele C şi I—L pînă la cuvîntul *lojniţă*). Cu toate că opera condusă de Sextil Puşcariu n-a putut fi dusă atunci pînă la capăt, realizîndu-se în total doar o treime din ea, elaborarea ei a constituit, în schimb, o şcoală de bază în lexicografia noastră, care a făcut posibilă realizarea şi publicarea între 1952 şi 1958 a *Dicţionarului limbii române literare contemporane*, în patru volume, de către institutele de lingvistică din Bucureşti şi Cluj ale Academiei R.P.R., şi a *Dicţionarului limbii române moderne* explicativ, ilustrat şi etimologic, într-un volum, de către Institutul de lingvistică din Bucureşti. Aceste mari lucrări de lexicografie constituie dovada vie a pregătirii temeinice a cadrelor fostului Muzeu şi a legăturii strînse între activitatea lui şi munca lingvistică de astăzi.

A doua lucrare colectivă de mari proporţii, care a făcut să crească autoritatea ştiinţifică a Muzeului limbii române şi care se continuă şi astăzi este *Atlasul lingvistic român*. Alcătuirea acestei mari lucrări dialectologice la nivelul ştiinţei moderne a constituit, ca şi cea a *Dicţionarului Academiei*, o necesitate ştiinţifică şi de prestigiu cultural, majoritatea popoarelor romanice avînd realizate sau în curs de realizare asemenea opere.

Alcătuit din două părţi, care formează o operă unitară, *Atlasul lingvistic român* oglindeşte realitatea noastră lingvistică din perioada 1929—1938 sub multiplele ei aspecte. Partea întîi cuprinde răspunsurile la 2 200 de întrebări referitoare la noţiunile principale din viaţa omului (corpul omenesc, familia, principalele acţiuni, elementele naturii), culese de Sever Pop, la faţa locului, din 301 localităţi, iar partea a doua cuprinde răspunsurile la 4 800 de întrebări referitoare la terminologia specială a diferitelor ocupaţii rurale, culese de Emil Petrovici din 85 de localităţi.

Prin numărul mare de întrebări (7 000) şi de localităţi anchetate (386), precum şi prin sfera largă de noţiuni la care se referă întrebările, *Atlasul lingvistic român* a fost conceput pe o bază

mai cuprinzătoare decît toate celelalte atlase romanice, el redînd nu numai imaginea concretă a limbii române vorbite, ci şi a vieţii noastre rurale. Au fost anchetate şi 11 puncte pentru dialectele sud-dunărene ale limbii române : şase aromâne, trei meglenoromâne şi două istroromâne. Nu au fost neglijate nici limbile minorităţilor naţionale. Pentru a se putea stabili influenţa limbii române asupra limbilor acestora, şi invers, s-au făcut anchete în trei localităţi bilingve ucrainene, în două bulgare, în două sîrbeşti, în două germane, în cinci maghiare şi în una ţigănească.

O inovaţie importantă faţă de atlasele altor limbi este anchetarea pentru fiecare din provinciile noastre istorice a cîte unui scriitor reprezentativ : M. Sadoveanu pentru Moldova, I. Agîrbiceanu pentru Transilvania şi Al. Brătescu-Voineşti pentru Muntenia. Scopul urmărit a fost să se constate cum rosteau aceşti mari scriitori limba noastră literară.

Proiectat să apară în 10 volume : 6 cu materialul adunat de Sever Pop şi 4 cu materialul adunat de Emil Petrovici, din partea întîi au apărut, înainte de 1944, două volume mari cu răspunsurile transcrise pe hărţi în dreptul fiecărei localităţi anchetate şi două volume mici în care ariile lingvistice sînt redate în culori (1938—1942), iar din partea a doua, un volum mare şi un *Supliment* cu răspunsurile transcrise, un volum colorat şi un volum de *Texte dialectale* (1940—1943). Întreruptă cîţiva ani după 1944, publicarea lucrării a fost reluată, deocamdată numai pentru partea a doua, de *Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.*, care a publicat, după 1956, sub conducerea lui Emil Petrovici şi Ioan Pătruţ, patru volume cu răspunsurile transcrise şi două volume mici cu ariile lingvistice redate în culori.

Alături de activitatea depusă în aceste două mari lucrări colective, colaboratorii Muzeului limbii române au desfăşurat o bogată muncă de cercetare individuală. O formă organizată de manifestare a acestei activităţi au fost şedinţele săptămînale de comunicări ştiinţifice care se ţineau la Muzeu în fiecare marţi seara şi la care participau, pe lîngă lingvişti, istoricii literari : G. Bogdan-Duică, I. Paul, Petre Grimm, G. Oprescu, D. Popovici, Yves Auger, Bitay Arpad, Kristof György, I. Breazu, I. Gherghel, I. Chinezu, filologii clasici : V. Bogrea, Ştefan Bezdechi, Teodor Naum, arheologii : C. Daicoviciu, D. M. Teodorescu, I. I. Russu, istoricii : C. Diculescu, I. Lupaş, Silviu Dragomir, I. Moga, bizantologul N. Bănescu, etnograful Romul Vuia, geograful G. Vîlsan, naturaliştii : Emil Racoviţă, Al. Borza, I. Popescu-Voiteşti, Victor Stanciu, medicul Valeriu Bologa şi alţii. Comunicările care se pre-

zentau în şedinţele Muzeului erau amplu discutate, ivindu-se adesea vii controverse de opinii, care au constituit un important stimulent pentru progresul cercetărilor fiecăruia dintre participanţi. Aceste comunicări au format materialul de bază al numeroaselor studii şi materiale publicate în buletinul Muzeului, „Dacoromania", una din cele mai reprezentative reviste din istoria lingvisticii române[1].

Sub auspiciile „Dacoromaniei" s-a publicat o colecţie de lucrări ştiinţifice intitulată *Biblioteca Dacoromaniei*, în care au apărut: *Istoria literaturii române moderne* (1923) de G. Bogdan-Duică, *Limba română la saşii din Ardeal* (1925) de Augustin Bena, *Păstoritul în Munţii Rodnei* (1926) de Emil Precup, *Pronumele personal în funcţiune morfologică verbală* (1933) de Al. Procopovici, *Numele proprii cu sufixul -şa* (1933) de N. Drăganu, *Graiul caraşovenilor, studiu de dialectologie slavă meridională* (1935) de E. Petrovici, *Michelet şi românii, studiu de literatură comparată* (1935) de I. Breazu.

Dintre lucrările individuale ale lingviştilor clujeni se reliefează în mod impunător lucrările clasice: *Studii istroromâne*, în trei volume (1906—1929), şi *Limba română*, în două volume (primul apărut în 1940, al doilea în 1960), de Sextil Puşcariu, *Meglenoromânii*, în trei volume (1925—1935), şi *Aromânii* (1932) de Th. Capidan, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii* (1933) de N. Drăganu, *De la nasalité en roumain* (1930) de E. Petrovici şi *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului* (1936) de Şt. Paşca. Patru dintre lucrările de seamă ale colaboratorilor Muzeului au apărut în limba germană: *Die Gepiden (Gepizii, 1922)* de C. Diculescu, care, deşi lucrare de istorie, este o încercare merituoasă de lămurire a problemei elementelor vechi germane din limba română, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache (Transilvania în lumina limbii, 1929)* de Gustav Kisch, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache (Urme străvechi de dezvoltare în structura dacoromânei*, 1944) de G. Giuglea şi *Die Rumänenfrage (Problema românilor*, 1944) de Al. Procopovici.

Caracteristica principală a întregii activităţi a lingviştilor clujeni dintre 1920—1945, atît în lucrările colective cît şi în cele individuale, a fost predominarea punctului de vedere istoric în studiul limbii române. Continuînd, în alte condiţii istorice, tradiţia creată de Şcoala ardeleană, lingviştii clujeni au legat în perma-

[1] Vezi p. 101—102 din acest volum.

nenţă studiul limbii de istorie, de formarea poporului român, de continuitatea noastră în Dacia, de istoria noastră în evul mediu. În domeniul formării limbii şi poporului român, ei au adus numeroase contribuţii substanţiale, care au rămas în mare parte nedezmînţite pînă astăzi de progresul cercetărilor ştiinţifice. Aceste preocupări le-au fost impuse şi de realităţile politice şi sociale ale Transilvaniei acelei epoci, cînd revizionismul latifundiarilor şi al burgheziei şovine maghiare se folosea încă cu insistenţă de false argumente istorice şi lingvistice împotriva continuităţii noastre în Dacia şi a drepturilor noastre istorice şi naţionale în Transilvania. Această împrejurare specifică explică unele înclinaţii naţionaliste ale lingviştilor clujeni din această perioadă, dar care nu au prejudiciat caracterului ştiinţific al lucrărilor lor.

Istoria limbii absorbindu-le cea mai mare parte din preocupări, lingviştii clujeni au acordat o importanţă redusă unor discipline importante ca stilistica şi gramatica, aceasta din urmă cu excepţia lui N. Drăganu, de la care a rămas în manuscris un curs universitar de sintaxă istorică a limbii române.

O altă preocupare insuficient susţinută la Cluj a fost cultivarea limbii, domeniu în care singura lucrare clujeană importantă este *Îndreptarul ortografic*, elaborat de Sextil Puşcariu şi Teodor Naum, cuprinzînd normele şi regulile reformei ortografice din 1932, ai căror autori principali, în cadrul Academiei, au fost Sextil Puşcariu, Ovid Densusianu şi Ioan Bianu.

* * *

Muzeul limbii romîne s-a reorganizat în 1951, prin transformarea lui în *Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.*, asigurîndu-i-se, pe lîngă o largă bază materială, şi o orientare ideologică temeinică, cea materialist-dialectică.

Spre deosebire de trecut, cînd fiecare centru lingvistic lucra izolat unul de altul, în noile condiţii ale muncii ştiinţifice din ţara noastră, spiritul de colaborare între lingvişti s-a întărit. Institutul de lingvistică din Cluj lucrează astăzi într-o strînsă colaborare cu Institutul de lingvistică din Bucureşti şi cu secţia de lingvistică din Iaşi. Instituţia coordonatoare este Academia R.P.R. Dar pe lîngă tematica comună cu Institutul de lingvistică din Bucureşti şi cu secţia de lingvistică din Iaşi, Institutul de lingvistică din Cluj are problemele sale proprii, legate de condiţiile specifice ale Transilvaniei, fapt care îi asigură o poziţie

proprie în cadrul cercetărilor ştiinţifice din ţara noastră. Organizarea şi planul de muncă al institutului reflectă conţinutul vieţii culturale a Transilvaniei de astăzi. Principalele preocupări ştiinţifice din trecut care au asigurat renumele Muzeului, *dialectologia* şi *lexicografia*, se continuă şi astăzi prin publicarea *Atlasului lingvistic român*, a unor *monografii dialectale*, prin cercetări noi la faţa locului asupra dialectelor aromân, meglenoromân şi istroromân, prin elaborarea *Atlasului lingvistic pe regiuni*, în colaborare cu Institutul de lingvistică din Bucureşti, a *Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din ţara noastră*, a *dicţionarelor român-maghiar* şi *maghiar-român*, a *Dicţionarului graiurilor săseşti*, prin colaborarea la *Dicţionarul enciclopedic român*, la *Dicţionarul general al limbii române* şi la *Istoria limbii romîne*.

În activitatea institutului se accentuează mai mult decît în trecut preocupările de istorie literară, cercetările de toponimie şi antroponimie, de fonetică experimentală, de fonologie, gramatică şi istorie a limbii literare.

Scanned with OKEN Scanner

LINGVIȘTI ȘI FILOLOGI DIN TRECUT

Scanned with OKEN Scanner

LAZĂR ŞĂINEANU

Bogdan Petriceicu Hasdeu a considerat ca discipoli direcţi ai săi pe Grigore Tocilescu, Ioan Bianu şi Lazăr Şăineanu[1]. Primul s-a afirmat mai mult ca istoric şi arheolog, al doilea ca filolog şi istoric literar. Singurul care a dus mai departe cercetarea limbii în strînsă legătură cu istoria şi cu folclorul, iniţiată de B. P. Hasdeu în lingvistica noastră, a fost Lazăr Şăineanu.

Expunerea activităţii bogate şi multilaterale a lui Lazăr Şăineanu, astăzi aproape uitat, este un act de dreptate postumă pe care ne simţim obligaţi să-l îndeplinim pentru importanţa contribuţiei aduse de el studiului limbii române şi lingvisticii în general[2].

Lazăr Şăineanu s-a născut la Ploieşti, în 1859, ca fiu al unui zugrav sărac. A urmat la Ploieşti şcoala primară şi primele clase de liceu, iar restul liceului la Bucureşti. Aici l-a avut ca profesor

---

[1] Vezi prefaţa scrisă de B. P. Hasdeu lucrării lui Lazăr Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, Bucureşti, 1886, p. III.

[2] Despre viaţa şi opera lui Lazăr Şăineanu în ansamblul ei, vezi expunerile din broşurile: *O carieră filologică*, 1885—1900, *Istoria unei împământeniri. Memoriu autobiografic*, Bucureşti, 1901, VIII + 96 p., şi *Histoire de mes ouvrages. Fragment de biographie intelectuelle* (1901—1930) *Publié à l'occasion du LXX-ème anniversaire de l'auteur*, Paris, 1930, 47 p.; Vornea Luca, *Lazăr Şăineanu. Schiţă biografică* urmată de o bibliografie, cuprinzînd mult material, uneori inexact; Şăineanu Constantin, *Lazăr Şăineanu* (1859—1934). *O activitate de jumătate de veac în serviciul ştiinţei*, Bucureşti, 1935, 48 p.; Şăineanu Constantin, *Celui à qui on n'a pas rendu justice:* L. Sainéan, *le grand philologue* (1859—1934). *La vie et son oeuvre*, Bucarest, 1946, 67 p., Iorgu Iordan, *Lazăr Şăineanu*, în „Viaţa românească", nr. 10—12, iunie 1934; E. Petrovici, *Lazăr Şăineanu*, în „Dacoromania", VIII (1934—1939), p. 493—495.

pe Irimie Circa, unul dintre ultimii adepţi ai purismului lui Aron Pumnul.

Într-un fragment autobiografic, Lazăr Şăineanu a lăsat posterităţii portretul moral al fostului său profesor, pe care-l reproducem aici ca fiind singurul document viu asupra personalităţii acestuia : „*Eram elev în clasa a V-a la liceul Matei Basarab, şi aveam ca profesor de limba latină pe răposatul Ir. Circa. Acesta era un bun latinist, se ocupase în treacăt cu studiul limbilor romanice şi se pasionase pentru ortografie, devenind unul dintre reprezentanţii ciunismului. Cînd venea la obieptul lepciunii, profita de prima ocaziune spre a se aventura în comparaţiuni cu diferitele limbi romanice. Îmi aduc şi acum aminte cu ce atenţiune concentrată urmăream ecuaţiunile hazardate ale profesorului şi cum eram de pătruns de entuziasmul ce dînsul punea în susţinerea teoriilor sale favorite, teorii incoerente şi bizare, dar expuse cu acea căldură comunicativă ce transforma acele comparaţiuni aride în fapte pline de viaţă*“[1].

Lazăr Şăineanu arată însă că cel care i-a trezit şi susţinut interesul pentru lingvistică încă din timpul liceului a fost B. P. Hasdeu. „*Ca elev încă în cursul superior, şi adesea elev neregulat din cauza unor împrejurări critice de familie, frecventam cu cea mai mare aviditate cursul liber de filologie comparativă ce d-l Hasdeu inaugurase seara la facultatea de litere. Mi-e vie încă în memorie impresiunea profundă ce mi-a făcut-o prima oară acea interpretare luminoasă şi bogat documentată a faptelor lingvistice. D-l Hasdeu nu este orator, dar posedă eminente calităţi de expunere şi o originalitate de vederi care lucrează ca o puternică sugestie asupra auditoriului. La acele prelegeri am dobîndit prima iniţiere în ştiinţa limbii, acolo am întrevăzut pentru întîia oară poezia şi frumuseţea acestei ştiinţe, care ne face să simţim pulsaţiile marii inimi a umanităţii sub învelişul adesea grosolan al cuvintelor unei limbi, şi care ne permite a recugeta gîndirile ce au agitat mintea-i şi a furişa o privire în sanctuarul inteligenţei sale. Negreşit, viitorul maestru era departe de a prevedea în liceanul umil şi confuz de vastitatea ştiinţei, pe unul din continuatorii doctrinei sale*“ [2].

După ce urmează medicina, Lazăr Şăineanu revine la vocaţia lui adevărată, care era lingvistica. El se înscrie în 1882 la Facultatea de litere din Bucureşti, fiind elevul lui Hasdeu.

---

[1] „Foaia pentru toţi“, 1897, nr. 22, p. 170.
[2] Ibidem.

Scanned with OKEN Scanner

Aici „*pornirea spre studiile lingvistice devenea*, scrie el, *din ce în ce mai pronunţată şi aştepta prima ocazie să se manifeste*“.

În acea vreme, la cursuri ca cel de filologie comparată veneau doar 4—5 studenţi, dar Lazăr Şăineanu era „*cel mai asiduu*“, mărturiseşte el însuşi. B.P.Hasdeu i-a apreciat de la început hărnicia şi priceperea. În legătură cu prima sa lucrare prezentată în seminarul lui B. P. Hasdeu, *Cîteva specimene de etimologie populară*, Lazăr Şăineanu scrie: „*Care mi-a fost însă surprinderea şi confuziunea mea, auzind din gura venerabilului maestru nişte elogii ce covîrşeau iluziile cele mai îndrăzneţe. Acea oră a fost decisivă pentru fixarea viitorului meu: ea consacra nişte aspiraţiuni vagi care nu cutezau să se închege în mintea mea*“.

B. P. Hasdeu i-a publicat lucrarea în „Columna lui Traian“, din 1883, împreună cu lucrarea, avînd acelaşi subiect, a lui Gr. Creţu, de asemenea elev al acestuia şi coleg de an cu Lazăr Şăineanu.

În *Cîteva specimene de etimologie populară*, primul studiu de lingvistică al lui Lazăr Şăineanu, el stabileşte etimologia unor cuvinte ca: *firoscos*, *farmazon*, *nuntă*, *gerar*, *ciofleagă*, *coşciug*, *cosondraci* ş.a.

Încurajat de aprecierile lui B.P.Hasdeu, îi trimite acestuia o scrisoare, în care îi expune viitoarele lui planuri de muncă ştiinţifică. El îşi propunea să scrie un vast studiu de lexicologie, care să trateze despre: 1. *cuvinte latine care şi-au schimbat sensul trecînd în limba română;* 2. *cuvinte latine care şi-au păstrat sensul numai în limba română, nu şi în celelalte limbi romanice;* 3. *cuvinte latine comune tuturor limbilor romanice;* 4. *cuvinte latine proprii numai limbii române*[1]. Acest plan era, în germene, viitoarea lui lucrare *Încercare asupra semasiologiei limbii române.*

Curiozitatea ştiinţifică multilaterală a lui Lazăr Şăineanu ca student s-a manifestat, între altele, şi în audierea cursului de sanscrită ţinut la facultate de profesorul V. Gregorian, rămînînd, spre sfîrşitul anului, singurul student al acestuia[2].

Temeinica pregătire însuşită în facultate prin lecturi proprii şi la cursurile lui B. P. Hasdeu explică faptul că, după terminarea facultăţii, Lazăr Şăineanu publică, între 1885 şi 1900, aproape în fiecare an cîte o lucrare.

Însuşindu-şi de la B.P.Hasdeu concepţia despre filologie ca ştiinţă a întregii vieţi spirituale a unui popor, Lazăr Şăineanu

[1] „Foaia pentru toţi“, p. 170.
[2] Asupra lui V. Gregorian, vezi „Convorbiri literare“, 1907, p. 825—829.

a manifestat preocupări intense în aproape toate domeniile studiului limbii române și ale lingvisticii generale : lexicografie, lexicologie, filologie, teoria și istoria limbii, dialectologie. Strîns legate de studiile de lingvistică, el a făcut cercetări vaste și interpretări originale asupra folclorului românesc.

O mare parte a activității sale a depus-o în folosul școlii, alcătuind gramatici, dicționare, cărți de lectură și editări de texte.

Neputînd analiza, în studiul de față, în mod amănunțit toate lucrările lui Lazăr Șăineanu, ne vom opri la cele mai importante dintre ele.

În 1886 își trece examenul de licență cu lucrarea *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studie asupra tranziției sensurilor. Teză*, 1887 (260 p.), care, pentru originalitatea și valoarea ei științifică, a fost premiată de facultate cu „Premiul Hillel", în valoare de 5 000 de lei aur.

În prefață, B. P. Hasdeu îl prezintă pe Lazăr Șăineanu ca reprezentant al noii școli științifice, care „*urmărește adevărul și numai adevărul*".

Semantica se găsea abia la începuturile ei. Singura călăuză de seamă în acest domeniu era atunci lucrarea lui Arsène Darmesteter *La vie des mots étudiés dans leur signification* (1883), pe care Lazăr Șăineanu a utilizat-o ca metodă și concepție. El a încercat, pentru întîia oară, să înfățișeze schimbările produse în cursul timpului în sensul unui mare număr de cuvinte ale limbii române, făcînd și o analiză de ansamblu a compoziției istorice a vocabularului românesc. Elementul latin este numit „*temelia limbii române*", autorul subliniind totodată rolul influenței slave, care a îmbogățit vocabularul nostru cu numeroase sinonime.

A doua parte a lucrării, cea mai cuprinzătoare, se ocupă de metaforă, fiind unul dintre primele studii de stilistică apărute în lingvistica noastră.

Lazăr Șăineanu explică transformările de sens ale cuvintelor prin trei procese : 1. întrebuințarea metaforică a cuvintelor; 2. restrîngerea sensului; 3. lărgirea sensului. Metafora este considerată de el ca unul din cei mai hotărîtori factori în evoluția limbii. Lazăr Șăineanu analizează rolul metaforei ca o caracteristică a graiului popular, care materializează noțiunile, spre deosebire de limba literară, care tinde spre abstracțiune. Obiceiurile și tradițiile populare ocupă un loc de seamă în explicarea bogăției metaforice a limbii noastre.

Scanned with OKEN Scanner

Comparînd lucrarea lui Lazăr Şăineanu cu *La vie des mots* a lui Arsène Darmesteter, romanistul francez Paul Meyer îi găseşte autorului român merite mai mari decît celui francez, datorită folosirii vastului material al limbii populare. „*Cei doi autori*, scrie P. Meyer, *au folosit aceeaşi metodă şi asupra multor puncte, cum este şi firesc, au păreri absolut paralele. Dar condiţiile celor două lucrări nu sînt aceleaşi. A. Darmesteter se ocupă aproape exclusiv să explice fapte cunoscute. L. Şăineanu, care a cercetat un domeniu mult mai puţin explorat, ne-a lărgit mult sfera cunoştinţelor. De aici acele digresiuni şi cercetări cu caracter istoric, care adaugă mult interes lucrării sale, concepută de altfel pe un plan mai general. Elementele străine care ocupă un loc aşa de larg în vocabularul românesc cereau un examen special. Dezvoltarea sensurilor în această limbă, rămasă cincisprezece secole fără cultură scrisă are un caracter cu mult mai popular şi nu se poate adeseori explica decît prin studiul obiceiurilor şi credinţelor.*“ [1]

Cu premiul obţinut pentru această lucrare, Lazăr Şăineanu pleacă la Paris, unde, timp de doi ani, urmează, la Sorbona şi la Collège de France, cursurile lui Gaston Paris, Michel Bréal, Paul Meyer, Barbier de Maynard, iar la École des langues orientales vivantes se iniţiază în studiul limbilor balcanice, bulgară, sîrbă, greacă şi turcă, pe care le va folosi în studiile sale.

În 1889 îşi trece doctoratul la Leipzig cu teza de folclor *Les jours d'emprunt ou les jours de la vieille*, în care analizează credinţa populară despre *Zilele babei*. Lucrarea a apărut în revista „Romania“ din Paris, în acelaşi an.

Întors în ţară, este numit, în 1889, suplinitor al lui B. P. Hasdeu la catedra de filologie comparată, unde funcţionează timp de doi ani.

Lecţia de deschidere la facultate, *Lingvistica contemporană sau şcoala neogramatică*[2], arată orientarea largă a lui Lazăr Şăineanu în problemele lingvisticii timpului său. El apreciază pozitiv noua perspectivă adusă în lingvistică de neogramatici prin importanţa acordată de aceştia graiurilor vii, în opoziţie cu concepţia unilaterală şi dogmatică a indoeuropeniştilor, care considerau sanscrita, greaca şi latina ca limbi superioare structural faţă de toate celelalte limbi ale lumii. Un adevărat comparati-

[1] „Romania“, Paris, 1887, p. 631—632.

[2] Vezi Lazăr Şăineanu, *Lingvistica contemporană sau şcoala neogramatică*. Lecţie de deschidere a cursului de filologie comparativă la Facultatea de litere din Bucureşti (16. VIII. 1889), Bucureşti, 1890.

vism, precizează Lazăr Şăineanu, este posibil numai pe baza materialului vast al multiplelor limbi existente, de la cele mai primitive pînă la cele mai desăvîrşite din punct de vedere literar.

Lazăr Şăineanu nu este un adept fără rezerve al neogramaticilor. El arată că cercetările acestora se limitau la fonetică, lexic şi morfologie, neglijînd sintaxa şi semantica, şi că pretenţia lor de a stabili legi fixe în evoluţia sunetelor este iluzorie.

Un alt aspect limitativ al şcolii neogramatice relevat de Lazăr Şăineanu este importanţa excesivă acordată de aceasta elementului fiziologic în dauna celui psihologic. Orientarea neogramatică el şi-o completează cu cea psihologică a lui Steinthal, Raul de Grasserie, Sayce şi cu cea etnopsihologică a lui Wundt. Studiile fiziologice asupra limbii, arată Lazăr Şăineanu, degenerau în formule algebrice şi în minuţii. Lingvistica luase astfel un aspect rebarbativ, uitînd scopul ei ultim, *„acela de a simţi pulsaţiile marii inimi a umanităţii sub învelişul fiecăreia din cuvintele unei limbi“*[1]. El are aceeaşi înţelegere complexă a realităţii limbii ca B.P.Hasdeu. *„Limba*, scrie Lazăr Şăineanu, *oglindeşte viaţa întreagă a unui popor şi, spre a înţelege istoria adesea misterioasă a cuvintelor unei limbi, trebuie să cunoaştem păsurile sufleteşti ale poporului, credinţele sale intime, tot ce-i umple inima de bucurie sau de jale, tot ce-i insuflă speranţă sau spaimă, cu un cuvînt întreagă acea ştiinţă a poporului, cunoscută sub numele de folclor, căreia viitorul îi rezervă o splendidă carieră“*[2].

A doua lucrare elaborată de Lazăr Şăineanu în cadrul activităţii sale ca suplinitor al lui B.P.Hasdeu este tot de lingvistică teoretică: *Raporturile dintre gramatică şi logică*.[3] Pornind de la existenţa mulţimii limbilor vorbite în lume şi a varietăţii mijloacelor lor gramaticale şi lexicale, el arată cît de exagerate au fost teoria lui Aristotel şi cea de la Port-Royal, care au căutat să identifice gramatica cu logica, deoarece luaseră de model limbile care ajunseseră la un mare grad de perfecţiune literară, ca: greaca, latina şi franceza. Lazăr Şăineanu susţine în mod just că limba şi gîndirea sînt două realităţi diferite, care se influenţează reciproc, şi că nu există o legătură necesară între

[1] Vezi Lazăr Şăineanu, *Lingvistica contemporană sau şcoala neogramatică*, p. 42.
[2] Vezi Idem, *ibidem*, p. 42
[3] Vezi Idem, *Raporturile dintre gramatică şi logică*. Studiu de lingvistică generală. Prelegeri ţinute la universitate, Bucureşti, 1891.

forma şi sensul elementelor lingvistice, acelaşi conţinut de gîndire putînd fi exprimat, în limbi diferite, prin cuvinte diferite şi prin forme gramaticale diferite.

* * *

Lazăr Şăineanu a fost primul lingvist român care a manifestat un interes special pentru istoria lingvisticii noastre. După studiul *I. Heliade Rădulescu ca gramatic şi filolog*, publicat în 1892 şi rămas pînă astăzi singurul asupra acestui subiect, el publică, în acelaşi an, o lucrare vastă intitulată *Istoria filologiei române*[1], în care a reunit într-o expunere unitară mai multe studii publicate anterior în „Revista nouă", condusă de B.P.Hasdeu. Lucrarea înfăţişează mai întîi primele manifestări de interes pentru limba română care au avut loc în străinătate, începînd cu colecţia poliglotă de texte a lui Megiser din secolul al XVI-lea. Sînt prezentaţi apoi primii poligloţi români : spătarul Milescu şi Dimitrie Cantemir. Un capitol important al lucrării îl formează învăţămîntul gramatical în epoca fanariotă. Împotriva părerii lui C. Erbiceanu şi a altor istorici care au susţinut că şcolile înfiinţate de fanarioţi la Bucureşti şi Iaşi au avut un rol cultural important, Lazăr Şăineanu arată că învăţămîntul din aceste şcoli a fost de fapt un obstacol în dezvoltarea limbii şi culturii româneşti. Gramatica ce se învăţa în ele avea un caracter formal şi străin de spiritul limbii noastre. În şcolile fanariote se cultiva chiar prejudecata că limba română este incapabilă să exprime cultura superioară, acest privilegiu fiind rezervat limbii greceşti.

Un capitol special este consacrat împrumuturilor lexicale româneşti în limbile popoarelor cu care am avut un contact mai îndelungat : bulgari, sîrbi, evrei, armeni, ţigani.

Partea cea mai pozitivă a lucrării, care îşi păstrează valoarea pînă astăzi, este expunerea critică a activităţii primilor gramatici români şi a principalelor curente de la începuturile lingvisticii noastre : latinismul, italienismul şi purismul.

Prezentarea critică a lingvisticii româneşti din a doua jumătate a secolului trecut este făcută în cadrul larg al dezvoltării culturii noastre în general, ea cuprinzînd nu numai studiile care se referă direct la limbă, ci şi cele de etnografie, folclor, literatură, artă, istorie şi arheologie. Această interpretare largă a lingvisticii era cea a concepţiei istoriste a fraţilor Grimm şi a

[1] A doua ediţie a apărut în 1895.

romantismului german, pe care Lazăr Şăineanu şi-a însuşit-o mai întîi de la B.P.Hasdeu. După această concepţie „*filologia îmbrăţişează viaţa unui popor în principalele manifestări ale inteligenţei sale şi se identifică pînă la capăt cu cultura sa, care cuprinde pe de o parte limba şi literatura, iar pe de altă parte moravurile şi arta naţională. Dintre toţi aceşti factori, limba este cel mai important întrucît, servind celorlalţi de organ expresiv, ea face posibilă existenţa lor. În jurul limbii şi al imediatei sale expresiuni, a literaturii, trebuie să se concentreze opintirile filologului. Nu se poate cere de la dînsul aprofundarea egală a tuturor acestor factori; dar cunoştinţa lor generală îi este indispensabilă pentru aprecierea producţiunilor literare ale trecutului*“[1]. Pe lîngă spiritul riguros ştiinţific şi vasta documentare, o caracteristică esenţială a acestei lucrări a lui Lazăr Şăineanu este sentimentul patriotic care o străbate, mîndria pe care el o simte pentru realizările româneşti în domeniul lingvisticii şi al culturii. Combătînd greşelile şcolii latiniste şi ale altor curente subiectiviste, Lazăr Şăineanu afirmă cu tărie primatul elementului popular, care constituie temelia limbii şi a culturii noastre.

Cu excepţia etimologistului retrograd N. Quintescu, în urma raportului căruia a fost respinsă de la premiul Academiei Române, *Istoria filologiei române* a fost unanim preţuită, rămînînd timp de peste şase decenii singura noastră lucrare în acest domeniu. Cel care o consultă astăzi constată că judecăţile lui Lazăr Şăineanu asupra diferitelor curente sau lingvişti din trecut au rămas în mare parte valabile. Cu drept cuvînt, Iosif Vulcan a apreciat-o, în „Familia“ din 1892, prin cuvintele: „*Cîte capitole, tot atîtea studii preţioase care dau lucrării o înaltă valoare*“.

* * *

O parte importantă a activităţii lingvistice a lui Lazăr Şăineanu a fost consacrată lexicografiei. El a avut preocupări în acest domeniu încă fiind student, cînd a început să adune în mod organizat toate cuvintele întîlnite în lectură, cu sensurile atestate la diferiţi autori. Urmărind să completeze dicţionarul lui Pontbriant, intercalînd cuvinte noi în ordinea alfabetică a acestui dicţionar, a sfîrşit prin a-l dubla şi chiar a-l tripla. Adunarea acestui vast material lexical i-a fost de mare folos în toate lucrările lui

[1] Vezi Lazăr Şăineanu, *Istoria filologiei române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1895, p. 387—388.

ulterioare. O impresie puternică i-a făcut lui Lazăr Şăineanu dicţionarul lui A. de Cihac. „*Cu opera lui Cihac*, scrie el, *am făcut cunoştinţă cîţiva ani după apariţiunea ei şi într-un timp cînd adunarea proprie a materialului popular era deja terminată. Totuşi, Dicţionarul etimologic dacoromân a fost pentru mine o revelaţiune şi, din cauza bogăţiei elementului comparativ, un obiect de continuă preocupare. Pentru prima oară această lucrare oferea posibilitatea de a îmbrăţişa orizontul lexical în conturele sale aproximative. Şi cu toată sărăcia izvoarelor vechi, noi şi dialectale, abundenţa materialului etimologic excita curiozitatea şi dădea mijlocul de a controla aserţiunile pripite ale autorului şi a rectifica eronatele sale deducţiuni*“.

Neputîndu-şi procura lucrarea lui A. de Cihac, el a copiat-o în întregime, comprimînd formele paralele. „*Această transcriere raţională*, continuă Lazăr Şăineanu, *mi-a oferit ocaziunea nu numai de a aprofunda limba însăşi, ci încă de a o îmbrăţişa în cvasi-totalitatea ei. Şi cînd pentru prima oară am ajuns să cuprind cu mintea, ca într-o perspectivă îndepărtată, vastul orizont al graiului naţional, atunci de-abia am recunoscut cît de puţin se explorase acest cîmp imens şi cît de mult rămînea de făcut filologiei române spre a-i circumscrie conturele prin elaborarea sistematică a părţilor constitutive.*“[1]

O importantă sursă pentru cunoaşterea lexicului limbii române a constituit-o pentru Lazăr Şăineanu literatura populară scrisă şi orală. Citind pe Petre Ispirescu şi alte producţii populare, „*am constatat cu mirare*, scrie el, *lacunele nenumărate ale dicţionarelor existente, în care elementul popular lipsea încă pe atunci cu desăvîrşire*“[2].

După o muncă încordată de peste zece ani, Lazăr Şăineanu reuşeşte să elaboreze, în 1896, *Dicţionarul universal al limbii române*, lucrarea lui cea mai cunoscută de către masele largi, care a răspuns uneia din necesităţile cele mai acute ale culturii româneşti a timpului. Din 1896 pînă în 1939, lucrarea a avut opt ediţii, primele şase fiind revizuite de autor, iar ultimele două de editura „Scrisul românesc“ din Craiova.

Dicţionarul lui Lazăr Şăineanu a apărut într-o epocă în care Academia Română nu reuşea să elaboreze dicţionarul limbii noastre din pricina planului prea vast în care a fost conceput de către B. P. Hasdeu.

---

[1] „Foaia pentru toţi“, 1897, nr. 22, p. 170-171.
[2] „Foaia pentru toţi“, p. 170.

Scanned with OKEN Scanner

În locul unui dicționar de proporții vaste care căuta să cuprindă întreg lexicul românesc din trecut și contemporan, literar și regional, cum voia să-l realizeze Academia Română, Lazăr Șăineanu a întocmit un dicționar al limbii contemporane, care pentru vremea cînd a apărut a răspuns nevoilor celor mai largi cercuri de cititori. Timp de decenii n-a existat elev, student, intelectual de orice profesie și din oricare dintre provinciile românești, de dinainte ca și de după primul război mondial, care să nu-l fi consultat cu folos pentru însușirea limbii române literare. Numărul mare al edițiilor lui a constituit un fenomen puțin obișnuit în cultura noastră din trecut. El și-a menținut această popularitate pînă la apariția *Dicționarului limbii române literare contemporane* (1955—1957) și a *Dicționarului limbii române moderne* (1958).

În prefața primei ediții, Lazăr Șăineanu înfățișează pe larg concepția lucrării, care este cea clasică a lui E. Littré din *Dictionnaire de la langue française* (1860—1865). Dicționarul cuprinde, scrie Lazăr Șăineanu, „*limba națională în toate manifestările vieții moderne: literatură, știință, artă, meserii, industrie, comerț*". El este destinat a fi înainte de toate expresiunea uzului contemporan, „*primul și principalul obiect al unui dicționar. Partea fundamentală a oricărui dicționar național e tezaurul de vorbe populare, e suma elementelor neaoșe ale graiului. Dar alăturea de acest fond primordial, care constituie fizionomia specială a oricărei limbi, și alăturea de stratul cuvintelor istorice care formează caracteristica generală a epocilor trecute, există o întreagă idiomă suprapusă: terminologia literară, științifică, artistică, politică și tehnică*". Prin asimilarea termenilor culturii moderne, limba română a devenit „*un organ demn de civilizațiune*", iar fraza românească „*s-a putut degaja de povara trecutului. Cu mlădierea și mobilitatea ei infinită, fraza noastră modernă, comparată cu cea arhaică, greoaie și zăbavnică, ne dă oglinda cea mai fidelă a evoluției noastre sociale. Această repede asimilare probează că importul de termeni din sferele diverse ale cugetării și activității umane corespunde unor nevoi reale și permanente, că acel import era rezultanta unei transformări radicale a societății românești sub raportul politic și intelectual*".

Dintre arhaisme sînt incluse în dicționar acelea „*fără de care prima pagină a istoriei sau a culturii naționale ar rămînea o enigmă pentru generația actuală*": denumirile de demnități, de funcțiuni, de monede, de măsuri, termenii politici, juridici, militari.

Regionalismele au fost înregistrate numai în măsura în care ele au pătruns în literatură, dar sensurile figurate şi populare ale cuvintelor sînt foarte numeroase.

Criteriul de bază al selectării cuvintelor a fost cel al circulaţiei lor, iar izvoarele de culegere a materialului au fost operele scriitorilor noştri de seamă din trecut şi contemporani, lucrări ştiinţifice, juridice, tehnice, economice, presa, folclorul şi conversaţia curentă.

Zeci de mii de cuvinte ale limbii române au fost definite sobru şi clar, pentru întîia oară în lingvistica noastră, în dicţionarul lui Lazăr Şăineanu. Citatele care însoţesc definiţiile sînt alese din scriitorii noştri cei mai reprezentativi.

La sfîrşitul dicţionarului, se dă un supliment, cuprinzînd nume proprii istorice şi geografice, fapt care explică titlul de *dicţionar universal.*

În ediţiile ulterioare, Lazăr Şăineanu a adus lucrării îmbunătăţiri substanţiale. De la ediţia a doua, apărută în 1906, se indică şi etimologia cuvintelor, se sporesc citatele din scriitori, iar în supliment se înnoiesc mereu datele biografice, geografice, statistice, pe măsura schimbărilor istorice intervenite.

Dicţionarul lui Lazăr Şăineanu are, firește, lipsuri şi greşeli, inevitabile în condiţiile şi în vremea în care a fost elaborat, unele criticate cu înverşunare de adversarii autorului[1].

Printre cele mai întemeiate obiecţii care i se pot aduce lucrării este abuzul de neologisme franceze, dintre care unele n-au avut niciodată o circulaţie curentă la noi[2].

Dar oameni dintre cei mai de seamă ai culturii noastre au salutat cu căldură apariţia lui. Reuşita dicţionarului lui Lazăr Şăineanu, scria I. L. Caragiale la apariţia primei ediţii, se datoreşte faptului că *„el nu s-a mărginit în opera sa de a înregistra un singur factor de cultură, ci a căutat să îmbrăţişeze toate manifestările vieţii unui popor modern: literatură, ştiinţă, arte, meserii, industrie, comerţ. Astfel, acest dicţionar universal oferă o imagine redusă, dar precisă a culturii noastre actuale, întrucît ea se oglindeşte în limbă. Un alt mijloc de care s-a servit autorul spre a da viaţă definiţiunilor sale a*

---

[1] Vezi V. Săghinescu, *Scrutare Dicţionarului universal al limbii române de Lazăr Şăineanu*, Iaşi, 1898; vezi şi Lazăr Şăineanu, *Cum se critică la noi în ţară un dicţionar elementar al limbii române*, Craiova, 1901, 39 p.; Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, IX, în „Limba română", XII (1963), nr. 1, p. 87.

[2] Vezi critica lui Urban Jarnik, Braşov, 1897, 20 p.

fost preocuparea de a sprijini cu mărturii autentice vorbele și nuanțele de sens. N-am nevoie, încheia I. L. Caragiale, *să mai fac elogii autorului pentru munca sa îndelungată și conștiincioasă spre a înzestra școala și societatea noastră cu o carte atît de indispensabilă. Lazăr Șăineanu este unul dintre tinerii noștri învățați la care soliditatea științifică se asociază cu un adevărat talent de popularizator*"[1].

Panait Istrati evocă, în *Trecut și viitor*, cu un lirism pătrunzător, rolul acestui dicționar în viața sa sufletească. El îl numește „*cartea sfîntă a adolescenței*" sale, „*aceea pe care n-am mai lăsat-o din mînă timp de zece ani*" și care „*avea să devină izvorul tuturor bucuriilor și surprizelor unei vieți de copil chinuit*"[2].

Folosul adus de Lazăr Șăineanu culturii noastre prin *Dicționarul universal al limbii române* s-a îndreptat în primul rînd asupra școlii. „*Am căutat a da cărții o formă populară*, scrie el în prefața ediției a doua, *ca să poată fi accesibilă și folositoare tuturora și în primul rînd școlii.*"

Dar Lazăr Șăineanu nu a răspuns nevoilor practice ale școlii numai prin acest prețios dicționar, ci printr-o serie de alte lucrări utile pentru timpul cînd au apărut: *Dicționar german-român* (1887), *Dicționar român-german* (1889), care au avut amîndouă mai multe ediții, *Gramatica elementară a limbii latine* (1890), care de asemenea a avut mai multe ediții, *Comentarii la De bello gallico* a lui Julius Caesar, *Comentarii la De viris ilustribus* de Sallustius. O remarcabilă lucrare a lui Lazăr Șăineanu în literatura noastră didactică este *Autori români moderni*, apărută în 1891, care a avut, pînă în 1895, trei ediții. El a prezentat pe scriitorii noștri din secolul al XIX-lea prin caracterizarea operei, date biografice, fragmente de texte cu numeroase note explicative, a readus în actualitate autori puțin editați în acea vreme, ca: poeții Văcărești, Cîrlova, Bolintineanu, și a relevat cu curaj meritele lui C. Dobrogeanu-Gherea. Alegerea bucăților în proză și versuri și caracterizările diferiților autori arată că Lazăr Șăineanu poseda un fin gust literar și un ascuțit spirit critic. Prin această lucrare el a adus, nu numai școlii, ci și marelui public cititor, un real serviciu în susținerea interesului pentru studiul literaturii noastre clasice.

---

[1] Vezi I. L. Caragiale, *Opere*, vol. IV, ediția Șerban Cioculescu, p. 426-427.

[2] Panait Istrati, *Trecut și viitor*, p. 82—84.

Lazăr Şăineanu a fost şi un harnic şi conştiincios editor de texte vechi, contribuind, în colaborare cu V. A. Urechia, la publicarea, pentru întîia oară, a operelor complete ale lui Miron Costin[1].

* * *

Ultima lucrare de lingvistică românească a lui Lazăr Şăineanu este *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române* (3 volume, 1900). La baza lucrării se găseşte studiul *Elementele turceşti în limba română*, publicat de el în 1887 în „Revista pentru istorie, filologie şi arheologie", condusă de Grigore Tocilescu. Această primă formă era o lucrare pur lexicografică, cuprinzînd 1 445 de cuvinte turceşti din limba română. *Influenţa orientală* este rezultatul adîncirii cercetării problemei timp de doisprezece ani.

Cuvinte de origine turcească în limba română înregistrase mai întîi R. Roesler în *Die griechischen und türkischen Bestandteile im Rumänischen* (1865), A. de Cihac în dicţionarul său (vol. II, 1879), Fr. Miklosich în *Die türkischen Elemente in den südosteuropäischen Sprachen* (1884) şi B. P. Hasdeu în *Les éléments turcs dans la langue roumaine* (1886). Cu excepţia dicţionarului lui A. de Cihac, toate aceste lucrări fuseseră elaborate pe baza unui material sărac, adunat din izvoare întîmplătoare.

Dicţionarul lui A. de Cihac, deşi mai bogat decît celelalte, avea însă lacune de care Lazăr Şăineanu a fost de la început deplin conştient. „*Cihac*, scria el, *prezentase mai mult starea actuală a limbii şi exclusese oarecum factorul istoric din domeniul ei. Primul pas de făcut era dar revendicarea elementului cultural din trecut şi restabilirea în drepturile sale a acestei părţi importante din viaţa istorică a naţiunii. În primul meu studiu lexical, «Elemente turceşti în limba română», am căutat a efectua această integrare şi a cuprinde în sfera investigaţiunii şi materialul cultural al trecutului aşa cum el se oglindeşte în literatura cronicarilor. O iarnă întreagă am citit pe toţi cronicarii şi rezultatul acestei lecturi îndelungate n-a rămas în urma muncii: terenul fiind inexplorat şi terminologia culturală a trecutului exuberantă, am ajuns să dublez şi să triplez sece-*

[1] Miron Costin, *Opere complete după manuscripte, cu variante şi note, cu o recenziune a tuturor codicelor cunoscute pînă astăzi, bibliografia, biografia lui Miron Costin, un glosariu lucrat de d-l L. Şăineanu, portrete, facsimile diverse de V. A. Urechia*, tipărită sub auspiciile Academiei Române, tom I-II, Bucureşti, 1886—1888, XIII + 800 p. (I); XV + 656 p (II).

rișul aflat în Cihac, majoritatea acestor adause raportîndu-se la fapte din sfera culturii naționale"[1].

Cuprinzînd material din cronicile românești, din documente, din folclor și din graiul popular, *Influența orientală* nu este numai o lucrare de lexicologie, ci o sinteză istorică și lingvistică a raporturilor poporului român cu cel turcesc și, în general, cu popoarele orientale. Un rezumat substanțial al acestei lucrări a fost făcut de autor și în limba franceză, în două articole, primul privind limba: *Les éléments orientaux en roumain*, apărut în revista „Romania" (1901—1902, vol. XXX și XXXI), iar al doilea, cultura: *Le régime et la société en Roumanie pendant le règne des Phanariotes* (1711—1821), publicat în „Revue internationale de sociologie" (1902). Amîndouă articolele au fost distinse cu premii franceze.

În *Influența orientală*, Lazăr Șăineanu analizează mai întîi ipotezele hazardate ale lui B. P. Hasdeu despre influențele avară, pecenegă și cumană asupra limbii române, arătînd că acestea nu pot fi dovedite științific. El arată de asemenea că influența tătară nu este mai veche la noi de secolul al XVII-lea și că ea este foarte redusă, limitîndu-se la Moldova.

Singura influență orientală remarcabilă a fost cea turcească, datorită îndelungatei stăpîniri turcești în țările române. Ea este însă exclusiv de natură lexicală: cuvinte și cîteva sufixe. La rîndul lor, și turcii au împrumutat unele cuvinte din limba română: *boier*, *călăraș*, *mămăligă*, *bardă*, *caș* ș.a.

Influența turcească se împarte, după Lazăr Șăineanu, în două perioade:

1. secolele XV—XVII, cînd ea a fost mai profundă, pătrunzînd în graiul popular, în cronici și în cărțile populare;
2. epoca fanariotă (secolul al XVIII-lea), cînd a fost mai de suprafață, limitîndu-se, în general, la sfera politico-administrativă și la jargonul clasei boierești, fapt care a făcut ca aceasta să dispară o dată cu epoca respectivă, spre deosebire de influența din prima perioadă, care este, în parte, persistentă pînă astăzi.

Cuvintele turcești din limba română se referă mai ales la sfera vieții materiale: hrană, locuință, comerț, meserii, nume de plante și de animale, termeni politici și militari. Neexistînd legături culturale și sufletești între cele două popoare, termeni turcești abstracți sau privind viața spirituală nu au pătruns în limba română.

---

[1] „Foaia pentru toți", 1897, nr. 22, p. 171.

În ceea ce priveşte răspîndirea geografică a elementelor turceşti, Lazăr Şăineanu arată că ele sînt mai numeroase în Muntenia şi în Moldova, unde se găsesc împrumuturi comune dar şi separate pentru fiecare din cele două provincii, rare în Banat şi aproape inexistente în Transilvania. Dintre dialectele limbii române, cel mai impregnat de turcisme este dialectul aromân, în cel istroromân acestea fiind inexistente.

Analizînd influenţa turcească pe bază de texte, Lazăr Şăineanu arată că ea se găseşte mai ales în cronici, în actele oficiale, în inventare, în acte dotale, în tarifele de vamă ale epocii. La cronicari, ea merge crescînd: redusă la Grigore Ureche, accentuată la Miron Costin, dominantă la Muste şi Dimitrie Cantemir, îşi ajunge apogeul la Ioan Neculce, Enache Kogălniceanu şi Alecu Beldiman.

Influenţa orientală a fost unanim apreciată de critica română şi străină ca o contribuţie deosebit de valoroasă la istoria limbii şi poporului român, ea rămînînd singura în acest domeniu pînă astăzi. N. Iorga, deşi îi găseşte unele lipsuri, o apreciază astfel: „*Trei frumoase volume care se impun consideraţiei oricui, chiar şi celui care nu-i ascunde greşelile şi lipsurile, iar lista de cuvinte este foarte bogată şi foarte documentată prin exemple literare şi istorice*“[1]. Romanistul german Gustav Weigand o aprecia ca: „*menită să aducă cel mai mare folos celor ce se ocupă cu studiul ştiinţific al limbii române*“[2]. Iosif Popovici îi aduce obiecţia justă că influenţa turcească din limba română trebuia studiată în legătură cu influenţa corespunzătoare din limbile balcanice[3]. Grigore Tocilescu recunoaşte meritele evidente ale lucrării, care, scrie el, „*presupune o muncă încordată, cunoştinţe filologice speciale şi o riguroasă metodă ştiinţifică*“[4], dar, din motive străine de ştiinţă, întocmeşte un raport echivoc pentru Academie, în urma căruia lucrarea a fost respinsă de la premiul academic. În locul ei, Academia Română a premiat atunci o lucrare despre creşterea cailor. După douăzeci de ani de la apariţia lucrării, lingvistul clujean Vasile Bogrea aprecia astfel valoarea ei ştiinţifică: „*Biblia elementelor*

[1] Vezi „Noua revistă română“, 1901, nr. 26, p. 60; vezi de asemenea răspunsul lui Lazăr Şăineanu în nr. 26 şi 28 şi replica lui N. Iorga în nr. 29 şi 32.

[2] Vezi „Zeitschrift für romanische Philologie“, XXVII (1903), p. 227-228.

[3] Vezi „Transilvania“, 1904, nr. 1, p. 1—25.

[4] Vezi „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie“, 1900, vol. V, p. 320.

Scanned with OKEN Scanner

orientale din românește rămîne opera lui Șăineanu «Influența orientală asupra limbii și culturii românești». Nesocotirea acestei lucrări fundamentale a dus la rezultatul că zeci de etimologii turcești, propuse în ultimul timp, sînt în realitate niște plagiate involuntare“ [1].

* * *

Prin concepția lingvistică, însușită îndeosebi de la B. P. Hasdeu, Lazăr Șăineanu a acordat în permanență, în lucrările sale, un loc de seamă folclorului scris și oral. Dar el nu s-a mărginit la folosirea folclorului numai ca material ilustrativ și la culegerea lui, ci a făcut numeroase studii de folclor, căutînd să explice originea, sensul și circulația producțiilor populare[2].

Dragostea pentru producțiile literaturii populare i-a inspirat-o și susținut-o îndeosebi povestitorul Petre Ispirescu. Asupra rolului pe care l-a avut Petre Ispirescu în formația lui sufletească, Lazăr Șăineanu a făcut unele mărturisiri prețioase în aceleași pagini autobiografice menționate în cursul studiului de față. Rîndurile lui Lazăr Șăineanu asupra lui Petre Ispirescu prezintă un mare interes pentru istoria literară, prin faptul că izvoarele directe privitoare la viața povestitorului sînt destul de sărace. „*Adevăratul meu maestru întru limba și cultura poporului*, scrie Lazăr Șăineanu, *a fost autorul legendelor și basmelor române. Ore întregi nu obosea unchiașul să stea de vorbă și să împărtășească cu luminile sale pe studentul avid de a se adăpa la un izvor atît de pur și atît de nesecat. Parcă-l văd pe venerabilul bătrîn părăsindu-și corecturile ce-l podideau și punîndu-se cu drag la dispoziția mea, care veneam totdeauna la tipografie cu un sac de întrebări, ba asupra cutărei expresiuni ce n-o mai întîlnisem la alt scriitor, ba despre cutare credință mie necunoscută, ba despre modul cum își scria basmele. Numeroasele sale comunicațiuni orale se pot regăsi în mai toate publicațiunile mele și în special în Semasiologie. Exemplarul ce i-l oferisem din Elementele turcești l-am găsit după moartea lui Ispirescu, adnotat de el de la un capăt pînă la altul, și de acele prețioase însemnări va beneficia a doua ediție a cărții ce o prepar chiar acum. Tot dînsul revizuise primele litere ale Dicționarului român-german care a fost dedicat memoriei sale. Mă aflam la*

[1] Vezi V. B o g r e a, *Contribuție la studiul elementelor orientale din limba română*, în „Dacoromania“, I (1920-1921), p. 272.

[2] Asupra activității lui ca folclorist, vezi P e r p e s s i c i u s, *Lazăr Șăineanu și folclorul*, în „Studii de istorie literară și folclor“, IV (1955), p. 27—44.

Paris cînd Ispirescu, copleşit de o muncă ingrată, căzuse pe patul de boală din care nu mai avea să se ridice. Îi scrisesem că în acel an (1897) profesorul Picot recomandase elevilor de la şcoala de limbi orientale din Paris ca text de traducere ale sale Legende sau Basmele Românilor şi-i împărtăşisem în acelaşi timp de ce consideraţiune se bucura culegătorul-tipograf în societatea folclorică din Paris. Am avut o mare mulţumire cînd, întors din străinătate, văduva-i mi-a povestit că acea comunicaţiune i-a îndulcit ultimele momente ale vieţii sale."[1]

Cercetările în domeniul folclorului românesc ale lui Lazăr Şăineanu sînt cuprinse în două lucrări: *Basmele române* (1895) şi *Studii folclorice* (1896), acestea din urmă cuprinzînd studiile publicate în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", „Convorbiri literare" şi „Revista nouă".

Lucrarea *Basmele române*, de peste o mie de pagini, a fost distinsă, în manuscris, în 1895, cu „Premiul I. Heliade Rădulescu" al Academiei Române. De data aceasta adversarii lui Lazăr Şăineanu, în frunte cu V.A.Urechia, n-au reuşit să obţină respingerea valoroasei lucrări de la premiere, deoarece numele autorului a fost prezentat la concurs în plic închis.

În munca de valorificare a folclorului nostru depusă în secolul trecut de V. Alecsandri, B.P.Hasdeu, I.A.Zanne, S.Fl. Marian, Iosif Hodoş, M. Gaster, Petre Ispirescu, G. Dem. Teodorescu, Urban Jarník şi Andrei Bîrseanu, Lazăr Şăineanu a adus, prin această lucrare, o contribuţie dintre cele mai remarcabile. El a studiat basmele româneşti după metoda istorică şi comparativă folosită de B.P.Hasdeu: mai întîi pe terenul naţional, unde au dobîndit o formă specifică, şi apoi la popoarele vecine şi romanice, pentru a constata, comparativ, elementele comune. Basmele sînt comparate de asemenea cu legendele antice, stabilindu-se conexiunile cu acestea.

Pentru compararea basmelor, Lazăr Şăineanu a consultat întreaga literatură folclorică mai de seamă a epocii: studiile lui Hahn, Schmidt, Legrand, Krauss, Caballero, Grimm, Tylor, Stier, Jones, Jagič, Miklosich ş.a. Basmele au fost analizate după temele lor, reproducînd la sfîrşitul fiecărui capitol basmul tip şi variantele lui.

Concluzia generală la care ajunge Lazăr Şăineanu este că basmele nu aparţin unui singur popor şi că ele sînt universale şi foarte vechi ca origine. Crearea lor este, după expresia lui, de

[1] „Foaia pentru toţi", 1897, p. 170.

natură „antropologică", ea derivînd din identitatea psihicului uman, care face ca aceleași idei și aceleași personaje să revină mereu în diferitele basme. Diversificarea basmelor de la un popor la altul este rezultatul specificului național și al imaginației fiecărui popor. Analogiile dintre basmele diferitelor popoare pot duce însă, arată Lazăr Șăineanu, și la concluzii greșite. „*Prudența recomandă*, scrie el, *evitarea, în stabilirea analogiilor, a oricărui dogmatism și acest criteriu ne-a servit de călăuză în lunga cercetare ce am consacrat-o basmelor române*"[1]. În afara elementelor mitice propriu-zise, basmele conțin etica și filozofia omului din popor. „*Lumea basmelor respiră un optimism foarte pronunțat*"[2], scrie Lazăr Șăineanu, în sensul că binele triumfă și răul e învins, iar bunătatea și simplitatea, ca însușiri nobile ale naturii umane, sînt totdeauna puse în lumină favorabilă.

O adîncire a acestui din urmă aspect al basmelor, cu explicația socială corespunzătoare, ar fi dat desigur lucrării lui Lazăr Șăineanu o mai mare valoare științifică. Dar metodologia de cercetare a folclorului nu conținea în acea epocă decît vagi apropieri de metoda materialist-istorică, indispensabilă oricărei cercetări științifice. Ca toate celelalte studii de folclor de la sfîrșitul secolului trecut, lucrarea lui Lazăr Șăineanu, foarte bogată în material, este descriptivă, mărginindu-se, în esență, la încercarea de a stabili geneza și răspîndirea basmelor. Pentru nivelul științei folclorului din epoca în care a apărut, lucrarea are însă merite incontestabile, ea rămînînd pînă astăzi la noi singurul mare studiu de ansamblu în acest domeniu[3].

În *Studii folclorice* sînt analizate credința populară despre *Zilele babei*, studiu cu care și-a trecut doctoratul la Leipzig, în 1889, legenda *Meșterului Manole*, pe care o urmărește la toate popoarele balcanice, credința despre *Iele sau Zîne*, despre *Căpcăuni* ș.a. Un interesant capitol este consacrat gesturilor și simbolurilor populare care înlocuiesc vorbirea. Astfel, poporul personifică prin oaie blîndețea, prin chiparos, nemurirea, prin alb, lumina, prin negru, întunericul, prin dafin, victoria etc. Părțile corpului reprezintă diferite simboluri sufletești : nasul este semnul vigorii, tăierea lui fiind o mare pedeapsă. Semnificații speciale au pentru

---

[1] Vezi L a z ă r Ș ă i n e a n u, *Basmele române*, p. 966.
[2] Idem, *ibidem*, p. 966.
[3] O apreciere negativă asupra *Basmelor române* a făcut Aron Densușianu în „Revista critică-literară" (1895), p. 228—241.

popor ochii, cu diferitele lor culori, ca şi anumite numere (13). Graiul fără cuvinte constituie un specific al psihologiei populare.

* * *

Format în şcoala lingviştilor şi folcloriştilor români, patriot prin dragostea pentru trecutul nostru şi pentru creaţiile noastre populare, autor al unui mare număr de lucrări ştiinţifice şi didactice, Lazăr Şăineanu era îndreptăţit la o situaţie oficială, corespunzătoare meritelor sale ştiinţifice deosebite. Totuşi n-a putut-o obţine, deoarece, potrivit legislaţiei discriminatorii de atunci, el nu se bucura de cetăţenia română. N-a putut fi decît profesor suplinitor, mai întîi la universitate, timp de doi ani cît l-a suplinit pe B. P. Hasdeu, predînd filologia comparată, apoi la liceul „Gheorghe Lazăr" şi, în urmă, la Şcoala normală superioară din Bucureşti, unde a predat latina şi româna. În 1890 i s-a creat, la insistenţele lui B.P.Hasdeu, o catedră de istorie şi literatură română la Universitatea din Bucureşti, unde n-a putut însă funcţiona efectiv.

* * *

Din 1901, de cînd a plecat din ţară, activitatea lui Lazăr Şăineanu nu mai aparţine lingvisticii române. El a încercat, în primii ani după stabilirea în capitala Franţei, să-şi continue vechile preocupări, făcînd cunoscute, în revistele franceze de specialitate, rezultatele cercetărilor sale anterioare asupra folclorului românesc şi a influenţei orientale asupra limbii şi culturii noastre. Aceste preocupări au trebuit să înceteze, deoarece nu mai dispunea de materialul documentar necesar, existent doar în bibliotecile româneşti, iar pe de altă parte, studiile privind limba şi cultura română nu interesau acolo decît un cerc prea restrîns de specialişti. De aceea, el a fost nevoit să-şi creeze un drum în lingvistica franceză.

Sînt lesne de înţeles greutăţile mari întîmpinate de un străin în crearea unui drum propriu într-o disciplină ilustrată în Franţa, timp de secole, de nume celebre.

Se ridică, în primul rînd, problema grea a însuşirii desăvîrşite a culturii şi mentalităţii franceze. „*Cine poate spune*, scrie Lazăr Şăineanu, *dureroasele sforţări ce presupune o asemenea trans-*

formare? Mi-au trebuit ani de zile pentru a opera această schimbare, pentru a asimila în creierul meu rezultatele unei culturi incomparabil superioare."[1]

Lingvistica franceză din acea epocă era dominată de mari personalități : Gaston Paris, Paul Mayer, A. Thomas, Ferdinand Brunot, Antoine Meillet, J. Gilliéron și mulți alții. Dar Lazăr Șăineanu a dovedit că posedă calitățile unui adevărat om de știință pe care nu-l abat de la vocația sa nici cele mai mari obstacole. Fără nici o situație oficială, trăind din venitul *Dicționarului universal* și din premiile primite pentru fragmentele publicate din *Influența orientală* în revistele franceze amintite, el a reușit, în scurt timp, să se impună în rîndurile lingviștilor francezi de seamă.

Caracteristica lucrărilor lui Lazăr Șăineanu din perioada stabilirii în Franța (1901—1934) o constituie cercetarea concretă a legăturii dintre limbă și istorie și mai ales a rolului elementului popular și al creației spontane în dezvoltarea limbii franceze. În această privință este semnificativă prima lui lucrare mai mare, publicată în limba franceză : *La création métaphorique en français et en roman* (Halle, 1905—1907). Noua lui direcție de cercetare : elementul spontan și popular în dezvoltarea limbii îl deosebea de majoritatea lingviștilor francezi de pînă atunci, care căutau originea cuvintelor franceze numai în etimoane latine, grecești, germanice și celtice, multe dintre acestea fiind reconstituite de ei în mod artificial.

Rezultatul cercetărilor minuțioase ale lui Lazăr Șăineanu în domeniul istoriei limbii franceze, îndeosebi al lexicului ei, sînt cîteva monografii impunătoare prin bogăția documentării, originalitatea metodei și noutatea concluziilor.

Interesul lui Lazăr Șăineanu s-a îndreptat spre așa-numitul „argou", limbajul special al declasaților sociali : vagabonzi, cerșetori, pungași, hoți. Argoul era un aspect insuficient studiat al limbii franceze, fapt care dusese la numeroase concluzii greșite în ceea ce privește originea și dezvoltarea lui. Cu toate că Gaston Paris se exprimase față de Lazăr Șăineanu că „*un asemenea studiu n-ar fi demn de un adevărat lingvist*", el nu s-a descurajat, tocmai fiindcă voia să aducă lumină în acest material confuz. După cercetarea, timp de mai mulți ani, a documentelor argotice franceze, începînd din secolul al XVI-lea pînă la 1850, Lazăr Șăineanu, care în Franța își semna lucrările

[1] L. Sainéan, *Histoire de mes ouvrages*, p. 4—5.

L. Sainéan, reuşeşte să publice două lucrări de sinteză asupra originii şi dezvoltării istorice a argoului francez: *L'argot ancien* (un volum, 1907) şi *Les sources de l'argot ancien* (două volume, 1912).

Concluziile acestor două lucrări sînt următoarele: 1. argoul vechi francez este o creaţie indigenă; 2. el nu este o creaţie spontană, ci un limbaj voit şi secret, prin excelenţă metaforic; 3. argoul vechi francez nu are împrumuturi străine decît din argoul italian şi spaniol, pe care le-a influenţat la rîndul său; 4. el a influenţat în diferite epoci vocabularul francezei comune, mai ales al limbii păturilor de jos; 5. la mijlocul secolului al XIX-lea, vocabularul argoului vechi francez era contopit definitiv în vocabularul general al limbii franceze.

Prezentînd un interes multilateral pentru lingvişti, folclorişti şi scriitori, aceste două lucrări au stîrnit un mare interes ştiinţific. La apariţia primei dintre ele, A. Meillet a scris că ea „*a pus bazele studiului ştiinţific al argoului şi epoca amatorilor a luat sfîrşit*“[1]. Amîndouă lucrările au fost premiate, cea dintîi cu „Premiul Volnay“, iar a doua cu „Premiul Academiei Franceze“.

O altă lucrare de mari proporţii asupra limbajului popular francez este *Le langage parisien au XIX-ème siècle*, apărută în 1920, în care Lazăr Şăineanu studiază vocabularul maselor din capitala Franţei, în care s-au amestecat elemente de jargon ale diferitelor grupări profesionale: meseriaşi de tot felul, soldaţi, marinari, elemente din dialectele şi graiurile franceze, termeni coloniali, împrumuturi străine. El analizează mediul social de naştere al fiecărui cuvînt şi funcţia de comunicare pe care o îndeplineşte, arătînd creşterea considerabilă din aceste izvoare multiple, în secolul trecut, a vocabularului limbii franceze, precum şi a tezaurului ei metaforic. Punînd într-o lumină nouă valoarea lingvistică şi socială a limbajului parizian, Lazăr Şăineanu a trezit un mare interes pentru studierea acestuia, neglijat pînă atunci de lingvistica academică. Marele rol al Parisului în viaţa socială, politică şi culturală a Franţei a făcut ca limbajul parizian să se răspîndească în întreaga ţară. Un studiu asemănător asupra limbajului unei mari aglomerări umane este *L'argot des tranchées* (1915), în care a analizat, după originea lor, elementele constitutive ale limbajului soldaţilor amestecaţi în tranşee, în cursul primului război mondial.

Lazăr Şăineanu a consacrat o muncă stăruitoare, după stabilirea sa în Franţa, studiului operei lui Rabelais.

[1] Vezi „Bulletin de la Société de linguistique de Paris“, 1907, p. 280.

Scanned with OKEN Scanner

Inițiate și susținute de Abel Lefranc, preocupările asupra operei și vieții lui Rabelais se concretizaseră, la începutul acestui secol, în întemeierea unui „Cerc de studii rabelaisiene" și în periodicul „Revue des études rabelaisiennes". Între anii 1912 și 1922, „Cercul de studii rabelaisiene" a publicat o mare ediție critică, în patru volume, a operei lui Rabelais, în care partea de comentarii lingvistice a fost întocmită de Lazăr Șăineanu.

Ca membru al acestui cerc, el a publicat, între anii 1922 și 1923, lucrarea, în două mari volume, *La langue de Rabelais.*

Lazăr Șăineanu a studiat pentru prima dată în mod amplu vocabularul marelui scriitor francez, a cărui operă prezintă o deosebită importanță pentru întreaga Renaștere franceză. Spre a putea stabili originea și semnificația bogăției incomparabile a limbii lui Rabelais, el analizează mai întîi starea societății și a culturii epocii, reflectată în opera scriitorului. Lazăr Șăineanu a cercetat cele mai variate izvoare istorice : dicționarele profesionale, argoul, dialectele și graiurile regionale ale epocii, deoarece opera lui Rabelais a sintetizat toată cultura franceză a vremii în aspectele ei cele mai variate, materiale și spirituale. Fiecare termen corespunde unei realități sociale, tehnice și științifice a timpului, o parte dintre aceștia fiind folosiți de Rabelais pentru întîia oară în literatură. Lazăr Șăineanu scoate în evidență caracterul realist al vocabularului scriitorului, care a cunoscut direct orașele și porturile franceze, instituțiile și oamenii cei mai diferiți ai vremii, cîntecele populare, jocurile de copii. El analizează aproape patru mii de cuvinte care se referă la toate domeniile activității omenești, arătînd căile pe care acestea au pătruns în opera lui Rabelais.

Legînd strîns studiul limbii de viața societății, Lazăr Șăineanu a reușit să deschidă cercetătorilor, prin această monumentală lucrare, o cale nouă pentru cunoașterea operei lui Rabelais. El a arătat de asemenea influența marelui scriitor asupra contemporanilor și urmașilor în lucrarea *L'influence et la réputation de Rabelais* (1929), în care indică temele lui Rabelais care se regăsesc în operele scriitorilor de mai tîrziu, stabilind care au fost, timp de patru secole, imitatorii, biografii și criticii lui Rabelais în Franța și care au fost traducătorii lui în străinătate, mai ales în Anglia și Germania, unde acesta s-a bucurat de o mare reputație.

Cea din urmă lucrare a lui Lazăr Șăineanu este *Les sources indigènes de l'étymologie française* (în 4 volume, 1925—1935)[1].

[1] Ultimul volum a apărut postum sub titlul *Autour des sources indigènes. Etudes d'étymologie française et romane*, Florence, Genève, 1935.

Scanned with OKEN Scanner

În această lucrare, el aplică pe o scară largă concepţia, cu totul nouă pentru vremea aceea, că originea cuvintelor franceze, şi romanice în general, nu trebuie căutată numai în etimoane latine, greceşti, germanice, celtice, ci în mare parte în resursele proprii ale acestor limbi. Lazăr Şăineanu şi-a orientat cercetările în această direcţie sub influenţa lui J. Gilliéron, creatorul geografiei lingvistice, care a relevat mai întîi marea importanţă a geniului popular în creaţia lingvistică. La această concepţie Lazăr Şăineanu a ajuns însă şi prin studiile sale proprii asupra Renaşterii franceze, care-i arătaseră rolul hotărîtor, în acea epocă, al creaţiei autohtone în dezvoltarea limbii.

Înainte de J. Gilliéron şi de Lazăr Şăineanu se ignora tocmai ceea ce se datora francezilor în îmbogăţirea limbii lor.

Franceza, arată Lazăr Şăineanu în prefaţa lucrării, nu-i opera gramaticienilor, ci a maselor. Poporul de jos, ţăranii, copiii, toţi i-au adus contribuţii importante. Aceşti factori au luat parte în mod constant la îmbogăţirea limbii franceze, la evoluţia ei seculară, alături şi în afară de latină şi de influenţele venite dinafară.

Pentru cercetarea ştiinţifică a etimologiei cuvintelor, Lazăr Şăineanu consideră ca indispensabilă îmbinarea criteriului istoric cu cel geografic şi social. „*Criteriul cronologic şi geografic, determinarea mediului social sînt*, scrie el, *datele preliminare indispensabile oricărei cercetări asupra originii cuvintelor* [1]".

Prin această vastă lucrare, Lazăr Şăineanu a adus un punct de vedere nou într-un domeniu în care stăpînea rutina. Ceea ce Gilliéron a făcut pentru studiul francezei actuale, Lazăr Şăineanu a făcut pentru franceza veche, relevînd rolul creaţiei populare în îmbogăţirea acesteia.

În Franţa, lucrarea a fost ignorată, la apariţia ei, de cei care se găseau pe vechile poziţii de cercetare. Ea s-a bucurat însă, de la început, de preţuirea romaniştilor dinafara graniţelor Franţei. Marele romanist german Gerhard Rohlfs a apreciat-o, pe drept cuvînt, ca o lucrare care „*face epocă în domeniul etimologiei*", iar Leo Spitzer, ca o lucrare care „*dă o nouă orientare metodelor actuale de explicare a etimologiei cuvintelor* [2]".

* * *

[1] Vezi L. Sainéan, *Les sources indigènes de l'étimologie française*, vol. I, 1925, Prefaţă, p. VII.

[2] Vezi L. Sainéan, *Lettres de..., le grand philologue* (1859 — 1934) *publiées, préfacées, annotées par son frère Constantin*, Bucarest, 1936, p. 18.

Lazăr Şăineanu a murit în mai 1934, la vîrsta de 75 de ani. El a lăsat o moştenire ştiinţifică impunătoare, atît în lingvistica română cît şi în cea franceză. La baza operei lui se găseşte o muncă uriaşă şi o credinţă fanatică în misiunea omului de ştiinţă. „*Nu este vorba de a publica o lucrare în plus*, scria el în 1904, *am publicat deja destule, ci de a face ceva realmente util pentru ştiinţă*[1]".

Pentru numeroasele lucrări consacrate lingvisticii române şi franceze, Lazăr Şăineanu s-a bucurat de preţuirea specialiştilor competenţi, dar prin condiţiile specifice societăţii timpului şi datorită spiritului său independent, el n-a putut obţine sprijinul oficialităţilor nici în România, nici în Franţa. Dar Lazăr Şăineanu, absorbit de pasiunea lui pentru ştiinţă, nu s-a lăsat descurajat de nerealizarea lui pe plan social. „*Dacă nici unul din obiectivele materiale şi sociale n-au fost atinse nici în ţară, nici aici*, scria el în 1930 fratelui său Constantin, după apariţia primelor trei volume din «*Les sources indigènes*», *cel puţin datoria faţă de ştiinţă, iat-o îndeplinită în mod loial. Într-o oarecare măsură mă simt mîndru. Puţini romanişti, în timpul nostru, au realizat o operă vastă ca a mea. Am conştiinţa liniştită că am dus la capăt planul complet al aspiraţiilor mele ştiinţifice. Gîndul că am realizat ceea ce mi-am propus îmi dă o mare satisfacţie, mult mai preţioasă decît aceea a unei manifestaţii publice sau a unui articol de ziar*"[2].

Personalitatea lui Lazăr Şăineanu ca om de ştiinţă a fost caracterizată lapidar, la moartea sa, în 1934, de romanistul francez Mario Roques: „*O muncă enormă şi fără răgaz care a fost însuşi sensul vieţii lui, un spirit viguros şi pasionat în elaborare ca şi în critică, foarte liber faţă de tradiţiile şi de dogmele de şcoală, — toate acestea asigură operei sale o originalitate trainică*[3]".

Lazăr Şăineanu rămîne definitiv integrat în lingvistica română prin numeroasele lui lucrări consacrate limbii şi culturii noastre, care pot fi cercetate cu folos şi astăzi. El rămîne de asemenea în lingvistica franceză, în care a deschis drumuri ce nu mai pot fi ocolite.

---

[1] Vezi L. Sainéan, *Histoire de mes ouvrages*, p. 43.
[2] Idem, *ibidem*, p. 56.
[3] „Romania", 1934.

Scanned with OKEN Scanner

I. A. CANDREA

I. A. Candrea a făcut parte din pleiada de lingviști români care, la începutul secolului nostru, au dat un puternic impuls cercetărilor asupra istoriei și structurii limbii române: Al. Philippide, H. Tiktin, O. Densusianu și Sextil Pușcariu.

Spre deosebire de acești mari contemporani ai săi, personalitatea științifică a lui I.A. Candrea n-a făcut pînă acum obiectul nici unui studiu de ansamblu.

Reconstituirea biografiei lui prezintă unele dificultăți din cauza lipsei datelor documentare. Arhiva Facultății de filologie din București, unde I. A. Candrea a fost profesor timp de 25 de ani, nu cuprinde decît foarte puține date. Nici *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"* din 1931, al cărui autor principal a fost I. A. Candrea însuși, nu conține decît cîteva date sumare biobibliografice. Nu s-a întocmit pînă acum nici măcar o bibliografie a lucrărilor lui care să pună în lumină bogăția și varietatea acestora. Fișierul Bibliotecii Academiei R.P.R., deși foarte cuprinzător la numele lui I.A. Candrea, n-a putut înregistra numeroasele etimologii, articole și note din reviste și ziare, pe care autorul nu le-a adunat niciodată în volum.

Studiul de față este prima încercare de sinteză critică asupra operei științifice a lui I.A. Candrea. El va trebui urmat de alte lucrări de reconsiderare, mai ales din partea foștilor săi elevi care l-au cunoscut direct.

I. A. Candrea s-a născut la București în 1872 dintr-o familie numită Hecht. Tatăl său a fost tehnician constructor, iar un unchi, ofițer, a fost avansat colonel în războiul din 1877. Studiile medii le-a făcut la liceul „Gheorghe Lazăr", unde și-a luat bacalaureatul

Scanned with OKEN Scanner

în 1892, iar cele universitare la Facultatea de litere și filozofie a Universității din București, între anii 1892 și 1896, avînd aici ca profesor pe „marele Hasdeu", cum îl numește I. A. Candrea.

Fiind încă student, el începe, în colaborare cu N. Canianu, să elaboreze *Dicționarul geografic al județului Dolj* și *Dicționarul geografic al județului Putna*, apărute, primul în 1896, iar al doilea în 1897, ambele fiind premiate de Societatea geografică română. Aceste lucrări sînt prețioase și astăzi din punct de vedere lingvistic pentru datele toponimice bogate pe care le cuprind.

În 1897 pleacă la Paris pentru continuarea studiilor de lingvistică, unde audiază, la Sorbona și la École Pratique des Hautes Études, cursurile lui Gaston Paris, Paul Mayer, Antoine Thomas, É. Picot și J. Gilliéron, lărgindu-și orizontul științific, deschis în țară de B. P. Hasdeu, în domeniile romanisticii moderne, lexicografiei și geografiei lingvistice.

În timpul studiilor la Paris, I. A. Candrea l-a cunoscut pe Ovid Densusianu, al cărui colaborator și prieten a rămas pînă spre sfîrșitul vieții, cînd, devenind personalități științifice proeminente, au ajuns la unele diferențieri de opinii care i-au distanțat într-o oarecare măsură.

După obținerea, în 1902, a doctoratului la Facultatea de litere din Paris, cu teza *Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme*, I. A. Candrea se întoarce în țară, unde este numit, în 1903, profesor de limba franceză la Gimnaziul din Craiova, iar în 1904, la liceul „Mihai Viteazul" din București, funcționînd aici pînă în 1920.

Ca profesor în învățămîntul mediu, I. A. Candrea a desfășurat o activitate lingvistică prodigioasă. În 1905 este cel mai apropiat colaborator al lui O. Densusianu la înființarea și organizarea Societății filologice române, care, deși de scurtă existență, a avut un rol important în promovarea cercetărilor lingvistice la noi. În cadrul acestei Societăți, I. A. Candrea a prezentat numeroase comunicări și a participat activ la conducerea „Buletinului" ei, apărut între 1905 și 1907.

În 1913, pe baza bogatei activități științifice desfășurate ca profesor în învățămîntul mediu, I. A. Candrea, sprijinit de O. Densusianu, este numit conferențiar la catedra de filologie romanică de la Facultatea de litere și filozofie din București. În 1927 a fost numit profesor de dialectologie și folclor romanic la aceeași facultate, post în care a funcționat pînă în 1938, cînd, împlinind 66 de

ani, a fost pensionat pentru limită de vîrstă, după legea de organizare a învăţămîntului superior în vigoare atunci. A murit în 1952, la Paris.

I. A. Candrea a fost un cercetător fecund în aproape toate domeniile lingvisticii române. Preocupările lui variate i-au fost înlesnite de cunoaşterea limbilor clasice, a principalelor limbi moderne şi ale popoarelor vecine, pe care şi le-a însuşit încă din tinereţe, atît în ţară cît şi în timpul studiilor la Paris.

* * *

Deoarece I. A. Candrea a avut în permanenţă preocupări simultane asupra diferitelor aspecte ale limbii române, nu vom putea analiza activitatea lui după criteriul cronologic, ci după grupele de probleme studiate, în care vom include toate lucrările mai importante de aceeaşi natură scrise la epoci diferite.

Cea mai îndelungată şi mai consistentă activitate a fost depusă de I. A. Candrea în domeniul lexicologiei şi lexicografiei. Acest fapt îşi are explicaţia în orientarea cercetărilor din epoca de formare a lui ca lingvist. Atît în străinătate cît şi în ţara noastră preocupările lexicologice şi lexicografice au fost deosebit de intense în a doua jumătate a secolului trecut, cînd aproape în toate ţările europene se elaborau mari dicţionare ale limbilor naţionale. La noi se începuse de către B. P. Hasdeu, într-o atmosferă de mare însufleţire, elaborarea *Dicţionarului Academiei Române*; în Franţa, unde I. A. Candrea şi-a continuat studiile, preocupările lexicologice şi lexicografice erau dominate de E. Littré, A. Hatzfeld, A. Darmesteter şi A. Thomas, care au elaborat dicţionare ale limbii franceze, celebre şi astăzi în întreaga lume.

Epoca în care I. A. Candrea îşi elaborează primele lui studii de lexicologie era stăpînită la noi de preocuparea de a descoperi şi de a pune în lumină elementele latine ale limbii române, ca o reacţiune împotriva tezei greşite a lui A. de Cihac, după care elementele lexicale slave formau majoritatea vocabularului românesc.

Ocupîndu-se de lexicul limbii române sub aspectul lui etimologic, I. A. Candrea păstrează însă spiritul obiectiv de cercetare, care a caracterizat întreaga lui muncă ştiinţifică.

În 1893, fiind încă student, el a publicat în „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", condusă de Grigore Tocilescu, un valoros studiu intitulat *Cîteva substrate latine vulgare*, prin care lua parte la o discuţie ştiinţifică foarte actuală în acea vreme în romanistică.

Studiul latinei populare se așeza abia atunci pe baze științifice. Impulsul hotărîtor îl dăduse în acest domeniu lucrarea de mare răsunet a lui Gustav Gröber *Vulgärlateinische Substrate in romanischen Wörtern*, publicată între anii 1883 și 1889 în „Archiv für lateinische Lexicographie".

Reconstituirea de forme latine populare, neatestate în texte și inscripții, dar care stau la baza multor forme din limbile romanice, constituia atunci o preocupare dominantă în romanistică.

Pornind de la materialul lexical românesc, pe care Gustav Gröber nu l-a cunoscut, I. A. Candrea a îmbogățit lista acestuia cu 201 cuvinte latine populare reconstituite de el. Dintre acestea sînt de menționat: **allentare*, din care îl avem pe *alinta; *allargare > alerga; *allongare > alunga; *brosca > broască; *cingla > chingă; *clagum > chiag; *fomes > foame; *galleta > găleată; *glemus > ghem; *libertare > ierta; *matia > mațe; *ventulare > vîntura; *vivitia > viață* ș.a.

Pentru fiecare din prototipurile reconstituite, I. A. Candrea indică, alături de forma românească, formele din celelalte limbi romanice care presupun același prototip latin popular.

Reconstituirile făcute de I. A. Candrea au fost însușite aproape în întregime de O. Densusianu în monumentala sa lucrare *Histoire de la langue roumaine* (vol. I, 1902).

Din aceeași preocupare de a stabili compoziția istorică a vocabularului românesc a rezultat, în 1902, studiul *Étymologies roumaines*, publicat la Paris în revista „Romania"[1], în care I. A. Candrea demonstrează originea latină a unor cuvinte ca: *adăpost, adică, adevăr, aiept, arăta, botez (a boteza), căsca, ciur, creier, despica, deștept (a deștepta), flămînd, fluture, mușca, puțin, plăpînd* ș.a.

Acest studiu este completat, în anii 1904—1905, cu o nouă contribuție: *Din elementele latinești ale limbii române*, publicată în „Convorbiri literare"[2], în care stabilește etimologia latină a cuvintelor de uz general: *adia, anin (arin), dărîma, încînta, mesteacăn, mistreț, pătlagină, pătul, a strepezi*, precum și a cuvintelor regionale: *tindeică (tindeche), piedin, tărșină, steregie, torugă (turugă)* ș.a. Bazate pe cunoașterea adîncă a culturii noastre populare, etimologiile acestor cuvinte au rămas valabile și astăzi.

I. A. Candrea a inaugurat în lexicologia noastră cercetarea științifică a răspîndirii cuvintelor românești în limbile vecine. În

[1] Vezi „Romania", Paris, XXXI, 1902.

[2] Vezi „Convorbiri literare", XXXVIII—XXXIX (1904—1905), p. 874—884, 425—437, 1119—1138.

studiul *Elemente române în limbile slavice*[1], el a analizat o serie de toponimice românești din Galiția (*Petrusza*, *Fraga*, *Petranka*, *Strymba*), Boemia (*Kristin*, *Purkarec*), Croația și Slovenia (*Petricika*, *Batrina*, *Bezuina*, *Katun*, *Durmitor*, *Vizitor*), care sînt urme ale răspîndirii românilor în aceste regiuni în cursul evului mediu. I. A. Candrea a stabilit de asemenea originea românească, în limbile popoarelor slave vecine, a aproape două sute de cuvinte din domeniul pastoral și agricol, care, păstrîndu-și în general, ca și numele topice, fonetismul original, sînt considerate în mod just de el ca prețioase urme de limbă română veche, anterioară apariției primelor noastre texte.

Cercetarea numelor topice și a cuvintelor comune românești din limbile popoarelor slave vecine întreprinsă în acest studiu este considerată de I. A. Candrea doar ca o schiță pentru o lucrare mai vastă care urma să includă și studiul literaturii populare a acestor popoare în comparație cu cea românească, intenție pe care el a abandonat-o însă ulterior. Studiul toponimicelor și antroponimicelor românești din limbile popoarelor vecine a fost reluat și adîncit mai tîrziu de Nicolae Drăganu, în lucrarea *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și onomasticii*[2].

I. A. Candrea s-a simțit în schimb atras de lucrări lexicografice de mari proporții, în primul rînd de elaborarea dicționarului limbii române.

În colaborare cu O. Densusianu, a publicat, în 1914, *Dicționarul etimologic al limbii române*, *Elementele latine*, care a apărut numai pînă la cuvîntul *a putea*. Acest dicționar era a treia încercare științifică de a stabili inventarul cuvintelor moștenite de limba română din latină. Prima încercare a fost făcută de A. de Cihac în 1871, în volumul I din *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, iar a doua, de Sextil Pușcariu, în 1905, în *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. Lateinisches Element.*

Lucrat la nivelul științei timpului, cu traducerea în franceză a fiecărui cuvînt și cu redarea formelor corespunzătoare din dialectele sud-dunărene ale limbii noastre și din celelalte limbi romanice, dicționarul lui I. A. Candrea și O. Densusianu, deși neterminat, a

---

[1] Vezi „Noua revistă română", nr. 9 (1900), p. 339—409.
[2] Vezi p. 205—209 din acest volum.

constituit un important moment în cercetarea ştiinţifică a etimologiei vocabularului românesc[1].

Tot în 1909, I.A. Candrea şi O. Densusianu au început publicarea unei alte mari lucrări lexicografice *Dicţionar general al limbii române*, menit să înlocuiască *Dicţionarul Academiei Române*, a cărui elaborare era încredinţată din 1906 lui Sextil Puşcariu. Dicţionarul lor şi-a întrerupt însă apariţia chiar de la prima literă, publicîndu-se doar pînă la cuvîntul *azvîrli*.

Lucrarea nu are o prefaţă explicativă, dar din titlul ei rezultă planul vast al autorilor : *Dicţionar general al limbii române din trecut şi de azi, cuprinzînd formele literare cu citaţiuni din scriitorii vechi şi de azi, formele dispărute azi din limbă cu indicarea izvoarelor din secolele al XVI-lea—al XVIII-lea, formele literare din tot domeniul dacoromân cu indicarea regiunii unde se întrebuinţează, etimologia cuvintelor a căror origine e bine stabilită.* Dicţionarul cuprindea, pentru întîia oară la noi, ilustraţii pentru concretizarea diferitelor noţiuni.

În afară de faptul că, pentru un dicţionar ilustrat, condiţiile grafice în care începuse să apară erau necorespunzătoare, el cuprindea, în tendinţa de a fi cît mai complet, şi forme artificiale, ca : *acuilă, anticuitate, licheur* (lichior), sau regionalisme neviabile, ca : *a acsintărui* (a recruta), *ambrişig* (cîştig), *a adeli* (a ademeni) ş.a.[2].

După încetarea apariţiei *Dicţionarului general*, I. A. Candrea a continuat să adune şi să redacteze singur, pe baza aceluiaşi plan, materialul lexical românesc, reuşind, în 1931, după 22 de ani, să publice *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, a cărui primă parte este *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, elaborat de el, iar a doua parte, *Dicţionarul istoric şi geografic universal*, elaborat de Gh. Adamescu.

Acest dicţionar este opera cea mai de seamă a lui I. A Candrea, reprezentînd un impresionant exemplu de muncă, răbdare şi ştiinţă. Evocînd în prefaţă munca depusă la elaborarea lui, I. A. Candrea arată că : *„a făcut tot ce e omeneşte posibil, jertfindu-şi o bună parte a vieţii, muncind ani îndelungaţi cîte 16 ore pe zi, ca să adune într-un mănunchi florile răzleţite pe ici şi colo ale graiului românesc, pe care să-l pună cu drag la îndemîna oricui, ca să-i poată sluji de pildă şi îndrumare, de dascăl şi sfătuitor, în toate împreju-*

---

[1] O campanie nedreaptă de discreditare a acestei lucrări a fost dusă de G. P a s c u, în „Viaţa românească" şi în „Beiträge zur Geschichte der rumänischen Philologie", 1920, p. 13—31.

[2] Vezi „Convorbiri literare", XLIII (1909), nr. 2, p. 202—206.

rările. Recunosc din capul locului că mare mi-a fost îndrăzneala de a lua asupră-mi — un om singur, supus ca oricare altul slăbiciunilor — înfăptuirea unui astfel de ideal. Dar nu mi-am precupeţit nici timpul, nici sănătatea, ca să pot duce la bun sfîrşit greaua întreprindere ce luasem asupră-mi".

Ca concepţie generală, dicţionarul lui I. A. Candrea a îmbinat cele mai bune elemente ale dicţionarelor franceze : *Larousse*, Dicţionarul lui Littré, Dicţionarul lui Hatzfeld-Darmesteter-Thomas, precum şi ale dicţionarelor româneşti : al lui Şăineanu şi al lui Tiktin. El s-a străduit să cuprindă atît cuvintele limbii române vechi cît şi ale celei contemporane, literare şi regionale.

Din limba veche, pe lîngă cuvintele curente şi astăzi, au fost incluse cele care se referă la stările de lucruri, aşezămintele, demnităţile, datinile şi credinţele din trecut, la viaţa şi îndeletnicirile ţăranului. Nu au fost incluse turcismele care se întîlnesc numai sporadic în cronici şi în documente vechi. Dicţionarul cuprinde numeroase locuţiuni şi proverbe care oglindesc modul de gîndire şi psihologia poporului român. Au fost incluse un mai mare număr de regionalisme decît în dicţionarele lui Şăineanu şi Tiktin, cu indicarea regiunii în care circulă.

Din limba modernă a fost cuprins întreg vocabularul de largă circulaţie, dar şi un număr exagerat de neologisme din franceză, unele de foarte îngustă specialitate, altele chiar necunoscute, luate de autor direct din dicţionarele franceze. În privinţa abuzului de neologisme franceze, dicţionarul lui I. A. Candrea se apropie de cel al lui Lazăr Şăineanu.

Sensurile cuvintelor au fost redate în ordinea istorică, de la cel mai vechi la cel mai nou, ele fiind ilustrate prin citate din literatura cultă şi populară. Numeroase dintre neologismele din franceză n-au putut fi însoţite de citate, dovedindu-se prin aceasta că ele nu erau încetăţenite în limbă.

Dicţionarul indică în mod sumar şi etimologia cuvintelor.

Faţă de lucrările lexicografice româneşti apărute anterior, dicţionarul lui I. A. Candrea cuprinde cel mai mare număr de cuvinte : 43 269. El a însemnat, pentru timpul cînd a apărut, un vădit progres ştiinţific şi de tehnică în lexicografia noastră.

După modelul dicţionarului *Larousse*, lucrarea cuprinde peste 6 000 de desene şi ilustraţii pentru concretizarea diferitelor noţiuni, iar pentru a indica domeniile cărora le aparţin cuvintele (agricultură, industrie, medicină, botanică, zoologie, literatură ş.a.), I. A. Candrea a folosit un sistem de semne simbolice (cerc gol, cerc

Scanned with OKEN Scanner

plin, cerc cu punct, pătrat, triunghi ş.a.), făcînd astfel economie de spaţiu, dar şi îngreuind, prin numărul lor mare, orientarea cititorului.

Pentru calităţile lui lexicografice, dicţionarul lui I. A. Candrea a fost apreciat pozitiv, de la apariţia lui, de critica noastră lingvistică. Sextil Puşcariu, care lucra de aproape 30 de ani la *Dicţionarul Academiei Române* şi care era cel mai competent critic de specialitate, l-a caracterizat astfel : „*O muncă îndelungată şi conştiincioasă a fost depusă ca să se dea, într-o operă de ansamblu, uşor de utilizat, imaginea atîtor lucruri*". Printre calităţile lucrării, Sextil Puşcariu relevă îndeosebi definiţiile „*scurte şi precise*" şi „*sinonimia bogată*". După ce relevă unele lipsuri ale dicţionarului : omiterea unor locuţiuni curente, a indicării datelor bibliografice la citate, rămînerea în urmă în ceea ce priveşte unele etimologii, Sextil Puşcariu conchide că dicţionarul lui I. A. Candrea „*este totuşi o operă de mare valoare, cum nu era altfel de aşteptat de la eminentul savant şi marele muncitor care a scris-o*"[1]. O. Densusianu[2], Ilie Bărbulescu[3] şi A. Scriban[4] au analizat de asemenea amănunţit lucrarea, recunoscîndu-i calităţile lexicografice. Observaţiile lor critice se referă, ca şi ale lui Sextil Puşcariu, la omisiunea unor cuvinte, inerentă într-o lucrare de proporţii atît de mari, la unele greşeli de etimologie şi în special la numărul mare de franţuzisme.

Dicţionarul lui I. A. Candrea a fost larg folosit de masele cititoare, paralel cu *Dicţionarul universal* al lui Lazăr Şăineanu, căruia îi este superior atît ca număr de cuvinte cît şi ca nivel lexicografic, fapt explicabil prin distanţa de timp scursă între apariţia lor şi prin experienţa de specialitate cîştigată. Ele au rămas în circulaţie pînă la apariţia *Dicţionarului limbii române literare contemporane* (4 vol., 1955—1957) şi mai ales a *Dicţionarului limbii române moderne*, ilustrat şi etimologic (1 vol., 1958), care, elaborate de mari colective de specialişti, le-au depăşit pe amîndouă calitativ şi deci ca utilitate.

*

* *

Un alt domeniu principal de cercetare de care s-a ocupat I. A. Candrea a fost istoria limbii române.

[1] Vezi Sextil Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în „Dacoromania", VII (1931—1933), p. 482—486.

[2] Vezi O. Densusianu, în „Grai şi suflet", VI (1934), p. 360—364.

[3] Vezi Ilie Bărbulescu, în „Arhiva", 1932, nr. 1,2. p. 95—110.

[4] Vezi A. Scriban, în „Arhiva", 1934, p. 131—138; idem, *ibidem* (1935), p. 69 — 74, 197 — 202; idem, *ibidem* (1936), p. 185—200. Vezi şi Al. Rosetti, în ziarul „Mişcarea", nr. 315, din 10 decembrie 1931.

Scanned with OKEN Scanner

Elaborarea acesteia a stat în centrul preocupărilor fiecăruia dintre lingviștii români din primele decenii ale secolului nostru. Dar nici unul dintre ei n-a putut-o duce pînă la capăt. O. Densusianu a scris istoria limbii române numai pînă în secolul al XVI-lea. Al. Philippide a tratat, în mod amplu, dar arbitrar, numai epoca de formare a limbii și poporului român[1]. Sextil Pușcariu a terminat numai două din cele patru volume proiectate ale istoriei limbii române, iar Al. Rosetti, urmîndu-l îndeaproape pe O. Densusianu s-a oprit, ca și acesta, la secolul al XVI-lea.

O istorie completă a limbii române nu avem încă pînă astăzi, ea fiind o operă greu de realizat de către un singur om. Elaborarea ei rămîne o sarcină de seamă a institutelor de lingvistică ale Academiei R.P.R., care au realizat și celelalte lucrări de bază ale lingvisticii noastre: îmbunătățirea normelor ortografice (1953), *Gramatica limbii române* (2 vol., 1954), *Limba română, fonetica, gramatica, vocabularul* (1956), *Dicționarul limbii române literare contemporane* (4 vol., 1955—1957) și *Dicționarul limbii române moderne* (1958).

I. A. Candrea n-a încercat să elaboreze o istorie a limbii române, ci a studiat numai unele faze ale ei, aducînd contribuții fragmentare, dar valoroase.

Prima problemă din acest domeniu de care s-a ocupat a fost studiul fondului latin al limbii române. El și-a propus să elaboreze o lucrare vastă, în cinci părți, asupra acestui subiect, în care urma să trateze fonetica, morfologia, sintaxa și lexicul. Din acest proiect amplu, I. A. Candrea a realizat numai prima parte, apărută în 1902, sub titlul: *Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme*, teza lui de doctorat la Sorbona. Începerea de lucrări de mari proporții și apoi părăsirea lor a constituit o mare lipsă în activitatea lui I.A. Candrea, care a dus puține lucrări pînă la capăt.

După o introducere asupra consonantismului latinei populare din epoca cuceririi Daciei, el analizează transformările în limba română ale fiecărei consoane din latina populară, după locul pe care îl ocupă în cuvînt. Teza lui de bază este că cele mai importante transformări consonantice ale elementelor latine din limba română erau încheiate în secolele al VII-lea și al VIII-lea, teză unanim admisă astăzi în lingvistica noastră, la susținerea căreia I. A. Candrea a adus un bogat material documentar.

[1] Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959, p. 161—168.

Erudiția și spiritul critic dovedite de el în această lucrare de tinerețe vor caracteriza toate lucrările lui ulterioare. Relevînd aceste calități, Gaston Paris aduce autorului doar obiecția că a acordat prea multă importanță poziției consoanelor față de accent, ceea ce l-a făcut să introducă în studiul său mai multe grupări și distincții decît erau necesare[1].

Caracteristic pentru spiritul științific al concepției lingvistice a lui I. A. Candrea este și faptul că toate formele românești pe care le citează în lucrare sînt transcrise fonetic, arătînd cu perspicacitate, într-o epocă în care etimologismul în ortografia noastră era încă persistent, că fonetismul se va impune *„ca fiind cel mai simplu și cel mai logic"*[2].

O problemă în care I. A. Candrea a adus precizări prețioase a fost cea a raporturilor lingvistice româno-albaneze. În „Buletinul Societății filologice române", el a publicat comunicarea *Din epoca de formațiune a limbii române*, în care adîncește ipoteza lui O. Densusianu din *Histoire de la langue roumaine* (vol. I, 1902) cu privire la substratul lingvistic comun al limbii române și albaneze. *„Cu cît cercetăm mai cu luare-aminte lexicul albanez*, scrie I.A. Candrea, *cu atît se întărește mai mult în noi convingerea că același substrat autohton a influențat deopotrivă, în epoca lor de formațiune, și limba românească și cea albaneză. Prin substratul acesta iliric, ori cum l-am numi, se pot explica atîtea și atîtea afinități între limba noastră și cea albaneză, a căror lămurire în zadar am căuta-o pe alte căi."*[3]

Referindu-se la problema formării limbii și poporului român, I. A. Candrea admite teza greșită a lui O. Densusianu că locul lor de formare ar fi fost mai ales în sudul Dunării, în contact cu cel al albanezei, dar el precizează că *„teritoriul locuit de români se întindea nu numai la sudul Dunării, ci cuprindea încă departe spre nord întreg Banatul de astăzi, ținutul sud-vestic al Transilvaniei și aproape întreaga Oltenie"*.[4]

După ce menționează contribuțiile aduse de Hugo Schuchardt, Gustav Meyer și O. Densusianu, el arată că trebuie adîncit studiul schimbărilor semantice ale cuvintelor de origine latină din română și din albaneză și al trăsăturilor comune ale sintaxei

---

[1] Vezi Gaston Paris, „Romania", 1903, p. 475—476.

[2] Vezi *Prefața*, p. VIII.

[3] Vezi I. A. Candrea, *Din epoca de formațiune a limbii române*, în „Buletinul Societății filologice române", 1905—1907, p. 25.

[4] Vezi I. A. Candrea, *Din epoca de formațiune*, p. 25.

Scanned with OKEN Scanner

celor două limbi. „*Nu întîmplarea*, scrie I. A. Candrea, *a făcut ca între aceste două limbi să se petreacă fenomene lingvistice străine limbii latine şi limbilor romanice, fenomene găsite şi la celelalte popoare balcanice, fie că ele le posedă prin împrumuturi de la români sau albanezi, fie că toţi le-au adoptat dintr-o limbă comună balcanică dispărută. Această limbă nu poate fi decît vechea iliră, despre care, din lipsa documentelor, nu ne putem pronunţa*“[1].

I. A. Candrea a reuşit, în acest studiu, să schiţeze esenţa problemelor aşa-numitei „*lingvistici balcanice*“, dezvoltată abia mai tîrziu de Gustav Weigand şi mai ales de Kristian Sandfeld, iar dintre lingviştii români de Theodor Capidan[2].

Obiecţiunea principală care trebuie să i se aducă lui I.A.Candrea este că el n-a mai reluat această problemă decît într-un curs universitar litografiat, lăsînd-o abia începută, ca şi cea a elementelor latine din limba română de care am vorbit mai sus.

Singura lucrare de istorie a limbii române pe care I. A. Candrea a dus-o pînă la capăt a fost studiul şi editarea *Psaltirii Scheiene*.

Manuscrisul acestei psaltiri, donat Academiei Române de Dimitrie Sturza Scheianul, de la care îşi are şi numele, a fost publicat mai întîi, în facsimile, de către Ioan Bianu, în 1889. Acesta a însoţit textul în facsimile cu transcrierea, pe pagina din dreapta, în caractere latine, indicînd, cu cursive, variantele din *Psaltirea* lui Coresi.

Studiul şi ediţia lui I. A. Candrea, în două volume, au apărut în Colecţia Comisiei istorice a României, în 1916, sub titlul *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolele al XVI-lea — al XVII-lea traduse din slavoneşte*.

Volumul I, de 240 de pagini, cuprinde studiul paleografic şi lingvistic al *Psaltirii Scheiene*. Sînt studiate amănunţit grafia şi ortografia manuscrisului, morfologia, sintaxa şi lexicul, cu referiri la toate celelalte psaltiri şi texte vechi ale epocii. Concluziile lui I. A. Candrea sînt următoarele: 1. manuscrisul *Psaltirii Scheiene* nu este o traducere originală, ci o copie după un manuscris anterior; 2. transcrierea copiei nu s-a făcut de către un singur copist, ci de trei; 3. ea nu este făcută după nici una din psaltirile cunoscute; 4. textul care a servit de model copiei a fost scris în grai rotacizant.

Faptul că este vorba numai de o copie, făcută de mai mulţi copişti, este dovedit, după I. A. Candrea, de lipsa de unitate în

[1] Vezi I. A. Candrea *Din epoca de formaţiune*, p. 25.
[2] Vezi p. 190—191 şi p. 241—243 din acest volum.

fonetism, în morfologie și lexic și de numeroasele omisiuni de silabe, cuvinte, propoziții și chiar versete, explicabile prin nepregătirea, neglijența sau distracția copiștilor.

I. A. Candrea este de acord cu Grigore Crețu, descoperitorul *Psaltirii Voronețene*, că traducerea *Psaltirii Scheiene* a fost făcută din slavonă și nu din greacă, cum susținuse I. G. Sbiera, dar este de acord cu acesta din urmă că manuscrisul este o copie și nu originalul traducerii, cum susținuse Grigore Crețu.

În ceea ce privește epoca în care s-a făcut copia *Psaltirii Scheiene* nu există indicații directe. Dar din examinarea amănunțită a filigranelor hîrtiei, I. A. Candrea stabilește perioada 1563 — — 1569, spre deosebire de O. Densusianu care susținuse anul 1580.

Originalul traducerii *Psaltirii Scheiene* datează, după I.A. Candrea, dintre anii 1460 și 1480. Copia ei și a *Psaltirii Voronețene* ar fi avut la bază același original dispărut. Diferențele dintre acestea s-ar datora nepregătirii și neglijențelor copiștilor.

Prototipul slavon după care s-a făcut traducerea originală ar fi o versiune foarte apropiată de cea a *Psaltirii sîrbești* a lui Branko Mladenovici, din 1496, descrisă mai întîi de Al. Odobescu în „Revista română“ (1861), apoi de F. Miklosich (1872) și publicată parțial de Jagič în 1907.

Copia *Psaltirii Voronețene* s-a făcut, după I. A. Candrea, între 1552 și 1559, iar traducerea *Psaltirii Hurmuzachi*, probabil singura traducere a *Psaltirii* care ni s-a păstrat în original, ar data dintre anii 1500—1520, fiind independentă însă de celelalte.

În ceea ce privește cauza căreia i se datoresc primele traduceri de texte religioase în limba română și în ceea ce privește locul unde s-au făcut aceste prime traduceri, I. A. Candrea arată că *„nu găsim nici un răspuns mai bun decît cel dat de N. Iorga care pune în legătură această mișcare literară cu propaganda husită“*. Influenței husite i se datorește, după I. A. Candrea, pe lîngă traducerea psaltirilor, cea a *Faptelor apostolilor* și cu multă probabilitate și a evangheliilor. El confirmă cu argumente lingvistice părerea lui N. Iorga și în ceea ce privește locul în care s-au făcut primele traduceri, și anume Mănăstirea Peri din Maramureș. În Maramureș, husitismul a fost, după el, ca și după N. Iorga, mai puternic și mai liber să se manifeste decît în Moldova sau Muntenia, unde era *„pază bună și multă cultură slavonă“*[1].

---

[1] Vezi și I. A. Candrea, *Monumentele cele mai vechi de limbă românească*, în „Noua revistă română“, nr. 36 și 37, 1901.

Atît problema cauzelor primelor traduceri de texte religioase în limba română cît şi cea a locului unde au fost făcute sînt controversate şi astăzi de către istoricii şi istoricii literari români. N. Iorga, Sextil Puşcariu, I. A. Candrea şi N. Cartojan le atribuie husitismului, locul în care au fost făcute fiind considerat Maramureşul; O. Densusianu şi, după el, Al. Rosetti, le atribuie influenţei luterane; Ilie Bărbulescu a susţinut că s-ar datora propagandei catolice, iar Ioan Bianu, Ştefan Ciobanu, Milan Şesan şi P. P. Panaitescu le atribuie necesităţilor interne. Fiecare dintre aceste explicaţii, luate în parte, sînt unilaterale, simplificînd realitatea. Dintre influenţele străine, singura care a putut să fie mai ştiinţific documentată este cea husită, dar este greu de admis logic şi istoric ca această influenţă străină să fi putut forma, în mod exclusiv, începutul literaturii noastre în limba naţională, fără să fi existat şi condiiţile interne care să promoveze sau să justifice această necesitate. Influenţa literară sau religioasă străină a fost strîns legată de necesităţile noastre culturale interne, fără de care ecoul ei n-ar fi putut avea urmări.

Volumul al II-lea reproduce textul *Psaltirii Scheiene* transcris în caractere latine, fiind însoţit de două preţioase glosare: unul slavo-român şi unul româno-slav.

Editarea textului a fost făcută de I. A. Candrea după o metodă larg folosită în acea epocă în textologia franceză. Ea consta anume în intervenţia editorului acolo unde textul prezenta lacune sau inconsecvenţe fonetice. I. A. Candrea a încercat, pe baza celorlalte traduceri româneşti ale psaltirii (*Psaltirea Voroneţeană*, cea a lui Coresi, *Psaltirea Hurmuzachi*, şi cea a lui Dosoftei), să reconstituie textul original al traducerii *Psaltirii Scheiene*. El arată că a fost nevoit să intervină în text acolo unde greşelile erau evidente sau cînd forme deosebite ca fonetism sau morfologie se aflau rătăcite printre altele mult mai numeroase care înfăţişau fonetismul şi morfologia primei traduceri, alterată de copiile ulterioare.

Această metodă a dat naştere, cum era şi firesc, la serioase obiecţiuni, în sensul că ea „*lasă joc liber arbitrarului*“[1]. Textul real al manuscrisului e dat de I.A. Candrea numai în subsolul paginilor, însoţit de textul corespunzător din psaltirile Voroneţeană, Hurmuzachi, cea a lui Coresi şi cea a lui Dosoftei, valoarea ştiinţifică a ediţiei sale constînd mai ales în această parte din subsolul paginilor.

[1] Vezi şi N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 50.

Apărute în anul intrării României în primul război mondial, ediția și studiul lui I. A. Candrea au fost puțin discutate. Totuși, în cadrul Academiei Române, eruditul slavist și filolog Ioan Bogdan a prezentat elogios această ediție, arătînd că ea „*completează în mod fericit fascicola întîia din volumul al doilea al lucrării lui O. Densusianu «Histoire de la langue roumaine» (1914), consacrată secolului al XVI-lea*". El adaugă : „*Ediția îmbogățește într-un mod simțitor materialul lexical al limbii noastre pentru secolul al XVI-lea, pe care-l și explică prin cele două glosare ce urmează textului, acestea fiind o contribuție prețioasă pentru studiul istoric al limbii române, atît din punct de vedere lexical cît și din cel morfologic și fonetic*" [1].

* * *

Interesul pentru problemele istoriei limbii române a fost însoțit, în permanență, la I. A. Candrea, de preocupări active pentru studiul graiurilor populare, care constituie o altă parte însemnată a activității sale științifice.

Primul lui studiu în acest domeniu este monografia *Graiul din Țara Oașului*, apărută în 1907.

După monografiile lui Gustav Weigand, J. Bachmeister și Sextil Pușcariu asupra graiurilor dacoromâne, apărute în limba germană, la Leipzig, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", lucrarea lui I. A. Candrea este prima monografie dialectală științifică scrisă în limba română.

Alegerea Țării Oașului ca teren de cercetare dialectală se explică prin faptul că această regiune de margine prezintă un mare interes pentru studiul istoric al limbii române. I. A. Candrea a ales zece comune, dintre cele mai caracteristice pentru graiul regiunii, pe care le-a studiat sub aspect geografic, antropologic, etnografic și lingvistic. El a analizat amănunțit particularitățile fonetice și gramaticale ale graiului acestei regiuni, ilustrat, la sfîrșitul volumului, printr-o culegere de texte și un glosar. I.A. Candrea nu trage concluzii care să depășească cercetarea locală. Pentru asemenea concluzii își propusese să facă cercetări mai întinse asupra graiului întregii regiuni a Tisei și Someșului, dar și acest studiu a rămas în stare de proiect, ca multe altele concepute de el.

Lucrată cu răbdare și competență, monografia *Graiul din Țara Oașului* a marcat un progres în cercetările noastre dialectale, față de cele ale lui Gustav Weigand și ale elevilor săi, elaborate

[1] Vezi „Analele Academiei Române", Seria C. Dezbateri, 1916, p. 51-53.

înainte sau în același timp cu aceasta. Ea a fost apreciată pozitiv, printre alții și de G. Pascu, cunoscut prin severitatea subiectivă a judecăților sale, care a scris că autorul „*a reușit să obțină rezultate cît se poate de interesante*“ și că „*lucrarea este indispensabilă filologului*“[1].

Spre deosebire de O. Densusianu, care era adeptul exclusiv al monografiilor dialectale, manifestînd rezerve față de geografia lingvistică, I. A. Candrea a primit cu însuflețire noua disciplină, în care se inițiase în Franța în faza ei de naștere, la începutul secolului nostru, cînd școala lui J. Gilliéron se bucura de mare popularitate și prestigiu științific.

I. A. Candrea a întreprins, timp de mai mulți ani, o anchetă dialectală în 250 de comune din Banat, culegînd, cu ajutorul unui chestionar de 700 de întrebări, un bogat material lingvistic pe baza căruia a alcătuit *Atlasul lingvistic al Banatului*, care cuprinde 130 de hărți. El a depășit astfel și ca adîncime de cercetare și ca număr de hărți *Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromân* elaborat de Gustav Weigand, care, deși pentru întreaga țară, nu cuprinde decît 67 de hărți, făcute pe baza unui chestionar de numai 104 cuvinte. Dar nici această lucrare a lui I. A. Candrea n-a fost dusă pînă la capăt, deoarece el n-a putut-o publica, din lipsă de mijloace. Materialul cules i-a servit însă ca un prețios izvor documentar în numeroase probleme de etimologie și de dialectologie de care s-a ocupat. Credem că este o datorie a Institutului de lingvistică din București să publice acest material, de mare valoare științifică.

Pe baza materialului adunat pentru *Atlasul lingvistic al Banatului*, I. A. Candrea a publicat, în „Grai și suflet“ (1924), un studiu teoretic, intitulat *Constatări în domeniul dialectologiei*, cuprinzînd observații prețioase asupra transformărilor lingvistice, asupra legilor fonetice, analogiei, omonimiei și emigrării cuvintelor.

O altă cercetare dialectală întreprinsă de I. A. Candrea a fost asupra dialectului meglenoromân. În revista „Grai și suflet“, el a publicat, între anii 1923 și 1927, studiul intitulat *Viața păstorească la megleniți*, care are o importanță la fel de mare pentru dialectologie, ca și pentru etnografie și folclor. De un interes lingvistic deosebit sînt *Textele meglenite* și *Glosarul meglenit*, pe care le-a publicat în aceeași revistă, ele completînd cercetările anterioare făcute de Gustav Weigand și de Pericle Papahagi asupra acestui dialect sud-dunărean al limbii noastre. Cercetările lui I. A. Candrea

[1] Vezi „Viața Românească“, 1907, p. 291—292.

asupra dialectului meglenoromân conţin observaţii preţioase, dar ele nu constituie o lucrare completă, fapt care explică motivul pentru care au fost depăşite de monografia, în trei volume, a lui Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, apărută între 1925 şi 1935.

* * *

Strîns legate de preocupările de dialectologie au fost, la I. A. Candrea, cele de folclor. El a avut aceeaşi concepţie despre folclor ca şi B.P. Hasdeu, Lazăr Şăineanu şi Ovid Densusianu, considerîndu-l ca o oglindă dintre cele mai fidele ale psihologiei şi limbii poporului.

De proporţii mai mari este *Poreclele la români* (1896), lucrare utilă nu numai din punct de vedere folcloric, ci şi lingvistic. Scrisă în atmosfera de interes pasionat pentru creaţiile populare, care se formase în Europa şi la noi în a doua jumătate a secolului trecut, ea a constituit o contribuţie valoroasă la cunoaşterea mentalităţii ţăranului român, a imaginaţiei şi a simţului său critic. În lungi liste, sistematic grupate, lucrarea cuprinde un mare număr de porecle şi epitete, pe care poporul le-a dat înclinaţiilor vicioase sau slăbiciunilor unor oameni: trîndăvia, murdăria, făţărnicia, beţia, zgîrcenia, răutatea, frica, nepriceperea etc. Prin porecle şi epitete, poporul caracterizează oameni şi situaţii printr-o expresie critică, scurtă şi sugestivă. Materialul bogat, cules şi studiat cu grijă de I. A. Candrea, rămîne o contribuţie preţioasă de folclor istoric, lucrarea fiind printre puţinele de acest fel în studiile noastre de folclor.

Ar fi fost desigur util ca I. A. Candrea să fi extins acest studiu, comparînd poreclele şi epitetele româneşti cu cele din limbile slave vecine, deoarece, cum a remarcat just O. Densusianu, „*multe din ele sînt de origine slavă şi se regăsesc adeseori cu acelaşi înţeles la vecinii noştri*“.[1] Dar I. A. Candrea era în acea epocă prea tînăr ca să întreprindă un astfel de studiu comparativ, iar mai tîrziu nu a mai reluat această problemă.

În perioada dinaintea primului război mondial, I. A. Candrea a avut o bogată activitate de culegător de folclor.

Sub influenţa fecundă a lui Ovid Densusianu şi prin colaborarea ştiinţifică activă cu acesta şi cu Th. D. Speranţia, el a al-

[1] „Revista critică-literară“, Iaşi, IV (1896), nr. 7—8, p. 265.

cătuit o importantă culegere de texte populare, publicată în două volume, sub titlul *Graiul nostru*[1].

Faţă de culegerile de texte folclorice publicate anterior la noi, *Graiul nostru* marchează un moment calitativ superior prin concepţia nouă asupra folclorului şi a felului de a-l culege. Ea a fost prima culegere de texte populare din toate ţinuturile unde se vorbeşte limba română, inclusiv din dialectele aromân, meglenoromân şi istroromân.

Materialul a fost cules în mare parte direct de pe teren şi numai pentru unele regiuni s-a recurs la texte tipărite de alţii, atunci cînd acestea ofereau garanţii de transcriere exactă. Fiind destinată unui cerc larg de cititori, culegerea a folosit puţine semne fonetice în transcriere, trecîndu-se cu vederea micile variaţii regionale de rostire.

Autorii nu s-au mărginit să adune numai poezii şi basme, cum au făcut culegătorii anteriori, ci au înregistrat mai ales texte privind datini, obiceiuri, tradiţii, amintiri istorice, precum şi mărturii ale ţăranilor despre traiul lor şi despre lucrurile care-i privesc mai de aproape. Din acest punct de vedere, culegerea a fost greu de făcut, dată fiind psihologia de atunci a ţăranului, care privea cu neîncredere pe cel care-l întreba cum trăieşte sau ce crede despre o anumită împrejurare sau lucru, considerîndu-l *„un trimis al stăpînirii să-l spioneze ori să-l încarce cu dări noi“*[2]. Prin acest material legat de viaţa de fiecare zi a ţăranului, deşi puţin numeros, culegerea depăşeşte interesul strict folcloric şi lingvistic, cîştigînd o importanţă documentară cu caracter social şi psihologic. Precum se menţionează chiar în prefaţă, intenţia autorilor a fost de a prezenta texte care să folosească celor care voiesc să cunoască mai de aproape *„viaţa, chipul de a gîndi şi simţi al ţăranului, nu numai aşa cum îl răsfrîng şi prea vag şi prea de departe colecţiunile obişnuite de folclor“*.

Ca un document caracteristic al nepăsării burghezo-moşierimii faţă de ţărănime, la începutul veacului, cînd regele Carol I îşi serba 40 de ani de domnie, culegerea reproduce următoarea mărturisire a unui ţăran din Muscel (comuna Cetăţenii-din-Vale): *„Ne strîngem pe la han şi vorbim ce să mai facem. Noi am munci şi mic şi mare, dar n-avem ce munci. La noi nu se taie păduri, nu se cară piatră nicăieri, nu face nimenea nici un comers. Dacă ar fi*

[1] I. A. Candrea, O. Densusianu, Th. Speranţia, *Graiul nostru*, Bucureşti, 1906—1907.

[2] Vezi *Prefaţa*, p. VI.

un drum de fier și pe Dîmbovița noastră, noi ne-am hrăni mai bine. Am ajuns în stare să nu mai plătim nici dările către stat, că n-avem ce lucra. Noi ne ridicăm cu mic cu mare și ne ducem la Petroșița; acolo sînt de toate felurile de muncă: păvrici (fabrici), *herăstraie. Nu știu dacă rămîn în sat douăzeci de oameni*".

I. A. Candrea a mai publicat în colaborare cu O. Densusianu, în 1908, un volum intitulat *Din popor*, cu subtitlul *Cum grăiește și simte țăranul român*, în care reproduce în mare parte material din culegerea *Graiul nostru*.

În aceeași colaborare a publicat, în 1909, *Povești din diferite ținuturi locuite de români*, iar în 1910, *Poezii populare din diferite regiuni locuite de români*.

În prima dintre aceste două culegeri din urmă se reproduc unele povești din *Graiul nostru*, din *Legendele și basmele românilor* de Petre Ispirescu, din *Poveștile Banatului* de I. Cătană, iar pentru dialectul aromân, din culegerile lui Pericle Papahagi, *Din literatura populară a aromânilor* și din *Basme aromâne*. Unele povești din Bucovina și Transilvania sînt inedite, fiind culese de autori la fața locului. În introducerea volumului se face observația justă că poveștile, deși au un caracter de uniformitate la majoritatea popoarelor, prezintă totuși aspecte specifice pentru fiecare popor, legate de viața și ocupația acestora. Autorii n-au dezvoltat însă această idee asupra specificului basmelor românești.

A doua culegere cuprinde poezii populare din toate genurile poetice. Poeziile sînt reproduse din cele mai bune colecții ale vremii: *Graiul nostru*, din culegerile lui Enea Hodoș, Jarník-Bîrseanu, P. Papahagi, É. Picot, Gr. Tocilescu și Gustav Weigand.

O altă importantă culegere de folclor publicată de I. A. Candrea, în 1909, este *Dicționar de proverbe și zicători*, în care a prezentat cele mai caracteristice și mai răspîndite proverbe românești, culese din diferiți autori, îndeosebi din A. Zanne, a cărui operă, în 9 volume, *Proverbele românilor*, era greu accesibilă maselor largi de cititori. I. A. Candrea a acordat o mare prețuire acestei forme de creație populară, despre care spune în *Prefață*: „*Întreaga psihologie a unui neam se reflectează, ca într-o oglindă, în aceste sentințe pe care generațiunile și le transmit din tată în fiu ca o comoară de sfaturi înțelepte și de observațiuni judicioase, rezultat al experienței îndelungate a atîtor veacuri dispărute*".

În epoca de după primul război mondial, I. A. Candrea a continuat cu intensitate culegerea de folclor. El a introdus materialele folclorice în periodicele literare de mare răspîndire ale vre-

Scanned with OKEN Scanner

mii, publicînd în 1923, în „Adevărul literar şi artistic“ o serie de articole asupra unor credinţe populare : *Ziua ursului*, *Sfinţii*, *Caloianul*, *Petele din lună*, *Strănutul*, *Facerea lumii*, *Sf. Gheorghe*, *Calendarul babelor*, *Lupul*, *obiceiuri şi credinţe legate de zilele săptămînii* ş.a.[1]. Cea mai mare parte din acest material folcloric a fost adunat în volumul *Iarba fiarelor*, apărut în 1928. În introducerea acestei lucrări, I.A. Candrea formulează cîteva păreri asupra folclorului, pe care îl defineşte astfel : „*Suma interpretărilor pe care le dă poporul fenomenelor naturii şi, în genere, tuturor celor văzute, auzite sau simţite de dînsul, care frămîntă imaginaţia-i bogată, care se strecoară în sufletu-i simplist şi pe care creieru-i naiv le înregistrează şi le răstălmăceşte, exteriorizîndu-le prin grai şi prin cîntec, prin datini şi obiceiuri, constituie o enciclopedie sui-generis — enciclopedia sufletului poporului — folclorul*“.

În realitate, folclorul nu izvorăşte numai din jocul imaginaţiei, nu este numai mitologie şi superstiţii, cum l-a caracterizat I.A. Candrea, ci are şi un caracter realist, fiind anume şi o armă a creaţiei populare în lupta împotriva asupririi şi exploatării, precum şi a bucuriei vieţii. I.A. Candrea nu s-a ocupat însă de acest aspect al folclorului, ci numai de sensul restrîns în care acesta a fost interpretat în concepţia vremii.

În introducerea la *Iarba fiarelor*, I.A. Candrea face şi o încercare de explicare comparativ-istorică a folclorului nostru. El arată că motive folclorice, ca „femeia cu furca“, în sens de piazărea, sau „jugul vechi“, care nu trebuie pus pe foc fiindcă îţi va cauza o moarte grea, sînt moştenite de la romani, ultima din cele două credinţe populare găsindu-se şi în folclorul francez şi italian. Tot de origine romană, sau chiar traco-iliră, sînt considerate de I.A. Candrea şi unele credinţe referitoare la cauzele bolilor şi la mijloacele lor de vindecare. O influenţă apreciabilă privind terapeutica au avut-o de asemenea credinţele popoarelor orientale şi slave[2].

I. A. Candrea n-a făcut un studiu mai amănunţit de folclor comparat, mărginindu-se şi în ultima sa culegere de folclor de mari proporţii, *Folclorul medical român*, la enunţări generale cu caracter introductiv. Această din urmă culegere a fost proiectată în două volume. A apărut însă numai primul volum, care cuprinde credinţele legate de corpul omului, originea şi personificarea

[1] Vezi „Adevărul literar şi artistic“, IV (1923), nr. 122—141, 148—155.

[2] Vezi şi I. A. Candrea, *Folclorul medical român*, Bucureşti, 1944, p. 478.

bolilor, farmece, vrăji și blesteme, diagnoze și prognoze, simbolismul în terapeutica populară, descîntece, misticismul numerelor ș.a.

Un studiu important de folclor, rămas nepublicat, a fost *Păstoritul la români*. Din el a apărut doar un mic fragment [1]. Manuscrisul cuprinzînd lucrarea redactată în întregime nu se mai găsește.

Singurul studiu de lingvistică pe bază de folclor din epoca de maturitate a lui I. A. Candrea este *Tabu în limbă*[2], publicat în 1927, în care explică denumiri ca „bunicul", „unchiașul", „moș Martin" pentru urs, „încornoratul", „necuratul", „tartorul" pentru drac ș.a., ca rezultat al credinței străvechi că numirea ocolită a animalelor sau a spiritelor periculoase ajută la micșorarea pericolului pe care-l prezintă acestea. Pe bază de *tabu* este explicată de el, în mod arbitrar, dispariția, în limbile romanice, a latinului „ignis". Fiind considerat sacru, *focul* n-ar mai fi fost numit, la un moment dat, pe numele lui direct. În sprijinul acestei explicații I. A. Candrea citează expresii regionale ca „am făcut vatră", „am făcut lumină", pentru „am făcut foc". Fenomenul interzicerii și ocolirii unor cuvinte este foarte răspîndit la popoarele primitive. Dar pe I. A. Candrea l-a interesat fenomenul numai în folclorul românesc, relevînd un aspect plin de interes privind psihologia și exprimarea populară.

* * *

Activitatea științifică bogată și multilaterală a lui I. A. Candrea a fost îmbinată cu cea depusă în serviciul învățămîntului, timp de patru decenii.

Ca profesor în învățămîntul mediu și universitar, el a alcătuit zeci de manuale școlare care s-au bucurat de o largă răspîndire, ajungînd fiecare la numeroase ediții.

Încă din vremea studiilor la Paris, I. A. Candrea a publicat, în 1900, primul său manual intitulat *Cours complet de grammaire roumaine*, dedicat profesorului său de la École des langues orientales vivantes, É. Picot. Lucrarea este împărțită în patru părți: 1. fonetica; 2. morfologia; 3. sintaxa; 4. formarea cuvintelor. Pentru calitățile ei științifice și didactice, această lucrare a fost folosită timp de decenii de numeroși străini care s-au interesat de limba română. În 1927, ea a ajuns la ediția a treia, fără mo-

[1] Vezi „Junimea literară", 1923, p. 313—319.
[2] În *Omagiu lui Ion Bianu*, București, 1927, p. 71—78.

dificări. Expunerea este clară şi sistematică, iar pentru a ajuta mai mult pe străinii cărora li se adresează, autorul face mereu comparaţii între română şi franceză.

Întors în ţară, el a publicat, începînd din anul 1905, singur sau în colaborare cu A. Teodoru, manuale de limba franceză pentru clasele I-VI ale învăţămîntului mediu de atunci, care au avut un mare număr de ediţii, fiind folosite neîntrerupt timp de peste trei decenii. În colaborare cu O. Densusianu, a publicat manuale de limba română pentru clasele I-III ale aceluiaşi grad de învăţămînt, cu Al. Coman, manuale de limba germană pentru clasele a II-a şi a III-a, iar cu V. Ghiacioiu, manualul pentru clasa a VII-a.

Pentru a înlesni marelui public însuşirea limbilor străine, printr-o metodă simplă şi practică, I. A. Candrea a publicat manuale populare pentru limbile franceză, germană şi engleză, iar în 1945, un manual de limba rusă. Toate aceste manuale populare s-au bucurat, ca şi manualele şcolare, de preţuire din partea maselor cititoare.

În învăţămîntul superior, unde a funcţionat între 1913 şi 1938, I. A. Candrea s-a impus ca un profesor erudit, cu preocupări multilaterale, a cărui activitate s-a reflectat în numeroasele cursuri care se păstrează şi astăzi litografiate.

Despre conţinutul acestor cursuri, reprezentînd numai note stenografice luate de studenţi, nedefinitivate de autor, nu putem face decît o apreciere generală asupra naturii subiectelor tratate. Ele cuprind probleme de bază ale istoriei limbii române, ale dialectologiei, lexicologiei şi folclorului nostru. Chiar simpla înşirare a titlurilor lor dovedeşte importanţa majoră a subiectelor tratate, precum şi varietatea acestora: *Principii de dialectologie cu privire specială la dialectele române* (1919—1920), *Elemente de origine dubioasă sau necunoscută în limba română* (1926—1927), *Introducere la studiul toponimiei, cu specială privire asupra toponimiei Olteniei şi Banatului* (1927—1928), *Limba albaneză şi raporturile ei cu limba română* (1930—1931), *Probleme de toponimie* (1930—1931), *Elemente latine dispărute din limba română* (1932), *Lumea basmelor* (1932), *Privire generală asupra folclorului român în legătură cu al altor popoare* (1934—1935) ş.a.

* * *

Orientarea teoretică a lui I. A. Candrea, expusă fragmentar în lecţia de deschidere la Facultatea de litere şi filozofie din Bucureşti,

Scanned with OKEN Scanner

ținută la 19 noiembrie 1913, cu titlul *Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice*, a fost cea neogramatică, care a dominat aproape întreaga lingvistică a timpului și de la care el nu s-a abătut în nici una din lucrările sale.

Ca și B. P. Hasdeu și O. Densusianu, I. A. Candrea a susținut că lingvistica trebuie să îmbrățișeze toate manifestările spiritului unui popor, culte și populare, viața lui socială, sentimentele și ideile lui, întrucît acestea se oglindesc în limbă. „*Acolo unde istoria este mută*, scrie el, *unde arheologul nu poate aduce nici un element pentru lămurirea unui fapt, unde însăși tradiția nu poate fi de nici un folos, e de datoria filologului să intervină și, pe baza materialului lingvistic de care dispune, să reconstituie ceea ce istoricului și arheologului le-a fost cu neputință.*"[1] I. A. Candrea adaugă în continuare: „*studiind graiul unui popor din punct de vedere psihologic putem ajunge uneori să reconstituim toate fazele prin care a trecut mentalitatea și cultura acelui popor în decursul veacurilor*"[2].

În legătură cu demonstrarea strînsei legături dintre limbă și istorie, I. A. Candrea abordează, în lecția sa de deschidere, problema dispariției limbii dace în fața celei latine. Această dispariție este explicată de el în lumina principiului stabilit de Fr. Ratzel, după care, acolo unde popoare mai înaintate în civilizație subjugă altele de o cultură inferioară, acestea din urmă, în genere, își pierd treptat mai întîi vocabularul, adoptînd în cele din urmă limba învingătorului superior în cultură. Procesul acesta s-a petrecut și în contactul romanilor cu galii, cu iberii și cu alte popoare pe care le-au cucerit. „*Cu alte cuvinte*, precizează I.A. Candrea, *limba cuceritorului, dacă acesta era mai înaintat în civilizație, s-a impus poporului subjugat în detrimentul limbii strămoșești a acestuia*" [3].

Împrumuturile lingvistice, existente în orice limbă, sînt privite în mod just de I. A. Candrea ca o mărturie a legăturilor dintre popoare și a nivelului lor cultural. „*Se poate vedea de aici*, scrie el, *de ce importanță este pentru reconstituirea gradului de cultură al unui popor la o anumită epocă studiul elementelor lexicale.*" [4]

---

[1] Vezi I. A. Candrea, *Straturi de limbă și straturi de cultură la popoarele romanice*, București, 1913, p. 5.
[2] Vezi Idem, *ibidem*, p. 8.
[3] Vezi Idem, *ibidem*, p. 13.
[4] Vezi Idem, *ibidem*, p. 21.

Scanned with OKEN Scanner

Ideile şi observaţiile teoretice ale lui I. A. Candrea nu mai sînt astăzi noutăţi, dar în epoca în care au fost scrise ele erau de mare actualitate, pe baza lor făcîndu-se cele mai multe cercetări, atît la noi cît şi în alte ţări.

I. A. Candrea a lăsat neterminate lucrări de mare interes ştiinţific. Ceilalţi mari lingvişti români din generaţia lui : Al. Philippide, H. Tiktin, O. Densusianu şi Sextil Puşcariu, ducînd pînă la capăt multe din lucrările începute, şi-au cîştigat un prestigiu pe care I. A. Candrea nu l-a putut atinge, deşi calităţile lui de lingvist n-au fost inferioare calităţilor acestora.

Scanned with OKEN Scanner

THEODOR CAPIDAN

Dintre problemele de bază ale lingvisticii noastre, cea a locului şi timpului de formare a limbii române şi, strîns legată de aceasta, cea a formării celor patru dialecte româneşti (dacoromân, aromân, meglenoromân şi istroromân) au fost îndelung controversate. Aproape toţi lingviştii români şi numeroşi lingvişti străini au adus contribuţii substanţiale pentru lămurirea lor[1].

În rîndurile de faţă vom analiza munca ştiinţifică impunătoare a lui Theodor Capidan, dedicată în cea mai mare parte acestor faze îndepărtate ale istoriei limbii şi poporului român.

Numele lui Theodor Capidan este legat în primul rînd de studiul aprofundat al formării, dezvoltării şi aspectului actual al dialectelor aromân şi meglenoromân, precum şi al istoriei populaţiilor care le vorbesc. El a privit însă în permanenţă lămurirea acestor probleme din perspectiva locului şi timpului de formare a limbii române.

Îndreptarea interesului său ştiinţific principal spre cercetarea dialectelor aromân şi meglenoromân a avut ca rezultat elaborarea unor monografii temeinice, care, împreună cu lucrarea lui Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, constituie contribuţiile cele mai remarcabile la studiul dialectelor româneşti din sudul Dunării.

Studiul ştiinţific al dialectelor aromân, meglenoromân şi istroromân a fost întreprins pentru întîia oară în mod amplu,

[1] Vezi D. Macrea, *Lingvişti şi filologi români*, Bucureşti, 1959, Ed. ştiinţifică, p. 237. Vezi şi idem, *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 46—72.

prin cercetarea lor în locurile unde se vorbesc, de romanistul german Gustav Weigand, la sfîrşitul secolului trecut. Dialectul meglenoromân este chiar o descoperire a acestuia[1].

Gustav Weigand a creat în această direcţie o adevărată şcoală de lingvişti români şi străini, care i-au continuat şi adîncit cercetările[2].

În afară de elevii lui Gustav Weigand, dialectele româneşti sud-dunărene au fost studiate în legătură cu istoria limbii române de O. Densusianu şi de Al. Philippide. Anchete directe asupra acestor dialecte şi publicări ştiinţifice de texte au mai făcut Iosif Popovici pentru dialectul istroromân, Tache Papahagi şi Al. Rosetti pentru dialectul aromân, iar studii speciale, I. A. Candrea şi G. Pascu.

Theodor Capidan a avut, ca şi Pericle şi Tache Papahagi, avantajul că a fost aromân şi a crescut în mijlocul aromânilor, cunoscînd astfel direct şi amănunţit viaţa, folclorul şi graiul acestora.

Pentru adîncirea studiului dialectelor aromân şi meglenoromân, el şi-a însuşit din tinereţe limbile popoarelor balcanice: neogreaca, albaneza, bulgara, sîrba, turca şi a întreprins numeroase călătorii în ţările balcanice în care trăiesc aromânii şi meglenoromânii.

Născut la 15 aprilie 1879, la Prilep în Macedonia, Theodor Capidan a urmat şcoala primară în comuna natală şi apoi liceul la Bucureşti. Studiile universitare le-a făcut la Universitatea din Leipzig, important centru, în acea epocă, al şcolii lingvistice neogramatice, audiind cursurile renumiţilor lingvişti Gustav Weigand, Karl Brugmann, A. Leskien, E. Sievers şi ale etnopsihologului Wilhelm Wundt. După ce şi-a trecut doctoratul, în 1907, cu teza *Sufixele nominale în dialectul aromân*, şi a funcţionat timp de doi ani ca asistent al lui Gustav Weigand la institutul acestuia de pe lîngă Universitatea din Leipzig, Theodor Capidan s-a întors, în 1909, între aromâni, ca profesor şi director al Liceului comercial cu limba de predare română, existent atunci la Salonic. Aici a rămas pînă în 1919, cînd s-a înfiinţat Universitatea din Cluj, care l-a chemat într-un post modest de lector pentru dialectele aromân şi meglenoromân. Lăsîndu-şi rosturile de la Salonic, el a acceptat să se stabilească la Cluj, pentru pasiunea ştiinţifică care îl stăpînea şi care nu l-a părăsit nicio-

[1] Vezi p. 235 din acest volum.
[2] Vezi p. 238 din acest volum.

Scanned with OKEN Scanner

dată. Theodor Capidan și-a dat seama cu luciditate că în condițiile de muncă ale universității clujene, în care erau încadrați lingviști de mare prestigiu științific: Sextil Pușcariu, Vasile Bogrea, Nicolae Drăganu, George Giuglea, Iosif Popovici, Gustav Kisch, Giandomenico Serra, va putea să-și continue cu succes munca începută de el în 1910 la *Dicționarul Academiei Române*, care se redacta la Cluj sub conducerea lui Sextil Pușcariu, în cadrul Muzeului limbii române, și să-și elaboreze studiile științifice asupra dialectelor aromân și meglenoromân, care îl preocupau în mod intens.

Theodor Capidan nu venea la Cluj ca un necunoscut. În 1906 el publicase la Leipzig, în „Anuarul" Institutului pentru studiul limbii române, o lucrare despre *Flexiunea substantivului și a verbului în Codex Dimonie*[1], în 1908 publicase teza de doctorat amintită, în 1909 își demonstrase pregătirea și orientarea sigură în lingvistica timpului printr-un răspuns critic dat aromânului grecizat Constantin Nikolaidi, autorul unui tendențios dicționar etimologic aromîn[2], iar din 1910 colabora la redactarea *Dicționarului Academiei Române.*

Urcînd cu răbdare toate treptele de atunci ale ierarhiei universitare — lector, docent, conferențiar, profesor —, Theodor Capidan a contribuit, în mare măsură, prin perseverență în lucru și prin disciplină intelectuală, la crearea atmosferei *„nutrită din spiritul senin de conlucrare și din bucuria fiecăruia de izbînda științifică a tovarășului de muncă"*[3], care a caracterizat activitatea Muzeului limbii române.

După publicarea, în primii ani de activitate la Universitatea din Cluj și la Muzeul limbii române, a cîtorva studii cu bogat conținut științific despre raporturile limbii române cu limbile slave și balcanice, la care vom reveni, Theodor Capidan a elaborat marile lui monografii lingvistice, etnografice și istorice asupra meglenoromânilor și aromânilor, cărora epitetul de clasice li se potrivește fără rezerve.

Prima dintre ele este *Meglenoromânii*, în trei volume, apărute între anii 1925 și 1935.

---

[1] Th. Capidan, *Flexion des Substantivs und Verbums in Codex Dimonie*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", XII, Leipzig, 1906, p. 179—232.

[2] Idem, *Réponse critique au Dictionnaire d'étymologie koutzovalaque de Constantin Nikolaidi*, Salonique, 1909, 55 p.

[3] Idem, *Romanitatea balcanică*, București, 1936, cu răspunsul lui Sextil Pușcariu, p. 65.

Scanned with OKEN Scanner

Volumul întîi prezintă istoria meglenoromânilor şi analiza dialectului lor, al doilea, literatura populară meglenoromână, iar al treilea, dicţionarul etimologic meglenoromân.

Valorificînd critic cercetările anterioare ale lui Gustav Weigand, Constantin Jireček, George Murnu, Pericle Papahagi, Nicolae Iorga, I. A. Candrea ş. a., monografia lui Theodor Capidan, făcută pe baza unui bogat material nou, constituie o sursă neegalată de informaţii asupra meglenoromânilor, al căror număr nu era în preajma primului război mondial decît de circa 15 000, şi a dialectului lor, astăzi în dispariţie. Lucrarea a epuizat pentru multă vreme cercetările în acest domeniu.

Spre deosebire de Gustav Weigand şi de Constantin Jireček, care au susţinut că meglenoromânii ar fi urmaşi românizaţi ai pecenegilor, de Ovid Densusianu, după care aceştia ar fi de origine dacoromână, iar graiul lor un subdialect dacoromân, şi de Al. Philippide, care le-a considerat graiul ca un subdialect aromân, Theodor Capidan a demonstrat că meglenoromânii, ca şi aromânii, s-au coborît în sudul Peninsulei Balcanice, de pe malul drept al Dunării, din nord-estul Bulgariei de astăzi, şi că graiul lor este un dialect aparte. Individualitatea proprie a acestui dialect a argumentat-o, între altele, prin faptul că, pentru înţelegerea lui, „*un dacoromân, ca şi un aromân, întîmpină aceleaşi greutăţi. Aceste greutăţi provin din cauza unui număr prea mare de particularităţi, aproape 40 de puncte de deosebiri esenţiale, proprii numai graiului meglenit, care nu se găsesc nici în aromână, nici în dacoromână*“[1]. În afară de particularităţile proprii dialectului meglenoromân, el stabileşte că acesta are 14 asemănări cu cel dacoromân, 34 cu cel aromân şi 4 cu cel istroromân.

După Theodor Capidan, meglenoromânii s-au coborît în sudul Peninsulei Balcanice (provincia Meglenia, la nord de Salonic) abia prin secolul al XII-lea, păstrînd un contact mai îndelungat cu dacoromânii din nordul fluviului, pe cînd aromânii s-ar fi coborît, tot de pe malul drept al Dunării, pe la sfîrşitul secolului al IX-lea. În drumul lor spre sud, meglenoromânii s-au oprit o perioadă mai îndelungată de timp în Munţii Rodope, fapt pe care l-ar dovedi îndeosebi fenomenul caracteristic în vocalismul meglenit al transformării lui *î* (din *a* latin accentuat urmat de

[1] Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, Bucureşti, 1925, Cultura Naţională, p. 58.

poziția nazală), în ǫ, sunet care se mai întîlnește numai în fonetismul graiurilor bulgărești din Rodope.

Monografia lui Theodor Capidan a fost apreciată pozitiv, între alții, chiar de Ovid Densusianu, deși teza acestuia despre originea meglenoromânilor este combătută. „*Neîmpărtășind teoria domniei sale*, scrie Ovid Densusianu, *nu voiesc prin aceasta să pară diminuată valoarea atîtor capitole de bun control filologic și înlesnind cunoașterea meglenitei. Dialectologia noastră înregistrează încă o lucrare care duce înainte cercetările de pînă acum.*"[1]

Cel mai răspîndit și mai numeros grup de români din sudul Dunării, aromânii (aproximativ 300 000 în total), a fost studiat de Theodor Capidan sub aspect istoric, etnografic și lingvistic în mai multe lucrări.

În prima dintre acestea, *Românii nomazi*[2], este descris un vechi și caracteristic fenomen social: viața nomadă a unei părți din păstorii aromâni, unii deznaționalizați astăzi, de care cercetătorii anteriori nu s-au ocupat decît într-o măsură redusă. El precizează mai întîi deosebirea dintre transhumanță și nomadism. Transhumanța este mutarea alternativă a turmelor, însoțite numai de păstori, între două regiuni cu climat deosebit, pe cînd nomadismul este deplasarea continuă a întregii populații păstorești, fără revenirea la locurile de plecare. Acest din urmă fenomen, determinat de climat, de sărăcia pășunilor și de nesiguranța locurilor, mai era specific, în preajma primului război mondial, numai pentru două grupe de aromâni: saracacianii și fărșeroții. Transhumanța este practicată de majoritatea aromânilor și, parțial, de sîrbi, albanezi, bulgari și greci. Nomadismul celor două grupe de aromâni n-a avut niciodată nimic comun cu nomadismul războinic al populațiilor de stepă, ci el a fost determinat de necesitățile economice care s-au impus unor mici grupe de populații pastorale pașnice.

Theodor Capidan a arătat legătura istorică dintre acești păstori nomazi și ceilalți români balcanici, reconstituind drumurile peregrinărilor lor.

În *Saracacianii*[3], studiu asupra unei populații aromânești grecizate, el combate teza profesorului danez Carsten Hoeg[4],

[1] „Grai și suflet", II (1925), p. 281—282.

[2] Th. Capidan, *Românii nomazi*, studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice, Cluj, 1926, p. 187

[3] „Dacoromania", IV (1924—1926), partea a II-a, p. 923—959.

[4] Carsten Hoeg, *Les Saracatsans, une tribue nomade greque*, 2 vol., Paris, 1925—1926.

despre originea greacă a acestora, arătînd că ei sînt aromâni nomazi grecizaţi cu trei-patru secole în urmă şi că provin din aromânii din Albania, părere împărtăşită şi de Pericle şi Tache Papahagi[1]. Numărul lor era, în preajma primului război mondial, de circa 6 000 şi se găseau răspîndiţi în Rodope, sud-estul Iugoslaviei şi Epir. Cu toate că şi-au pierdut graiul aromânesc, ei mai păstrează numeroşi termeni pastorali aromâni.

În *Fărşeroţii*[2], o importantă ramură a aromânilor din Albania, după ce descrie pe larg, cu referinţe istorice, locurile pe care trăiesc, Theodor Capidan analizează graiul acestora, care are nuanţe deosebite după sexe şi după regiuni. El se deosebeşte de grupul graiurilor aromâneşti de sud, apropiindu-se mai mult de graiul grămuştean din grupul de nord al graiurilor dialectului aromân. Dintre populaţiile româneşti sud-dunărene, fărşeroţii au, după meglenoromâni şi istroromâni, graiul cel mai apropiat de dialectul dacoromân, ceea ce s-ar datora contactului pe care ei l-au avut, prin migraţiunile lor păstoreşti, cu strămoşii istroromânilor, grupul cel mai tîrziu despărţit de dacoromâni, şi deci cel mai apropiat ca grai de al acestora, şi apoi cu istroromânii, care se coborau cu turmele pe locurile fărşeroţilor, iar aceştia ajungeau cu turmele lor în Croaţia şi Dalmaţia.

Sinteza studiilor sale lingvistice, etnografice şi istorice asupra diferitelor grupe de aromâni a fost făcută de Theodor Capidan în a doua monografie de mari proporţii, *Aromânii*[3]. Fără a fi scutită de unele lipsuri, pe care critica vremii le-a relevat[4], monografia lui Theodor Capidan constituie, prin marea bogăţie de material lingvistic, etnografic şi istoric, o impunătoare mărturie ştiinţifică despre existenţa trecută şi prezentă a celei mai numeroase populaţii româneşti din sudul Dunării, răspîndită în toate ţările balcanice (Bulgaria, Iugoslavia, Albania, Grecia), astăzi în dispariţie treptată.

În ceea ce priveşte locul de origine al aromânilor, concluzia lui Theodor Capidan confirmă teza şcolii lingvistice de la Cluj. El susţine că patria primitivă a acestora, ca şi cea a meglenoromânilor şi istroromânilor, a fost în preajma Dunării, pe malul drept al fluviului, ei formînd o unitate lingvistică cu dacoromânii din nordul Dunării pînă către sfîrşitul secolului al IX-lea, cînd

---

[1] „Grai şi suflet", III (1927), p. 259—272.
[2] Th. Capidan, *Fărşeroţii*, Bucureşti, 1931, p. 210
[3] Idem, *Aromânii, Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932.
[4] „Grai şi suflet", VI (1934), p. 367—381.

aromânii au început să se coboare spre sud. El nu exclude însă posibilitatea menținerii unei populații rare aromânești și în sudul Peninsulei Balcanice, rest al romanității locale, pe care a încercat să o dovedească prin păstrarea în dialectul aromân a toponimicelor latine *Sărună* (din Salona, cu transformarea lui *l* intervocalic în *r*), *Lăsun* (din Elasona, cu dispariția lui *e* inițial, transformarea lui *o* accentuat în poziție nazală în *u* și afonizarea lui *a* final) și *Băiasa* (din Vavissa, cu transformarea lui *v* inițial în *b* și cu dispariția lui *v* intervocalic), numiri care sînt necunoscute dacoromânilor.

Coborîrea spre sud a aromânilor a avut loc, după Theodor Capidan, prin partea răsăriteană a Peninsulei Balcanice. O dovadă pentru aceasta o constituie faptul că elementele comune cu albaneza ale dialectului aromân sînt mai puțin caracteristice decît cele ale dialectului dacoromân. Îi lipsește rotacismul și nazalizarea, precum și o parte din elementele lexicale latine pe care albaneza le are comune cu dialectul dacoromân. Nici chiar fărșeroții, care trăiesc de secole în mijlocul albanezilor, n-au în graiul lor unele elemente comune dialectului dacoromân cu limba albaneză. Asemenea constatări „*ne arată că strămoșii aromânilor, după despărțirea lor de dacoromâni, se găseau*, scrie Theodor Capidan, *în regiuni așezate în răsăritul Peninsulei, care erau ceva mai departe de albanezi. Aceste regiuni nu puteau fi decît acelea din Hemus, Tracia, Rodope, unde îi atestă majoritatea cronicarilor bizantini. Tot astfel se explică și vechea influență slavă din limba română, care atît pentru dialectul dacoromân cît și pentru cel aromân derivă din ținuturi mai mult răsăritene*“[1].

Un alt argument lingvistic cu privire la locul de origine al aromânilor în preajma Dunării și la coborîrea lor spre sud prin răsăritul Peninsulei Balcanice îl formează, după Theodor Capidan, redusa influență greacă din dialectul aromân. „*Din studiul paleontologic al elementului grecesc în dialectul aromân rezultă că, în epoca decisivă pentru închegarea graiului românesc din sud, aromânii nu se găseau în vecinătatea grecilor. Din cercetările mele în acest domeniu*, precizează Theodor Capidan, *reiese că influența mai veche grecească în dialectul aromân se arată foarte redusă, iar în comparație cu aceeași influență asupra limbii albaneze apare aproape inexistentă*“[2].

---

[1] Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, p. 30.
[2] Idem, *ibidem*, p. 144—145.

Dialectul aromân se împarte în două grupe de graiuri: grupa de nord şi grupa de sud, ale căror particularităţi lexicale, fonetice şi gramaticale sînt exhaustiv prezentate şi explicate în lucrare.

* * *

În toate lucrările sale asupra dialectelor româneşti din sudul Dunării, Theodor Capidan a subliniat unitatea de structură a acestora cu cea a dialectului dacoromân, deşi s-au despărţit unele de altele de aproape un mileniu. El explică unitatea limbii noastre prin următorii factori:

1. cele patru dialecte româneşti s-au desprins dintr-o limbă română primitivă comună, care, deşi se vorbea pe ambele maluri ale Dunării, nu avea, în secolele al IX-lea — al XII-lea, decît mici diferenţe regionale;

2. viaţa economică şi socială a celor patru grupe de români a continuat să fie multă vreme aceeaşi ca în perioada românei primitive comune, de mici agricultori şi mai ales de păstori. În cadrul acestei din urmă ocupaţii, transhumanţa a fost un mijloc important de menţinere a unităţii de limbă;

3. grupele de români din sudul Dunării nu s-au suprapus peste alte neamuri, n-au fost invadatori, nici cuceritori, ci populaţii paşnice, îndeosebi de păstori, care şi-au dus viaţa în cete naţionale omogene şi conservatoare;

4. deşi mici numericeşte, cele trei grupe de români din sudul Dunării au manifestat totdeauna aceeaşi voinţă de a-şi păstra şi apăra graiul ca şi românii din nordul Dunării.

Cercetările ample ale lui Theodor Capidan asupra dialectelor meglenoromân şi aromân prezintă un interes deosebit pentru istoria limbii române. Ca şi dialectul istroromân, dialectele meglenoromân şi mai ales cel aromân păstrează numeroase forme vechi, îndeosebi fonetice şi lexicale, care ne ajută la reconstituirea stadiului de dezvoltare la care ajunsese limba română în secolele IX — XII, cînd cele patru grupe de români s-au despărţit unele de altele.

Cuvinte latine ca *leporem* sau *liberto*, care au dat în dialectul dacoromân *iepure* şi *iert*, se păstrează în dialectele aromân, meglenoromân şi istroromân sub forma *l'epure* (istrorom. *l'epur*) şi *l'ertu*, cu *l* neiodizat. Etimologia cuvîntului *femeie* a putut fi stabilită ştiinţific numai după ce a fost cunoscută de lingvişti forma aromână *fămeal'ă* (din lat. *familia*). De asemenea, etimologia cuvîntului *rîie* a fost stabilită după cunoaşterea aromânescului *arîńe* (din lat. *aranea*). Dar studiul acestor dialecte prezintă, prin

conservatismul lor, un interes și pentru lingvistica romanică în general. Astfel, în dialectul aromân se păstrează pînă astăzi latinul *humanitatem* în forma *umînitate*, cu înțelesul de „omenie"[1], ceea ce înseamnă că acest cuvînt era popular în latină și că în celelalte limbi romanice unde el există (fr. *humanité*, it. *umanità*) poate fi un element moștenit și nu un împrumut literar din latină.

Pentru istoria limbii române, Theodor Capidan a adus, pe lîngă monografiile menționate, contribuții importante în problema controversată a corespondențelor lingvistice româno-albaneze[2]. El a privit această problemă din punctul de vedere al dialectului aromân, ceea ce a constituit o perspectivă nouă în explicarea corespondențelor lingvistice româno-albaneze în general.

Corespondențele fonetice, lexicale și gramaticale româno-albaneze au format obiectul cercetării a numeroși lingviști români și străini. Unii dintre ei le-au explicat ca elemente de substrat daco-geto-tracic în limba română și traco-iliric în albaneză (B. Kopitar, Fr. Miklosich, B. P. Hasdeu, H. Schuchardt, G. Weigand), alții ca împrumuturi din albaneză în română (R. Roesler), iar alții ca dezvoltări paralele și influențe reciproce între limbile balcanice (Kr. Sandfeld).

Concluzia lui Theodor Capidan, rezultată din analiza minuțioasă a corespondențelor fonetice, lexicale și gramaticale, este că raporturile româno-albaneze au avut loc în două perioade: una mai veche, cînd aromânii se aflau încă în preajma Dunării în unitate geografică cu dacoromânii din nordul fluviului, această perioadă privind limba română în ansamblul ei, și alta mai nouă, restrînsă numai la dialectul aromân, care a început după coborîrea aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice. În ceea ce privește corespondențele din prima perioadă, el admite că unele dintre acestea ar putea fi și împrumuturi reciproce prin aripa sud-dunăreană a vorbitorilor românei primitive comune, deoarece albanezii, în perioada de comunitate geografică a românilor sud-dunăreni cu cei din nordul fluviului, se găseau mai în nord-estul Peninsulei Balcanice decît astăzi, în contact cu românii sudici de lîngă Dunăre[3]. Majoritatea lor sînt însă considerate elemente de substrat.

---

[1] Th. Capidan, *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 303—305.
[2] Idem, *Raporturile albano-române*, în „Dacoromania", II (1922), p. 443—554.
[3] Idem, *Simbioza albano-română și continuitatea românilor în Dacia*, în *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 139—147.

Corespondențele din a doua perioadă sînt evidente împrumuturi din albaneză în dialectul arómân şi, în măsură mai redusă, din acest dialect în albaneză.

Datele şi interpretările lui Theodor Capidan în problema corespondențelor lingvistice româno-albaneze trebuie, desigur, întregite în lumina progreselor de astăzi ale lingvisticii româneşti. Astfel, numărul cuvintelor comune dialectului dacoromân cu albaneza este mai mare decît cel stabilit de el (52 de cuvinte), ridicîndu-se, după „*Dicționarul limbii române moderne*", la 82, care au 364 de derivate şi variante pe teren românesc. Deoarece numărul derivatelor este proporțional cu vechimea în limbă a cuvintelor ale căror derivate sînt, considerăm că numărul mare de derivate ale cuvintelor comune cu albaneza este un indiciu că ele sînt daco-geto-tracice în limba română şi nu împrumuturi din albaneză[1].

O altă direcție importantă de cercetare a lui Theodor Capidan privind istoria limbii române a constituit-o studiul raporturilor lingvistice slavo-române. În acest domeniu, el a publicat patru studii valoroase: *Raporturile lingvistice slavo-române*[2], *Elementul slav în dialectul aromân*[3], *Din vechile raporturi lingvistice slavo-române*[4] şi *Elementele sud-slave în limba română şi elementele româneşti din limbile slave meridionale*[5].

Subliniind importanța studierii raporturilor lingvistice slavo-române, Theodor Capidan arată că, prin legăturile milenare pe care românii le-au avut cu slavii, mai ales cu cei meridionali, limba română n-a fost influențată din partea limbilor slave numai din cauza raporturilor de vecinătate cu acestea, ci şi din cauza asimilării slavilor de români, oglindită în instituții comune, cum au fost voievodatele şi cnezatele la dacoromâni şi celnicatele la aromâni, iar limba slavonă a fost folosită la noi timp de secole ca limbă oficială în biserică şi în cancelaria domnească.

Elementele slave, mai ales cele lexicale, sînt numeroase în limba română. Ele sînt numeroase de asemenea în toponimia şi antroponimia noastră. Dar pe lîngă elementele slave, „*prin intermediul*

---

[1] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961, p. 30—45.

[2] Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române. Influența română asupra limbii bulgare*, în „Dacoromania", III (1923), p. 129—238.

[3] Idem, *Elementul slav în dialectul aromân*, Bucureşti, 1925, p. 91

[4] Idem, în *Limbă şi cultură*, Bucureşti, 1943, p. 215—226.

[5] Idem, *ibidem*, p. 227—242.

limbilor slave meridionale au pătruns în limba română, scrie Theodor Capidan, *tot felul de elemente din mediul balcanic. Aceste elemente nu se mărginesc numai la lexic, dar și la tot felul de construcțiuni și întorsături de frază. Unele din ele țin de fondul sud-slav, altele sînt de origine balcanică. În cazul din urmă, slavii meridionali au avut pentru români numai rolul de mijlocitori. Această parte a raporturilor slavo-române nu este încă lămurită. Ea va rămînea obscură tot timpul cît nu se va produce ordine în materialul balcanic, în sensul de a cunoaște cu preciziune ceea ce ține de fondul indigen de ceea ce revine fiecărei limbi în parte. În domeniul acesta, amestecul este atît de mare încît un început de lămurire se va putea face abia după ce se va reuși să se fixeze extensiunea geografică a fiecărui element în parte*"[1].

O lipsă a studiilor noastre de slavistică o constituie, după Theodor Capidan, neglijarea cercetării influenței slavilor care s-au stabilit în Dacia și care au fost asimilați în procesul de formare a poporului român. Studiul acestei influențe ar putea scoate la iveală, precizează el, date care nu se mărginesc numai la lexic: „*Întreaga problemă a cuvintelor slave din Dacia*, scrie Theodor Capidan, *trebuie reluată, privind fiecare fenomen sub raportul cronologic și al extensiunii sale geografice, spre a putea fixa epoca și regiunea din care a pătruns în limbă*"[2].

Pentru a putea stabili vechimea raporturilor lingvistice slavo-române, Theodor Capidan analizează, ca și în cazul corespondențelor româno-albaneze, influența slavă în dialectul aromân, care este mai conservativ decît cel dacoromân. Pe baza acestei analize, el stabilește un număr de peste 70 de cuvinte slave intrate în limba română încă în perioada de comunitate geografică pe Dunăre a actualelor patru grupe de români. Influența veche slavă asupra limbii române este datată de Theodor Capidan ca fiind anterioară secolului al X-lea, dar nu mai veche de secolul al VIII-lea. Cea mai veche formă de influență slavă provine, după el, de la slavii din care a ieșit poporul bulgar. Ea are în special caractere ale dialectului bulgar de răsărit. Bulgaria răsăriteană a influențat și în epoca mai nouă dialectul aromân. O dată cu influența veche slavă bulgară s-a exercitat, în perioada românei primitive comune, și o influență sîrbă, de proporții mai reduse. Reflexul *în, îm* al vocalei nazale vechi slave *o"* din cuvinte ca

[1] Th. Capidan, în *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 228.
[2] Idem, *ibidem*, p. 231.

mîndru, *pîndar*, *oblînc*, *glîmboacă* ar fi, după Theodor Capidan, de origine veche slavă bulgară, iar reflexul *un*, *um* din cuvinte ca *luncă*, *muncă*, *scump*, de origine sîrbă.

În studierea raporturilor lingvistice slavo-române, cercetătorii din trecut şi-au îndreptat atenţia aproape exclusiv spre influenţa slavă asupra limbii române. Theodor Capidan este cel dintîi lingvist român care a cercetat în mod amplu influenţa limbii române asupra uneia dintre limbile slave, şi anume asupra limbii bulgare[1].

Cuvintele de origine românească în limba bulgară sînt, după el, puţin numeroase, aproximativ 200; în schimb, influenţa românei asupra bulgarei a pătruns şi în structura gramaticală a acesteia. Dintre toate limbile slave, numai bulgara are articol enclitic, la fel ca româna şi albaneza. În această privinţă, influenţa limbii române asupra celei bulgare este admisă nu numai de mari lingvişti străini, ca Gustav Weigand şi W. Meyer-Lübke, ci şi de unii lingvişti bulgari, ca B. Conev şi St. Mladenov. Articolul enclitic, alături de cuvintele de origine românească şi de unele modificări fonetice analizate de Theodor Capidan, dau limbii bulgare, mai ales dialectului ei de răsărit, un caracter balcanic aparte de celelalte limbi slave.

În legătură cu vechimea elementelor româneşti din limba bulgară, Theodor Capidan scrie: „*Oricum am socoti această influenţă, fie că ea ar fi pornit în parte, de cu vreme, din substratul traco-roman al limbii române, cum cred unii, şi a lucrat încet asupra elementului slav suprapus, ajuns mai tîrziu grai bulgăresc, sau, mai probabil, că ea va fi pornit din acelaşi substrat ajuns în stadiul românesc — mai ales că, după mărturiile limbii bulgare, aceste influenţe se arată de pe la începutul secolului al XIII-lea, iar graiul traco-roman ajunsese încă din secolul al VII-lea la stadiul românesc — un singur lucru reiese cu siguranţă, şi anume că influenţa limbii române, care a reuşit să producă schimbări în vocalismul bulgar, a fost mult mai puternică decît primele începuturi de influenţă slavă asupra limbii române, care s-au mărginit mai mult la introducerea de cuvinte*“[2]. Cîteva secole după primul contact al românilor cu bulgarii, „*legăturile acestea s-au produs*, continuă el, *între românii din stînga Dunării, aşezaţi în faţa regiunii bulgăreşti de grai răsăritean. Ele au fost deci mai strînse cu bulgarii răsări-*

[1] Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române. I. Influenţa română asupra limbii bulgare*, în „Dacoromania“, III (1923), p. 129—138.

[2] Idem, *ibidem*, p. 135.

teni, adică cu acei bulgari ale căror locuințe se întind de la un punct care pornește de la rîul Iskăr, spre răsărit, și ajunge pînă la Marea Neagră"[1].

O sinteză a îndelungatelor lui cercetări asupra dialectelor românești din Peninsula Balcanică și asupra raporturilor limbii române cu limbile balcanice a fost făcută de Theodor Capidan, în 1936, în discursul de recepție la Academia Română, intitulat *Romanitatea balcanică*[2]. „*Prin romanitate balcanică*, scrie el, *înțeleg acea latinitate orientală, care, de la sfîrșitul secolului al IV-lea, n-a mai putut păstra legăturile de limbă cu latinitatea occidentală, primind un aspect pe care lingviștii, pe drept sau pe nedrept, l-au numit balcanic.*"[3]

Theodor Capidan arată că la începutul erei noastre, limba latină era dominantă în sud-estul Europei de la Marea Adriatică pînă la Marea Neagră și din Carpați pînă în Pind și la Marea Egee. Elementul grecesc a fost puțin influent înspre interiorul și înspre nordul Peninsulei Balcanice, grecii fiind așezați mai ales în localitățile maritime.

Romanitatea orientală a început, în secolul al IV-lea, să se deosebească treptat lingvistic de cea apuseană, pe de o parte datorită împărțirii în două a Imperiului roman, și mai ales așezării unora dintre popoarele în migrațiune în aceste locuri, iar pe de altă parte, substratului traco-iliric, comun limbii române cu albaneza.

În ceea ce privește corespondențele limbii române cu albaneza, neogreaca, bulgara și sîrba, Theodor Capidan nu împărtășește teza lui Kristian Sandfeld că ele s-ar explica prin existența unei *uniuni lingvistice balcanice*, în care influența greco-bizantină ar fi fost determinantă. Aspectul *balcanic* al limbilor sud-est europene nu are, după el, un caracter unitar, ci accesoriu și regional. Ceea ce este comun la slavii sudici și dacoromâni lipsește la greci și albanezi. Ceea ce-i unește lingvistic pe albanezi și aromâni îi desparte de dacoromâni. Trebuie făcută, precizează el, deosebire între ce constituie realități lingvistice permanente, cu o răspîndire unitară în toate limbile sud-est europene — ceea ce, din punct de vedere

---

[1] Th. Capidan, *Raporturile lingvistice slavo-române. I. Influența română asupra limbii bulgare*, în „Dacoromania", III (1923) p. 136.

[2] Idem, *Romanitatea balcanică*. Discurs rostit la Academia Română în 26 mai 1936, cu răspunsul lui Sextil Pușcariu, București, 1936, p. 68 (Academia Română. Discurs de recepție, LXVII.) Studiul este reprodus și în culegerea *Limbă și cultură*.

[3] Idem, *Limbă și cultură*, București, 1943, p. 175.

Scanned with OKEN Scanner

cantitativ, nu e dominant—și între ce este lipsit de uniformitate. În studiul acestor limbi trebuie să ne gîndim nu numai la ceea ce le unește, ci și la ceea ce le desparte. „*Din acest motiv cred*, scrie Theodor Capidan, *că exagerează Sandfeld în excelenta sa lucrare despre limbile balcanice, cînd, voind să dovedească legăturile strînse între aceste limbi, le consideră ca o unitate lingvistică comparabilă unităților care au la bază o origine comună, ca limbile romanice sau germanice, și că, în cazul acesta, s-ar putea vorbi despre o lingvistică balcanică ca despre un studiu al limbilor înrudite*[1]".

Titlul lucrării lui Sandfeld, *Linguistique balcanique*, nu se justifică, după Theodor Capidan, decît prin faptul că ea se ocupă cu fapte din domeniul limbilor sud-est europene, fără relație cu unitatea fondului pe care aceste limbi s-au dezvoltat, acesta privind structural numai domeniul româno-albanez[2].

* * *

Pe lîngă preocuparea stăruitoare de dialectolog și de istoric al limbii române, Theodor Capidan are și meritul de a fi căutat să stimuleze la noi interesul pentru studiile de lingvistică teoretică, deoarece „*istorismul limbii a preocupat*, scrie el, *atît de mult pe filologii noștri încît nu s-a făcut aproape nici o încercare de a privi limba sub toate celelalte aspecte ale sale*"[3].

Contribuția lui Theodor Capidan în lingvistica teoretică nu este a unui creator original, ci a unui eclectic. Deoarece lingvistica generală din prima jumătate a secolului al XX-lea a avut o direcție parțial sănătoasă, reprezentată mai ales de Antoine Meillet, dar și tendințe idealiste fățișe, ca cele reprezentate îndeosebi de Benedetto Croce, Karl Vossler și Leo Spitzer, ideile adoptate de Theodor Capidan prezintă în acest domeniu aspecte contradictorii. El face unele constatări juste despre legătura strînsă dintre limbă și istorie, despre rolul limbii în formarea gîndirii sau despre rolul structurii gramaticale ca element al stabilității limbii, dar sub influența lingvisticii idealiste susține și teze desprinse de realitatea faptelor. Astfel, după ce citează argumente științifice referitoare la legătura dintre limbă și popor, susține totuși că rolul predominant în modificarea limbii îl are factorul individual. „*Cauzele care dau naștere la tot felul de diver-*

[1] Th. Capidan, *Limbă și cultură*, p. 208—209.
[2] Idem, *ibidem*, p. 423.
[3] Idem, *ibidem*, p. 31.

Scanned with OKEN Scanner

sificări, scrie el, *stau în natura individului vorbitor*"[1]. Printre acești factori, Theodor Capidan acordă un rol exagerat bilingvismului, adică capacității individului de a vorbi cu aceeași ușurință două limbi deosebite. El afirmă: „*Orice individ care exprimă o impresie individuală, creează intuițiuni, prin urmare forme de limbaj*"[2], ajungînd la concluzia că „*de fapt stilistica este adevărata știință a limbajului, întrucît ea reprezintă contribuția individuală a fiecărui vorbitor, iar esența limbii nu este decît activitate interioară, intuițiune... Aproape orice modificare în limbă pleacă de la nevoia unei mai pronunțate expresivități... Expresiv și schimbător sînt noțiuni care aproape că se identifică în producerea faptelor de limbă*"[3]. Aceste exagerări individualist-subiective nu-l împiedică totuși să arate că nu există legătură între limbă și rasă, dar unitatea limbii române el o explică mistic, prin „*acel spirit românesc de care era însuflețită întreaga națiune*"[4].

Un loc însemnat în activitatea lingvistică a lui Theodor Capidan l-a ocupat colaborarea la redactarea *Dicționarului Academiei Române*, activitate care, prin natura ei anonimă la asemenea mari lucrări, este mai puțin cunoscută. Alături de Constantin Lacea, el a fost, începînd din 1910, cel mai stăruitor și mai devotat colaborator al lui Sextil Pușcariu la această mare lucrare, la care nu și-a încetat munca decît cu cîteva luni înainte de moarte (1953) și care-i datorează redactarea a mii de articole și de precizări valoroase, multe dintre acestea rămase în manuscrisul netipărit al Dicționarului.

Către sfîrșitul activității sale științifice, după transferarea lui, în 1936, la Universitatea din București, Theodor Capidan și-a lărgit sfera cercetărilor, ocupîndu-se în mod stăruitor de studiul toponimiei. Rezultatul acestei activități l-au constituit lucrările *Toponymie macédo-roumaine*, *Numele geografice din România* și *Dicționar toponimic aromân*, publicate, în 1946, în „Analele Academiei Române". Prin aceste ultime lucrări, el a căutat să contribuie la alcătuirea unui dicționar general al toponimiei românești, atît de necesar pentru istoria limbii și a poporului român.

Theodor Capidan s-a impus și ca un competent istoric cultural. Studiile *Contribuția aromânilor la renașterea Albaniei*, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, *Scrierile lui Dimitrie Bolintineanu despre*

---

[1] Th. Capidan, *Limbă și cultură*, p. 15.
[2] Idem, *ibidem*, p. 15.
[3] Idem, *ibidem*, p. 18.
[4] Idem, *ibidem*, p. 36.

Scanned with OKEN Scanner

Macedonia, *Sextil Puşcariu*, *Daniil Moscopoleanul*, care sînt adunate în volumul *Limbă şi cultură*, alături de alte lucrări mai mici publicate în diferite periodice de specialitate, oferă posterităţii posibilitatea să aprecieze lărgirea continuă a preocupărilor lui, puterea lui de muncă şi de pătrundere ştiinţifică.

Lingvist erudit, slavist, cunoscător adînc al limbilor, istoriei şi etnografiei popoarelor balcanice, Th. Capidan s-a încadrat în mod firesc în şcoala lingvistică de la Cluj, al cărei principiu de cercetare a fost studiul limbii în strînsă legătură cu istoria. El însuşi arată, în prefaţa culegerii *Limbă şi cultură*, că toate studiile pe care le cuprinde lucrarea „*au la bază cercetarea fenomenului lingvistic în legătură cu istoria şi cultura noastră*".

Theodor Capidan s-a ocupat cu pasiune ca om de ştiinţă de populaţiile româneşti transdanubiene şi de dialectele acestora. Dacă uneori, alături de privirea exactă a omului de ştiinţă, a lăsat să se întrevadă nuanţe de caldă simpatie pentru aceste populaţii din care el însuşi făcea parte, n-a făcut-o din patimă naţionalistă, de care s-a declarat totdeauna străin, ci pentru interesul pe care ele îl prezintă pentru istoria poporului şi a limbii române.

Scanned with OKEN Scanner

NICOLAE DRĂGANU

În ultimele două decenii ale secolului trecut, în Transilvania, unde a început lingvistica noastră modernă, această disciplină se găsea într-o mare criză. Autoritatea şcolii latiniste se mai menţinea doar în sfera restrînsă a cărturărimii blăjene, aflată încă sub influenţa prestigiului lui Timotei Cipariu. În perioada finală a influenţei acestui ultim reprezentant de seamă al şcolii latiniste, nu se impusese nici un lingvist care să promoveze o direcţie nouă în lingvistica românească. După o sută de ani de activitate şi influenţă a latiniştilor, nu era, desigur, uşor să se impună în această provincie o altă orientare lingvistică. A trebuit să treacă aproape două decenii de la moartea lui Timotei Cipariu (1887) pentru ca să se poată forma, pe baze noi, o altă şcoală de lingvişti transilvăneni. Noua direcţie s-a afirmat treptat, în primele decenii ale secolului nostru, ea fiind reprezentată de Sextil Puşcariu, Iosif Popovici, Nicolae Drăganu şi de cîţiva profesori de la puţinele licee româneşti de atunci din Transilvania : Virgil Oniţiu, Andrei Bîrseanu, Constantin Lacea, Sterie Stinghe, Axente Banciu, Virgil Şotropa. Părăsind direcţia, devenită sterilă, a şcolii latiniste, ei şi-au însuşit principiile fecunde ale lingvisticii istorice promovate la noi de B. P. Hasdeu şi ale şcolii neogramatice dominante în lingvistica europeană a vremii. Institutul de limba română de la Universitatea din Leipzig, întemeiat şi condus de Gustav Weigand, a avut în această orientare nouă un rol important, unii dintre lingviştii menţionaţi formîndu-se în cadrul lui.

Deoarece activitatea primului reprezentant al direcţiei noi în lingvistica din Transilvania, Sextil Puşcariu, am prezentat-o cu

alt prilej[1], în rîndurile de faţă vom prezenta activitatea ştiinţifică a lui Nicolae Drăganu.

Despre viaţa şi munca lui Nicolae Drăganu nu s-au scris pînă acum alte studii de ansamblu decît cu prilejul morţii sale[2], tot atît de prematură pentru Universitatea din Cluj şi pentru lingvistica noastră ca şi a lui Vasile Bogrea.

Activitatea ştiinţifică a lui Nicolae Drăganu, prin varietatea şi amploarea ei, merită osteneala unui studiu mai cuprinzător decît al unor articole ocazionale. Am crezut necesar să reconstituim imaginea personalităţii sale ştiinţifice, căci opera sa îl aşază în rîndul înaintaşilor de seamă ai filologiei şi lingvisticii noastre.

Biografia lui Nicolae Drăganu este săracă în evenimente deosebite, în demnităţi şi onoruri, care nu l-au ispitit niciodată. O viaţă simplă şi modestă, dedicată aproape exclusiv studiului limbii române şi al literaturii noastre vechi.

Născut în comuna Zagra de lîngă Năsăud, în 1884, Nicolae Drăganu a urmat cursurile liceului grăniceresc din Năsăud, unde şi-a luat bacalaureatul în 1902. Timp de patru ani după aceea a studiat filologia clasică şi limba română la Universitatea din Budapesta. La sfîrşitul anului 1906 şi-a trecut doctoratul în filologie cu lucrarea, publicată în limba maghiară, *Compunerea cuvintelor româneşti*, prima monografie asupra acestui procedeu de îmbogăţire a limbii noastre.

A funcţionat mai întîi ca profesor de limbile greacă, latină şi română la liceul grăniceresc din Năsăud, iar în 1916 şi-a trecut examenul de docenţă la Facultatea de litere a Universităţii maghiare din Cluj, devenind conferenţiar de limba şi literatura română la acea facultate. În 1918, după retragerea autorităţilor maghiare din Cluj, Nicolae Drăganu a fost conducătorul universităţii pînă la reorganizarea ei, în 1919, în universitate românească. Între 1919 şi 1939, anul morţii sale, el a fost profesor de limba şi literatura română veche la Facultatea de litere a universităţii clujene.

---

[1] Vezi D. Macrea, *Lingvişti şi filologi români* p. 198—217.

[2] Dintre articolele scrise cu prilejul morţii lui Nicolae Drăganu şi după aceea, menţionăm: Sextil Puşcariu, *Nicolae Drăganu*. Necrolog rostit la Muzeul limbii române în şedinţa din 9 ian. 1940, în „Dacoromania", X (1941), p. 1—7; D. Popovici, în „Gînd românesc", IV (1940), p. 3—9; Iorgu Iordan, *Nicolae Drăganu*, Bucureşti, 1942, p. 16. (Societatea română de lingvistică, seria I, Memorii 1); Al. Rosetti, în „Bulletin linguistique", VI (1939), p. 186—187; T. Capidan, în „Langue et littérature", I (1940), p. 122—124; Romulus Todoran, în „Transilvania", an. 73 (1942), p. 923—924.

Evenimentele sumare ale vieții lui Nicolae Drăgănu, care s-a curmat la 55 de ani, sînt compensate printr-o intensă muncă în domeniul studiului limbii române și al literaturii noastre vechi, ale cărei rezultate sînt cele peste două sute de titluri de lucrări pe care le cuprinde bibliografia publicată în volumul al X-lea al „Dacoromaniei"[1]. Această listă bibliografică trebuie completată cu lucrările postume ale lui Nicolae Drăganu, unele de mare însemnătate pentru caracterizarea preocupărilor lui și pentru studiul științific al limbii și literaturii noastre[2].

Formația lingvistică și filologică din tinerețe a lui Nicolae Drăganu se datorește învățămîntului limbilor clasice de la Universitatea din Budapesta, dar îndeosebi orientării lui spre direcția nouă din lingvistica română deschisă de B.P.Hasdeu, în cadrul căreia se impuseseră Al. Philippide, Ovid Densusianu, I.A.Candrea și Sextil Pușcariu. Lipsit de mijloace, Nicolae Drăganu nu a putut studia la vreo altă universitate. Cînd în 1914, Academia Română i-a acordat o bursă în Germania, el n-a putut-o folosi, din cauza izbucnirii primului război mondial.

Din lucrările pe care Nicolae Drăganu le citează în studiile lui din tinerețe rezultă că el și-a însușit orientarea lingvistică cea mai avansată a vremii, reprezentată de curentele neogramatic, istoric și psihologic. În lucrările lui din acea epocă găsim citate operele lui Arsène Darmesteter, Karl Brugmann, Berthold Delbrück, Hermann Paul, Gombocz Zoltán, Wilhelm Meyer-Lübke, Adolph Tobler, Wilhelm Wundt și, firește, ale lingviștilor români contemporani. Nicolae Drăganu nu a fost adeptul exclusiv al nici unei școli lingvistice. El și-a însușit părțile pozitive ale curentelor lingvisticii vremii, pentru a-și putea forma o metodă științifică de cercetare.

Strînsele legături ale lui Nicolae Drăganu cu activitatea centrelor lingvistice românești din acea vreme se oglindesc în toate lucrările sale din tinerețe. Studiile publicate de el între 1907 și 1914 se referă exclusiv la probleme de lingvistică română. Între 1907 și 1910 colaborează asiduu la revistele maghiare „Nyelvtudományi" și „Egyetemes Philologiai Közlöny", publicînd în coloa-

[1] Vezi „Dacoromania", X, partea întîi (1941), p. 169—183.

[2] Lucrările postume ale lui N i c o l a e D r ă g a n u sînt: *Transcrierea textelor chirilice*, în „Hrisovul", I (1941), p. 46—59; *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, 1943, 181 p.; *Istoria sintaxei*, București, 1945, 335 p.; *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945, 107 p. Ultimele trei lucrări au apărut prin îngrijirea „Societății române de lingvistică".

nele celor două reviste mai ales recenzii despre lucrările de lingvistică română, scrise atunci de Al. Philippide, Ovid Densusianu, I.A. Candrea, Sextil Puşcariu, Gustav Weigand, Constantin Diculescu ş.a. În 1907, la moartea lui B.P.Hasdeu, el publică în „Nyelvtudományi" un necrolog în care îşi arată veneraţia pentru marele lingvist dispărut. *„Lingvistica română, scrie el, a îmbrăcat haina de doliu. Nu sînt decît cîteva săptămîni de cînd urmaşul lui Dimitrie Cantemir, Bogdan Petriceicu Hasdeu, s-a stins din viaţă. Prin dispariţia lui, istoria şi lingvistica română pierd una dintre figurile ei cele mai de seamă. În toate domeniile a căutat să descopere noi puncte de vedere; nu s-a dat înapoi de la cele mai îndrăzneţe probleme, disecîndu-le cu o pricepere fără seamăn."*

Orientarea lingvistică din tinereţe a lui Nicolae Drăganu se oglindeşte limpede în studiul publicat în 1909 în revista „Transilvania" de la Sibiu, intitulat *Limbă şi istorie*, în care foloseşte pe larg lucrările lui B.P.Hasdeu, Al. Philippide, Ovid Densusianu, I.A. Candrea şi textul Sextil Puşcariu, pentru a explica evoluţia vocabularului limbii române ca rezultat al istoriei poporului nostru. Studiul se caracterizează prin spirit de pătrundere şi măsură în aprecieri, calităţi care vor însoţi întreg scrisul său de mai tîrziu.

În perioada de dinainte de 1919, Nicolae Drăganu colaborează intens cu articole de lingvistică, cu recenzii, etimologii şi note la revistele „Transilvania" şi „Luceafărul" din Sibiu, „Pagini literare" din Arad, „Orientul român" şi „Solia satelor" din Cluj, ziarul „Lupta" din Budapesta, „Revista Bistriţei". În nici unul din studiile şi articolele sale nu aminteşte de şcoala latinistă, ceea ce dovedeşte că, atît pentru el, cît şi pentru epoca de atunci, problemele şi metodele acestei şcoli lingvistice erau cu totul depăşite.

În 1919—1920, cînd se deschide Universitatea românească din Cluj şi îşi începe activitatea Muzeul limbii române, N. Drăganu avea o personalitate ştiinţifică formată. Munca rodnică a „Muzeului", creat de Sextil Puşcariu, se datoreşte în bună parte faptului că s-au strîns în jurul lui lingvişti formaţi, care au reuşit să-şi păstreze, în general, independenţa în concepţie şi preocupări: Vasile Bogrea, Theodor Capidan, Constantin Lacea, Nicolae Drăganu, Gheorghe Giuglea, Constantin Diculescu, Gustav Kisch, Giandomenico Serra. În afară de lucrările colective care se elaborau în cadrul „Muzeului", *Dicţionarul Academiei Române* şi *Atlasul lingvistic român*, fiecare dintre membrii „Muzeului" îşi avea domeniul său de activitate, expunînd rezultatele cercetărilor lor în şedinţele de comunicări de marţi seara şi în coloanele „Dacoromaniei".

Scanned with OKEN Scanner

Între membrii Muzeului, N. Drăganu s-a impus prin studii de literatură veche, editări de texte vechi, studii de toponimie, lexicologie, gramatică, istoria limbii și printr-un număr impresionant de recenzii. Numai adunarea în volum a zecilor de studii și recenzii risipite prin reviste va putea oferi o imagine deplin edificatoare a contribuției lui la filologia și lingvistica română. În afară de studiile publicate în „Dacoromania", el a colaborat, după 1919, la „Anuarul Institutului de istorie națională", „Revista filologică", „Arhiva someșeană", „Buletinul Societății numismatice" ș.a.

Un domeniu original de cercetări a fost explicarea în spirit științific, obiectiv, a raporturilor culturale și lingvistice româno-maghiare, în care a lăsat un valoros material pentru o sinteză viitoare.

* * *

Cel dintîi domeniu al activității lui N. Drăganu este filologia, în care, deși ilustrată pînă atunci, la noi, de mari personalități științifice, ca: Timotei Cipariu, B.P. Hasdeu, I.G. Sbiera, Grigore Tocilescu, M. Gaster, Ioan Bianu, tînărul profesor năsăudean a reușit să se remarce de la început.

În 1914, publică sub auspiciile Academiei Române lucrarea *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian* (studiu și transcriere)[1].

Aceste două codice miscelanee cuprind texte religioase și apocrife din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Al. Philippide, cunoscut prin severitatea sa în aprecierile critice, a recomandat astfel Academiei Române tipărirea lucrării: „*Autorul face o descriere amănunțită a formei manuscriptelor, a scrierii, a ortografiei lor, le compară cu manuscripte și tipărituri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, din punct de vedere al cuprinsului, și ajunge la anumite rezultate în privința vîrstei lor și a dependenței unul de altul, ori față de alte manuscripte și tipărituri. El dă apoi transcrierea Codicelui Todorescu în întregime și a Codicelui Marțian în parte. Lucrarea este cît se poate de importantă și ar fi de dorit să se publice în Analele Academiei Române*"[2].

---

[1] Referitor la această lucrare vezi: G. Pascu, *Istoria literaturii și limbii române în secolul al XVI-lea*, București, 1921, p. 135—147 și Al. Rosetti, în „Romania", XLVII (1921), p. 123—129.

[2] Vezi „Analele Academiei Române" (seria administrativă), tomul XXXIV, 1911—1912, p. 170—172.

O parte din textele acestor două codice sînt asemănătoare cu unele din Coresi, altele cu texte din *Codex Sturdzanus*, iar cîteva din ele sînt inedite. Publicarea lor a fost făcută de N. Drăganu pentru a contribui la stabilirea cît mai precisă a vechimii scrisului românesc. „*Chestiunea priorităţii între tipăriturile şi manuscriptele cele mai vechi ale noastre*, scrie el în Introducere, *este de o importanţă capitală, căci, cu cît se vor descoperi mai multe manuscripte vechi, din care se va putea reconstitui prototipul originalului, respectiv al traducerii originale, cu atît mai uşor se va rezolva definitiv şi se va putea constata data cînd am început a scrie, respectiv a traduce cărţi în româneşte... Trebuie să ne bucurăm în mod deosebit ori de cîte ori se descoper nu numai manuscripte vechi cu texte necunoscute înainte, ci şi de acelea care cuprind textele manuscriptelor vechi cunoscute.*“[1]

În ceea ce priveşte primele texte româneşti, N. Drăganu adoptă, în această lucrare, părerea lui N. Iorga, că ele sînt copii ale unor originale dispărute care ar fi fost scrise în prima jumătate a secolului al XV-lea, între 1425 şi 1450, sub influenţa husită. Originalele textelor celor două codice studiate de Nicolae Drăganu ar fi fost traduse, după el, din maghiară şi ele ar fi fost folosite şi de Coresi. Traducerea ar fi fost făcută de un călugăr român husit din Bihor, într-o mănăstire din Maramureş, concluzie bazată pe materialul de limbă, amestec al graiului din Bihor cu cel din Maramureş. N. Drăganu şi-a schimbat ulterior această părere.

După 1919, N. Drăganu continuă cu intensitate publicarea şi comentarea de texte vechi româneşti în „Dacoromania“ şi în „Anuarul Institutului de istorie naţională“ din Cluj. Cele mai importante texte de literatură veche publicate şi comentate de el în această perioadă sînt:

1. *Un fragment din cel mai vechi molitvelnic românesc*[2]; 2. *Pagini de literatură veche: O colecţie de cărţi populare într-un manusris din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*[3]; 3. *Manuscrisul liceului grăniceresc «George Coşbuc» din Năsăud şi săsismele celor*

---

[1] Vezi Nicolae Drăganu, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu* şi *Codicele Marţian*, ediţia Academiei Române, Bucureşti, 1914, p. 8.

[2] Vezi „Dacoromania“, II (1922), p. 254—326. În „Arhiva“ din Iaşi, XXVII (1921), p. 301—307, Eufrosina Simionescu a făcut lucrării lui Nicolae Drăganu o recenzie pătimaşă, prin aprecieri neuzitate în polemica ştiinţifică. Răspunsul lui Nicolae Drăganu, *Critica ştiinţifică în filologia noastră actuală*, a fost publicat în „Anuarul Institutului de istorie naţională“ din Cluj, I (1922), p. 363—378.

[3] Vezi „Dacoromania“, III, p. 238—250.

Scanned with OKEN Scanner

mai vechi manuscrise românești[1]; 4. *Cea mai veche carte rakoczyană apărută la Alba-Iulia*[2]; 5. *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, voevodul Moldovei*[3]; 6. *Un nou exemplar din mărturisirea păcătoșilor*[4]; 7. *Un manuscris calvino-românesc din veacul al XVII-lea*[5].

Fiecare dintre aceste texte publicate și comentate de el ridică numeroase probleme științifice, utile atît pentru cercetătorii literaturii noastre vechi cît și pentru lingviști. Prin publicarea și comentarea lor, el a adus o contribuție valoroasă la istoria culturii românești din Transilvania secolelor al XVI-lea și al XVII-lea.

Metoda folosită la început de N. Drăganu în transcrierea textelor vechi a fost transliterația, fără a reproduce decît în măsură redusă și textul chirilic. „*Transcrierea cu litere latine*, scrie el, *trebuie întocmită astfel încît să redea întocmai grafia chirilică: din transcriere să se poată reconstitui scrierea originală. Chestiunea valorii fonetice a literelor trebuie despărțită de transcrierea grafică, care privește numai redarea fidelă a slovelor*"[6].

Această metodă, folosită de mulți alți filologi, nu este, desigur, lipsită de obiecțiuni, precum nu sînt lipsite nici celelalte metode folosite de editorii de texte vechi. Problema felului celui mai potrivit al editării textelor vechi este de mult controversată, atît la noi cît și în alte țări, fără să se fi putut ajunge la o metodă unanim acceptată. Unii filologi, ca Ioan Bianu, au publicat texte în fotocopie. Alții, ca B. P. Hasdeu, Timotei Cipariu, M. Gaster, Mario Roques, au retipărit textele chirilice ca atare, pentru a evita erorile de transcriere; D. Russo și I. A. Candrea au folosit metoda transcrierii fonetice interpretative[7].

Împotriva fiecăreia dintre aceste metode s-au adus obiecțiuni întemeiate. Un fapt constant la toți editorii, care au transcris interpretativ texte chirilice vechi, este că nici unul n-a putut rămîne cu totul consecvent principiului transpunerii exacte a grafiei chirilice în grafie latină. Grafia chirilică are față de cea latină o supraabundență de semne, care nu pot fi redate totdeauna cu exactitate,

---

[1] Vezi „Dacoromania", III, p. 472—508.

[2] Vezi „Anuarul Institutului de istorie națională" din Cluj, I (1922), p. 363—378.

[3] Ibidem, III, p. 181—254.

[4] Ibidem, IV, p. 423—427.

[5] București, 1936, 23 p.

[6] Vezi N. Drăganu, *Critica științifică în filologia noastră actuală*, în „Anuarul Institutului de istorie națională", I (1922), p. 366.

[7] Vezi D. Russo, *Critica textelor și tehnica edițiilor*, în „Buletinul Comisiei istorice a României", 1915, p. 30 și N. Drăganu, *Transcrierea textelor chirilice*, în „Hrisovul", I (1941), p. 46—59.

Scanned with OKEN Scanner

deoarece unele slove au mai multe valori fonetice. De aceea, editorii au fost siliţi, în cazurile îndoielnice, să introducă în textul transcris unele caractere chirilice sau să reproducă chiar cuvinte întregi.

Această inconsecvenţă se constată şi în unele texte editate de N. Drăganu, ea fiind explicabilă prin greutăţile de care s-au lovit toţi cei care şi-au luat sarcina grea de a edita texte vechi chirilice.

Metodele diferite folosite la noi în editarea textelor chirilice au determinat primul Congres al filologilor români, ţinut la Bucureşti în 1925, să numească o comisie, cu sarcina stabilirii celei mai bune metode de editare a textelor vechi. Raportorul comisiei a fost N. Drăganu, al cărui referat este una din puţinele pagini cu caracter teoretic scrise de el. Concluzia lui Nicolae Drăganu în privinţa editării textelor vechi este de data aceasta următoarea: „*Trebuie să pregătim pe încetul trecerea de la transliteraţiune la transcrierea fonetică interpretativă care este cea a viitorului, deşi această metodă nu este lipsită de obiecţiuni... Dacă vrem să dăm o ediţie corespunzătoare, atît exigenţelor ştiinţifice, cît şi necesităţilor practice, va trebui să dăm o transcriere fonetică alături de textul reprodus în facsimile, ori cel puţin în tipar cu chirilice. În această transcriere vom da cuvintele în forma în care, în baza cercetărilor de pînă acum, credem că s-au rostit ele în timpul cînd s-a scris textul respectiv. Ortografia va fi cea fonetică, singura care se potriveşte cu felul de a fi al scrierii chirilice, care este şi ea fonetică şi nu ne redă în mod fals rostirea deosebitelor nuanţe din textele noastre vechi*“ [1]. În caz de greşeală, precizează el, textul chirilic alăturat va da posibilitatea celor pricepuţi să facă îndreptările necesare. Dacă cu toate acestea am fi nevoiţi să dăm o lucrare numai în transcriere, transcrierea fonetică interpretativă este preferabilă transliteraţiunii.

Pentru o transcriere fonetică interpretativă cît mai exactă, N. Drăganu a întocmit, la sfîrşitul referatului menţionat, un tabel al valorilor fonetice ale fiecărei slove.

Studiul amănunţit al textelor vechi care privesc cultura românească din Transilvania şi descoperirea activităţii unor figuri culturale din trecutul acestei provincii, cum a fost, în secolul al XVII-lea, poetul şi cărturarul român Mihail Halici (1643—1712) [2], l-au dus pe N. Drăganu la un studiu de sinteză, scris în limba franceză, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des*

[1] „Hrisovul“, I (1941), p. 53, 56.

[2] Vezi N. Drăganu, *Mihail Halici, Contribuţie la istoria culturală românească din sec. XVII*, „Dacoromania“, IV, p. 77—168.

origines à la fin du XVIII-e siècle[1]. Deși nu dă totdeauna explicațiile cele mai juste fenomenului cultural discutat, lucrarea constituie totuși un aport valoros în ceea ce privește contribuția Transilvaniei la patrimoniul nostru cultural.

El face mai întîi o expunere asupra scrierilor slavone care au circulat în Transilvania înainte de secolul al XVI-lea, după care prezintă diferitele cărți slavone și românești tipărite sau manuscrise apărute în Transilvania în secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea, reușind să stabilească, pe baza unei largi erudiții, data și locul apariției celor mai multe dintre acestea și să fixeze rolul lor în evoluția culturii românești din Transilvania. În ceea ce privește factorii care au favorizat apariția scrisului în limba română, el respinge în această lucrare părerea, pe care o susținuse în tinerețe sub influența lui N. Iorga, că primele noastre traduceri s-ar datora husitismului. Susținînd valabilitatea celorlalți factori aduși în discuție, cărora li s-ar datora primele noastre traduceri : luteranism, calvinism, împrejurări interne[2], el formulează ipoteza că o parte din aceste traduceri a putut fi făcută de traducători străini, mai ales sași, cu scopul propagării Reformei printre români, concluzie la care ajunsese, dintre membrii Muzeului limbii române, în același timp cu N. Drăganu și pe baza acelorași particularități de limbă, și Constantin Lacea[3]. Unele dintre traducerile românești făcute în Transilvania ar fi fost copiate, după N. Drăganu, din însărcinarea lui Despot-vodă (1561—1563), pentru a fi tipărite în tipografia pe care acesta intenționa să o înființeze la Cotnari spre a propaga Reforma în Moldova. N. Drăganu își întemeiază această ipoteză pe anumite greșeli de scriere comune copiilor găsite în Moldova cu ale unor tipărituri coresiene și pe indicații, ce rezultă din filigranele hîrtiei.

Cu toate argumentele aparent întemeiate ale lui Nicolae Drăganu, ipoteza sa este neconcludentă deoarece domnia lui Despot-vodă a fost atît de scurtă încît planurile lui îndrăznețe nu puteau fi duse la îndeplinire.

* * *

Un domeniu important al activității lingvistice a lui N. Drăganu este studiul lexicului românesc, caracteristic pentru toți

[1] București, 1938, 69 p.

[2] Acest din urmă factor a fost larg argumentat de P. P. Panaitescu în *Începuturile scrisului în limba română*, în „Studii și materiale de istorie medie", IV, p. 117—191.

[3] *Copiștii Psaltirii Scheiene*, „Dacoromania", III, p. 461—471.

foştii membri ai Muzeului limbii române, între care a existat o continuă emulaţie în această privinţă, întreţinută îndeosebi de munca la *Dicţionarul limbii române*, a cărui redactare era încredinţată de către Academia Română lui Sextil Puşcariu, întemeietorul şi conducătorul Muzeului.

Interesul celor mai mulţi dintre lingviştii din cadrul Muzeului s-a îndreptat mai ales spre cercetarea etimologiei cuvintelor, care constituie unul dintre aspectele cele mai dificile ale muncii lexicologice.

Pe N. Drăganu l-a preocupat în mod deosebit stabilirea etimologiei cuvintelor regionale şi arhaice cu care era mai familiarizat din studiul textelor vechi şi al graiului popular.

Fără a neglija etimologiile din latină, a căror căutare, uneori forţată, constituia o tradiţie în lingvistica transilvăneană, Nicolae Drăganu a scos la iveală originea maghiară şi slavă a unor cuvinte româneşti.

El a legat, în general, explicarea etimologiei cuvintelor de obiceiurile şi lucrurile pe care le denumesc. „*Cuvintele*, scria el, *lămuresc originea, chiar felul obiceiurilor, vechimea şi stratificarea acestora; obiceiurile lămuresc originea şi înţelesul cuvintelor.*“ [1]

Numărul etimologiilor stabilite de Nicolae Drăganu pentru cuvinte regionale se ridică la cîteva sute. Dintre acestea menţionăm: *a bălmăji, a boscorodi, a cicăli, a se chercheli, ferchеş, deletnic, ghiduş, ghes — a înghesui, tăpşan, şpuriu, teleleu, ojoc, a ului, în piez, sătul-cince, zo te custe, a briciului, a briscăli, căples, cergălău, corinteu, mătcălău* [2].

În materie de etimologii, chiar unde nu poate da explicaţii concludente din cauza complexităţii fenomenelor, el deschide cercetărilor perspective noi prin erudiţia lui impunătoare.

•
• •

De la începutul activităţii sale, N. Drăganu a acordat o mare atenţie toponimiei şi antroponimiei, pentru însemnătatea acestora

---

[1] Vezi „Anuarul Arhivei de folclor“, II (1933), p. 1.

[2] Nicolae Drăganu a publicat etimologii în „Dacoromania“, I, p. 293—320; II, p. 610—623; III, p. 642—724; IV, p. 739—774; V, p. 328—378; VI, p. 245—305; VII, p. 132—139 şi 191—194; VIII, p. 132—137; IX, p. 206—213. În total, el a publicat în „Dacoromania“ aproximativ 300 de etimologii, la care se adaugă cele publicate în „Revista filologică“, I (1927), p. 106—116; II (1928), p. 73—78 şi în alte reviste.

Scanned with OKEN Scanner

în descifrarea trecutului nostru, acolo unde ne lipsesc izvoarele istorice directe.

Deplin conştient de dificultăţile şi relativitatea explicării numelor proprii, el scrie : „*Poate nicăieri nu este mai uşor de greşit ca la explicarea numelor proprii, unde adeseori, pentru a da etimologia unui nume, sînt posibile mai multe apropieri, iar jocul fanteziei este destul de la largul său. Am putut deci să greşesc şi eu în privinţa unora dintre numele de localităţi pe care le-am studiat. În general însă am avut în vedere evoluţia istorică şi fonetică a acestora*“ [1].

N. Drăganu a căutat în primul rînd să stabilească originea toponimicelor de pe valea Someşului, regiunea lui natală. „*Fiind urmaş de grănicer năsăudean*, scrie el, *de mult mă munceşte gîndul de a face o monografie toponimică a văii Someşului de Sus pînă la Mocod inclusiv.*“ [2] Rezultatele cercetărilor sale asupra toponimiei din această regiune sînt publicate în *Din vechea noastră toponimie* [3] şi *Toponimie şi istorie*, stabilind etimologiile pentru *Telciu*, *Tăure*, *Hordou*, *Sanţ*, *Leş*, *Capan*, *Zagra*, *Salva*, *Ilva*, *Rebra*, *Prislop*, *Rodna*, *Năsăud*, *Feldru*, *Maier*, *Sîngeorz*, *Romuli*, *Runc*, *Găureni*, *Suplai*, *Măgura*, *Strîmba*, *Lunca Vinului*, *Păguior*, *Păgaie*, *Bichigiu*, *Nimigea*, *Mocod* ş.a.

Numele *Ardeal* îl derivă de la etimonul maghiar *Erdöel*, care înseamnă „ţinutul de dincolo de pădure“, însuşindu-şi explicaţia istoricului şi lingvistului maghiar Hunfalvy Pál. Această etimologie maghiară, ca şi numeroase altele de aceeaşi origine stabilite de N. Drăganu, i-au adus unele adversităţi, existente în atmosfera naţionalistă dintre cele două războaie mondiale. Între alţii, I. Marţian, care derivase numele Ardealului dintr-un presupus tracic *Ardalos*, s-a ridicat împotriva „*puhoiului de etimologii ungureşti*“, stabilite de N. Drăganu, obligîndu-l pe acesta la un amplu şi instructiv răspuns [4]. El precizează astfel caracterul cercetării ştiinţifice în legătură cu problemele care ating susceptibilităţile naţionale : „*Deoarece am găsit că o seamă din aceste nume ne-au venit din ungureşte, faptul n-a avut norocul să fie pe placul unora dintre aceia care se ocupă cu trecutul mai vechi al*

[1] Vezi *Toponimie şi istorie*, Cluj, 1928 (Biblioteca Institutului de istorie naţională, 1), p. 5.

[2] Ihidem, p. 1.

[3] „Dacoromania“, I, p. 109—145. Vezi recenzia lui Ovid Densusianu, în „Grai şi suflet“, I (1924), p. 159—161.

[4] Vezi „Societatea de mâine“, II (1925), p. 62—68, 339—340, 357—358, 382—383, 405—407.

acestei părți a românismului și care uită că adevărul științific nu poate fi niciodată rodul patriotismului rău înțeles, ci rezultă în mod firesc din cercetări obiective“ [1].

Nicolae Drăganu a dat prețioase sugestii și explicații pentru toponimicele : *Bîrsa*, *Strei*, *Someș*, *Timiș*, *Mureș*, pe care le consideră dacice, păstrate prin intermediul slavei în limba română, nu prin intermediul limbii maghiare, cum au susținut unii lingviști maghiari. În același fel ar fi fost păstrat în limba română toponimicul *Abrud*.

Toponimicele *Criș* și *Ampoi* sînt moștenite din latină. Aceste toponimice, arată N. Drăganu, s-au dezvoltat în limba română din formele daco-romane *Crisius* și *Ampeium*. Ultimul s-a păstrat în forma etimologică *Împei* pînă în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, după care dată s-a impus forma maghiarizată *Ompoi*. Tot în acea perioadă a fost înlocuită forma *Alt* din daco-romanul *Alutus* (cu *u* neaccentuat sincopat) prin forma slavizată *Olt*. Păstrarea în formă latină a numelui *Criș* pînă astăzi și a formelor *Împei* și *Alt* pînă în secolele al XIII-lea și al XIV-lea constituie o dovadă a continuității românești în aceste regiuni.

Studiile de toponimie și antroponimie ale lui Nicolae Drăganu, cuprinse în parte în lucrările : *Din vechea noastră toponimie*, *Toponimie și istorie* și *Vechimea Clujului și a românilor din Cluj* [2], l-au dus la unele concluzii importante în ceea ce privește istoria răspîndirii noastre în evul mediu timpuriu, epocă din care ne lipsesc documente istorice directe.

Rezultatele tuturor cercetărilor lui asidue în domeniul toponimiei și antroponimiei au fost expuse în lucrarea de mari proporții *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii* [3].

Această lucrare este atît de amplă încît o expunere amănunțită a ei ar reclama un studiu special de proporții mari. De aceea vom înfățișa numai tezele ei esențiale.

---

[1] *Toponimie și istorie*, p. 2.

[2] „Societatea de mâine“, VIII (1931), p. 244—246.

[3] Editura Academiei Române, București, 1933, 682 p. („Studii și cercetări“, XXI). Două forme prescurtate ale acestei lucrări au apărut sub titlurile : *Vechimea și răspîndirea românilor pe baza toponimiei și onomasticii*. Conferință ținută la Brașov, Vălenii-de-Munte, 1934 (58 p.) și *Ancienneté et expansion du peuple roumain d'après la toponymie, l'onomastique et la langue*, publicată parțial în „Balcania“, I (1938), p. 25—46, și integral, în aceeași revistă, VI (1943), p. 423—463, în care N. Drăganu răspunde criticilor aduse lucrării mai ales de lingviștii unguri Kniezsa I. și Tamás L.

Scanned with OKEN Scanner

Bazîndu-se pe documentele latino-maghiare, îndeosebi pe *Cronica notarului anonim* și pe *Gesta Hungarorum*, precum și pe datele toponimiei și antroponimiei, N. Drăganu încearcă să dovedească existența, în secolul al IX-lea, a unor așezări românești în Panonia, de unde grupul respectiv de români ar fi ajuns în Moravia.

În Panonia, el găsește toponimice și antroponimice pe care le consideră românești începînd cu anul 850 și 1055, în Moravia începînd din 850 și 1113, în Bihor din 1202, 1203 și 1209, în Zemplen și Carpații nord-estici din 1211 și 1214, în Galiția începînd cu secolul al XI-lea, în întreg Ardealul începînd cu anul 1200.

N. Drăganu consideră ca toponimice și antroponimice românești în Panonia: *Sequ*, care ar fi românescul *Sec*, *Saca* (Villa Saca), care ar fi românescul *Seaca*, *Petra* (rom. *Piatra* sau *Petrea*), *Chot* (rom. *Ciot*), *Karachun* (rom. *Crăciun*), *Ied* (rom. *Ied*), *Orda* (rom. *Urdă*), *That* (rom. *Tat* sau *Tatul*), *Goun* (rom. *Găun*), *Chuma* (rom. *Ciuma*), *Fot*, *Foth* (rom. *Făt*), *Keczel*, *Kocil* (rom. *Cățel*), *Kopacs* (rom. *Copaci*), *Kaș*, *Kaas* (rom. *Caș*), *Moninchel* (rom. *Mînînțel*), *Moșa* (rom. *Moș*), *Mali*, *Male* (rom. *Mal*), *Buzad*, *Buzath* (rom. *Buzat*), *Nuzu*, *Nuuzou*, *Nuza* (rom. *Nuțu*, *Nuța*) ș.a.

În Moravia, în special în Nitra: *Villa Staul* (rom. *Staul*), *Magura* (rom. *Măgură*), *Kas* (rom. *Caș*), *Borbath* (rom. *Bărbat*), *Fata* (rom. *Fată*), *Puyne* (rom. *Pîine*), *Bacs* (rom. *Baci*), *Micul* (rom. *Micu*), *Stanczul* (rom. *Stanciu*), *Bryndza* (rom. *Brînză*), *Arszica* (rom. *Arșița*), *Capul* (rom. *Cap*), *Cerbul* (rom. *Cerbul*), *Gropa* (rom. *Groapă*), *Rotunda* (rom. *Rotunda*), *Gawor* (rom. *Gaură*), *Brustury* (rom. *Brusturi*), *Turbacz* (rom. *Turbați*) ș.a.

În Bihor și Zărand: *Latu*, *Linteș*, *Urda*, *Porca*, *Alba*, *Albești*, *Dumbul*, *Kornyest* (rom. *Cornești*), *Cupa*, *Quostest* (rom. *Costești*), *Murul*, *Kot* (rom. *Cot*) ș.a.

În Zemplen: *Chrachuna* (rom. *Crăciun*), *Porched* (rom. *Porcet*), *Zembeta* (rom. *Sîmbăta*), *Fichior* (rom. *Fecior*), *Albeny* (rom. *Albeni*), *Crucha* (rom. *Crucea*) ș.a.

În Carpații nordici și în Galiția: *Grun*, *Hrun* (rom. *Grui*), *Magura*, *Mahura* (rom. *Măgura*), *Plina*, *Runk*, *Runkur*, *Gaura*, *Stremtura*, *Katun*, *Mal*, *Branzova*, *Florea*, *Pascu*, *Botez* ș.a.

Răspîndirea românilor pe o întindere atît de mare este explicată de Nicolae Drăganu prin păstorit și transhumanță, care au fost formele noastre predominante de viață în evul mediu timpuriu. Așezarea păstorilor transhumanți cere timp. Ca să ajungă la așezări stabile în Moravia și Galiția, românii trebuie să fi avut înainte așezări stabile în Panonia, Oltenia, Banat, Bihor, Ardeal, Mara-

Scanned with OKEN Scanner

mureş, Moldova şi de-a lungul Dunării. Numele topice şi de persoană româneşti din Panonia, afirmă Nicolae Drăganu, sînt mai vechi decît cele din Moravia, cele din Bihor mai vechi decît cele din Zemplen sau Maramureş.

Originea românească a unor nume ca *Stanczul*, *Brindza*, *Arszica*, *Brustury*, *Turbacz*, *Gropa*, *Rotunda*, *Runkur*, *Cotun* şi altele din Moravia, Carpaţii nordici şi Galiţia este incontestabilă. Ele sînt, după chiar atestările lui N. Drăganu, mai noi, iar direcţia lor de răspîndire a fost, desigur, de-a lungul Carpaţilor. Dar o formă ca *Tat*, *Tath* din Panonia poate fi şi cumanul *tat*. *Saca* poate fi şi un hipocoristic de la slavul *Savka*, diminutiv al lui *Sava*, sau hipocoristic de la *Isak*. *Mali*, *Male* poate fi chiar ungurescul *mall* „pămînt alb", *Buzad*, *Buzath* poate fi de asemenea din ungurescul *buza* „grîu", cu sufixul *-d*. Îndoielile acestea le-a avut însuşi N. Drăganu. Alte forme din Panonia, apropiate de el de cuvinte româneşti, pot fi, după cum au arătat unii învăţaţi maghiari, urme ale Walchen-ilor austrieci.

În Panonia, românii ar fi ajuns, după N. Drăganu, din Moesia, pe care şi el o consideră în această lucrare ca centrul de formare al poporului român, acceptînd teoria lui Al. Philippide, a cărei netemeinicie a fost deplin dovedită recent în *Istoria României* [1]. Deosebire între N. Drăganu şi Al. Philippide există numai în ceea ce priveşte direcţia celor două „valuri" propuse de Philippide. După N. Drăganu, întîia direcţie ar fi fost „*spre Panonia, iar de aici spre nord-est pînă spre Valachia moravă, Silezia şi Galiţia, şi mai departe spre Maramureş şi Moldova; a doua, dinspre Munţii Banatului, care au imediată legătură dincolo de Dunăre cu Munţii Balcani, precum şi dinspre Oltenia, de o parte spre Munţii Apuseni şi din aceştia pe valea Tisei în sus şi spre nord, de altă parte, pe coama Carpaţilor, mai întîi spre est, apoi spre nord-vest şi pe Cîmpia Ardealului*" [2].

Teoria acestor „direcţii" nu este însă mai concludentă decît cea a originii româneşti a toponimicelor şi antroponimicelor din vestul Panoniei, din jurul Lacului Balaton, de la care N. Drăganu porneşte de fapt în susţinerea ei.

Existenţa românilor şi a comunităţilor slavo-române în Ardeal, înainte de venirea ungurilor, semnalată de cronicarul anonim, este susţinută de N. Drăganu, pe lîngă dovezi toponimice, pe

---

[1] Vezi *Istoria României*, vol. I, p. 795 ş.u.

[2] Vezi N. Drăganu, *Vechimea şi răspîndirea românilor pe baza toponimiei şi onomasticii*, p. 55.

următorul argument greu de combătut: „*Introducerea liturghiei și a limbii liturgice slavone la toți românii nu este decît încoronarea vieții românilor împreună cu slavii, în mici stătulețe conduse de voievozi și cnezi de origine slavă. Această inovație n-ar fi fost cu putință în țările ajunse o dată sub stăpînirea ungurilor, care, în frunte cu regii lor apostolici, erau propagandiști și apărători ai catolicismului*“ [1].

În ceea ce privește pe aromâni, ei s-ar fi putut forma, după N. Drăganu, în parte pe locurile unde se află astăzi, o altă parte fiind coborîți de pe malul drept al Dunării. Meglenoromânii, înainte de coborîrea lor de lîngă Dunăre spre sud, au fost mai apropiați geograficește de dacoromâni decît aromânii. Pe istroromâni îi consideră, împreună cu O. Densusianu, Iosif Popovici și Al. Rosetti, de origine din Munții Apuseni, dar și din nord-estul Iugoslaviei.

Erudita lucrare a lui Nicolae Drăganu a fost primită de lingviștii români cu rezerve întemeiate[2]. Lingviștii maghiari au combătut-o cu vehemență[3].

Chiar lingviștii clujeni au subliniat de la început caracterul relativ al concluziilor lucrării. „*Noutatea și bogăția materialului cules*, scrie Sextil Pușcariu, *l-au dus pe Nicolae Drăganu la unele exagerări, uitînd uneori de scrupulele științifice pe care însuși le cunoaște și le expune atît de bine și frumos în introducere, dînd o armă în mîna adversarilor săi... Dar chiar dacă unele din explicările sale sînt mai puțin convingătoare, dacă altele rămîn discutabile și dacă expunerea ar fi cîștigat mult printr-o redacție mai concisă și mai economică, opera sa, de o adîncă erudiție și bogăție bibliografică, a reușit să elucideze o mulțime de amănunte, din care putem reconstitui azi imaginea migrațiunilor românești*“ [4].

Ovid Densusianu are o părere aproape asemănătoare cu a lui Sextil Pușcariu. După ce arată că este o „*carte de îndelungate cer-*

---

[1] *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, p. 53.

[2] Vezi S. Pușcariu, în „Dacoromania“, VIII, p. 284—289; O. Densusianu, în „Grai și suflet“, VI (1934), p. 352—358; Lucia Pop, în „Buletinul Institutului de filologie «Al. Philippide»“, I (1934), p. 225—233; V. Chelaru, în „Arhiva“ din Iași, XI (1934), p. 180—186; N. Iorga, în „Revista istorică“, XIX (1933), p. 305—307.

[3] Kniezsa István, *Pseudorumänen in Pannonien und in den Nordkarpaten*, în „Archivum Europae Centro-Orientalis“, I (1935), p. 97—220; II (1936), p. 84—178. Recenzii de L. Tamás, în „Zeitschrift für Orstnamenforschung“, XIII (1937), p. 200—201; L. Gáldi, *Nouvelles recherches sur les relations hungaro-roumains*, în „Etude hongroises“, XIV—XV (1936—1937), p. 254—260.

[4] „Dacoromania“, VIII, p. 285.

cetări, de foarte bogate informaţii" şi după ce face unele observaţii critice asupra unora dintre etimologiile propuse de N. Drăganu, el adaugă : „*Cu înlăturări de încrederi exagerate în unele atestări, cu renunţarea la interpretări departe de a fi convingătoare, cartea lui Nicolae Drăganu ar fi cîştigat desigur, dar ea vorbeşte de atîtea ori limpede şi hotărît pentru cunoaşterea trecutului nostru*"[1].

La o cercetare amănunţită făcută astăzi, constatăm cu uşurinţă că atît o parte din materialul folosit cît şi unele din ipotezele formulate, ca aceea a existenţei românilor în jurul Lacului Balaton la aşezarea ungurilor, sînt îndoielnice. De aceea se impune ca lucrarea lui N. Drăganu să fie revizuită în mod temeinic, pentru ca să se facă o separaţie între materialul pozitiv şi sigur pe care îl conţine şi explicaţiile forţate şi subiective.

Am lăsat la urmă contribuţia lui Nicolae Drăganu în domeniul gramaticii, nu fiindcă ea ar fi mai puţin remarcabilă în ansamblul muncii lui stăruitoare, ci, dimpotrivă, fiindcă ea a reprezentat pasiunea lui ştiinţifică cea mai constantă. El şi-a făcut debutul în lingvistică, în 1906, cu studiul de gramatică *Compunerea cuvintelor româneşti*[2], teza lui de doctorat la Universitatea din Budapesta.

Deoarece această lucrare nu a fost tradusă în româneşte, rămînînd astfel necunoscută marelui public de la noi, îi vom arăta în mod sumar conţinutul.

Nicolae Drăganu distinge trei tipuri de compunere. Întîiul tip este compunerea analitică, cu sufixe şi prefixe, în cadrul căreia o atenţie deosebită este acordată compunerii cu prefixe. Sînt studiate, în ordinea alfabetică şi ţinînd seama de formele etimologice, cele mai frecvente prefixe ale limbii române. Ele sînt împărţite în patru categorii : prepoziţionale, cantitative, calitative şi negative.

Al doilea tip de compunere este cel sintetic, care cuprinde compusele formate din rădăcini şi compusele formate din cuvinte întregi. Compunerea de la rădăcini este puţin productivă, atît în latină cît şi în limba română, nefiind adecvată caracterului analitic al celor două limbi. Ea este caracteristică elementelor livreşti, savante, şi se datoreşte mai ales influenţelor străine.

[1] „Grai şi suflet", VI (1934), p. 358.
[2] *A roman szóösszetétel*, Bistriţa, Tip. G. Matei, 1906, 95 p.

Scanned with OKEN Scanner

Al treilea tip este cel bazat pe asociații. Nicolae Drăganu numește acest tip compunere figurată. Asemenea compuse sînt considerate locuțiunile figurate, în care intră sinecdoca, metafora, metonimia. Acest capitol al lucrării se încheie cu rolul etimologiei populare în compunere.

Ultimul capitol este consacrat compunerii savante[1].

A doua lucrare de gramatică este *Asperități sintactice*, publicată, în 1910, în revista „Transilvania" din Sibiu, în care analizează, pe baza unui bogat material din limba literară, abaterile de la construcțiile gramaticale admise în general ca norme. Acest studiu, care e în același timp de gramatică, de stilistică și de cultivare a limbii, rămîne, cu unele revizuiri, actual și astăzi.

Numeroase studii de gramatică ale lui Nicolae Drăganu tratează probleme de sintaxă și de gramatică istorică. Dintre acestea menționăm: 1. *Conjuncțiile «de» și «dacă», un capitol de sintaxă românească*[2]; 2. *Verbele derivate cu sufixul* -inare *și postverbalele lor* [3]; 3. *Despre* ll>u *și dispariția acestuia în limba română* [4]; 4. *Cîteva cuvinte născute din subiecte ori complemente partitive*[5]; 5. *Formele de dativ și genitiv cu «ali» și «al» prepus în dacoromână*[6]; 6. *Numele proprii cu sufixul* -sa[7] ș.a.

Timp de aproape două decenii, Nicolae Drăganu a ținut la Facultatea de filologie din Cluj cursuri de sintaxă a limbii române, partea cea mai neglijată a gramaticii noastre, deoarece de la apariția volumului al II-lea al *Gramaticii* lui Timotei Cipariu din 1877 și a *Gramaticii* lui H. Tiktin din 1892 nici o altă gramatică românească nu mai acordase sintaxei importanța care i se cuvine. În scopul unei documentări teoretice cît mai bogate, el a urmărit toate lucrările de gramatică care apăreau în străinătate, prezentîndu-le în substanțiale recenzii publicate în „Dacoromania".

N. Drăganu a avut intenția să publice aceste cursuri sub forma unui tratat cuprinzător, care ar fi însemnat un mare cîștig pentru lingvistica noastră. Primul volum din acest tratat cu-

---

[1] Un rezumat în românește al acestei lucrări, cu unele elemente noi, se găsește în „Raportul al XLVII-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1909—1910", sub titlul *Principiile care ne-ar putea servi de bază în studierea și clasificarea cuvintelor compuse*, p. 1—19.

[2] „Dacoromania", III, p. 251—284.

[3] „Grai și suflet", II (1925), p. 183; vezi și „Dacoromania", IV, p. 916-922.

[4] *Omagiu lui I. Bianu*, 1927, p. 137—154.

[5] „Dacoromania", IV, p. 360—366.

[6] „Revista filologică", II (1928), p. 308—317.

[7] Biblioteca „Dacoromania", București, 1933, 37 p.

prinde o istorie a sintaxei în lingvistica universală, constituind o introducere la sintaxa limbii române. Acest volum a apărut ca operă postumă, fiind o lucrare de vastă erudiție[1]. Ea conține o bogată bibliografie (de 73 de pagini) referitoare la istoria sintaxei, pe care nu o găsim în nici o lucrare străină. Moartea prematură l-a împiedicat pe Nicolae Drăganu să-și termine lucrarea, din care a mai apărut, tot ca operă postumă, *Elemente de sintaxă a limbii române* (1945). Caracteristica generală a ambelor lucrări este spiritul lor didactic, claritatea expunerii și bogăția citatelor ilustrative. Un capitol special de sintaxă a fost tratat de Nicolae Drăganu în lucrarea *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, publicată de asemenea ca lucrare postumă (1943).

N. Drăganu a studiat limba română contemporană mai ales din punctul de vedere al structurii ei gramaticale. Dar dintr-un scurt foileton publicat în 1923, putem constata că pe el îl preocupa și calitatea ei estetică, precum și menținerea caracterului ei popular. „*Să ne luptăm*, scria atunci N. Drăganu, *pentru a ne forma o limbă bună, pornind din ideea centrală că puritatea expresiunii nu se cîștigă atît din limba celor trecute vremi, cum s-a crezut un oarecare timp la noi, nu se cîștigă nici prin imitarea slugarnică a limbilor surori și împrumutarea de neologisme fără noimă și întorsături de frază artificiale, cum e o modă astăzi, mai ales în cercurile poeților simboliști, ci din studiul inteligent al limbii actuale, în manifestările ei cele mai vii, cele mai apropiate de gîndirea și rostirea spontană. Iar această spontaneitate nicăieri nu se găsește mai bine ca în limba poporului. Cuvintele să fie alese cu grijă ca să «îmble în toate țările», adică să le înțeleagă toți. Îmbrăcate în forme potrivite și puse la locul lor, ele pot să exprime mult*“[2].

* * *

Pentru a întregi imaginea reală a personalității științifice a lui Nicolae Drăganu trebuie să menționăm, în mod special, bogata lui activitate ca recenzent al lucrărilor lingvistice apărute la noi și în străinătate. În recenzii, el a dovedit nu numai erudiție și spirit critic ascuțit, ci și o curiozitate și o competență largă în toate domeniile lingvisticii.

N. Drăganu a publicat în „Dacoromania“ și în alte reviste zeci de recenzii, care prin întinderea și conținutul lor sînt adevărate studii științifice. El a recenzat lucrările maghiare care priveau

[1] *Istoria sintaxei*, lucrare postumă, București, 1945.
[2] Ziarul „Conștiința națională“, Cluj, I (1923), nr. 2.

probleme referitoare la istoria, cultura și limba română, numeroase lucrări de sintaxă, de lingvistică generală, de toponimie, de stilistică.

Dacă ținem seama de faptul că N. Drăganu a folosit în studiile și recenziile sale un stil dintre cele mai sobre, ne dăm seama de bogăția de conținut a scrisului său. Lingviștii români de astăzi au posibilitatea să valorifice numeroase din sugestiile lui și să rezolve problemele rămase deschise în scrisul său bogat, pe lîngă rectificarea pe care o impune progresul științei în ceea ce privește faptele de care s-a folosit sau pe care le-a semnalat numai în treacăt.

* * *

Deși absorbit de munca științifică, Nicolae Drăganu a acceptat unele sarcini obștești care cereau pricepere și autoritate morală.

Conducător girant al Universității din Cluj în 1918, după retragerea autorităților maghiare, decan al Facultății de litere și filozofie, rector al universității, membru al Academiei Române, președinte al secției literare a „Astrei", președinte al „Societății române de lingvistică" sînt principalele demnități meritate, dar nerîvnite, și care nu i-au zdruncinat echilibrul sufletesc, clădit pe o modestie exemplară.

N. Drăganu s-a simțit, toată viața, strîns legat sufletește de ținutul grănicerilor năsăudeni în care s-a născut.

Pe lîngă studiul aprofundat al toponimiei năsăudene menționat mai sus, el a scris numeroase alte lucrări privind oamenii și instituțiile pămîntului natal: 1. *Istoria școalelor năsăudene*, în colaborare cu Virgil Șotropa (1913); 2. *Cele dintîi traduceri ale lui George Coșbuc*[1]; 3. *George Coșbuc, poetul liceului grăniceresc din Năsăud*[2]; 4. *Monografia Societății de împrumut și păstrare «Aurora» din Năsăud* (1873-1923)[3]; 5. *Date privitoare la istoria comunei Zagra*[4], comuna lui natală.

Cu toate că a avut unele polemici cu lingviștii burghezi maghiari, N. Drăganu a recunoscut, ori de cîte ori a fost cazul, progresele științei din țara vecină. El nu a ezitat ca, în atmosfera de propagandă naționalist-șovină întreținută de clasele exploata-

[1] „Gazeta Transilvaniei", LXXXIII (1920).
[2] „Transilvania" din Sibiu, LII (1921), p. 837—861.
[3] Cluj, 1924, 146 p.
[4] „Arhiva someșeană", 1928, p. 65—72.

toare de după primul război mondial, să facă un elogios necrolog slavistului maghiar Asbóth Oszkar, care fusese exclus din învățămînt și din Academia Maghiară de Științe, pentru atitudine comunistă. Dînd ca exemplu pe Asbóth, N. Drăganu arată că activitatea noastră lingvistică ar fi mai rodnică *„dacă ar urmări raporturile slavo-române cu aceeași perseverență ca el pe cele slavo-maghiare"*[1].

Opera lui Nicolae Drăganu rămîne în lingvistica noastră un izvor bogat de material faptic și de informații, îndeosebi în domeniul textelor vechi de limbă, al toponimiei și al gramaticii.

[1] „Dacoromania", II, p. 898.

Scanned with OKEN Scanner

CONSTANTIN LACEA

Constantin Lacea a fost, alături de Sextil Pușcariu, unul dintre fondatorii fostului Muzeu al limbii române de pe lîngă Facultatea de litere și filozofie a Universității din Cluj și cel mai vechi colaborator la lucrarea de bază a acestuia: *Dicționarul Academiei Române*. Acest fapt este puțin cunoscut, datorită atît modestiei lui excesive, cît mai ales muncii specifice oricărui mare dicționar, care absoarbe, într-un efort colectiv, capacitățile individuale ce participă la elaborarea lui.

S-a născut la Brașov în 1875[1]. A urmat cursurile liceului românesc din acest oraș, avînd ca profesori pe Ștefan Iosif, tatăl poetului Ștefan Octavian Iosif, pe Andrei Bîrseanu, Ioan Popea, Valeriu Branițte, Pantelimon Dima, Vasile Goldiș, care se impuseseră printre cele mai de seamă personalități ale culturii românești din Transilvania. La liceu, a fost coleg de clasă și prieten cu poetul Șt. O. Iosif, a cărui amintire a evocat-o cu duioșie[2].

După ce își trece, în 1893, bacalaureatul, urmează Facultatea de litere a Universității din Budapesta, specialitățile franceză veche și germană, avînd ca profesori, între alții, pe Alexander, Becker, Gyulai și Heinrich.

---

[1] Indicații biografice asupra lui Constantin Lacea se găsesc la sfîrșitul lucrării lui de doctorat *Untersuchung der Sprache der „Viața și petrecerea sfinților" des Mitropolits Dosoftei*, 1682, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", Band V, 1898 și în broșura *Un scandal academic*, Cluj, 1934.

[2] Vezi C. Lacea, *Din copilăria lui Șt. O. Iosif*, în „Țara Bîrsei", nr. 1 (1931), p. 29—37.

Scanned with OKEN Scanner

A continuat aceleași studii la München, unde a audiat cursurile unor bine cunoscuți savanți germani ai vremii: Breymann, Birch-Hirschfeld, Frieke, și apoi la Leipzig, fiind elevul lui Sievers și Gustav Weigand, de acesta din urmă legîndu-se printr-o strînsă colaborare și o deosebită afecțiune. În 1898, își trece doctoratul la Gustav Weigand, cu teza *Cercetări asupra limbii „Viețiĭ și petrecerii sfinților" a Mitropolitului Dosoftei*[1].

Întors în țară, se stabilește în Brașovul natal, unde funcționează, între 1901 și 1916, ca profesor de germană, franceză și română la liceul românesc și la școala comercială superioară, contribuind, prin pregătirea sa, alături de alți eminenți colegi, Virgil Onițiu, Iosif Blaga, Tit-Liviu Blaga, Ioan Bunea, Gheorghe Chelaru, Gheorghe Vătășanu, Alexandru Bogdan, Axente Banciu, Dumitru Lupan și alții, la creșterea prestigiului învățămîntului românesc în Transilvania. În 1916, din cauza ocupației germane, se refugiază în străinătate, stabilindu-se un an la Stokholm, unde a trăit dînd lecții de franceză, și apoi doi ani la Paris, unde a contribuit la documentarea cauzei românești pentru conferința de pace din 1919.

În 1920, a fost numit profesor la Academia de înalte studii comerciale și industriale din Cluj, mai întîi de limba franceză, apoi de limba și corespondența germană. În 1940, după dictatul de la Viena, s-a reîntors la Brașov, unde a murit în 1950.

• • •

Ca formație științifică, Constantin Lacea a aparținut școlii neogramatice. La Institutul pentru studiul limbii române de la Universitatea din Leipzig, condus de Gustav Weigand, și-a însușit metoda de analiză lingvistică a textelor vechi și a materialelor dialectale, care au constituit o parte însemnată a activității școlii de la Leipzig. Teza de doctorat a lui Constantin Lacea, *Cercetări asupra limbii „Viețiĭ și petrecerii sfinților" a Mitropolitului Dosoftei*, este caracteristică pentru metoda de lucru care se aplica în acest institut. Ea este o prezentare descriptivă amănunțită a caracteristicilor de grafie, de vocalism, de consonantism, de morfologie, de sintaxă și de lexic ale textului

[1] Constantin Lacea, *Untersuchung der Sprache der «Viața și petrecerea sfinților» des Mitropolits Dosoftei*, 1682. Inaugural-Disertation, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", Band V, 1898.

lui Dosoftei. Lexicul ocupă cea mai întinsă analiză, sub forma unui glosar, cu explicarea fiecărui cuvînt și cu traducerea lui în limba germană. Lucrarea relevă pricepere, răbdare și simț pentru amănuntul semnificativ, calități care vor caracteriza toate cercetările de mai tîrziu ale lui Constantin Lacea. Ea se limitează însă la analiza amănuntelor lingvistice, fără concluzii de ordin istoric-literar și stilistic. Singura apreciere de ansamblu privește deosebirile de limbă dintre *Viața și petrecerea sfinților* și *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei. Ioan Bianu făcuse afirmația că *Psaltirea în versuri* este scrisă în grai moldovenesc, neinfluențat de limba scrisă a vremii. Constantin Lacea nu împărtășește această părere în ceea ce privește limba textului studiat de el, fără a adînci însă problema.

Explicarea aprecierii sumare asupra limbii scrise de Dosoftei în raport cu cea a epocii sale se datorește faptului că studiile de istorie a limbii literare și cele de stilistică erau atunci abia la început, atît la noi cît și în alte țări, iar Constantin Lacea n-a fost un deschizător de drumuri în acest domeniu.

Dar cu pregătirea pentru analiza textelor vechi și mai ales cu predilecția pentru preocupările de lexicologie, caracteristice în lingvistica europeană a vremii, Constantin Lacea avea să îndeplinească o muncă impunătoare în cultura noastră. Această muncă este cea depusă la *Dicționarul Academiei Române*, timp de peste patru decenii.

Din 1903, de cînd Sextil Pușcariu a primit din partea Academiei Române sarcina elaborării dicționarului, el și-a ales ca cel dintîi colaborator pe Constantin Lacea, pe atunci profesor la liceul românesc din Brașov.

Constantin Lacea a avut la dicționar sarcina grea de a face prima redactare a articolelor, de la care pleacă munca ulterioară de revizie și de definitivare, ușurîndu-le pe acestea prin formularea concretă a textului. Numai cine a lucrat la un asemenea dicționar poate aprecia cu adevărat complexitatea muncii lexicografice. Ea nu se reduce, cum se crede în general, la formularea de definiții, ci implică precizarea, pe bază de exemple din tot cuprinsul unei limbi, a numeroaselor sensuri și nuanțe de sens ale cuvintelor, a formei, diferită după timp și regiuni, a acestora, a derivatelor lor, a problemelor de morfologie, de sintaxă, de stilistică, legate de folosirea lor în scris și vorbire, a etimologiei lor[1].

[1] Vezi și Constantin Lacea, *Lexicograful și rostul său*, în „Preocupări lingvistice", vol. I, Sighișoara, 1947, p. 11—20.

Cu răbdarea și abnegația omului de știință conștient că îndeplinește o misiune națională, Constantin Lacea a redactat mii de articole ale Dicționarului, fără a manifesta o clipă de descurajare, deși ar fi avut de multe ori dreptul, ca orice autor de asemenea lucrări, să repete reflecția celebrului filolog medieval Scaliger: *„Mai ușoară poate fi socotită pentru cineva osînda de a munci toată viața la ocnă decît aceea de a face un dicționar*[1].

Contribuția valoroasă a lui Constantin Lacea, cunoscută aproape numai de aceia care au lucrat la dicționar alături de el, a fost recunoscută public de către Sextil Pușcariu în două aprecieri, care consacră în mod indiscutabil meritele lui.

Cu prilejul alegerii lui Constantin Lacea ca membru de onoare al Academiei Române, în 1939, Sextil Pușcariu a evidențiat în raportul său *„munca neobosită și plină de devotament depusă în slujba acestei opere de cel mai vechi colaborator al ei“*[2], iar în prefața volumului I al Dicționarului, partea a II-a, litera C, apărut în 1940, Sextil Pușcariu scrie: *„Întîia redacție la acest volum a fost făcută de d-l Constantin Lacea, profesor și fost rector al Academiei de înalte studii comerciale din Cluj, membru onorar al Academiei Române, cel mai vechi și mai statornic colaborator al Dicționarului, care dăduse și întîia redacție a literelor A-B. Cu un devotament fără pereche, d-sa săvîrșește de trei decenii munca grea și istovitoare a lexicografului conștiincios, preocupat să dea pentru fiecare cuvînt o mică monografie, urmărindu-l în evoluția lui de la origine și pînă în zilele noastre, în limba literară ca și în graiul de toate zilele, în opera poeților, a oamenilor de știință, a traducătorilor și în literatura populară“*. Precum este îndeobște cunoscut, aceste trei litere sînt, în limba română, îndeosebi C, dintre cele mai cuprinzătoare.

Colaborarea lui Constantin Lacea la celelalte litere apărute din vechiul Dicționar al Academiei a fost mai redusă. Astfel, în prefața volumului al II-lea al Dicționarului (literele F-J), după ce îl numește încă o dată *„redactorul volumului I“*, Sextil Pușcariu arată că Lacea a redactat la acest volum numai 103 coloane, cuprinzînd cuvintele începătoare cu IMPO— IMPU—, INCO— și IP— IUT—.

În cadrul Muzeului limbii române, Constantin Lacea n-a avut însă numai sarcina de seamă a redactării dicționarului. În perioada

---

[1] Vezi Prefața *Dicționarului enciclopedic ilustrat „Cartea Românească“* (1931), redactat de I. A. Candrea.

[2] Vezi *Analele Academiei Române*, Seria II, 1938—1939, p. 233 (Ședința din 29 mai 1939).

cît a stat la Cluj, 1920-1940, el s-a identificat cu întreaga activitate a Muzeului, îndeplinind, la început, chiar unele munci administrative, în care era nevoie de pricepere, răbdare și devotament. În primii ani de funcționare a Muzeului, el a fost custode și bibliotecar, asigurînd organizarea și înzestrarea bibliotecii cu valoroasele colecții pe care le posedă astăzi Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. Constantin Lacea a alcătuit de asemenea indicele de materii, de autori și de cuvinte ale primelor volume ale „Dacoromaniei". În cadrul Muzeului, el a făcut numeroase comunicări, dintre care numai o parte sînt publicate în „Dacoromania".

Strîns legată de munca îndelungată la *Dicționarul Academiei*, și stimulată de ea, a fost cercetarea de către Constantin Lacea a etimologiei unui număr apreciabil de cuvinte cu caracter dialectal, mai ales din Transilvania. Etimologia acestor cuvinte a putut fi stabilită, în mare parte, datorită faptului că el cunoștea bine limbile maghiară și germană, precum și dialectul săsesc din Transilvania, din care derivă multe din cuvintele a căror etimologie a stabilit-o.

O parte din aceste etimologii au fost publicate în „Anuarul liceului din Brașov" [1], dar majoritatea lor au apărut în „Dacoromania" [2].

Din seria cuvintelor a căror etimologie a fost stabilită de Constantin Lacea menționăm, ca provenind din maghiară: *cebălui*, *cătreț*, *chemului*, *cioaclă*, *fulău*, *răboj*, *răvaș*, *țăcălie;* din dialectul săsesc: *buglă*, *dîrlăi*, *dop*, *cataramă*, *clicen*, *ivăr*, *perjă*, *roabă*, *șleau*, *vantură*, *velver-verven-verver*, *zimți;* din limbile slave: *ciublă*, *ciupă*, *ciupăi*, *ciupeli*, *răgace;* din latină: *coc*, *decurînd*, *despetá*, *grumura*, *scăloi*, *stăuină*, *turtură*, *tușina*. Unele dintre etimologiile stabilite de el reprezintă adaosuri și rectificări la cele date în *Dicționarul Academiei*, iar altele au fost acceptate în dicționar pentru literele în curs de publicare.

Constantin Lacea a întreprins și o activitate de popularizare lexicologică, în special a preocupărilor de semantică, impuse la

[1] *Anuarul liceului din Brașov* LI (1914—1915), p. XXIV—XXX.

[2] „Dacoromania", II, 1921—1922, p. 623—626; III, 1922—1923, p. 471—478, 748—752; IV, 1924—1926 (partea a II-a), p. 777—785; V, 1927—1928, p. 395—404; VI, 1929—1930, p. 339.

sfîrşitul secolului trecut prin lucrările lui A. Darmesteter şi M. Bréal. Semantica devenise, în primele decenii ale secolului nostru, o disciplină atrăgătoare nu numai pentru lingvişti, ci şi pentru marele public.

În lumina acestor preocupări, Constantin Lacea scria că „*elementele cele mai importante ale unei limbi sînt cuvintele*“ [1], înţelegînd prin aceasta că în sensul cuvintelor se concretizează mai pregnant legătura dintre limbă şi istorie. Ilustrativ în această privinţă este articolul *Curiozităţi semantice*, publicat în revista „Transilvania“, în care explică formarea unor expresii ca *a bea tutun*, sensul de „a mirosi“ al lui *a auzi*, evoluţia sensului lui *baionetă*, *balamuc*, *canibal*, *cravată*, *pistol* ş.a. Asemenea articole erau urmărite cu pasiune de cititorii revistei — profesori, învăţători, preoţi şi notari români din Transilvania — care nu puteau cunoaşte din alte surse mişcarea lingvistică a timpului.

Absorbit de preocupări lexicografice, Constantin Lacea a publicat puţine studii de gramatică. Aceste probleme au fost abordate de el cu prilejul redactării articolelor de dicţionar, unde la fiecare cuvînt se impun numeroase precizări morfologice şi sintactice. Ca materiale speciale de gramatică, el a publicat numai trei note: „*Cum*“ *dans la syntaxe de la langue roumaine* [2], *Genitive feminine formate cu articolul prepozitiv* [3] din forme ca *Dîmbu ii Cioară*, *Ionu ii Ană* , *Valea ii Cerboaie* şi *Fraze paralele, construcţii şi fenomene analogice* [4]: *a face de capul său*, *a asculta care ce zice*, *casă de vînzare*, *mi-am pus pălăria*, *a sta în picioare*, expresii pentru care stabileşte paralelisme, fără să fie calcuri, în italiană: *fare di suo capo*, *ascoltare quello che dicesse*, *casa da vendere*, *stare in piede*, şi în franceză: *je me suis mis le chapeau*.

•
• •

Un domeniu întins de cercetare, în care îşi începuse, prin teza sa de doctorat, activitatea ştiinţifică, a fost pentru Constantin Lacea cel al limbii şi literaturii noastre vechi, în care a adus atît contribuţii istorico-descriptive, cît şi lingvistice propriu-zise. Unele dintre aceste contribuţii au constat în descoperirea şi descrierea de cărţi vechi româneşti, neînregistrate în *Bibliografia*

[1] C. L a c e a, *Curiozităţi semantice*, în „Transilvania“, 1914, p. 464.
[2] Vezi „«Saertryk» af nordisk tidsskrift for filologi“, vol. IV, p. 91—93.
[3] „Dacoromania“, III (1922—1923), p. 798—799.
[4] *Anuarul liceului din Braşov*, LI (1914—1915), p. XXV—XXX.

românească veche a lui Ioan Bianu și Nerva Hodoș sau care, deși au fost înregistrate, aveau nevoie de rectificări de titluri și de date. Din seria cercetărilor de acest fel fac parte *Cărțile vechi din Biblioteca Universității din Cluj* (donația G. Sion)[1], *Psaltirea în versuri a lui Dosoftei din Biblioteca Muzeului limbii române*, exemplar deosebit de cel editat de Bianu[2], *Un ceaslov slavo-român neînregistrat*[3], *Cărțile vechi din biblioteca bisericii Sf. Nicolae din Brașov*[4] și *Cel mai vechi calendar românesc* (1733)[5], acesta din urmă înregistrat de Bianu și Hodoș, dar Lacea aduce precizarea că Dascălul Petcu Șoanul și Popa Petre, presupuși autori, sînt una și aceeași persoană, rectificînd, pe baza datelor istoricului sas Thomas Tartler, o confuzie făcută de G. Bogdan-Duică asupra autorului acestui calendar. El a adus de asemenea precizări, pe bază de documente și deducții, în ceea ce privește data stabilirii definitive a diaconului Coresi la Brașov[6].

Un manuscris de proporții mai mari, descoperit și descris de Constantin Lacea, a fost *Codicele Pușcașul*[7]. El se datorește popii Bucur din Schodol (Bran), fiul lui Iuga Pușcașul. Cu acest prilej, Lacea face precizarea că lingvistul Sextil Pușcariu era un descendent al acestora. Familia Pușcașul și-a schimbat numele în Pușcariu la 1848.

Manuscrisul este de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, reprezentînd texte după Canonul Sf. Andrei și Viața Mariei Egipteana, copiate, în parte, din *Triodul*, tipărit la Rîmnic în 1761, în parte, din alte izvoare. El a fost copiat de două persoane diferite : pînă la pagina 102 de popa Bucur, iar de la 103 la 182 de un brașovean. Între cele două părți există unele diferențe de grafie și de limbă, care se datoresc atît copiștilor cît și izvoarelor diferite pe care le-au folosit, ceea ce l-a determinat pe Lacea să descrie cele două părți în mod separat, arătînd specificul grafiei, foneticii, morfologiei și sintaxei fiecăreia din ele.

---

[1] „Dacoromania", III, 1922—1923, p. 799—801.
[2] Ibidem, IV, 1924—1926, partea a II-a, p. 959—961.
[3] Ibidem.
[4] „Transilvania", 1901, nr. 1, p. 100—105.
[5] „Dacoromania", VI (1929—1930), p. 356—359.
[6] C. Lacea, *Așezarea definitivă a lui Coresi la Brașov*, în „Revista filologică", 1928, p. 354—358.
[7] Idem, *Codicele Pușcașul*, în „Revista filologică", I (1927), p. 67—84.

Fără ca textul descris să reprezinte particularităţi inedite de limbă, el îmbogăţeşte totuşi izvoarele de cunoaştere a limbii române din secolul al XVIII-lea.

Constantin Lacea a intervenit şi în problema controversată a copiştilor *Psaltirii Scheiene* [1].

Împărtăşind părerea lui I. A. Candrea şi Al. Procopovici, unanim admisă astăzi, că textul *Psaltirii Scheiene* a fost copiat de trei copişti, Constantin Lacea nu este însă de părerea acestora, în ceea ce priveşte naţionalitatea copiştilor. I. A. Candrea a susţinut că copistul C, cel mai important, ar fi fost grec sau deprins cu texte greceşti, pe cînd Al. Procopovici a căutat să argumenteze că acesta ar fi fost secui. După Constantin Lacea, toţi trei copiştii *Psaltirii Scheiene* au fost saşi, care cunoşteau şi foloseau limba română în scopuri comerciale şi de propagandă religioasă. Argumentele de natură lingvistică pe care le aduce în sprijinul acestei teze sînt : diftongarea lui *a* în *ai* : *maire* (mare), *taire* (tare), *supăraire* (supărare), *cîntaire* (cîntare), *căraire* (cărare), *păduire* (pădure), *judecaire* (judecare), *saile* (sale), *taile* (tale), precum şi fonetisme ca *ghindi* (gîndi), *kinilor* (cîinilor), *ponă* (pînă), *flomîndu* (flămînd), *aştaptă* (aşteaptă), caracteristice pronunţării de către saşi a limbii române.

Ipoteza că *Psaltirea Scheiană*, precum şi alte texte româneşti din secolul al XVI-lea s-ar datora unor copişti şi traducători saşi, în special din Bistriţa, a fost formulată simultan cu Constantin Lacea şi de Nicolae Drăganu [2].

La lămurirea acestei probleme a luat parte şi Sextil Puşcariu, care afirmă că „*venind din două părţi, părerea aceasta cîştigă în probabilitate şi deschide perspective noi*“ [3].

După ce arată necesitatea editării documentelor din arhivele Bistriţei, ceea ce a întreprins, în parte, ulterior Al. Rosetti, Sextil Puşcariu scrie, în continuare, că „*după cele arătate de Lacea şi mai ales de Drăganu, multe din particularităţile de limbă din aceste documente se dovedesc a fi ale diecilor saşi. Întreaga chestiune a rotacismului în textele noastre vechi apare acum într-o lumină nouă, iar neconsecvenţa în întrebuinţarea lui nu mai poate fi explicată*

---

[1] „Dacoromania“, III (1922—1923), p. 461—471.

[2] N. Drăganu, *Manuscrisul liceului grăniceresc G. Coşbuc din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti*, în „Dacoromania“, III (1922—1923), p. 471—508.

[3] Vezi „Dacoromania“, III (1922—1923), p. 471.

Scanned with OKEN Scanner

numai prin mijloace lingvistice, ci își va găsi elucidarea în parte în critica textului“ [1].

Această ipoteză a lui Constantin Lacea, Nicolae Drăganu și Sextil Pușcariu poate fi verosimilă, dacă ținem seama, pe lîngă dovezile lingvistice aduse de ei, de faptul că, și la apariția primelor noastre tipărituri, rolul sașilor, determinat de interese de propagandă religioasă și mai ales comerciale, este unanim recunoscut.

* * *

O parte a activității științifice a lui Constantin Lacea o formează studiile de istorie locală a Brașovului, în care s-a sprijinit, în cele mai multe dintre ele, pe material lingvistic.

Predilecția cărturarilor români din Transilvania de dinainte de Unirea din 1918 pentru studiul istoric și cultural al regiunii natale a constituit o caracteristică importantă a preocupărilor lor. Monografiile cu caracter istoric-cultural ale lui Nicolae Drăganu asupra Năsăudului, monografia lui Andrei Bîrseanu asupra școlilor românești din Brașov, a lui Augustin Bunea asupra Blajului sau cea etnografică a lui Victor Păcală asupra Rășinarilor sînt numai cîteva din expresiile patriotismului local creator al acestor cărturari.

Constantin Lacea a studiat cu interes constant aspecte istorice, sociale și culturale din Brașov, de care s-a simțit atașat sufletește toată viața.

Primul studiu de acest fel l-a publicat în 1906, în revista „Dreptatea“, sub titlul *Din graiul românilor din Șcheii Brașovului* [2], în care sînt explicate etimologic și în legătură cu tradițiile locale și cu vechimea românilor din Șchei o serie de cuvinte, de sensuri și de expresii specifice graiului acestora : *curună*, „cunună“, *duroare*, „durere“, sensul de „asociat“ al lui *soție*, de „a se strădui“ al lui *a abate*, expresiile *din sînia lui*, „din îndemnul lui“, *tatăl sutii*, „om sfătos, guraliv“ ș.a.

Un studiu similar mai dezvoltat al lui Constantin Lacea este *Limba noastră și viața economică a brașovenilor* [3]. Plecînd de la principiul consacrat că *„istoria și lingvistica ne ajută, completîndu-se una pe alta, să cunoaștem trecutul unui popor“*, el explică

[1] Vezi „Dacoromania“, III (1922—1923), p. 471.

[2] „Dreptatea“, revistă săptămînală, culturală, economică și socială, Brașov, 1906, nr. 16, 29, 30.

[3] *Anuarul Liceului „Andrei Șaguna“* din Brașov, LX—LXI. Anul jubiliar 1924—1925, p. 57—60.

Scanned with OKEN Scanner

o altă serie de termeni și de expresii din graiul brașovean, în lumina trecutului comercial al acestui oraș. Astfel, *brașoveniile* erau „mărfurile din Brașov", *brașovean* însemna, pe o mare întindere a limbii române, „negustor", *a spune brașoave* a însemnat, la început, „a exagera reclama mărfii", *brașoveana* era „căruța mare cu care își transportau negustorii brașoveni mărfurile". *Cal de pește* însemna „o unitate de măsură egală cu 136 kg". Expresia a luat naștere pe timpul cînd se aducea, din Țara Românească, peștele la Brașov, cu calul. Porecla de *trocari* a românilor din Șchei nu are nimic a face cu confecționarea de *troci*, ci provine de la *troaca* în care negustoresele din Șchei își expuneau fructele aduse în piață la vînzare [1]. Negustorilor brașoveni li se zicea, în Țara Românească, și *prahoveni*, cînd nu coborau aici prin Bran-Rucăr-Cîmpulung, ci pe Valea Prahovei. Cuvîntul *cantór*, care se folosea la Brașov pentru „contor" (comptoire), a fost adus de negustorii brașoveni din Rusia. Numirile vechi ale străzilor orașului: *Ulița căldărarilor*, *a straielor*, *a fînarilor*, *a grîului*, *Ulița Furcoaie*, indicau numeroasele meserii care se dezvoltaseră în oraș și buna lor organizare, iar *Poarta Șcheilor* și *Ulița Șcheilor* sînt dovezi ale importanței pe care o cîștigaseră, în cetatea Brașovului, românii din Șchei.

Constantin Lacea a arătat, într-un alt studiu de istorie locală [2], că sensul vechi al cuvîntului *țară* fiind cel de „șes", denumirile *Țara Bîrsei*, *Țara Oltului*, *Țara Românească* au însemnat „șesul Bîrsei, șesul Oltului, șesul românesc". Denumirea săsească de *Bursenland* este un calc după cea românească de *Țara Bîrsei*, aceasta din urmă atestată în 1211, așa după cum denumirea mai veche săsească de *Land* pentru *Țara Românească* este un calc evident după *țară*, cum i se zicea, în mod obișnuit, *Țării Românești*, mai ales în partea de sud a Transilvaniei. Denumirea de *Ardeal* n-a însemnat niciodată, în graiul brașovean, întreaga Transilvanie. *Ardealul* începea, pentru brașoveni, ca și pentru făgărășeni, după ce se ieșea, înspre vest, din Țara Bîrsei și din Țara Oltului.

În studiul *Sînt în Transilvania așezări de români veniți din sudul Dunării sau nu sînt?* [3], Constantin Lacea susține că românii din cartierul Șcheii Brașovului ar avea particularități de grai, de onomastică și de port comune cu ale meglenoromânilor din Țîrnareca. Particularitățile comune celor două graiuri, scheian

[1] Vezi și „Țara Bîrsei", 1931, nr. 3, p. 234—236.
[2] Ibidem, 1929, nr. 2, p. 142—145.
[3] „Dacoromania", IV (1924—1926), partea I, p. 353—340.

Scanned with OKEN Scanner

şi meglenit din Ţîrnareca, sînt, după el, următoarele: 1. palatalizarea labiodentalei *v* în stadiul *i*: *viţel* > *iţăl; viu, vii, vine* > > *iu, ii, ine;* 2. dispariţia lui *h* iniţial şi intervocalic: *hrănesc* > > *rănesc, hîrb* > *îrb, hatîr* > *atîr, mahala* > *maala;* 3. căderea lui *a* iniţial neaccentuat: *agonisesc* > *gonisesc, afară* > *fară;* 4. rostirea lui *ce, ci* ca *ţe, ţi* în versetul *şi ţelor din morminte viaţă dăruindu-le* pentru „şi celor din morminte", pe care Constantin Lacea a auzit-o încă în copilăria lui; 5. unele forme lexicale şi sensuri comune: *june*, meglenorom. *juni*, cu sensul de „voinic, tare, puternic", şi nu de „tînăr" ca în restul limbii române; 6. nume de persoană comune: *Guşa, Muşa, Lazu* ş.a.

Aceste asemănări n-ar fi, după Constantin Lacea, întîmplătoare, produse independent una de alta, ci ar dovedi originea comună a unei părţi a românilor din Şcheii Braşovului cu a meglenoromânilor din Ţîrnareca. Atît unii cît şi alţii ar fi pornit din aşa-numita „Vlahie albă", dintre Balcani şi Dunăre, meglenoromânii înspre sud, iar strămoşii unei părţi a românilor din Şcheii Braşovului înspre nord. Problema a fost reluată şi în studiul *Cetatea de pe Tîmpa de lîngă Braşov şi „cătunul" de sub ea* [1], în care arată, cu argumente istorice şi lingvistice, că aşezarea de sub cetatea Tîmpa sau „cătunul" din Şchei este vatra românilor braşoveni. *Valea cătunului* se numea *Braşov* şi *Braşoava.* De aici ar proveni numele oraşului. În cătun locuiau paznicii dinafară ai cetăţii, care tocmai din cauza acestei îndatoriri militare erau numiţi *şchei*, adică „iobagi iertaţi" de stăpînii cetăţii de deasupra aşezării lor. Împreună cu grupul de colonişti, tot români, veniţi din sudul Dunării, aceştia au format puternica aşezare românească din Şcheii Braşovului, înfiinţînd aici, în 1495, pe lîngă biserica Sf. Nicolaie, cea dintîi şcoală românească menţionată în istoria noastră. Din rîndurile lor s-a ridicat, în cursul timpului, o numeroasă pătură de negustori, meseriaşi şi intelectuali, care au avut un rol de seamă în afirmarea elementului românesc nu numai în Braşov, ci în întreaga Transilvanie.

În ceea ce priveşte numirile *Şcheii Braşovului* şi *Şcheiul Braşovului,* Constantin Lacea scrie: *„fiind conservate prin uz amîndouă formele, nu putem spune că una este corectă, iar cealaltă rea. Nu avem dreptul şi nu putem să oprim cursul limbii"* [2].

---

[1] Comunicare în şedinţa din 10 martie 1944 a Academiei Române, în *Analele Academiei Române,* Memoriile Secţiunii literare, seria III, tom. XXIII, mem. 4, 1944.

[2] Constantin Lacea, *Şcheii sau Şcheiul Braşovului,* în „Ţara Bîrsei", 1931, nr. 3, p. 237.

Scanned with OKEN Scanner

Ipoteza îndrăzneață a lui Constantin Lacea despre originea meglenită a unei părți a românilor din Șcheii Brașovului nu poate fi categoric respinsă, dar argumentele lui lingvistice nu sînt mai concludente decît cele ale lui Nicolae Densușianu privind originea aromână a locuitorilor comunei Săcele de lîngă Brașov. Asemănările relevate de Constantin Lacea între graiul scheian și cel meglenit din Țîrnareca, ca și cele relevate de Nicolae Densușianu între graiul din Săcele și dialectul aromân sînt, de fapt, precum arată hărțile Atlasului lingvistic român, mult mai răspîndite în dialectul dacoromân decît le-au considerat ei [1].

* * *

Unele dintre cercetările lui Constantin Lacea au un conținut predominant istoric și etnografic. Dintre acestea menționăm: *Brașovul între anii 1871 și 1878* [2], în care înfățișează aspecte ale vieții sociale, ale meseriilor și presei orașului din perioada respectivă; *Din autobiografia lui Stan Blebea* (1809—1873) [3], scriere în grai regional cu indicații privitoare la educația negustorilor și cu date din viața economică și socială a Brașovului din epoca în care a trăit autorul acestei scrieri; *Contribuție la istoria junilor brașoveni*, [4] asociație cultural-artistică, întemeiată în 1870, ale cărei ceremonii de sărbătorile Paștilor, cu călăreți în costume naționale albe, produceau o puternică impresie în oraș prin amploarea și forța lor paramilitară; *Migrațiuni în timpul fînului* [5], studiu etnografic asupra deplasării sezoniere a țăranilor din Rucăr în căutare de fînețe și asupra așezării lor în cătune și „sătice"; *Un sas din Brașov care scria cu chirilice* [6], în care se dau relații despre viața unui negustor brașovean, Benkner, membru în consiliul de o sută al orașului; acesta învățase de la boierii români refugiați la Brașov să scrie cu litere chirilice, în scopuri comerciale. Un fiu al lui a ajuns secretarul domnitorului Mihail Racoviță.

* * *

[1] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 55.
[2] „Observatorul social-economic" (Cluj), nr. 5 (1943), Extras, 19 p.
[3] „Țara Bîrsei", V (1933), p. 26—32.
[4] Ibidem, 1929, nr. 1, p. 32—35.
[5] „Dacoromania", VII (1931—1933), p. 188—191.
[6] „Țara Bîrsei", 1929, nr. 3, p. 202—205.

Scanned with OKEN Scanner

Un aspect al activității lui Constantin Lacea, care merită o menționare deosebită, este cel legat de învățămînt. Profesor timp de 40 de ani, el s-a străduit, de la începutul activității sale, să asigure învățămîntului românesc din Transilvania prestigiul științific și metodic al exigențelor celor mai înaintate ale vremii. Ca tînăr profesor la liceul românesc din Brașov, el a publicat, în 1904, un *Manual de limba germană*, elaborat după metoda inductivă, cu numeroase exerciții practice de conversație uzuală și cu un bogat vocabular german-român. Manualul a avut, pînă în 1919, o largă răspîndire în școlile românești din Transilvania. În 1905, a publicat ediția a V-a, revizuită, a *Cărții de cetire* pentru clasele I și a II-a de liceu a fostului său profesor Ioan Popea, ediție care de asemenea s-a bucurat de o largă răspîndire în școlile românești din Transilvania. Constantin Lacea a îmbunătățit simțitor ediția, aplicînd regulile fonetice ale ortografiei din 1904, introducînd poezii de George Coșbuc, nuvele de I. Pop-Reteganul, fragmente din literatura științifică, acestea din urmă menite „*să contribuie*, cum precizează el în prefață, *la promovarea interesului multilateral al elevilor, care este scopul principal al instrucțiunii*"; el a adăugat note explicative la toate bucățile de lectură, unde se simțea nevoia.

Aceleași calități didactice le au și manualele de limba și corespondența germană alcătuite de Constantin Lacea, după 1920, ca profesor la Academia de înalte studii comerciale și industriale din Cluj [1].

În alcătuirea de manuale didactice, Constantin Lacea n-a fost îndemnat de rațiuni bănești, care erau predominante la alți autori din acea epocă. Devotat școlii și dezinteresat material în acțiunile sale, el a elaborat manuale școlare pentru a fi utile învățămîntului, împiedicînd improvizația și specula, într-un domeniu în care hotărîtoare trebuie să fie experiența și priceperea.

Tot din dorința de a fi folositor școlii și în special învățămîntului limbii române, Constantin Lacea a făcut minuțioase recenzii manualelor de limba română pentru școlile minorităților conlo-

[1] *Deutsche Handelskorrespondenz zum Gebrauche an rumänischen Handelshochschulen und für den Selbstunterricht. Mit einem Wörterverzeichnis*, Cluj, 1926; *Deutsches Lesebuch für höhere Handelsschulen und verwandte Anstalten*, I—II Teile, Cluj, 1926, Ed. a II-a în 1934; *Hilfsbuch zum deutschen Unterrichte (Gespräche, Grammatik und Wörterverzeichnis für Handelsschulen)*, Cluj, 1930, Ediția a II-a în 1934. În colaborare cu I. Gherghel, a publicat *Deutsches Lesebuch für höhere Handelsschulen*. Teil I, Cluj, 1931.

Scanned with OKEN Scanner

cuitoare [1]. În analiza acestor manuale l-a ajutat în egală măsură bogata lui experienţă didactică şi cunoaşterea aprofundată a limbilor germană şi maghiară, majoritatea manualelor recenzate adresîndu-se elevilor avînd aceste limbi materne. Observaţiile critice ale lui Constantin Lacea sînt făcute în spirit constructiv, cuprinzînd probleme de metodă şi rectificări de greşeli de limbă. În problema metodei învăţării limbii române de către vorbitorii altor limbi, el a fost adeptul principiului modern, larg folosit astăzi, de comparare continuă între limba care se învaţă şi cea maternă. „*Sîntem pentru metoda directă*, scria Constantin Lacea, *dar nu cu excluderea limbii materne şi mai ales a referirilor la gramatica ei*“ [2].

*

* *

Caracterizîndu-se, cînd se afla în plină maturitate, Constantin Lacea a spus despre sine că este „*un profesor şi un modest filolog*“ [3].

Expunerea activităţii lui lingvistice, istorice şi didactice lărgeşte însă mult aprecierea pe care şi-a făcut-o.

Constantin Lacea a avut rara modestie de a considera că îndeplinirea datoriei de profesor şi de cercetare ştiinţifică constituie suprema satisfacţie morală. El n-a căutat să obţină în ierarhia socială alt loc decît acela la care îi dădea dreptul, în mod incontestabil, priceperea şi puterea sa de muncă. Lexicograf pasionat, Constantin Lacea şi-a legat numele de una dintre cele mai mari opere lingvistice care se elabora la noi în vremea lui, *Dicţionarul Academiei Române*, precum şi de minuţioase contribuţii în domeniul literaturii şi culturii noastre vechi, în strînsă legătură cu istoria limbii române, merite pentru care a fost ales, în 1939, membru de onoare al Academiei Române. Dacă s-ar fi terminat *Dicţionarul Academiei Române* în timpul vieţii lui, Constantin Lacea şi-ar fi asigurat un merit mult mai mare în istoria lexicografiei şi a culturii româneşti decît acela pe care îl are astăzi.

Ca istoric, Constantin Lacea şi-a limitat cercetările la oraşul Braşov, scoţînd în evidenţă rolul activ al elementului românesc în trecutul acestui oraş, care, în a doua jumătate a secolului

---

[1] Vezi „Dacoromania“, I (1920—1921), p. 513—515 şi 515—517; II (1921—1922), p. 742—748; III (1922—1923), p. 905—1908; IV (1924—1926), partea a II-a, p. 1193—1194; V (1927—1928), p. 671—673.

[2] Ibidem, II (1921—1922), p. 747.

[3] Constantin Lacea, *Amintiri despre Axente Severu*, în „Ţara Bîrsei“, nr. 5 (1931), p. 434.

Scanned with OKEN Scanner

trecut, devenise cel mai important centru cultural și economic al românilor din Transilvania.

Absorbit în munca la *Dicționarul Academiei Române* și a îndeplinirii îndatoririlor sale didactice, Constantin Lacea n-a întreprins cercetări de mai mare amploare, limitîndu-se la preocupări disparate, uneori de un interes minor. Dar prin minuțiozitatea cercetărilor sale și mai ales prin munca neîntreruptă, timp de peste 40 de ani, la *Dicționarul Academiei Române*, el și-a cîștigat un loc de cinste, deplin meritat, în istoria lingvisticii române și în istoria noastră culturală.

Scanned with OKEN Scanner

UN PROMOTOR GERMAN AL LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Scanned with OKEN Scanner

GUSTAV WEIGAND

În istoria lingvisticii noastre, alături de lingviștii români, trebuie să fie cuprinși numeroși lingviști străini care, prin lucrările și prin activitatea lor, au adus importante contribuții la lămurirea istoriei și a structurii limbii române, au format cadre de lingviști români și au făcut cunoscute peste hotare problemele limbii noastre. Dintre aceștia amintim, în primul rînd, pe lingviștii germani: Friedrich Diez, „părintele filologiei romanice", cel dintîi care a acordat limbii române locul cuvenit între celelalte limbi romanice, Hugo Schuchardt, Wilhelm Meyer-Lübke, Theodor Gartner, Gustav Weigand, Arthur Byhan, Adolf Zauner, Eugen Herzog, Mathias Friedwagner, Leo Spitzer; pe lingviștii francezi: Gaston Paris, Frédéric Damé, Mario Roques; pe lingviștii italieni: Graziadio Isaia Ascoli, Matteo Bartoli, Carlo Tagliavini; pe lingviștii ruși și sovietici: A. I. Iațimirski, M. V. Serghievski, V. F. Șișmarev, R. A. Budagov, D. E. Mihalci, K. A. Marțișevskaia[1]; pe lingvistul sloven Franz Miklosich; pe lingviștii scandinavi: Kristian Sandfeld, Hedvig Olsen, Alf Lombard; pe lingvistul elvețian Karl Jaberg; pe lingvistul olandez Marius Valkoff. Meritele acestor savanți pentru studiul științific al limbii române trebuie să fie cunoscute, iar lucrările lor valorificate în lumina progreselor de astăzi ale lingvisticii noastre.

Gustav Weigand (1860—1930) este singurul care și-a consacrat aproape întreaga activitate științifică limbii române, formării de lingviști români și de specialiști străini în problemele limbii noastre.

---

[1] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 199—209.

Scanned with OKEN Scanner

Activitatea lui Gustav Weigand este strîns legată de începuturile lingvisticii noastre ştiinţifice, ale cărei baze le pusese Timotei Cipariu, B. P. Hasdeu, Al. Lambrior şi H. Tiktin pentru istoria limbii, lexicografie, fonetică şi gramatică.

Un domeniu important de cercetări, dialectologia, rămăsese abia atins de aceştia. Începutul cercetărilor ştiinţifice asupra dialectelor şi graiurilor limbii noastre este legat de numele lui Gustav Weigand.

Profesor timp de patru decenii la Universitatea din Leipzig, Gustav Weigand a fost un adept al curentului neogramatic, care domina cercetările lingvistice cînd şi-a desfăşurat el activitatea. Din acest curent, Weigand şi-a însuşit partea cea mai pozitivă şi mai fecundă : interesul pentru studiul dialectelor şi graiurilor.

Gustav Weigand este cel dintîi lingvist care a cercetat la faţa locului dialectele şi graiurile limbii noastre, călătorind, între 1887 şi 1910, în toate ţinuturile locuite de români, în nordul ca şi în sudul Dunării, şi alcătuind monografii ştiinţifice asupra fiecăruia dintre acestea. El îşi expune astfel îndemnul care l-a călăuzit în cercetarea dialectelor şi graiurilor de pretutindeni ale limbii noastre : „*Pentru o limbă care are o literatură atît de tînără, ale cărei prime momente literare datează abia de 300 de ani şi care posedă dintre acestea numai monumente bisericeşti scrise sub influenţa slavonă, cunoaşterea amănunţită a dialectelor este indispensabilă, căci altfel cercetările asupra istoriei limbii ar însemna să stagneze*“ [1]. Gustav Weigand arată că numai după strîngerea şi valorificarea întregului material dialectal va fi posibilă întocmirea gramaticii istorice a limbii române, care în acea vreme nu se putea scrie încă, „*cu toate frumoasele începuturi făcute de Miklosich, Hasdeu şi Tiktin*“ [2]. El considera că cercetările de pînă atunci asupra structurii limbii române nu ajunseseră la rezultate sigure. „*Elementele moştenite din latină*, scrie Gustav Weigand, *formează numai o parte din structura limbii române, iar rolul acestei părţi nu este suficient cunoscut. După studiul acestui element va urma studiul elementului slav, ca al doilea element de seamă cu care se vor ocupa slaviştii, fără ca prin aceasta să se fi spus ultimul cuvînt, căci acesta va fi rezervat lingvistului comparatist şi indoeuropenistului. Noi nu facem gramatică pentru gramatică, ci urmărim un scop mai înalt. Prin cunoaşterea istoriei limbii vom cunoaşte şi istoria poporului. Cu toate lucrările numeroase scrise în*

[1] Vezi Gustav Weigand, „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig“, I, 1894, p. V.

[2] Ibidem, p. VI.

Scanned with OKEN Scanner

această materie nu ştim mai mult ca înainte, căci se formulează mereu alte şi alte teorii fanteziste, dar deoarece nici etnografii, nici istoricii nu aduc elemente noi, care să se poată valorifica, se revine mereu cînd la Roesler, cînd la Jung"[1].

Ca rezultat al călătoriilor sale la românii din sudul Dunării, Gustav Weigand a scris o serie de monografii amănunţite despre dialectele româneşti vorbite în acele părţi. În 1888, el publică *Die Sprache der Olympo-Walachen (Limba românilor din Olimp)*, dedicată lui B. P. Hasdeu, care a sprijinit de la început cercetările lingvistice ale lui Weigand, în 1892 *Die Wlacho-Meglen (Meglenoromânii)*, în acelaşi an *Nouvelles recherches sur les roumains d'Istrie (Cercetări noi asupra românilor din Istria)*, în 1893—1894 *Istrisches (Studii istroromâne,)* iar în 1894—1895 *Die Arumunen (Aromânii)*, în două volume.

Apărute într-o epocă în care popoarele din Peninsula Balcanică, care se găseau încă sub apăsarea turcească, duceau o aprigă luptă de eliberare, monografiile lui Gustav Weigand asupra dialectelor din sudul Dunării ale limbii noastre, pe lîngă interesul lor lingvistic şi etnografic, au trezit şi un mare interes naţional şi social. Arătînd condiţiile grele în care trăiau aromânii, Gustav Weigand a dat luptei lor, şi în general luptei de eliberare de sub jugul turcesc a tuturor popoarelor balcanice, un mare sprijin moral, prin popularizarea cauzei acestora în cercurile largi ale opiniei publice europene din acea vreme. „*Lupta atît cu mijloace spirituale cît şi cu arme propriu-zise pentru preponderenţă politică, culturală şi confesională, pentru viaţă şi proprietate, se duce în acele regiuni*, scrie Gustav Weigand, *mai îndîrjit şi mai fără menajamente decît în orice ţară din Europa, şi numai prin lipsa comunicaţiilor, a ziarelor şi prin severa supraveghere a autorităţilor turceşti se explică faptul că doar din cînd în cînd se ridică cortina înapoia căreia Europa poate privi cîte o clipă, cu groază, acel cîmp de luptă. Acum, cînd mă găsesc din nou într-o ţară civilizată, mă gîndesc îngrozit la acea regiune nenorocită şi îmi lipsesc cuvintele să exprim tristeţea ce mi-o inspiră acele stări detestabile care, spre ruşinea Europei, mai dăinuie în Albania şi în Macedonia inferioară, unde subjugarea şi brutalitatea înăbuşă orice libertate, unde închisoarea, surghiunul celor nevinovaţi şi moartea cea mai crudă sînt la ordinea zilei, unde viaţa nimănui nu este sigură*"[2].

---

[1] Vezi Gustav Weigand, „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", I, 1894, p. VI.

[2] Vezi Idem, *Die Arumunen*, Leipzig, 1895, vol. I, p. 9—10.

Scanned with OKEN Scanner

Aceeași indignare i-au provocat-o lui Gustav Weigand stările create, după primul război mondial, de naționalismul burghez din Macedonia. „*Naționalismul rău înțeles, imperialismul*, scria el în 1924, *este boala timpului nostru, și vor cădea încă multe jertfe omenești și va mai trece încă o bucată de vreme pînă cînd va fi auzit glasul rațiunii.*“ [1]

Gustav Weigand este primul lingvist care impune în lumea științifică folosirea numelui de „aromâni“, înlocuind numirea limitativă de „macedoromâni“ (deoarece aromânii locuiesc și în alte părți ale Peninsulei Balcanice decît în Macedonia), precum și poreclele de „cuțovlahi“ și „țințari“.

Întîiul dintre cele două volume din *Die Arumunen* este consacrat în întregime descrierii ținuturilor locuite de aromâni, oamenilor, firii și felului lor de viață, luptei și străduințelor lor naționale. Volumul al doilea, care interesează cu deosebire pe lingviști, cuprinde un bogat material de literatură populară cules din toate regiunile aromânești: basme și cîntece din Macedonia, Epir și Tesalia și texte de limbă de la fărșeroții din Albania. Față de cele două culegeri mai vechi de texte aromânești, a lui Vangheliu Petrescu, *Mostre de dialect macedoromân* (1888—1891) și a doctorului Obedenaru, *Texte macedoromâne, basme și poezii populare de la Crușova*, publicate de Ioan Bianu (1891), care sînt lucrările unor amatori, cea a lui Gustav Weigand este culegerea unui lingvist, preocupat nu atît de aspectul folcloric, cît de grija de a reda cît mai fidel, cu o riguroasă transcriere fonetică, graiul viu al aromânilor. Gustav Weigand a avut intenția ca, pe baza acestor două volume publicate, să mai alcătuiască încă două, care urmau să cuprindă analiza lingvistică și dicționarul etimologic al dialectului. Aceste din urmă volume nu au mai fost elaborate, dar în anexele volumului al II-lea Weigand face numeroase observații prețioase cu caracter lingvistic. Anexa I cuprinde un glosar amănunțit în care se indică regiunea de întrebuințare a fiecărui cuvînt și sensurile lui. În anexa a II-a, Weigand stabilește deosebirile regionale de grai ale dialectului aromân, care nu este un dialect unitar, deoarece populația aromânească nu ocupă nici ea un teritoriu unitar. El constată existența a trei mari regiuni subdialectale aromâne, după influențele care predomină în acest dialect: cea slavă în Macedonia, cea grecească în Epir și în Tesalia și cea albaneză în Albania. Pe lîngă aceste deosebiri de grai pe teritorii mai întinse, Weigand caută să

[1] Vezi Gustav Weigand, *Ethnographie von Makedonien*, Leipzig, 1924, p. 102.

stabilească şi particularităţi lingvistice locale după comune. Singurul grai aromânesc pe care Weigand l-a analizat mai amănunţit din punct de vedere lingvistic este cel din ţinutul Olimpului, în lucrarea *Die Sprache der Olympo-Walachen* (1888), care trebuie să fie socotită ca parte integrantă a monografiei *Die Arumunen.*

Pînă la apariţia, în 1932, a monografiei *Aromânii* a lui Theodor Capidan, aceste două lucrări ale lui Weigand au fost considerate, în lumea ştiinţifică, cu unele rezerve de amănunt, ca singurele lucrări temeinice, lingvistice şi etnografice, asupra aromânilor.

Gustav Weigand a mai scris asupra aromânilor o serie de studii mai mici: *Rumänen und Arumunen in Bulgarien*[1], în care stabileşte deosebirile de grai dintre aromânii veniţi în Bulgaria din Moloviştе, Gopeş şi Munţii Gramos; *Rumänen und Arumunen in Bosnien*[2], în care analizînd urmele aromâneşti din graiul aromânilor sîrbizaţi din Bosnia, face interesante observaţii asupra felului în care îşi pierde o populaţie limba; *Die Arumunen in Nordalbanien*[3], în care analizează graiul aromânilor din Durazzo, Tirana, Cavaia şi Elbasan; *Die arumunischen Ortsnamen im Pindusgebiet*[4], în care susţine, pe baza toponimiei, că cele mai compacte şi mai vechi aşezări ale aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice au fost în Munţii Pindului. Gustav Weigand are de asemenea meritul de a fi descoperit la familia aromânească Dimonie din Tirana un text religios aromân din secolul al XVIII-lea, pe care l-a publicat sub numele de *Codex Dimonie*[5] şi ale cărui particularităţi de limbă le-au studiat mai tîrziu doi dintre elevii săi, Paul Dakselt[6] şi Theodor Capidan[7].

În ceea ce priveşte pe meglenoromâni, Gustav Weigand este cel dintîi lingvist, care, în monografia sa *Die Wlacho-Meglen* (1892), le-a descris în mod ştiinţific dialectul, dovedind că acesta posedă particularităţi care-l individualizează de celelalte dialecte ale limbii române. Cu excepţia lui Al. Philippide, care l-a considerat un subdialect aromân, al lui Ovid Densusianu, după care meglenoromânii ar fi dacoromâni din sud-vestul Transilvaniei, iar graiul

---

[1] Gustav Weigand, „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", vol. XIII, p. 1—104.
[2] Ibidem, 1908, vol. XIV, p. 181—197.
[3] Ibidem, 1910, vol. XVI, p. 193—212.
[4] Ibidem, 1919, vol. XXI—XXV, p. 60—64, 174—180.
[5] Ibidem, vol. IV, p. 136—227; vol. V, p. 192—297; vol. VI, p. 84—173.
[6] Ibidem, 1894, vol. I—II, p. 1—57.
[7] Ibidem, 1906, vol. XII, p. 179—232.

Scanned with OKEN Scanner

lor, puternic influențat de dialectul aromân, și de Al. Graur și I. Coteanu, după care meglenoromânii, aromânii și istroromânii ar vorbi „limbi" romanice aparte de limba română, toți lingviștii români și toți romaniștii străini împărtășesc astăzi teza lui Gustav Weigand.

Asupra dialectului istroromân, Gustav Weigand a scris trei mici studii: *Nouvelles recherches sur les roumains d'Istrie*[1], *Istrisches I*[2] și *II*[3] și articolul *Istrienii* din *Enciclopedia română* (1896). Relevînd asemănările acestui dialect cu graiul din Banat, Weigand susține că între ele a trebuit să existe în trecut o legătură mai strînsă, dar nu-i socotește pe istroromâni ca provenind din Banat, cum au susținut Ovid Densusianu și Iosif Popovici, ci de origine sud-dunăreană. După Weigand, ei au ajuns în Istria abia în secolul al XVI-lea, împinși de invazia turcească. Deoarece dialectul istroromân conține cele mai multe elemente străine care au pătruns și în structura lui gramaticală, el este de părere că acesta ar fi pe cale de a deveni o limbă aparte, dacă n-ar fi în curs de dispariție *„Cît timp dialectele de aceeași origine arată deosebiri numai în partea fonetică și lexicală*, scrie Weigand, *nu se poate vorbi de ele ca de niște limbi aparte; dar, cum au început să pătrundă și în flexiune, dialectul în chestiune ia caracterul unei limbi. În orice caz, criteriul acesta este cu mult mai potrivit decît acela al diferențierii fonetice sau lexicale."* [4]

Activitatea lui Gustav Weigand în domeniul lingvisticii române a primit un relief deosebit și o coordonare sistematică mai ales prin înființarea, în 1893, a „Institutului de limbă română" de pe lîngă Universitatea din Leipzig și prin publicarea „Anuarului" [5] acestui institut, ambele înființate cu sprijinul material al statului român și cu sprijinul moral al lui B. P. Hasdeu.

Institutul din Leipzig, condus de Weigand, a fost pînă la izbucnirea primului război mondial cel mai important centru științific din străinătate pentru studiul limbii române. În 1905 s-a mai înființat cîte un institut similar la Viena și Berlin, iar în 1912 la Frankfurt pe Main, dar nici unul dintre acestea n-a avut activitatea și n-a obținut rezultatele celui de la Leipzig.

---

[1] Gustav Weigand, în „Romania", XXI, 1892.
[2] Idem, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", 1894, vol. I, p. 122—155.
[3] Ibidem, 1895, vol. II, p. 215—224.
[4] Gustav Weigand, *Dialectele românești*, în „Convorbiri literare", 1908, anul XLI, p. 442.
[5] Idem, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", 1894, vol. I, p. IX.

Scanned with OKEN Scanner

„Anuarul" Institutului din Leipzig, apărut între 1894 și 1921, este mărturia muncii intense și rodnice depuse de Weigand și de elevii săi în institut și în cadrul catedrei de limba română de la Universitatea din Leipzig. Au fost pregătiți în fiecare an între 10 și 25 de studenți, dintre care majoritatea au fost germani, apoi români, bulgari și de alte naționalități. „*Scopul institutului*, scria Weigand în primul număr al „Anuarului", *este să orienteze pe studenți, fără deosebire de naționalitate, în studiul limbii române și să le dea posibilitatea să ajungă la rezultate științifice proprii în acest domeniu*[1]". Weigand n-a considerat această preocupare numai ca o îndeletnicire profesională, ci a legat de ea căldura și forța mobilizatoare a unui mare animator.

Activitatea institutului condus de Weigand a fost foarte variată. Temele tratate în „Anuar" cuprind toate ramurile lingvisticii române: dialectologie, gramatică istorică, gramatică descriptivă, fonetică, lexicologie, toponimie, studii de texte vechi, de literatură modernă și altele. Fiecare volum are între 200 și 350 de pagini, cuprinzînd studii ale lui Weigand și ale elevilor săi[2].

„Anuarul" lui Weigand a constituit, înainte de primul război mondial, principala publicație de lingvistică română din străinătate. Dar Gustav Weigand a întreținut interesul pentru problemele limbii noastre în cercurile științifice străine și prin colaborarea sa permanentă, alături de M. Gaster, la „Kritischer Jahresbericht für die Fortschritte der romanischen Philologie" a lui Karl Volmöller, unde era referent pentru problemele de lingvistică română.

Weigand a reușit să înființeze în cadrul institutului de la Leipzig o bibliotecă românească, care cuprindea cărți vechi românești rare, cărți de lingvistică și de literatură. În cîțiva ani, această bibliotecă a devenit cea mai mare bibliotecă românească din Germania. Din nenorocire, în cursul celui de-al doilea război mondial, ea a fost distrusă de bombardamentele aeriene.

Reușind să însuflețească pe elevii săi pentru studiul limbii române și să le dea o pregătire științifică temeinică, Weigand a ridicat un mare număr de elevi români, dintre care majoritatea au ajuns cunoscuți lingviști, profesori și oameni de cultură: Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Iosif Popovici, Constantin Lacea, Pericle Papahagi, Sterie Stinghe, Ioan Scurtu, Cristea Geagea, Horia Petra-Petrescu, Ioan Stoian, Ioan Borcea, Alexandru Bogdan

[1] Gustav Weigand, „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", 1894, vol. I, p. IV.

[2] Vezi p 97 — 98 din volumul de față.

Scanned with OKEN Scanner

și alții. Dintre elevii lui de alte naționalități, amintim pe lingvistul danez Kristian Sandfeld, pe lingviștii bulgari Stoian Romanski, A. Dorici și G. Michov, pe lingviștii germani A. Byhan, A. Storch, Fritz Streller, H. Moser, Kurt Löwe, H. Dumke, J. Bachmeister, H. Domaschke, Max Auerbach, toți specialiști de seamă în problemele studiului limbii române.

Între 1896 și 1909, preocuparea cea mai stăruitoare a lui Weigand a fost cercetarea graiurilor dialectului dacoromân. El este întîiul lingvist care a călătorit în întregul cuprins al teritoriului acestui dialect și care a stat de vorbă cu țăranii din toate regiunile românești, înregistrînd varietățile graiului vorbit de ei. Rezultatul acestei munci obositoare și pline de răbdare a fost întocmirea de monografii pentru fiecare grai regional dacoromân, pe care le-a publicat treptat în „Anuar". Întreaga imagine a varietăților regionale de grai a prezentat-o apoi în impunătoarea lucrare *Linguistischer Atlas der dakorumänischen Sprachgebieter (Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromân)*, tipărit la Leipzig în 1909.

Atlasul lui Gustav Weigand este prima operă de mare importanță pentru dialectologia noastră. Scopul urmărit de el a fost înregistrarea limbii populare vorbite, neinfluențată de pronunțarea literară. De aceea, Weigand a făcut anchetele lui exclusiv la țară și pe la tîrguri, unde veneau țăranii din comunele învecinate. Față de metoda de anchetă prin corespondență, folosită înainte în Germania de dialectologul Georg Wenker pentru *Atlasul lingvistic german*, iar la noi de B. P. Hasdeu pentru *Etymologicum Magnum Romaniae*, Gustav Weigand a făcut anchete directe pe teren, folosindu-se de un chestionar special în care erau cuprinse 114 cuvinte, a căror pronunțare a urmărit-o în întregul teritoriu dacoromân.

În anchetele făcute în vederea elaborării atlasului, Weigand s-a interesat însă, în concordanță cu școala lingvistică din care făcea parte, exclusiv de deosebirile fonetice în rostirea cuvintelor, fără preocupări lexicologice, morfologice și de sintaxă, fapt care a făcut ca valoarea atlasului său să fie mult diminuată față de atlasul similar elaborat pentru limba franceză de Jules Gilliéron, apărut în 1910, în același timp cu cel al lui Weigand, dar care cuprinde răspunsurile la aproape 2 000 de întrebări referitoare la toate aspectele limbii: fonetică, lexic și gramatică. Ceea ce a învechit repede lucrarea lui Weigand sînt progresele mari pe care le-a făcut geografia lingvistică pe baza atlasului lui Gilliéron. Toate atlasele lingvistice romanice apărute după cel al lui Gilliéron — al Cataloniei de A. Griera, al Italiei și Elveției meridionale de

Scanned with OKEN Scanner

K. Jaberg şi J. Jud, *Atlasul lingvistic român*, elaborat de Muzeul limbii române, a cărui publicare o continuă în prezent Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., s-au alcătuit pe bazele largi puse de Gilliéron, urmărind să cuprindă limba vorbită sub toate aspectele ei.

Atlasul lingvistic al lui Weigand, prin minuţiozitatea redării particularităţilor fonetice ale graiurilor noastre regionale, este totuşi o operă utilă şi astăzi şi de mare importanţă în istoria lingvisticii noastre, el fiind cel dintîi atlas lingvistic al limbii române şi unul dintre cele dintîi atlase lingvistice din lume. Pentru cine nu caută în această lucrare altceva decît a voit autorul ca ea să cuprindă, varietatea în spaţiu a sunetelor limbii române, atlasul lui Weigand rămîne o operă de bază pentru începuturile dialectologiei ştiinţifice în ţara noastră.

După studiile dialectale ale lui Weigand şi după atlasul său lingvistic, dialectul dacoromân are trei graiuri principale : bănăţean, muntean şi moldovean. Weigand este cel dintîi lingvist care a arătat că Transilvania nu are un grai propriu. În nord-estul Transilvaniei se vorbeşte acelaşi grai ca în Moldova, iar în partea de sud-est, acelaşi grai ca în Muntenia. Banatul şi sud-vestul Transilvaniei au particularităţi comune cu graiul din vestul şi nord-vestul Olteniei. În restul Olteniei se vorbeşte graiul muntean. Bihorul ţine, după Weigand, de Banat, avînd însă unele particularităţi proprii. Maramureşul are şi el unele particularităţi specifice. „*Dacă ar fi ca cineva să ţie seama*, scrie Weigand, *de toate diferenţierile şi să le considere ca nişte caracteristice dialectale, atunci, desigur, ar mai putea deosebi încă multe despărţăminte dialectale. În cazul acesta s-ar putea vorbi şi de nişte dialecte ca acelea din Pădureni, Mărgineni, Olteni (în Ţara Făgăraşului), Oşeni, Lăpuşeni, Crişeni etc.*“[1] Confirmînd constatările lui Weigand în ceea ce priveşte cele trei mari unităţi regionale care cuprind fiecare cîte o parte din Transilvania, E. Petrovici a arătat, pe baza atlasului elaborat de Muzeul limbii române, că există şi o a patra unitate regională de grai, în Crişana, care nu are însă contururile precise ale celorlalte trei unităţi[2]. R. Todoran a relevat, într-un studiu publicat în revista „Limba română“ (anul V, 1956, p. 35—47), cîteva particularităţi specifice Maramureşului.

---

[1] Vezi G. Weigand, *Despre dialectele românești*, în „Convorbiri literare“, anul XLIII (1908), partea I, p. 447.

[2] Vezi E. Petrovici, *Graiul de pe Crişuri şi Someş*, în „Transilvania“, anul 72 (1941), p. 551—558.

Scanned with OKEN Scanner

Începutul făcut de Gustav Weigand prin studiile sale dialectale și prin atlasul său lingvistic, atunci cînd dialectologia și mai ales geografia lingvistică nu deveniseră încă discipline științifice constituite, a însemnat un impuls și o școală pentru cercetătorii români de mai tîrziu care au reușit să întocmească lucrări dialectologice la înălțimea cerințelor științifice. Volumele apărute pînă acum din *Atlasul lingvistic român* sînt o dovadă concludentă a progresului făcut de la Weigand încoace de dialectologia noastră.

Un alt merit al lui Weigand pentru cunoașterea în străinătate a limbii române îl constituie publicarea, în 1903, a *Gramaticii limbii române (Rumänische Grammatik)*, lucrare care a avut și o a doua ediție în 1918 și care s-a bucurat, cu mici rezerve, de aprecierea favorabilă a lui Ovid Densusianu[1]. Împreună cu profesorul Ghiță Pop, Weigand e și autorul unui excelent manual de învățare a limbii române prin corespondență, apărut în marea colecție „Toussaint-Langenscheidt": *Brieflicher Sprech-und Sprachunterricht für das Selbststudium der rumänischen Sprache.*

* * *

Problema formării și a structurii limbii române l-a preocupat intens pe Gustav Weigand.

În prefața lucrării *Rumänen und Arumunen in Bulgarien* (1907), Weigand susține că explicarea științifică a formării și a evoluției limbii române nu poate fi făcută fără lămurirea legăturilor ei cu limbile balcanice. El cerea istoricilor și lingviștilor români să înceapă în mod curajos studiul raporturilor noastre istorice și lingvistice cu popoarele balcanice, îndeosebi cu albanezii și cu bulgarii. Pentru lămurirea acestor raporturi, Weigand a ținut la Universitatea din Leipzig, ani în șir, cursuri de gramatică a limbilor română, bulgară și albaneză, a publicat în „Anuar" o serie de studii în acest domeniu și s-a străduit vreme îndelungată să înființeze la Leipzig un institut pentru studiul limbilor balcanice. Acesta n-a putut lua însă ființă decît în 1917, sub numele de „Institut pentru sud-estul Europei". Începînd din 1906, a funcționat însă la Leipzig, sub conducerea lui Weigand, alături de institutul românesc, și un institut pentru studiul limbii bulgare.

Pentru cunoașterea limbilor balcanice, Weigand a elaborat, în 1907, o gramatică a limbii bulgare și, în colaborare cu elevul său

[1] Vezi revista „Romania", 1904, p. 118—119.

A. Dorici, un dicţionar bulgar-german, iar în 1912, o gramatică a limbii albaneze şi un dicţionar albanez-german şi german-albanez.

În ultimii ani ai vieţii, concentrîndu-şi preocupările asupra corespondenţelor dintre limbile balcanice, Weigand a susţinut, în *Ethnographie von Makedonien* (1924) şi într-o serie de studii publicate în noul său anuar „Balkan-Archiv", că limba română „*se înrudeşte*" cu albaneza şi bulgara prin substratul tracic comun acestor trei limbi, românii fiind, după el, traci romanizaţi, bulgarii traci slavizaţi, iar albanezii urmaşi direcţi ai tracilor.

În ceea ce priveşte locul de formare al limbii şi poporului român, Weigand a împărtăşit, în ultima perioadă a activităţii sale, teoria lui Roesler, cu precizările aduse acesteia de Tomaschek şi C. Jireček, acceptată şi de Al. Philippide, că poporul român s-ar fi format exclusiv în sudul Dunării, şi anume în triunghiul Sofia-Niş-Scoplje, în apropierea albanezilor, din limba cărora ar fi pătruns în această epocă unele cuvinte albaneze în română. Albanezii ar fi emigrat, după Weigand, înspre locurile lor actuale, prin secolul al XI-lea, iar românii ar fi ajuns în nordul Dunării abia în secolul al XIII-lea, aşezîndu-se peste o populaţie slavă pe care au asimilat-o şi de la care au rămas toponimicele slave de aici[1]. Românii rămaşi pe loc în triunghiul Sofia-Niş-Scoplje ar fi fost slavizaţi, lăsînd la rîndul lor şi ei urme în toponimia regiunii respective şi în fizionomia limbii bulgare.

Substratul tracic comun pentru română, albaneză şi bulgară şi formarea limbii române în sudul Dunării ar explica, după Weigand, toate particularităţile pe care limba noastră le are comune cu limbile balcanice: frecvenţa mare în română, albaneză şi bulgară a vocalei *ă*, postpunerea articolului, identitatea genitivului cu dativul, formarea, în toate limbile balcanice, a viitorului cu verbul ajutător *a vrea*, înlocuirea, de asemenea, în toate limbile balcanice, a infinitivului cu conjunctivul, unele procedee frazeologice şi cuvintele comune tuturor limbilor balcanice.

Teoria „*înrudirii*" structurale a limbilor balcanice a fost conturată mai sistematic decît de Weigand de către elevul acestuia, Kristian Sandfeld, în cunoscuta sa lucrare *Linguistique balkanique* (ediţia I, 1924, în limba daneză; ediţia a II-a, 1929, în limba franceză), după care limbile balcanice, între care este inclusă şi româna, deşi de origini diferite, ar forma o „*unitate*" comparabilă cu cea a limbilor romanice, germanice, slave etc. Această teorie, formulată

[1] Inconsistenţa acestei teorii am arătat-o în lucrarea *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1961, p. 9—19.

Scanned with OKEN Scanner

mai întîi de slaviștii Kopitar[1] și Miklosich[2] de la Universitatea din Viena, n-a fost acceptată de nici un lingvist român. Ea își are de fapt originea în tendința politică și economică din trecut a Austriei și Germaniei de a acredita ideea unui „*spațiu balcanic*“ unitar pe care aceste puteri urmăreau să-l domine politic, economic și cultural. În vederea mai ales a acestui scop, Academia de Științe din Viena a publicat o mare colecție intitulată *Schriften der Balkankomission*. În aceeași tendință se încadrează și teoria formulată, cu mare lux de erudiție, de învățatul german Robert Roesler despre formarea poporului român exclusiv în sudul Dunării, pe care a acceptat-o, în ultima perioadă a activității sale, și Gustav Weigand, întemeindu-se îndeosebi pe corespondențele românei cu albaneza, care s-ar putea explica, după el, numai prin substratul tracic comun și prin vecinătatea, în trecut, cu albanezii. Dar substratul tracic nu trebuie să fie căutat în mod necesar numai în sudul Dunării. Tracii au locuit pe ambele maluri ale Dunării, dacii fiind o populație tracică. Ca elemente de substrat, corespondențele dintre cele două limbi se pot deci explica și fără conviețuirea românilor cu albanezii.

Susținătorii „*lingvisticii balcanice*“ sînt ei înșiși împărțiți în păreri în ceea ce privește factorii care au provocat presupusa „*unitate*“ a limbilor balcanice. Gustav Weigand considera ca unul dintre factorii principali substratul tracic, Jireček și Hahn, cel iliric, Schuchardt și Jokl pe amîndouă. Kristian Sandfeld explică „*unitatea*“ limbilor balcanice prin influențele comune exercitate asupra lor și îndeosebi prin influența limbii medio- și neogrecești.

Pe de altă parte, un fenomen ca postpunerea articolului nu aparține exclusiv limbilor balcanice, deoarece el există și în limbile scandinave, în bască și chiar în somalică[3]. Formarea viitorului cu *a vrea* există în limbile scandinave și în engleză, iar dintre limbile balcanice albaneza o are numai în dialectul tosc. Identitatea genitivului cu dativul nu este nici ea o particularitate exclusiv balcanică, ci corespunde unei tendințe de simplificare care se constată în evoluția a numeroase alte limbi[4]. Cuvintele și expresiile comune limbilor balcanice pot fi explicate ca împrumuturi obișnuite între

[1] Vezi „Wiener Jahrbücher der Literatur“, vol. 46, 1929.

[2] Fr. Miklosich, *Die slawischen Elemente im Rumänischen*, Viena, 1861.

[3] Vezi Carlo Tagliavini, *Sulla questione della postposizioni dell'articolo*, în „Dacoromania“, III, p. 15 și urm.

[4] Vezi Al. Graur, *Coup d'oeil sur la linguistique balkanique*, în „Bulletin linguistique“, III, p. 31—45.

Scanned with OKEN Scanner

limbi învecinate. Limbile din Europa apuseană au de asemenea numeroase cuvinte comune, expresii calchiate şi forme gramaticale identice, fără a se vorbi din acest punct de vedere de o „lingvistică apuseană"[1].

Dar dacă bazele teoriei „lingvisticii balcanice" nu se pot susţine, efortul făcut în această direcţie nu a fost zadarnic. Weigand şi mai ales Kristian Sandfeld au adunat un material bogat de fapte privitor la structura gramaticală şi la lexicul limbilor balcanice, pe baza căruia se pot face studii temeinice asupra influenţelor reciproce dintre ele.

De un mare interes ştiinţific sînt cercetările începute de Gustav Weigand în domeniul toponimiei româneşti şi balcanice. El a urmărit ca pe baza toponimiei să ajungă la concluzii istorice pentru epocile din care lipsesc documentele scrise, toponimia fiind, pe drept cuvînt, socotită ca un izvor de seamă al istoriei. Dintre studiile sale în domeniul toponimiei şi antroponimiei, amintim *Originea numelor de fluvii subcarpatice*[2], *Toponimia din ţinutul Ampoiului şi Arieşului*[3], *Numele judeţelor din România veche*[4], *Numele de botez bulgare, originea lor, prescurtări şi formaţii noi*[5].

* * *

Activitatea lui Gustav Weigand pentru studiul ştiinţific al limbii române, pentru ridicarea de cadre de lingvişti români şi pentru cunoaşterea problemelor limbii române în străinătate a fost deosebit de rodnică. Şcoala lingvistică de la Cluj dintre cele două războaie mondiale îi datorează lui Weigand, direct sau indirect, pregătirea ştiinţifică şi natura preocupărilor ei. Fostul Muzeu al limbii române, care a format centrul acestei şcoli, a continuat,

---

[1] Vezi Sextil Puşcariu, în „Dacoromania", IV (1924—1926), p. 1333—1363 şi 1396—1409.

[2] G. Weigand, *Ursprung der südkarpatischen Flussnamen im Rumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", 1921, XXVI—XXIX, p. 70—102.

[3] Idem, în „Balkan-Archiv", 1925, I, p. 1—42.

[4] Idem, *Die Namen der rum. Judetze im Altreich*, în „Balkan-Archiv", 1928, IV, p. 168—177.

[5] Idem, *Die bulgarischen Rufnamen ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", 1921, XXVI—XXIX, p. 104—192.

Scanned with OKEN Scanner

prin Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Sever Pop și E. Petrovici, preocupările dialectologice ale lui Weigand, îmbogățindu-le prin cercetări noi și mai ample, al căror rezultat este *Atlasul lingvistic român*. De asemenea au fost întocmite noi monografii asupra dialectelor sud-dunărene ale limbii noastre: *Studii istroromâne* (3 volume) de Sextil Pușcariu, *Meglenoromânii* (3 volume) și *Aromânii* de Theodor Capidan, lucrări clasice în materie. Studiile de toponimie și antroponimie, al căror impuls l-a dat de asemenea Weigand, au fost continuate la Cluj de Sextil Pușcariu, V. Bogrea, N. Drăganu, Gustav Kisch, G. Giuglea, Ștefan Pașca și E. Petrovici. Un domeniu de cercetări intense al școlii de la Cluj, care și-au avut izvorul în tradiția lingvistică românească și nu în exemplul lui Weigand, a fost lexicologia, domeniu de active și pasionate preocupări ale cărturarilor noștri încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Pentru lucrările sale de lingvistică română și pentru acțiunea de cunoaștere a problemelor limbii noastre în străinătate, Gustav Weigand s-a bucurat de prețuirea și de sprijinul larg al statului român. În 1892, el a fost ales membru corespondent al Academiei Române, mai tîrziu membru de onoare al ei, membru al „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român din Transilvania“ și membru al „Societății macedo-române“ din București.

Opera științifică a lui Weigand n-a fost însă prețuită la justa ei valoare de toți lingviștii români. Dintre aceștia, cel mai aspru critic al ei a fost Al. Philippide, care, într-o lucrare polemică de aproape 200 de pagini, intitulată *Un specialist român la Lipsca*, apărută mai întîi în „Viața românească“ și apoi în volum (1910), a analizat cu o rigurozitate excesivă tot ce a scris Weigand și școala sa de la Leipzig în domeniul lingvisticii române. Tonul de persiflare domină întreagă această lucrare. Vorbind de „Anuar“, Al. Philippide scrie: „*Nimeni nu contestă că aceste notițe au profitat științei, dar au profitat fiindcă nu erau altele mai bune*“ (p. 67), sau: „*Nimeni nu contestă că domnul Weigand s-a ostenit cu adunarea materialului limbistic* (sic!) *dialectal, dar osteneala călătorului este una și știința este alta*“ (p. 68). Criticile aspre ale lui Philippide la adresa lui Weigand se sprijină însă îndeosebi pe chestiuni de amănunt, unde acesta a făcut într-adevăr unele greșeli, semnalate și de alții. Astfel, ca orice străin care n-a trăit neîntrerupt în mediul românesc, Weigand a confundat uneori uzul dialectal, cu care era mai famili-

Scanned with OKEN Scanner

arizat prin cercetările sale, cu cel literar. De asemenea, el a notat uneori greşit cuvinte şi forme, mai ales din dialectele sud-dunărene, şi a dat unele etimologii greşite. Unui savant român ca Al. Philippide nu i-a fost greu să descopere asemenea greşeli, firești în opera unui străin, dar el a pus o pasiune exagerată în scoaterea lor în evidenţă.

Meritele lui Gustav Weigand pentru studiul limbii române n-au putut fi umbrite de asemenea critici, iar lucrările lui, unele deschizătoare de drumuri noi, îşi păstrează şi azi valoarea documentară şi de idei.

BIBLIOTECA

TABLA DE MATERII

I. Prefaţa 3

II. Probleme de istorie a limbii române literare 5
Discuţiile din secolul al XIX-lea referitoare la dezvoltarea limbii române literare 7
Titu Maiorescu şi problemele limbii române 26
Formarea tradiţiei limbii române literare şi fenomenul fonetic al palatalizării labialelor 65

III. Probleme de istorie a lingvisticii române 77
Contribuţia publicaţiilor periodice la dezvoltarea lingvisticii româneşti 79
Lingvistica românească în perioada 1920—1945, cu privire specială la Şcoala clujeană 115

IV. Lingvişti şi filologi din trecut 129
Lazăr Şăineanu 131
I. A. Candrea 155
Theodor Capidan 178
Nicolae Drăganu 194
Constantin Lacea 214

Un promotor german al lingvisticii româneşti 229
Gustav Weigand 231

Indice de autori 247

Scanned with OKEN Scanner

Redactor responsabil : STROE MAGDALENA
Tehnoredactor : ŞTIFTER ELENA

Dat la cules 05.11.1964. Bun de tipar 21.V.965. Apărut 1965. Tiraj 4000+110 legat ½ pînză. Hîrtie scris tip I A 33,05 g/m², 16/61×86. Coli editoriale 16.050. C Z. de tipar 16 planşe 3. Plan 1975 A. 13.517. C. Z. pentru bibliotecile mari 4 R. (075.8) C. Z. pentru bibliotecile mici 4 R.

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918".
Str. Grigore Alexandrescu nr. 93—95. Bucureşti R.P.R.
Comanda nr. 2350.

Scanned with OKEN Scanner